280/II.

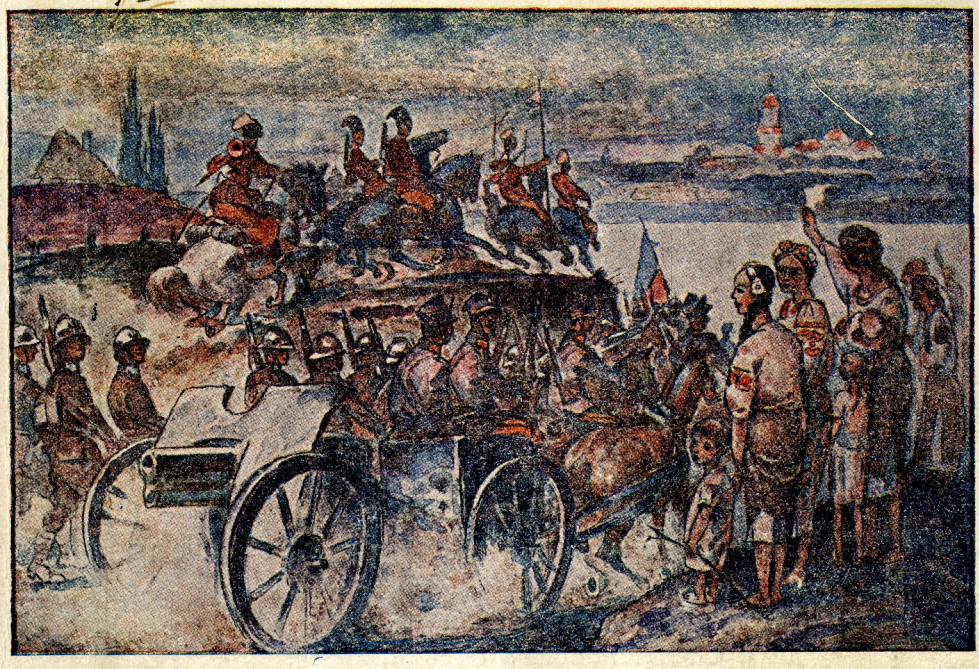

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ НА 1928 РІК

ЛЬВІВ — КИЇВ
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ЧЕРВОНА КАЛИНА“
1927.

Основана 1883 року. — Відзначена 10 золотими медалями на світових виставах. — 8 власних домів.

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

КРАЄВИЙ СОЮЗ СПОЖИВЧИЙ

Кооператива з відповід. уділами

ДОСТАВЛЯЄ із своїх магазинів у Львові, на основі порозуміння і договору з ЦЕНТРОСОЮЗОМ,

КООПЕРАТИВАМ через Повітові Союзи кооперативів, а в місцевостях, де таких Союзів нема, через свої склади

ТОВАРІ споживчі, кольоніяльні і инші сільського запотребування.

СКЛАДИ „Народної Торговлі“: у Львові (власний дім), Станиславові 2 склади, Перемишлі, Тернополі (власний дім), Дрогобичі, Коломиї, Стрию (вл. дім), Снятині (вл. дім), Самборі (вл. д.) 2 склади, Рогатині, Бродах, Сяноці (вл. дім), Городенці, Борщеві, Золочеві, Збаражи, Косові, Мостисках (вл. дім), Сокали (вл. дім) і Турці н/Стр.

ОБСЛУГУЮТЬ фізичних членів в подр. продажі

ТОВАРАМИ споживчими, кольоніяльними, делікатесами, напитками безалькогольними і всіми родами алькоголічних з найкращих жерел, з осібна

ВИНАМИ богослужебними, хемічною аналізою провіреними, впрост від продуцентів спроваджуваними.

Від готівкових закупів уділяє членам звороти товарових після ухвали Загальних Зборів.

Скорочена адреса: **„Народна Торговля“, Львів, Ринок 36.** — Банкові звязки у Львові: **Земельний Банк Гіпотечний, Банк Польський, Банк господарства краєвого.** — **Почтова каса ощадности в Варшаві, конто ч. 143.381.** — **Телєфон 486.**

Центральний Кооперативний Банк
„Краєвий Союз Кредитовий“
у Львові, Ринок ч. 10.

(Ч. телєфону 433. Конто Почтової Щадниці ч. 143.467)

приймає вкладки ощадности **в золотовій і чужій валюті** та опроцентовує їх на 8 процент і вище. Резервові фонди має в ульокованій каменици при вул. 3-го Мая ч. 15 і реальности при вул. Кордецького у Львові та в маєтности Черниця коло Бродів.

Центральний Кооперативний Банк „Краєвий Союз Кредитовий“ видав своїм накладом ТВОРИ ІВАНА ФРАНКА: 1. „Панські жарти“, 2. „Із днів журби“, 3. „Semper tiro“, 4. „Зівяле листя“, 5. „Борислав сміється“, 6. „Великий шум“, 7. „Як Юра Шикманюк брив Черемош“ — до набуття в книгарні Тов. ім. Шевченка, Львів, Ринок 10.

По цілому світі розсилається загально поширений, усмиряючий болі, випробуваний від 30 літ плин до натирання на

РЕВМАТИЗМ

гостець, крижолом, (постріл) ісхіяс, всілякі болі зовнішні і ломання як також болі голови і зубів

НЕРВОЛЬ Д-РА ФРАНЦОЗА

Славний той лік признаний богатьома лікарськими свідоцтвами, примінюваний в шпиталях і клініках, нагороджений почестними медалями на виставах в Парижи, Відни і у Львові.

Ціна фляшочки разом з приписом ужиття *3.00 Зл.* За попередним надісланнєм *3.50 Зл.* висилається франко разом з опакованням.

При замовленню 5 фляшок тільки *15.00 Зл.* франко з опакованням.

„ „ 10 „ числиться тілки за 9 фляшок це є *27.00 Зл.* франко з опакованням.

„ „ 30 „ числиться тільки за 26 фляшок, це є *78.00 Зл.* франко з опакованням.

Висилається

за післяплатою або попередним надісланням належитости.

ВИРІБ І ГОЛОВНИЙ ВИСИЛКОВИЙ СКЛАД:

АПТЕКА МІКОЛЯША — Львів, ул. Коперника ч. 9.

Звертається увагу на оголошення **НЕРВОЛЬ Др. ФРАНЦОЗА,** неоцінений цей середник від 30 літ в цілім світі поширений і узнаний за найлучше натирання на ревматизм і всілякі болі і ломання — вирабляє і висилає Аптека Міколяша, Львів Коперника ч. 9.

ВАЖНЕ ДЛЯ ТИХ, ЩО ПОВЕРНУЛИ З ЧЕХ!

ЗАПРИСЯЖЕНИЙ СУДОМ ПЕРЕКЛАДАЧ

МОВИ: ЧЕСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ

Др. АЛЕКСАНДЕР БАРИЛЯК ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕАТИНСЬКА 31.

Найбільший і найдешевший **склад паперу** всякого рода є

Адольф Гельцель Львів, Валова 29. Телефон ч. 10-63.

Найлучша є ОЛИВА ДО ЇДИ

„VENUS"

Жадайте по усіх складах „НАРОДНОЇ ТОРГОВЛІ"

Жадайте по усіх кооперативах „ЦЕНТРОСОЮЗА"

Незрівнане вино є

Фірми **ETTI-BERGER**

спеціяльність: VÖSLAUER
MARGARETEN
ADRIA (червоне)

Всі склади Народної Торговлі мають у розпродажи

ЧОМУ ЕРДАЛЬ КОНЕЧНИЙ ДО ОБУВИ?

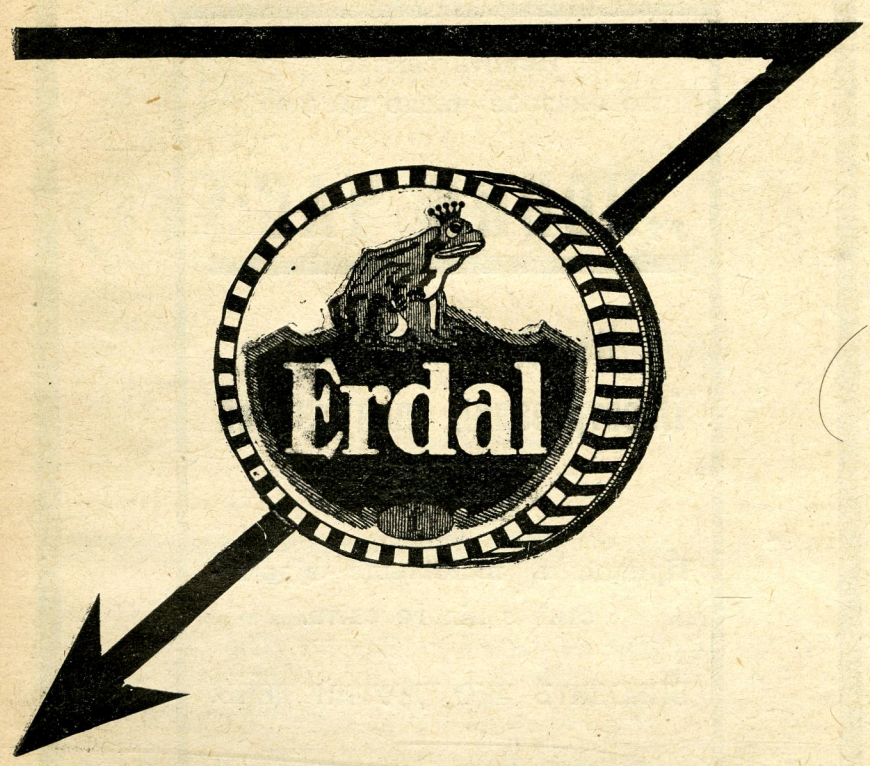

ЕРДАЛЬ — **дає обуві тревалий полиск.**

ЕРДАЛЬ — **консервує скіру, тому два рази довше носиться обув.**

ЕРДАЛЬ — **є дешевий, бо дуже видатний.**

ЕРДАЛЬ — **улекшує працю при чищенню, бо вже при кількох потягненнях щіткою одержує гарний ляковий полиск.**

Пишіть сейчас
по оказове число часопису

„НОВИЙ ЧАС“

Це одинокий у нас ілюстрований, популярний часопис.

Приносить найбільше відомостий з цілого світа.

ВИХОДИТЬ ЩО ДРУГИЙ ДЕНЬ.

Оказові числа висилається безплатно.

„НОВИЙ ЧАС“

Львів, ул. Руська 18.

Ч. телефону 30-13.

Одна чарка кави

з правдивою домішкою

ФРАНККА

є вдоволенням

життя

ТОВАРИСТВО ВЗАЇМНИХ ОБЕЗПЕЧЕНЬ „ДНІСТЕР“
У ЛЬВОВІ, УЛ. РУСЬКА Ч. 20.

Обезпечає:

1. від огню будинки, хатні і господарські движимости, худобу, пашу і збіжа в долярах або в польській валюті;
2. від крадежі готівку, вартісні папери, дорогоцінности, предмети домашняго уряджения, товари, склади і т. п.

КООПЕРАТИВНИЙ БАНК „ДНІСТЕР“
У ЛЬВОВІ, УЛ. РУСЬКА Ч. 20.

уділяє позички векслеві і товарові, зачети на підклад акцій і т. п., — переводить купно і продаж усякого рода цінних паперів, — приймає під найкориснішими услівями вкладки в краєвій і заграничній валюті, — переводить торговельні операції, — приймає вплати на рахунок третих осіб, — попирає діяльність других кооператив.

Адреса для телеграм: „ДНІСТЕР“ Львів. Телефон ч. 547.
Інформації в справі обезпечування і позичок уділюють агенції „Дністра“.

Найстарша українська книгарня
Ставропігійського Інституту в піднаймі

У. П. Т. — РІДНОЇ ШКОЛИ

МАЄ НА СКЛАДІ: Шкільні підручники. — Церковні книги, красне письменство, діточі видання, шкільні і парохіяльні друки, стінні карти

Хто купує в цій книгарні — цей докидає цеголку до будови
РІДНОЇ ШКОЛИ

Незрівнаної якости

Горівки **лікери**

Рік основ. 1782

І. А. БАЧЕВСЬКИЙ

Знесіннє
біля Львова

Скрізь до набуття

III
A28155
1928

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

НА 1928 РІК

ЛЬВІВ — КИЇВ
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ЧЕРВОНА КАЛИНА“
ВИГОТОВЛЕНО В ДРУКАРНІ ОО. ВАСИЛІЯН У ЖОВКВІ Р. Б. 1927. PRINTED IN POLAND.

СІЧЕНЬ

Історичний Календар: 14. 1649. Побідний вїзд Богдана Хмельницького до Київа і святочне повитання його війск на Софійському майдані. 17. 1654. Переяславська угода — Україна лучиться з Московщиною на правах широкої автономії. 22. 1918. Проголошення самостійної Української Держави. 22. 1919. Свято проголошення маніфесту до народу на Софійському майдані у Київі в присутности делеґатів і з Галичини.

Стиль н.	Стиль ст.	Дні	Свята Українські	Свята Латинські	Сонце сход	Сонце зах.	Місяць сход.	Місяць зах.
1. Глас 4. Єв. утр. воскр. 7. — На Літ. Ап. з. 328. Єв. Мат. з. 1.								
1	19	**Н**	*Груд. 1927.* **Пер. Р.**	**Новий Рік 1928**	7.59	16. 7	12.30	0.40
2	20	П	Ігнатія свмч.	*Імени Ісус*	7.59	16. 9	12 51	2. 1
3	21	В	Юліяни мч.	Ґеновефи	7.59	16.10	13.14	3 24
4	22	С	Анастазії вмч.	Евгенія	7.59	16 11	13.47	4.47
5	23	Ч	Муч. у Криті	Телєсфора	7.58	16.12	14 29	6. 9
6	24	П	*Навеч. Р.* Евгенії прпм.	**З Королів**	7.58	16.13	15.13	7.23
7	25	**С**	**Рождество ГНІХ.** ○	Лукіяна	7.58	16.14	16 26	8 26
2. Глас 5. Єв. утр. в. 8. — На Літ. Ап. з. 200 і 306. Єв. Мат. з. 4.								
8	26	**Н**	**Н. по Рожд. Соб. Богор.**	**1 по 3 К.** *Св. Род.*	7 58	16.16	17.33	9.14
9	27	**П**	**Стефана пермч.**	Юліяна і Василіси	7.57	16.17	18.47	9 50
10	28	В	Мученик. у Нікомидії	Івана Доброго еп.	7.57	16.18	20. 1	10.18
11	29	С	Дітий убитих	Гиґіна пап.	7.56	16.19	21.13	10.39
12	30	Ч	Анисії мч.	Аркадія м.	7 56	16.21	22.22	10 58
13	31	П	Меланії прп.	Леонтія еп.	7.55	16.22	23.29	11.14
14	1	**С**	**1928.** *Січ.* **Обр. І. Х., В.** ◑	Ілярія	7.55	16.24		11.30
3. Глас 6. Єв. утр. воскр. 9. — На Літ. Ап. зач. 298. Єв. Мар. з. 1.								
15	2	**Н**	**Н. пер. Пр.** Сильвестра	**2 по 3 К.** Павла	7 54	16.25	0 35	11.45
16	3	П	Малахія прор.	Маркила пап.	7.53	16.26	1.41	12. 3
17	4	В	Собор 70 Ап.	Антонія ав.	7.52	16.28	2.48	12.23
18	5	С	*Навеч. Богоявл.* Теоп.	Пр. св. П. в Римі	7.52	16.29	3.56	12.48
19	6	**Ч**	**Богоявленнє Госп.**	Маріюша м.	7.51	16.31	5. 4	13.20
20	7	П	Собор Івана Хрест.	Фабіяна і Севаст.	7.50	16.33	6. 9	14. 1
21	8	С	Ґеорґія і Емеліяна прп.	Агни дів. і м.	7.49	16.34	7. 8	14.54
4. Глас 7. Єв. утр. воскр. 10. — На Літ. Ап. з. 224. Єв. Мат. з. 8.								
22	9	**Н**	**Н. по Пр.** Полієвкта ●	**3 по 3 К.** Вінкен.	7.48	16.36	7 58	15.59
23	10	П	Григорія прп., Домет.	Раймунда	7.47	16 37	8.38	17.12
24	11	В	† Теодозія прп.	Тимотея еп. і мч.	7.46	16.39	9.10	18 30
25	12	С	Татіяни мч., Евпраксії	Наверн. св. Павла	7.45	16.40	9.36	19 50
26	13	Ч	Ермила Страт. мч.	Полікарпа еп. м.	7.43	16.42	9.58	21.10
27	14	П	ОО. убитих в Синаю	Івана Золот. еп.	7.42	16.44	10.17	22.30
28	15	С	Павла і Івана прп.	Валєрія	7.41	16 45	10.36	23 50
5. Глас 8. Єв. утр. воскр. 11. — На Літ. Ап. з. 285. Єв. Л. з. 94.								
29	16	**Н**	**32 по С.** П ок. св. П. ☾	**4 по 3 К.** Франц.	7.40	16.47	10 56	
30	17	П	† Антонія Вел. прп	Мартини м.	7.38	16.49	11.49	1.11
31	18	В	Атаназія і Кирила аеп.	Петра з Ноляско	7.37	16.50	11.16	2.32

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: ○ Повня дня 7 о год. 6.8. ◑ Послідня кв. дня 14 о год. 21.14
● Нів дня 22 о год. 20.19 ☾ Перша кв. дня 29 о год. 19.26

Львівська державна наукова бібліотека № 2083
ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № 38.580 П
ЛНБ ім. В. Стефаника АН України Д 28192

Хор. Вертгаймер здержує панцирний поїзд.

(Подав М. Паньчук. Рис. Чорній.)

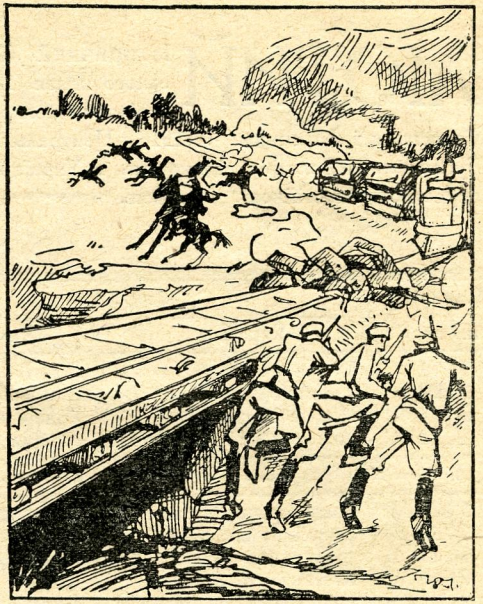

На відтинку щирецької ґрупи фронт був обсаджений тільки невеликими заставами, що охоронювали важнійші місця проходу. Та найбільшу увагу треба було звертати на охорону залізничого шляху, який провадив зі Львова до Стрия і тому була там найсильнійша обсада. Одначе трапплялися випадки, що в хвилі відсутности українського панцирника на тій залізничій лінії противник вганявся своїм панцирником далеко на зади і в одній хвилі ліквідував застави.

Було це під кінець грудня 1918 р. На дворі мело снігом і крізь заметіль не можна було бачити, що діється на переді. Якраз у таку негоду виїхав ненадійно ізза ліса в Басівці ворожий панцирник і проїхавши лінію застав почав обстрілювати їх скорострільним та гарматним вогнем. Українського панцирника під цю пору не було. Застави не могли вдержатись і відступили. Коли вже на лінії не було жадної охорони то ворожий панцирник міг собі свобідно їздити по торі, а розглянувшись в ситуації міг підіхати аж до самого місця постою ґрупи і накоїти там чимало лиха. Саме в тій хвилі проїздив в сторону Басівки кінний відділ хор. Вертгаймера на розвідку.

Бистрий командант розвідки відразу зорієнтувався в ситуації. Побачив, що діється і пігнав чвалом зі своїм відділом в сторону залізничої будки. Тут позлазили кіннотчики з коней і в один мент забарикадували тор.

Панцирник підіхавши під будку мусів задержатись: машиніст і обслуга почали зазирати, що сталося... Та сховані за будкою кіннотчики посипали на них стрілами...

Настала метушня. Машиніст і прислуга ранені.

Панцирник починає спішно завертати...

Та кіннотчики не дають за виграну. Вмить сідають на коні і пускаються в погоню переслідуючи його, під гору, аж до ліса.

Цей сміливий крок хор. Вертгаймера не тільки вратував тоді положення, але й нагнав панцирникові стільки страху, що від тоді він вже немав відваги заганятись так далеко, аж поза лінію.

ЛЮТИЙ

Історичний Календар: 20. 1054. Смерть київського князя Ярослава Мудрого. 27. 1664. Розстріляння полковника Богуна. 1915. Бої УСС. під Славським і Лавочним. 9. 1918. Центральні держави — Німеччина, Австрія, Туреччина й Болгарія підписують з Україною мир у Берестю та визнають її окремою самостійною державою.

Стиль н.	Стиль ст.	Дні	Свята: Українські	Свята: Латинські	Сонце: сход.	Сонце: зах.	Місяць: сход.	Місяць: зах.
1	19	С	Макарія прп.	Ігнатія еп. і м.	7 36	16.52	12.22	3.55
2	20	Ч	† Евтимія прп.	*Мат. Б. Громн.*	7.34	16.54	13. 7	5. 8
3	21	П	Максима прп.	Власія еп. і м.	7 33	16 55	14. 4	6.13
4	22	С	Тимотея ап., Анастазія	Андрія Корс. еп.	7.32	16 57	15.12	7. 6
6. Глас 1. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. з. 296. Єв. Луки з. 89.								
5	23	**Н**	**Мит.** Климента свмч. ○	**Старозап.** Аґати	7.30	16.59	16.25	7.46
6	24	П	Ксенії прп.	Тита еп., Дороти	7.28	17. 1	17.40	8.17
7	25	В	† Григорія Богосл.	Ромуальда ав.	7.27	17. 2	18.53	8.41
8	26	С	Ксенофонта прп.	Івана з Матти	7.25	17. 4	20. 4	9. 1
9	27	Ч	† Пер. мощ. св. Івана З.	Апольонії д. і м.	7.24	17. 6	21.12	9.18
10	28	П	Ефрема прп	Схолястики д.	7.22	17. 8	22 20	9 34
11	29	С	Перен. мощ. св. Ігнатія	*Поява МБ. Людр.*	7.20	17. 9	23 26	9.49
7. Глас 2. Єв. у. в. 2. На Літ. Ап. з. 135 і 335 Єв. Лк. з. 79. і Мт. 11.								
12	30	**Н**	**Бл. сина. Трех Святит.**	**Мясоп.** 7 Осн. Сер.	7.18	17.11		10. 6
13	31	П	Кира і Івана безср. ☽	Григорія II пап.	7.17	17.13	0.33	10.25
14	1	В	*Лютий.* Трифона мч.	Валентія еп. і м.	7 15	17 14	1.40	10.47
15	2	**С**	**Стрітення Господне**	Фавстина і Йовіт.	7.13	17.16	2.48	11.16
16	3	Ч	Симеона і Анни прор.	Юліяни д. і м.	7 11	17.18	3.54	11.52
17	4	П	Ізидора прп.	Юліяна Капад.	7 10	17.20	4 55	12.39
18	5	С	Агафії мч.	Симеона еп. і м.	7 8	17.21	5.49	13.39
8. Глас 3. Єв. утр. воскр. 3. — На Літ. Ап. з. 140. Єв. Мат. з. 106.								
19	6	**Н**	**Мясоп.** Вукола прп.	**Зап.** Маркеліна м.	7. 6	17.23	6.33	14.49
20	7	П	Партенія і Луки прп.	Льва еп.	7. 4	17.25	7. 9	16. 7
21	8	В	Теодора Страт вмуч. ●	Фелікса еп.	7. 2	17.26	7.37	17.28
22	9	С	Нікифора мч.	*Поп.* Марґар з К.	7.	17 28	8. 1	18.51
23	10	Ч	Харлампія мч.	Петра Дамяна еп.	6.58	17.30	8 21	10.13
24	11	П	Власія сщм.	Вітілія	6.56	17.32	8 41	21.36
25	12	С	Мелетія аеп.	Матея ап.	6.54	17.33	9. 1	22.59
9. Глас 4. Єв. утр. воскр 4. — На Літ. Ап. з. 112. Єв. Мат. з. 17.								
26	13	**Н**	**Сироп.** Мартиніяна	**Вступ.** Цезарія	6.52	17.35	9.23	
27	14	П	Авксентія прп.	Віктора	6.50	17.37	9 49	0.22
28	15	В	Онисима ап. ☾	Александра м.	6.48	17 38	10.21	1.49
29	16	С	Памфила і проч. мч	*Сух.* Теофіля м.	6.46	17.40	11. 3	3

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: ○ Повня дня 5 о год. 20.11. ☽ Послідня кв. 13 о год. 19.5. ● Нів дня 21 о год. 9.41. ☾ Перша кв. дня 28 о год. 3. 22.

Смерть полк. Черниці.

(Подав Зубенко. Рисував І. Іванець.)

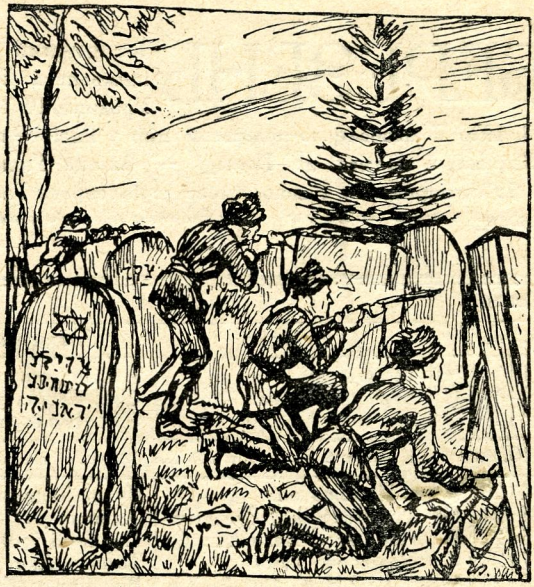

Кінець січня 1919 р. Ворог наступає на Київ і тисне його з усіх боків. Полк. Павло Черниця з 2-им Чорноморським полком стоїть вісім верств від міста Сквири готовий до бою. Ранком 23 січня большевики висилають до нього делегацію і пропонують йому перейти на їхній бік. Та у відповідь на те полк. Черниця починає наступ на місто.

Лави підійшли майже під саму Сквиру, кіннота зсіла з коней. Залягли...

Полк. Черниця з чотирма козаками сам їде на розвідку, бо хоче провірити положення, щоби переконатись, чи всі його пляни, передумані в голові, можна як слід перевести.

Непомітно вїздить він із розвідкою в місто, на жидівський цвинтар. Та тут обскакують його большевики. Полк. Черниця з чотирма козаками відтятий від своїх борониться до останньої хвиллі. Його полк далеко, допомогти не може, а ворог насідає.

— Здатися?... І в голову таке не приходить.

Пять завзятих героїв відбиває наступ і більше як годину борониться перед навалою.

Вкінці полк, що був під містом, почув стрілянину і догадався, що там скоїлося щось недоброго.

Козаки всідають на коні і гонять.

Вже туй-туй... Вже недалечко...

Вїхали в місто. Нараз стріли затихли. Зловіща тишина...

Чорноморці розвинулись в атаку:

— Добути, або дома не бути!... »Слава!« — заклекотіло і понеслось пеклом по Сквирі.

Почалася безпощадна боротьба. На життя і смерть. Очайдухи Чорноморці увірвались в улиці і нестримним гоном наперли ворога, який в замішанні почав утікати.

Сквира була занята, ворог був розбитий.

Та на жидівському цвинтарі залишився полк. Черниця і чотирох героїв. Вони були порубані, посічені...

БЕРЕЗЕНЬ

Історичний Календар: 23. 1651. Побіда полковника Богуна під Винницею 9. 1814 Уродини, 10. 1861. смерть Тараса Шевченка 18. 1920 Большевицько-польський мир у Ризі — прилучення Волині, Холмщини, Підляша й Поліся до Польщі — Велика Україна входить в склад СРСР. 4. 1923, Вирішення Радою Амбасадорів справи Галичини й прилучення її до Польщі.

Стиль н.	Стиль ст.	Дні	Свята Українські	Свята Латинські	Сонце сход.	Сонце зах.	Місяць сход.	Місяць зах.
1	17	Ч	Теодота вм.	Альбіна еп.	6 44	17.42	11.56	4. 8
2	18	П	Льва папи рим.	*Сух.* Симпліція	6.42	17.43	12 59	5. 3
3	19	С	Архиппа Ап.	*Сух.* Кунеґунди	6.40	17.45	14. 9	5.45
10. Глас 5. Єв. воскр. 5. — На Літ. Ап. зач. 329 Єв. Йоана зач. 5.								
4	20	**Н**	**1 П.** Льва еп.	**Суха.** Казимира	6.38	17.47	15.23	6.19
5	21	П	Тимотея прп., Евстатія	Адріяна мч.	6.36	17.48	16.36	6.45
6	22	В	Пер. мощ. мч. в Евг. ☺	Перпетуї і Феліц	6.34	17.50	17.48	7. 5
7	23	С	Нолікарпа свмч.	Томи з Акв.	6.32	17 51	18.57	7 23
8	24	Ч	† 1 і 2 Найд. Гол. Ів. Хр.	Вінцентого Кадл.	6 30	17.53	20. 5	7.39
9	25	П	Тарасія св.	Францішки Римл.	6.28	17.55	21.12	7.54
10	26	С	Порфірія св.	40 Мучеників	6 25	17.56	22.20	8 10
11. Глас 6. Єв. воскр. 6. — На Літ. Ап. зач. 304. Єв. Мар. зач. 7.								
11	27	**Н**	**2 П.** Прокопія прп.	**Глуха.** Констант.	6.23	18.58	23 27	8.28
12	28	П	Василія ісп.	Григорія Вел. пап.	6.21	18		8.48
13	29	В	Касіяна прп.	Кристини д. і м.	6.19	18. 1	0 34	9 14
14	1	С	*Март.* Евдокії мч. ☽	Матильди	6.17	18. 3	1.41	9.46
15	2	Ч	Теодота свмч.	Климента Двер.	6.15	18. 4	2.43	10.27
16	3	П	Евтропія і тов. мч.	Киріяка і Лярґа м.	6.12	18. 6	3.39	11.20
17	4	С	Гарасима прп.	Патрикія еп.	6.10	18.18	4.27	12.25
12. Глас 7. Єв. воскр. 7. — На Літ. Ап. зач. 311. Єв. Мар. зач. 37.								
18	5	**Н**	**3 П.** Конона мч.	**Середоп.** Кирила	6. 8	18. 9	5. 5	13.39
19	6	П	42 Муч. в Амореї	*Йосифа Обруч.*	6. 6	18.11	5 36	14.59
20	7	В	Василія свмч.	Архіппа	6. 4	18.12	6 1	16.21
21	8	С	Теофілякта прп. ●	Венедикта ав.	6. 2	18.14	6 23	17.46
22	9	Ч	† 40 Муч. в Севастії	Катарини Генуен.	5.59	18.16	6.43	19.10
23	10	П	Кондрата і друж. муч.	Йосифа Оріол.	5.57	18.17	7. 3	20.36
24	11	С	Софронія патр. Єрус.	Гавриїла Архан.	5.55	18.19	7.25	22. 3
13. Глас 8. Єв. воскр. 8. — На Літ. Ап. зач. 314. Єв. Мар. зач. 40.								
25	12	**Н**	**4 П.** Теофана ісп.	**Чор. Благов. ПДМ.**	5.53	18.20	7.49	23.29
26	13	П	Пер. мощ. прп. Никиф.	Емануеля м.	5.51	18.22	8.20	
27	14	В	Венедикта прп.	Івана Дамаск.	5.48	18.23	8.59	0.50
28	15	С	*Покл.* Агапія мч. ☾	Івана Капістр.	5.46	18.25	9.49	2. 3
29	16	Ч	Савина і Юліяна мч.	Йони і Барах. м.	5 44	18 27	10.50	3. 3
30	17	П	Алексія прп.	*МБ. Стр.* Ґвірина	5.42	18.28	11.59	3.49
31	18	С	Кирила Єрус. св.	Бальбіни д.	5.40	18.30	13.12	4 24

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: ☺ Повня дня 6 о год 11.27 ☽ Послідня кв дня 14 о год. 15.20. ● Ннів дя 21 о год. 20.29. ☾ Перша кв. дня. 28 о год. 11.54.

Спіть хлопці спіть...

(Гляди стор. 55. Рис. І. Іванець.)

Між частинами лівобережного фронту пішла з початком січня 1919 р. повна деморалізація. Повстання Махна й Зеленого, бешкети Волоха, зрада Григорієва і цілого ряду полків розаґітованих по Трудовім Конґресі всякими партіями, стали причиною не тільки розвалу фронту, але й загибілі молодої української державности.

В таку то трівожну хвилю вислано на Лівобережя окрему ударну ґрупу під командою ґен. Сулковського, в склад котрої увійшов також 2 кур. І. п. п. С. С. з двома батеріями.

Важко приходилося воювати Січовим Стрільцям в таких обставинах. В останній хвилі залишились вони майже одинокими надійними оборонцями на тому фронті, маючи проти себе окрім чужих ворогів ще й своїх перевертнів-руїнників, яким С. С-и як Галичани, запеклі оборонці української державности, були сіллю в оці. Обставини ускладнювались ще більше, коли зрадив отаман Хименко, який в силі 2.500 піхоти, 500 шабель, кількох батерій та автопанцирників вдарив на зади ударної ґрупи.

Прийшло до бою під Гребінкою. От. Хименко зґрупував там всі свої сили. Досвіта заатакував своїм панцирником український панцирник »Чорноморець« а його передові відділи наткнулись на 5. і 8. сотню С. С. Після першого зударення він рушив цілою масою піхоти до наступу, а його кінната заатакувала 5. сотню С. С. на правому крилі. 5. сотня видержала кількаразову атаку, вкінці приперла кінноту на леді і смасакрувала.

Та найбільший удар мусіла видержати гавбічна батерія С. С. під командою сот. Ничая. Весь час відбивала вона лави ворожої піхоти. Окружена зі всіх сторін встоялась на становищах до останку. Набої вистріляні, дула гармат розжарені... Ще в останній хвилі засипує ворожу гущу картачами, а потім борониться рукопаш. До останнього набою, до останнього чоловіка... Гине кмдт. батерії сот. Ничай гине і вся обслуга. Та побіда остає в руках Січовиків.

Зрадливий ворог покараний. Він залишає на полі бою 300 вбитих, 400 ранених, 500 полонених, багато зброї та майна.

КВІТЕНЬ

Історичний Календар: 14. 1340. Смерть останнього галицького князя Юрія-II., який погиб із рук своїх боярів за прихильність латинській вірі. 25. 1622. Смерть гетьмана Конашевича-Сагайдачного. 28. 1915. Побідний бій УСС з Москалями на Маківці. 7. 1917. Проголошення Української Центральної Ради у Київі. 19. 1917. Перший всеукраїнський конґрес у Київі визнає Центральну Раду найвищим національним орґаном.

Стиль н.	Стиль ст	Дні	Свята Українські	Свята Латинські	Сонце сход.	Сонце зах.	Місяць сход.	Місяць зах.
14. Глас 1. Єв. утр. воскр. 9. — На Літ. Ап. 321. Єв. Мар. зач. 47.								
1	19	**Н**	**5 II.** Хризанта і Дарії	**Цвітна.** Гуґона еп.	5 38	18. 1	14.25	4.51
2	20	П	ОО. уб. у мон. св. Сави	Франціщка з Пав.	5.36	18.33	15.36	5.12
4	21	В	Якова іспов.	Ришарда еп.	5.33	18 34	16.46	5.90
4	22	С	Василія свмч.	Ізидора еп.	5 31	18.36	17.54	5.45
5	23	Ч	Нікона і тов. прпмч.	*В. Чет.* Вінцентія	5.29	18.37	19. 1	6 1
6	24	П	Захарія і Якова прп.	*В. Пят.* Келест.	5.27	18.39	20. 8	6.16
7	25	**С**	**Благовіщення ПДМ.**	*В. Суб.* Епіфанія	5.25	18.41	21.16	6.32
15. Глас 2. Єв. утр. Мт. 83. — На Літ. Ап. з. 247. Єв. Йоана з. 41.								
8	26	**Н**	**Цвітна.** Соб. Арх. Гавр.	**Воскр. Хр** Діон.	5.23	18 42	22.23	6.52
9	27	П	Матрони прп.	*Світл. Пон.* Марії	5.20	18.44	23.30	7.15
10	28	В	Іляріона і Стефана прп.	Езекіїла пр.	5 18	18.45		7.44
11	29	С	Марка і Кирила прп.	Льва В пап.	5 16	18.47	0.34	8.21
12	30	Ч	*В. Четв.* Івана ЛістВич.	Юлія пап.	5.14	18.48	1 32	9. 9
13	31	**П**	**В. Пятн.** Іпатія прп.	Герменеґільда м.	5.12	18.50	2.22	10. 7
14	1	С	*Квіт. В. Суб.* Марії Є.	Юстина м.	5.10	18.51	3. 3	11.16
16 На Літ. Ап. зач. 1. Єв. Йоана зач. 1.								
15	2	**Н**	**Воскр. Хр.** Тита прп.	**Провід.** Васил.	5. 8	18.53	3.36	12.31
16	3	**П**	**Світл. Пон.** Никити прп.	Венедикта Й Ляб.	5. 6	18.55	4. 3	13.51
17	4	**В**	**Світл. Втор.** Йосифа	Анікита пап.	5. 4	18 56	4 25	15.13
18	5	С	Теодула, Агатопода	Апольонія м.	5. 2	19.58	4.45	16.38
19	6	Ч	Евтихія св.	Льва пап.	5.	19.59	5. 5	18. 3
20	7	П	Георґія еп.	Теодора в.	4 58	19. 1	5.25	19.32
21	8	С	Іродіона Ап.	Анзельма еп.	4 56	19. 2	5.48	21. 1
17. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. зач. 14. Єв. Йоана зач. 65								
22	9	**Н**	**Томина.** Евпсихія мч.	**2 по В.** Сотера	4.54	19. 4	6 16	22 28
23	10	П	Терентія і тов. мч.	Войтіха еп.	4.52	19. 6	6.52	23.49
24	11	В	Антипи свмч.	Фіделіса з Зиґм.	4 50	19. 7	7.39	
25	12	С	Василія прп.	*Тор. св. Йос. П. Ц.*	4.48	19. 9	8.38	0 56
26	13	Ч	Артемона свмч.	Клєта і Маркеліна	4.46	19 10	9 4/	1.49
27	14	П	Мартина пап.	Петра Кан., Зити	4.44	19.12	11.	2.28
28	15	С	Аристарха Ап.	Павла від Хр.	4.42	19.13	12.14	2 57
18. Глас 2. Єв. утр. воскр. 3. — На Літ. Ап. з. 16. Єв. Мр. з. 69.								
29	16	**Н**	**Мирон.** Агафії, Ірини	**3 В.** Петра в В.	4.41	19.15	13.26	3.19
30	17	П	Симеона і Акакія еп.	Катерини Сієн.	4.38	19.16	14.36	3.38

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Повня дня 5 о год. 3 38 Послідня кв. дня 13 о год. 8.9. Нів дня 20 о год. 5.25. Перша кв. дня 26 о год. 21.42.

Козак Дзюба і Пугач відбивають полонених.

(Подав Зубенко. Рисував І. Іванець.)

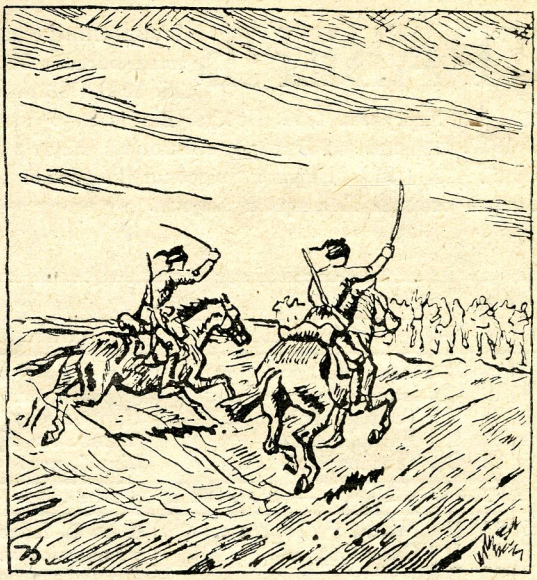

Дня 1 квітня 1920 р. на Поділлю йшли бої на лінії сіл Куча—Борсуки—Іванківці—Бучаї. Туди повели большевики рішучий наступ і після впертого бою, занявши села Борсуки й Кучу, захопили в полон 40 козаків з 3-ої Залізної Дивізії полк. Удовиченка. Важкі були переживання тих нещасних жертв, що попали тоді в полон. Всі ці побої та знущання над ними бачили здалека козаки з 3-ої дивізії, яких тоді судьба пощадила. Хоч жалко їм було товаришів зброї та не могли нічого порадити.

Одначе найшлося двох козаків, які не роздумували довго над плянами. Вони роздумували над важким положенням своїх товаришів, яких треба було за всяку ціну рятувати. Були це відважні вояки з дивізії Удовиченка Г. Дзюба і П. Пугач. Вони сказали собі: »було не було« і повернувши коней пустилися чвалом в сторону, куди повели нещасних.

Було це перед вечером. На землю лягали сутінки. Курява, що підмималась на дорогах і круті яруги давали козакам змогу проїхати непомітно оцю віддаль, яка ділила їх від большевиків.

Вони підїхали так ненадійно і так близько, що цей наскок видавався ніби грім із ясного неба..

На спінених конях, з витягненими шаблями — кинулись в саму середину кольони і з криком »слава« почали рубати вартових. Настала метушня. Вартових охопив жах. Хто залишився живий, той вже не думав про оборону. Одні пускались на втечу, другі благально підносили руки, а треті, таки безпритомно падали на землю, щоб не глядіти смерти просто в очі.

Вмить вхопили за кріси і полонені та в одній хвилі упорались з решта вартовими. Потім упорядкувались і рушили боєвим порядком, пробиваючись ярами до своїх.

Козак Дзюба і Пугач повернули до дивізії повитані як герої, що своїм очайдушним поступком визволили товаришів не тільки від полону, але й від смерти.

ТРАВЕНЬ

Історичний Календар: 14. 1648 Побіда гетьмана Богдана Хмельницького на Жовтих Водах 26. 1648. Побіда гетьмана Богдана Хмельницького під Курсунем. 1659. Побіда Виговського над Москалями під Конотопом. 5. 1917. Перший український військовий зїзд в Київі — зачаток Української Армії. 15. 1919. Перший відворот Галицької Армії з під Львова. 25. 1926. Смерть отамана Петлюри в Парижі.

Стиль н.	Стиль ст.	Дні	Свята: Українські	Свята: Латинські	Сонце: сход.	Сонце: зах.	Місяць: сход.	Місяць: зах.
1	18	В	Івана Декапол. прп.	Филипа і Якова	4.37	19.18	15.44	3.53
2	19	С	Івана Старопеч. прп.	Атаназія еп.	4 35	19.19	16.51	4. 9
3	20	Ч	Теодора Тріх. прп.	*Цариці Кор. П.*	4 34	19 21	17 58	4 23
4	21	П	Януарія свмч.	*Знайд. св. Хр.*	4.32	19.22	19. 5	4.39
5	22	С	Теодора і Віталія прп.	Пія V. пап.	4.30	19.24	20.14	4.57
19. Глас 3. Єв. воскр. 4. — На Літ. Ап. з. 23 і 29. Єв. Й з. 14 і 52.								
6	23	**Н**	**Рнзсл.** † *Георгія вмч.*	**4 по В.** Івана	4.28	19.25	21.21	5.18
7	24	П	Сави Стр. мч.	Ювиналіса м.	4 27	19 27	22.27	5.45
8	25	В	† Марка єв.	Станіслава еп.	4.25	19.28	23 27	6.19
9	26	С	Василія свмч.	Григорія з Наз.	4.23	19.30		7. 3
10	27	Ч	Симеона свмч.	Антоніна еп.,	4.22	19.31	0.20	7.57
11	28	П	Ясона і Максима ап.	Францішка з Гієр.	4.20	19.33	1. 3	9. 2
12	29	С	9 Муч. в Кизиці ☽	Панкратія	4.10	19.34	1.38	10.1
20. Глас 4. Єв. утр. в. 7. На Літ. Ап. з. 28 і 29. Єв. Й. з. 12 і Л. 17.								
13	30	**Н**	**Самар.** † Якова ап.	**5 по В.** Сервація	4.17	19.36	2. 5	11.29
14	1	П	*Май.* Єремії прор.	*Хр. дні.* Боніфатія	4.16	19.37	2.28	12.48
15	2	В	Атаназія Вел. св.	† Івана зі Сале	4 14	19 39	2.48	14. 9
16	3	С	† Теодозія прп. ☺	† Бл. Андрія Боб.	4.13	19.40	3. 7	15.31
17	4	Ч	Пелагії прпмч.	**Возн. Госп.** Пасх.	4 12	19.41	3.26	16.57
18	5	П	Ірини мч.	Венантого	4.10	19.43	3.47	18.25
19	6	С	Йова Многострад. ●	Петра Вел. пап.	4. 9	19.44	4 12	19.55
21. Глас 4. Єв. утр. воскр. 8. — На Літ. Ап. зач. 38. Єв. Й. зач. 34.								
20	7	**Н**	**Сліп.** Явл. Чесн. Хр.	**6 по В.** Вернард.	4. 8	19.45	4.44	21.22
21	8	П	† *Івана Бог.* (на нед.)	Тимотея і тов. м.	4. 7	19.47	5 26	22.39
22	9	В	† Черен. мощ. св. Ник.	Юлії д. і м.	4. 6	19.48	6.21	23.40
23	10	С	† Симона ап.	Десидерія еп. м.	4. 4	19.49	7 29	
24	11	**Ч**	**Вознесення ГНІХ.**	*ПДМ. Спом. вір.*	4. 3	19.51	8.43	0.29
25	12	П	Епіфанія і Германа.	Григорія VII пап.	4. 2	19.52	10.	1.
26	13	С	Гликерії і Алексан. ☾	*Нав.* Филипа Н.	4. 1	19.53	11.14	1.25
22. Глас 6. Єв. воскр. 10. — На Літ. Ап. з. 44 і 68. Єв. Й. з. 56 і 61.								
27	14	**Н**	**Св. ОО. в Ник.** Ізидора	**Сош. св. Духа**	4.	19.54	12 36	1.45
28	15	П	Пахомія прп.	*Понед. св.* Август.	3 59	19.55	13 35	2. 2
29	16	В	Теодора освящ.	Марії Магд. Паз.	3 58	19.57	14.42	2 17
30	17	С	Андроніка ап.	*Сух.* Фелікса пап.	3.58	19.58	14 49	2.31
31	18	Ч	Теодота мч.	Ангели Мер.	3.57	19.59	15.56	2.46

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: ☺ Повня дня 4 о г. 20.12. ☽ Послідня кв. дня 12 о год. 20.50. ● Нів дня 19 о год. 13.14. ☾ Перша кв. дня 26 о год. 9.12.

Геройська оборона дес. Степана Кобзара.

(Подав І. Микитів. Рисував І. Іванець.)

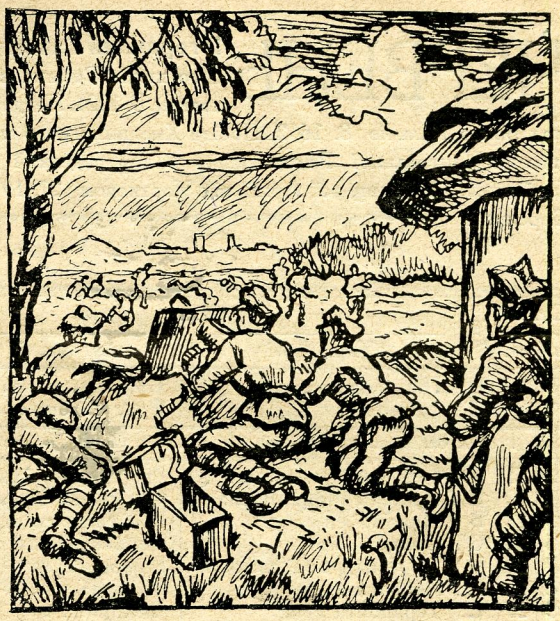

Три кільометри від жовківської рогачки, на північ від Львова, лежить село Малехів. В часі облоги Львова зимою 1918 р. проходив туди фронт і продержався там аж до весни 1919 р. Щойно весною прийшла ненадійно зміна. Після Великодних Свят, у вівторок по провідній неділі, противник, заохочений успіхами прориву на полудні, повів туди наступ. Досвіта о 3-ій годині заревіли гармати, почався барабанний вогонь. По двогодинній артилерійській підготовці рушила до наступу піхота, при допомозі літаків, що бомбардували бомбами село й окопи.

Сотні боронились завзято. Та окрилені на право й на ліво мусіли відступити на схід. Бій затих. Тільки там десь у західній стороні села клекотів ще скорострільник. То дес. Степан Кобзар з 2-ома скорострільцями не уступав з місця і косив своїм скорострілом покоси смерти. Нестримно йшли проти нього лави і падали, як зжаті снопи. Ось вже одна куля поцілила і його самого. Вже кров стікає струйками із нього, але він не випускає скорострільника з рук. Не чує грізних вигуків »піддайся« не бачить смерти, що заглядає в очі. Ще більша жага палить його, щоб видержати до останку.

А скорострільник клекоче. Розпалена цівка плює смертоносним оловом і ніхто не посміє наблизитись. Тільки там, із заду, чигає смерть... Ізза угла хати приходить нечайно удар прикладом. З розчерепленою головою паде дес. Кобзар, зливаючи своєю кровю горячий скорострільник і двох товаришів скорострільців, які лежать вже мертві біля нього.

Видержав до останку. Так як сказав попереднього дня до своїх господарів у яких стояв на кватирі: »Якщо наші будуть відступати, то я не рушусь з місця, краща смерть...«

І додержав слова. Поляг геройською смертю.

Дес. Кобзар і його товариші скорострільці поховані на місцевому цвинтарі в Малехові.

ЧЕРВЕНЬ

Історичний Календар: 25. 1225. Смерть галицького князя Романа в бою з Поляками під Завихостом. 6. 1224. Невдатна битва князів з Татарами над рікою Калкою. 8. 1652. Побіда Хмельницького під Батогом. 29. 1918. Уступлення Центральної Ради; Павло Скоропадський стає гетьманом. 8. 1918. Побідний бій Галицької Армії під Чортковом 27. 1919 Війська УГА. добувають Бережани.

Стиль		Дні	Свята		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	19	П	Патрикія свмч.	*Сух.* Бл. Якова	3.56	20.	18. 4	3. 4
2	20	С	Талалея мч.	*Сух.* Садока м.	3.55	10. 1	19.20	3.24
23. Глас 7. Єв. Йоана з. 65. — На Літ. Ап. з. 3. Єв. Йоана з. 27.								
3	21	**Н**	**Сош. св. Духа.** Конст. ☉	**Св. Трійці.** Кльот.	3.55	20. 2	20.18	3.48
4	22	**П**	**Пресв. Трійці.** Васил	Франціска Карач.	3 54	20. 3	21.21	4.20
5	23	В	Михаїла еп.	Боніфатія еп. м.	3.53	20. 4	22.17	5.
6	24	С	Симеона прп.	Норберта еп.	3.53	20. 4	23. 3	5 52
7	25	Ч	† 3. Найд. Гол. св. Івана	**Божого Тіла**	3.52	20. 5	23.40	6.53
8	26	П	Карпа мч.	Медарда еп.	3.52	20. 6		8. 2
9	27	С	Терапонта свмч.	Феліціяна м.	3 51	20. 7	0.10	9.16
24. Глас 8. Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. з. 330. Єв. Мат. з. 38.								
10	28	**Н**	**Всіх Святих.** Никити	**2 по С.** Маргарети	3.51	20. 8	0.33	10.32
11	29	П	Теодозії мч. ☽	Варнави ап.	3.51	20. 8	0.54	11.51
12	30	В	Ісаака прп.	Івана а. с. Ф.	3.50	20. 9	1.11	13. 9
13	31	С	Єрмія, ап., Єрмея мч.	Антонія з Пад.	3.50	20. 9	1.30	14.30
14	1	Ч	*Черв. Пр. Евх.* (на нед.)	Василія еп.	3.50	20.10	1.49	15.54
15	2	П	Никифора патр.	*Пресв. Серця Іс.*	3 50	20.11	2 11	17.22
16	3	С	Лукіяна мч.	Івана Франц. Реґ.	3.50	20.11	2.38	18.49
25. Єв. утр. Йоана зач. 24. — На Літ. Ап. з. 149. Єв. Йоана з. 25.								
17	4	**Н**	**2 по С** Митрофана ☉	**3 по С.** Маркіяна	3.50	20.11	3.15	20.12
18	5	П	Доротея свмч.	Ефрема діяк.	3.50	20.12	4. 3	21.23
19	6	В	Висаріона і Іляріона	Юліянни з Фал.	3.50	20.12	5. 6	22.18
20	7	С	Теодота свмч.	Сильверія пап.	3.50	20.12	6.19	22 27
21	8	Ч	Теодора вмч.	Альойзія Гонз.	3.50	20.13	7.38	23.37
22	9	П	*Пр. Серця Іс.* (на нед.)	Павліна еп.	3.51	20.13	8.56	23.39
23	10	С	Тимотея свмч.	Зенона м.	3.51	20.13	10.10	
26. Єв. утр. Йоана з. 36. — На Літ. Ап. з. 306. Єв. Йоана з. 9 і 10.								
24	11	**Н**	**3 по С.** † Вартол. ап. ☾	**4 по С.** *Р. Ів. Хр.*	3.51	20.13	11.12	0. 7
25	12	П	Онуфрія Вел. прп.	Вільгельма ав.	3.51	20.13	12.13	0.24
26	13	В	Акилини мч.	Івана і Павла м.	3.52	20.13	13.38	0.38
27	14	С	Єлисея пр.	Владислава кор.	3.52	20 13	14.45	0.53
28	15	Ч	Амоса пр. і Єроніма	Іринея еп.	3.53	20.13	15.52	1.10
29	16	П	Тихона еп.	**Петра і Павла ап.**	3.53	20.13	17.	1.28
30	17	С	Мануїла, Савелія мч.	Память св. Павла	3.54	20.13	18. 8	1.51

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: ☉ Повня дня 3 о год. 1213. ☽ Послідня кв. дня. 11 о год. 5.51. ● Нів дня 17 о год. 20.42. ☾ Перша кв. дня 22 о год. 22.47.

Наскок пор. Пересади на батерію.

(Подав Зубенко. Рисував І. Іванець)

Дна 23 VI. 1920 р. ранком о 2-ій годині до штабу 7-ої бригади привели двох ворожих кінноти, які перейшли на сторону військ У. Н. Р. Вони подали докладно, де находяться їхні частини, де стоїть артилєрія, словом, кожну дрібничку. Вечером того дня полк. Шандрук зібрав до купи всю кінноту бригади та 19-ий і 21-ий куріні піхоти і залишивши на старих позиціях тільки обозних та чурів, дожидав ранку, аби перейти в наступ. Досвітком видав наказ до походу і частини, перейшовши через міст, попрямували обходом на село Шаргородську Слобідку.

Вже розвиднілось, коли відділ наблизився до села. Піхота розсипалася в розстрільну, а кіннота з гучним окликом »с л а в а« рушила в наступ на село, де були обози й гармати. По донесенням ворожих кінноти, які перейши на той бік, було відомо, що гармати є на цвинтарі. Пор. Пересада перший доскочив до них. Та нараз, побачив скоростріл, що був на тачанці вимірений якраз проти його відділу, що гнався вулицею.

Пор. Пересада оцінив небезпеку...

Миттю кинувся на скоростріл. Тільки блиснула шаблюка і... скоростріл вже не був небезпечний. Большевики метнулись до своїх коней. Хотіли рятувати гармату, яка стояла недалеко. Та пор. Пересада прискочив туди: рубнув першого їздового і гармата — вже не рушилась із місця... Все це сталося в один мент.

Большевики ще не вспіли оглянутись і розміркувати, що трапилося, як вже надігнала решта кінноти і докінчила своє діло.

Незабаром кіннота злучилася з піхотою і разом почала продовжувати наступ на головні ворожі сили.

Та противник не видержав першого удару. Здеморалізований ненадійним наскоком пор. Пересади не міг прочуняти після тієї паніки й замішання, що поширились в його рядах і подався у розсипці взад, залишаючи в руках побідників 2 гармати, 36 коней, 2 тачанки зі скорострілами, муніційні вози з набоями, кухню і багато полонених.

ЛИПЕНЬ

Історичний Календар: 16. 1651. Битва під Берестечком. 10. 1709. Битва під Полтавою. 18. 1775. Москалі руйнують Січ. 16. 1919. Відворот Галицької Армії за Збруч. 1919. Смерть полк. Вітовського, першого секретаря військових справ З. О. У. Н. Р. в часі перелету літаком з Німеччини на В. Україну.

Стиль н.	Стиль ст.	Дні	Свята Українські	Свята Латинські	Сонце сход.	Сонце зах.	Місяць сход.	Місяць зах.
27	Глас 3. Єв. утр. воскр. 4. — На Літ. Ап. з. 96. Єв. Мат. з. 23.							
1	18	**Н**	**4 по С.** Леонтія мч.	**5 по С.** *П. Кр. І. Х.*	3.54	20.13	19.13	2.20
2	19	П	† Юди Тадея ап.	*Посіщ. ПДМ.*	3.55	20.12	20.12	2.58
3	20	В	Методія свмч.	Анатоля еп.	3.56	20.12	21. 2	3.46
4	21	С	Юліяна Тарс. мч.	Теодора еп.	3.57	20.11	21 42	4.45
5	22	Ч	Евсевія свмч.	Антонія Мар. Зах.	3.57	20.11	22.13	5.53
6	23	П	Агрипини мч.	Лукії м.	3.58	29 10	22.39	7. 6
7	24	**С**	**Різдво св. Івана Хрест.**	Кирила і Метод.	3.59	20.10	23.	8.22
28.	Глас 4. Єв. утр. воскр. 5. — На Літ. Ап. з. 103. Єв. Мат. з. 28							
8	25	**Н**	**5 по С.** Февронії мч.	**6. по С.** Єлисавети	4.	20. 9	23.17	9 39
9	26	П	Давида Сел. прп.	Вероніки з Юл.	4. 1	20. 9	23.36	10.56
10	27	В	Самсона прп.	7 Братей муч.	4. 2	20. 8	23.54	12.14
11	28	С	Пер. мощ. Кира і Івана	Пія І папи м.	4. 3	20. 7		13.35
12	29	**Ч**	**Петра і Павла ап.**	Івана Гвальберта	4. 4	20. 7	0 14	14.58
13	30	П	† Соб. 12 Апостолів	Анаклита папи м.	4. 5	20. 6	0.38	16 24
14	1	С	*Лип.* Косми і Дамяна	Бонавентури еп.	4. 6	20. 5	1. 9	17.47
29.	Глас 5. Єв. у. в. 6. На Літ. Ап. з. 110 і 320. Єв. Мт. з. 29 Л. з. 54.							
15	2	**Н**	**6 по С.** † Пол. Ризи П. Б.	**7 по С.** Генрика	4. 7	20. 4	1.50	19. 2
16	3	П	Якинта мч., Анатолія	*МБ. Шкаплір.*	4. 8	20. 3	2.45	20. 4
17	4	В	Андрія Крит, Марти	Алексія	4. 9	20. 2	3 54	20.51
18	5	С	† Кирила і Методія ап.	Симеона з Лип.	4.10	20. 1	5.11	21.25
19	6	Ч	† Атаназія Атон. прп.	Вінкентія з Пав.	4.11	19.	6 31	21.50
20	7	П	Томи і Акакія прп.	Бл. Деслава	4.13	19.59	7.49	22.11
21	8	С	Прокопія вмч.	Пракседи д.	4.14	19.58	9 4	22.28
30.	Глас 6. Єв. утр. воскр. 7. — На Літ. Ап. з. 116. Єв. Мат. з. 33.							
22	9	**Н**	**7 по С.** Панкратія свмч.	**8 по С.** Марії Маг.	4.15	19.57	10.15	22.44
23	10	П	† Антонія Печер. прп.	Аполінарія еп.	4.16	19.56	11.24	22.58
24	11	В	Евфимії мч. і Ольги	Бл. Кінги кн.	4.18	19.54	12.32	23.14
25	12	С	Прокла і Ілярія мч.	Якова ап.	4.19	19.54	13.40	23.42
26	13	Ч	Собор Арх. Гавриїла	Анни	4.20	19.52	14.48	23.53
27	14	П	Акили ап. Киріка мч.	7 братий спячих	4 22	19.50	15.56	
28	15	С	† Володимира укр. кн.	Віктора папи м.	4.23	19.49	17. 2	0.20
31.	Глас 7. Єв. утр. воскр. 8. — На Літ. Ап. з. 124. Єв. Мат. з. 58.							
29	16	**Н**	**8 по С.** Атиногена	**9 по С.** Марти д.	4.25	19.48	18. 3	0.54
30	17	П	Маріни вмч.	Абдон і Сеннен м.	4 26	19.46	18.57	1.38
31	18	В	Якинта і Еміліяна мч.	Ігнатія Льой.	4 27	19.45	19.40	2.34

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: Повня дня 3 о год. 2.48. Послідня кв. дня 10 о год. 12.16, Нів дня 17 о год. 4.35. Перша кв. дня. 28 о год. 14.38.

Віст. Гладій захоплює двох розвідчиків.

(Подав Р. Кравчук. Рисував І. Іванець.)

В часі другої офензиви, по Чортківським бою, стояв в околиці Підгороддя над Гнилою Липою курінь VII - ої бриг., який боронив переходу через ріку. Сотні розмістилися під селом, а над рікою стояли застави. Командантом одної такої застави був віст. Гладій.

Противник перегруповував тоді свої сили. На фронті було тихо. Стрільці, перетомлені довгими маршами із під Чорткова, спокійно відпочивали в ровах шукаючи прохолоди перед спекою. Наперед не було нічого замітного. Якась дивна тишина і лінь залягли тоді поля, що доспівали на літній спеці. Здавалося, що й трава не ворухнеться серед того спокою.

Тільки он там, десь на дорозі, двох подорожних повертає до стежки, де стоїть застава. Підходять блище, здоровлять стрільців і йдуть дальше межею ніби в сторону до другого села. І хоч не виглядають вони підозріло то віст. Гладій задержує їх. Подорожні показують перепустки і кажуть, що йдуть до сусідного села. Та віст. Гладій не спускає їх із ока. І дійсно вони пройшовши невеличкий кусень дороги нагло повертають до річки в сторону ворожих окопів...

Віст. Гладій відразу зрозумів в чім діло... Пускається за ними з криком »стій.« Але вони біжать дальше і за хвильку вже булиб на тамтім боці. Та віст. Гладій не надумується довго, гонить за ними через ріку і допадає їх якраз на середині передпілля. Положення його грізне. З тамтого боку сипляться стріли з ворожих окопів вибігає розвідка. Здається нема виходу: або смерть або полон. Не зважаючи на небезпеку віст. Гладій не тратить відваги. Під загрозою багнету примушує мандрівників перейти на той бік і приводить їх щасливо до застави.

Потім відсилає їх до команди сотні.

В команді виявилось, що це були два небезпечні розвідчики, які несли зі собою, зашиті в одягах дуже важні звідомлення про стан і розположення частин У. Г. А. на фронті.

СЕРПЕНЬ

Історичний Календар: 31 1649. Побіда Хмельницького під Зборовом. 5. 1657. Смерть Богдана Хмельницького. 23. 1662. Юрко Хмельницький розбиває Москалів під Криловом. 2. 1914. Загальна мобілізація в Австрії. Початок світової війни. 3. 1914. Маніфесть Української Національної Ради до народу про творення Українських Січових Стрільців 31. 1919. Галицькі і Наддніпрянські війська побідно входять до Київа. 20. 1920 Договір у Севр яким визнано Галичину окремою державою з окремими границями.

Стиль		Дні	Свята		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	19	С	Макрини прп.	Петра в оков.	4 28	19.43	20.15	3.40
2	20	Ч	† *Ілії прор.* (на нед.)	*ПДМ. Ангел.*	4.30	19.42	20.43	4.53
3	21	П	Симеона і Івана прп.	Найд. св. Стефана	4.31	19.40	21. 5	6.10
4	22	С	Марії Магд. і Фоки свмч.	Домініка	4.33	19.38	21.24	7.27
32. Глас 8. Єв. у. в. 9. На Літ. Ап. з. 128. і 57 Єв. Мт. з 59 і Л. з. 114.								
5	23	**Н**	**9 по С.** Трофима мч.	**10 по С.** *МБ Сніж*	4.34	19.37	21.42	8.46
6	24	П	† Бориса і Гліба мч,	*Преобр. Господ*	4.36	19.35	22.	10. 4
7	25	В	† Успеннє св. Анни	Каєтана	4.37	19.33	22.18	11.24
8	26	С	Ермолая свмч. ☽	Кирияка м.	4.38	19.32	22.40	12.45
9	27	Ч	† Пантелеймона вмч.	Романа м.	4.40	19.30	23. 8	14. 8
10	28	П	Прохора і ин. ап.	Лаврентія м.	4.42	19.28	23.44	15.31
11	29	С	Калиніка мч.	Зузанни м.	4.43	19.26	3	16.48
33. Глас 1. Єв. утр. воскр. 10. — На Літ. Ап. з. 131. Єв. Мат. з. 72.								
12	30	**Н**	**10 по С** Сили і ин. ап.	**11 по С.** Кляри д.	4.44	19 25	0.35	17.53
13	31	П	Евдокима прав.	Гіполіта і Касіяна	4.46	19.23	1.38	18.44
14	1	В	*Серп.* † Пох. Ч. Хр.	*Нав.* Евзевія еп.	4 47	19.21	2.47	19.22
15	2	С	Пер. мощ. св. Стеф. ☾	**Успення П. Богор.**	4.49	19.19	4. 6	19.51
16	3	Ч	Ісаака, Далмата і Фав	Йоакима	4.50	19.17	5.23	20.14
17	4	П	7 Мол. в Ефезі	Яцка	4.52	19.15	6.46	20.32
18	5	С	Евсигнія мч.	Єлени	4 53	19.13	7.57	20.48
34 Глас 2. Єв. утр. Луки з. 45. — На Літ. Ап. з. 65. Єв. Мат. з. 70								
19	6	**Н**	**11 по С. Преобр. Госп.**	**12 по С** Людвика	4 55	19.11	9. 6	21. 3
20	7	П	Дометія і Пассіва мч.	Вернарда	4.56	19.09	10.13	21.18
21	8	В	Еміліяна еп.	Іванни Шан.	4 58	19:07	11.26	21.33
22	9	С	† Маттія ап.	Тимотея м.	4.59	19.06	12.37	21.55
23	10	Ч	Лаврентія мч. ☾	Филипа Бен.	5. 1	19 04	13.42	22.19
24	11	П	Евпла мч	Вартоломея ап.	5. 2	19 01	14.49	22 50
25	12	С	Фотія і Анікити мч.	Людвика кор.	5. 4	18.59	15 52	23.29
35. Глас 3. Єв. утр воскр. 1. — На Літ. Ап. з. 158. Єв. Мат. з. 79.								
26	13	**Н**	**12 по С.** Максима іспов.	**13. чо С.** *МБ. Чест.*	5. 5	18 57	16.48	
27	14	П	Міхея пр.	Йосифа Кал.	5. 7	18 55	17.36	0.20
28	15	**В**	**Успення Пр. Богор.**	Августина еп.	5. 8	18.53	18.14	1.22
29	16	С	Пер. Обр. нерук. ГНІХ.	Усікн. гол. Ів. Хр	5.10	18.51	18.44	2.33
30	17	Ч	Мирона мч.	Рожи Лім.	5.11	18.49	19. 9	3.50
31	18	П	Фльора і Лавра мч. ☽	Раймунда	5.13	19.47	19.29	5. 9

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: ☽ Повня дня 1 о год. 15.30. ☽ Послідня кв. дня 8 о год. 17.24. ☾ Нів дня 23 о год. 8.21. ☾ Перша кв. дня 41 о год. 2.34.

Повстанці сот. Кармелюка добувають зброю.

(Под. Зубенко. Рис. І. Іванець.)

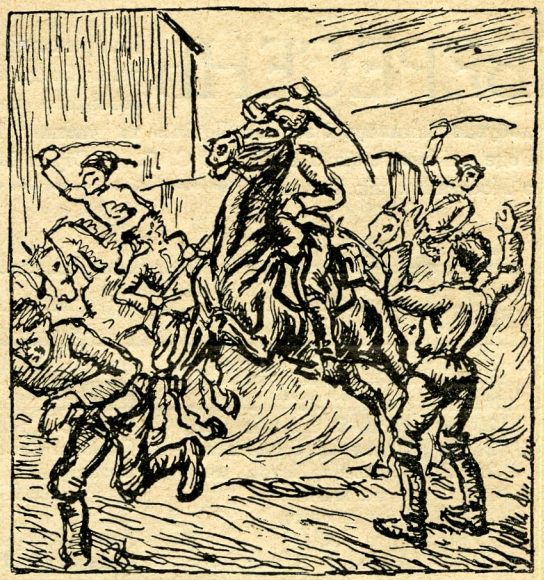

У червні 1919 р. сот. Кармелюк згуртував біля себе, на Брацлавщині, невеличкий повстанчий відділ. Та брак зброї і амуніції не давав змоги побільшити цей відділ, так, що в ньому було всього 10—15 людий. Околиця була захоплена большевиками і вони кожної хвилі могли відкрити повстанців щоб розправитись з ними безпощадно. Тут був один вихід: треба було або захопити зброю, щоб побільшити відділ, або передчасно зліквідувати себе й розійтись по хатах.

На щастя трапилась нагода. Якраз донесла розвідка, що до Вороновицької цукроварні прибув большевицький відділ в складі 40 піхотинців і 20 кінноточників з одним скорострілом. Повстанці в силі 12 піших і 3 кінноточників довго не надумуючись рушили туди.

Коли наблизились під саму цукроварню, піхотинці звернули зі шляху і почали заходити з боку, а сот. Кармелюк з двома кінноточниками відразу вгнався на подвіря цукроварні. Вартовий, що стояв на варті, не знав спершу, що сталося. Побачивши кінноточників в повстанчім одягу, з довжезними щликами, кинувся до помешкання в будинку, де була варта і счинив там переполох. За ним проскочив туди і сот. Кармелюк з двома повстанцями:

— Виноси на двір зброю! — гукнув він вбігаючи у вартову кімнату. — Хто комендант поміж вами?

— Командіри, Ваше Благородіє — кажуть большевики — у директора...

— Ануте скорійш, виносіть зброю!

За яку хвилину скороспріл і вся зброя були зложені серед подвіря.

Більше, як 90 червоноармейців зігнали повстанці до одного будинку. Захопили також і двох большевицьких комендантів, які обідали у директора цукроварні та замкнули їх під ключ.

Все вдалось якнайкраще.

Від тої хвилі повстанчий відділ сот. Кармелюка вже мав зброю і міг побільшитися до повної сотні.

Львівська державна наукова бібліотека
№

ВЕРЕСЕНЬ

Історичний Калєндар: 2. 1657. Похорони Богдана Хмельницького і вибір Виговського гетьманом. 6. 1672. Дорошенко добуває Камянець і займає Поділля та частину Галичини. 3. 1914. Рос. ґен. Роде займає Львів. Переїзд У. С. С. до Стрия 10. 1915. Перший бій У. С. С. з Москалями під Сянками.

Стиль ч.	Стиль ст.	Дні	Свята: Українські	Свята: Латинські	Сонце: сход.	Сонце: зах.	Місяць: сход.	Місяць: зах.
1	19	С	Андрея Стр. і тов. мч.	Броніслави, Егідія	5.14	18.45	19.47	6.29
36. Глас 4. Єв. утр. воскр. 2. — На Літ. Ап. з. 166. Єв. Мат. з. 87.								
2	20	**Н**	**13 по С.** Самуїла пр.	**14 по С.** Стефана	5.16	18 43	20. 5	7.50
3	21	П	Тадея ап. і Васси м.	Симона Стовп.	5.17	18.41	20.23	9.11
4	22	В	Аґатоніка і тов. мч.	Розалії д.	5.19	18.58	20.34	10 34
5	23	С	Лупа мч.	Лаврентія Юст.	5.20	18.56	21.10	11.58
6	24	Ч	Евтиха свмч. ☽	Захарії пр.	5.22	18.54	21.43	13.21
7	25	П	Тита ап.	Бл. Мелхіора	5.23	18.52	22.27	14.39
8	26	С	Адріяна і Наталії мч.	**Рождество ПДМ.**	5.25	18·50	23.24	15.47
37. Глас 5. Єв. утр. воскр. 3. — На Літ. Ап. з. 170. Єв Мат. з. 89.								
9	27	**Н**	**14 по С.** Пімена прп.	**15 по С.** Петра	5.26	18.28		16.42
10	28	П	Мойсея прп., Августина	Николая з Тол.	5.28	18.25	0.32	17.23
11	29	В	*† Усік. Гол. Івана Хр.*	Прота і Яцка м.	5.29	18.23	1.48	17.54
12	30	С	Александра, Івана св.	*Найсв. Ім. Марії*	5.31	18.21	3. 7	18 47
13	31	Ч	† Пол. Ч. П. Пр. Бог.	Филипа м.	5.32	18.19	4.24	18.36
14	1	П	*Верес.* † Симеона Ст. ●	Воздвиж. Ч. Хр.	5.33	18.17	5.38	18.53
15	2	С	Маманта мч.	*М. Б. Страд.*	5.34	18.15	6.50	19. 8
38. Глас 6. Єв. у. в 4. На Літ. Ап з 176 і 33 Єв. Мт з. 92 і Мр. з. 24.								
16	3	**Н**	**15 по С.** Антима свмч.	**16 по С.** Корнил.	5.37	18.12	2.	19.23
17	4	П	Вавили свмч., Мойсея	Зн. св. Франц.	5.38	18.10	9. 9	19.39
18	5	В	Захарії і Єлисавети пр.	Йосифа з Куп.	5.40	18. 8	10.19	19.57
19	6	С	Чудо Арх Михаїла	*Сух.* Януарія еп. м	5 41	18. 6	11.28	20.19
20	7	Ч	Созонта мч.	Евстахія м.	5.43	18. 4	12 35	20 47
21	8	**П**	**Рождество ПДМ.**	*Сух* Матея ап.	5.44	18. 1	13.40	21.22
22	9	С	Йоакима і Анни прв. ☾	*Сух.* Томи з Віл.	5.46	17.59	14.40	22. 7
39. Глас 7. Єв. утр вос. 5. — На Літ. Ап. з. 181. Єв Мат з 105.								
23	10	**Н**	**16 по С.** Минодори мч.	**17 по С.** Теклі д. м.	5.47	17.57	15.30	23. 4
24	11	П	Теодори прп.	*ПДМ. Викуп.*	5 49	17.55	16.11	
25	12	В	Автонома свмч.	Бл Володислава Ґ.	5.50	17.52	16.44	0 11
26	13	С	Віднов. хр., Корнилія	Кипріяна і Юст.	5.32	17.50	17.10	1.25
27	14	**Ч**	**Воздв. Чесн. Хреста**	Косми і Дамяна м.	5.53	17.48	17.32	2.43
28	15	П	Никити свщ.	Вячеслава кор.	5.55	17 46	17.51	4. 4
29	16	С	Евфимії свмч. ☾	*Михаїла Арх.*	5.56	17.44	18. 9	5.25
40. Глас 8. Єв. утр воск. 6. — На Літ Ап. з. 182 Єв. Мат. з. 62.								
30	17	**Н**	**17 по С.** Софії і діт. мч.	**18 по С.** Єроніма	5.58	17.41	18.27	6.48

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: ☾ Повня дня 6. о год. 22.35. ☽ Послідня кв. дня 14 о год. 1.21. ● Нів дня 22 о год. 2.58 ☾ Перша кв. дня 29 о год. 1242.

Кінна батерія пор. Яросевича рішає бій.

(Подав сот. Фріш. Рисував І. Іванець.)

Було це при кінці вересня 1919 р. Большевицька група пробивалася з Одеси на північ і загрожувала Житомирові, де були важні установи У.Г.А. Частини ІІ. корпусу, які боронили цього відтинку подалися над річку Тетерев, щоби ухилитись від окриленя. В критичній хвилі вислано туди VI. бриг. на допомогу. Піхота VI-ої бриг. спершу відкинула противника в районі Ліщина й Тулина та під напором нереважаючих сил почала уступати. Ситуація ставала грізною. Не помогла батерія пор. Ванчура, яка в критичній хвилі заїхала на позицію, щоб звести пекольний двобій з ворожою артилерією, не помагало й те, що кмдт. бриґади сот. Головінський і кмдт. артилерії сот. Фріш самі кинулися з крісами в руках у розстрільну. Большевики сунули новими лавами. Катастрофа була недалеко...

Аж ось знялася курява. Це пор. Яросевич гонить з кінною батерією. На зустріч йому помчав і сот. Фріш, щоб подати інформації.

Та нема ні хвилинки часу до втрачення... Якраз вже піднялась ворожа піхота до атаки на баґнети. Тепер тільки якесь очайдушне діло може спасти положення...

Сот. Фріш і пор. Яросевич глянули собі в очі і зрозуміли себе.

Пор. Яросевич обернувся на сідлі:

— Хлопці вперед! — і батерія рванула з місця.

Як буря вгналася, закрита курявою, поміж розстрільні піхоти і таки перед лицем ворога повернула пушки. Ревнули гармати і плюнули картачами.

Большевики заметушились! Атака кінної батерії, що впала ненадійно на їх голови счинила страшну метушню. Вони почали розбігатись. Рушила тоді до протинаступу і бриґадійна піхота.

Вона піддержана очайдушністю батерії пор. Яросевича заняла тепер не тільки Ліщин та Тулин, але пігнала за ворогом аж до Левкова.

ЖОВТЕНЬ

Історичний Календар: 907. Князь Олег йде війною на Греків і підписує з ними перший договір. 1253. Галицький Князь Данило коронується на короля Галичини і Володимирії. 14. 1624. Запорожці перепливають чайками Чорне Море і захоплюють султанську столицю Царгород. 6. 1918. Відкриття українських університетів в Камянці та Київі. 19. 1918. Українські Національні Збори у Львові проголошують на українських землях б. Австрії Українську Державу.

Стиль		Дні	Свята		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	18	П	Евменія еп.	Бл. Івана з Дук.	6.59	17.39	18 47	8.13
2	19	В	Трофима і ин. мч.	Ангелів Стор.	6. 1	17.37	19.12	9 44
3	20	С	Евстахія його жени і діт.	Кандида і Ґерарда	6. 2	17.35	19.42	11. 6
4	21	Ч	Кондрата ап.	Франца з Асижу	6. 4	17.33	20.33	12.29
5	22	П	Фоки свмч.	Плакида і тов. м.	6. 6	17 31	21.16	13.42
6	23	С	Зачаття св. Івана Хр. ☽	Брунона ав.	6. 7	17.28	22.22	14.42
41. Гл. 1. Єв. утр. в. 7. На Літ. Ап. з. 188 і 73. Єв. Л. з. 17 і Й. з. 61								
7	24	**Н**	**18 по С.** Теклі првмч.	**19 по С.** *МБ. Рож.*	6. 9	17 26	23.36	15.26
8	25	П	Евфрозинії прп.	Бригіди д.	6.10	17 24		15.59
9	26	В	† *Прест Івана Богосл.*	Людвика Берт.	6.12	17.22	0.53	16.24
10	27	С	Каліграта мч.	Франца Борг.	6.13	17.20	2.10	16.43
11	28	Ч	† Харитона прп.	Емиліяна м.	6 15	17.18	3.24	17.
12	29	П	Киріяка прп.	Максиміліяна еп.	6.17	17.16	4 36	17.15
13	30	С	Григорія свмч. ●	Едварда кор.	6 18	17.14	5.46	18.19
42 Глас 2. Єв. утр в 8. На Літ. Ап. з. 194 і 320. Єв. Лк з. 26 і 54								
14	1	**Н**	**19 по С.** *Жовт. П. ПБ.*	**20 по С.** Калікста	6.20	17.12	6.56	17.44
15	2	П	Кипріяна свмч.	Тереси д.	6.21	17.10	8. 5	18. 1
16	3	В	Діонізія свмч.	Ґерарда Маелі	6 23	17 8	9.14	18.21
17	4	С	Єротея свмч.	Марґарети Алак.	6.24	17. 6	10.23	18.46
18	5	Ч	Харитини мч.	Луки ев	6.26	17. 4	11.30	19 18
19	6	П	† Томи ап.	Петра з Альк.	6.28	16. 2	12.31	19.59
20	7	С	Сергія і Вакха мч.	Івана Кан.	6 29	16	13.25	20 50
43. Глас 3 Єв утр. воск. 9. — На Літ. Ап з. 200. Єв. Луки з. 30								
21	8	**Н**	**20 по С.** Пелагії прп. ☽	**21 по С.** Уршулі	6.31	16.58	14. 9	21.52
22	9	П	† Якова ап.	Кордулі д. м.	6.33	16.56	14.44	23. 2
23	10	В	Евлампія і Евлампії мч.	Северина еп.	6 34	16.54	15.12	
24	11	С	Филипа ап.	Рафаїла арх.	6 36	16.52	15.34	0 17
25	12	Ч	Прова і ин. мч.	Хризанта і Дарії	6.38	16 50	15.54	1 35
26	13	П	Карпа і ин. мч.	Евариста пап. м.	6.39	16 48	16.13	2 55
27	14	С	Параскевії прп.	Сабіни д. м.	6.41	16 46	16.30	4.17
44. Глас 4. Єв. утр. вос. 10. — На Літ. Ап. з. 203 Єв. Луки з 35.								
28	15	**Н**	**21 по С.** Євтимія прп. ○	**22 по С** *Хр. Царя*	6.42	16.45	16 48	5.42
29	16	П	Льонґіна сотн мч.	Наркіса еп.	6 44	16.43	17.11	7. 9
30	17	В	Озія пр., Андрія Крит.	Альфонса Родр	6.46	16.41	17.39	9 39
31	18	С	† Луки ап. і ев.	*Нав.* Вольфґанґа	6.47	16.38	18 16	10. 8

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: ☽ Послідня кв. дня 6 о год. 5.09. ● Нів дня 13 о год. 15.59. ☽ Перша кв. дня 21 о год. 21.6. ○ Повня дня 28 о год. 22.43.

Геройський подвиг рой. М. Ліпінського.

(Подав Зубенко. Рисував І. Іванець.)

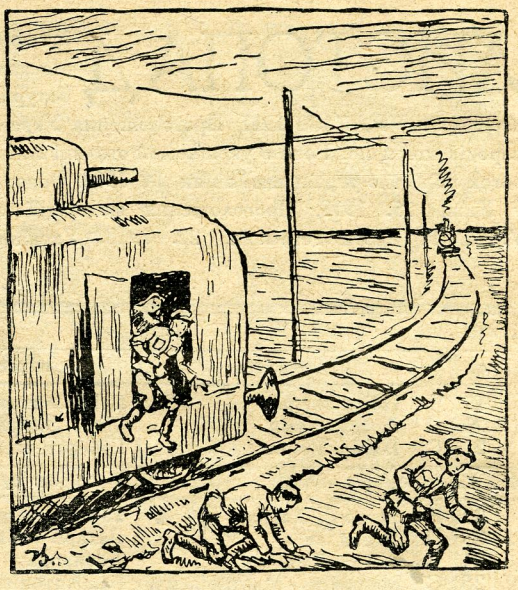

Було це у серпні 1919 р. Галицька Армія перейшовши Збруч разом із частинами УНР. рушила на Київ.

З розгоном наступали тоді українські війська, а значнійші бої велися головно по залізничих шляхах, куди проїздили панцирки та помагали очищувати шляхи від ворога.

Панцирник »Запорожська Січ« стояв тоді між стаціями Бар-Матейково. Праворуч і ліворуч від нього стояли піші й кінні частини. Довкруги була тишина і ніде не було видко ворога. Тільки у воздусі наче вичувалося щось несподіване.

Замислився біля передньої гармати молодий студент гірничого інституту, а тепер ройовий Микола Ліпінський. Перед ним линуть бурхливі хвилини недавного минулого. Думки одна за другою так і рояться ..

Нараз — чути крики на трівогу!

— Що це?...

Ізза повороту показується паротяг, який хутко гонить з противної сторони. Це большевики пустили його, щоб зірвати український панцирник.

Захвилювалася команда. Обслуга почала зіскакувати з панцирника. Глянув наоколо себе Микола. Нема нікого. Він один...

Самому ще врятуватись можна. А панцирник? Цеж наша сила, це наші гордощі!...

І він прискакує до гармати. Руки тремтять від зворушення.

Навів: — Бум-м-м!...

З паротягу злетіла труба. Але він таки гонить вперед. От, вже недалечко...

— Скорше, скорше!... Боже, невжеж не встигну?...

— Бум-м-м!... Набій поцілив у »золотник.«

Зашипів поранений звір. Пристав. Тихий, покірний, безпечний...

Надбігла команда і почала розглядати дарунки: міни і набої...

От раз гостинці!...

А Микола тільки усміхнувся і обтер спітніле чоло.

ЛИСТОПАД

Історичний Календар: 10. 1709 Москалі руйнують гетманську столицю Батурин. 17. 1917. Большевицький переворот у Росії. 20 1917. Проголошення України республикою. 21 1917. Зїзд. народів колишної Росії в українській столиці Київі 1. 1918. Заняття Львова і початок польсько-української війни. 14. 1918. Основання української Академії Наук. у Київі. 15. 1918. Проголошення федерації з Росією і виступ Директорії У. Н. Р. проти гетьмана. 22. 1918. Українські війська опускають Львів.

Стиль		Дні	Свята		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	19	Ч	Йоіла прор.	**Всіх Святих**	6.49	16.38	19. 6	11.29
2	20	П	Артемія вмч.	*День Задушний*	6 51	16.36	20.10	12.36
3	**21**	С	Іляріона прп.	Губерта еп.	6.52	16.34	21.24	13 27
45. Глас 5. Єв. утр. воск. 11 — На Літ. Ап. з. 215. Єв. Луки з 83.								
4	22	**Н**	**22 по С.** Аверкія еп.	**23 по С.** Кароля	6.54	16.33	22.42	14. 3
5	23	П	Якова ап.	Захарії і Єлисав.	6.56	16.31	23.59	14.30
6	24	В	Арети і ин. мч.	Леонарда	6.57	16.29		14.51
7	25	С	Маркіяна і Мартирія мч.	Бл. Антонія	6.59	16.27	1,14	15. 8
8	26	**Ч**	**Димитрія вмч.**	Готфрида	7. 1	16.26	2.26	15.27
9	27	П	Нестора мч.	Теодора м.	7, 2	16 25	3.36	15.36
10	28	С	Параскевії вмч.	Андрея Авел.	7. 4	16.23	4.45	15.52
46. Глас 6 Єв. ут. Л. з. 95 На Літ Ап. з 250 і 251. Єв. Й. з. 59.								
11	29	**Н**	**23 по С. Царя Христа**	**24 по С.** Мартина	7. 6	16.22	5.54	16. 8
12	30	П	Зиновія і Зиновії	Мартина пап.	7. 7	16.20	7. 3	16.26
13	31	В	Стахія Амплія ап.	Станіслава Кост.	7. 9	16.19	8.12	16.49
14	1	С	*Падол.* Косми і Дамяна	Йосафата свмч.	7.11	16.18	9 20	17.18
15	2	Ч	Акиндина мч.	Ґертруди д.	7.12	16 16	10.22	17.56
16	3	П	Акепсіма мч.	*МБ. Остробрам.*	7.14	16.15	11.10	18.43
17	4	С	Йоанікія прп.	Сальомеї д.	7.16	16.14	12. 7	19.41
47. Глас 7. Єв. утр воскр. 2. — На Літ Ап. з. 221. Єв. Луки з. 39								
18	5	**Н**	**24 по С.** Галактіона мч,	**25 по С.** Романа	7.17	16.13	12.45	20.47
19	6	П	Павла аеп. Конст.	Єлисавети кор.	7.19	16.12	13 14	21.58
20	7	В	Єрона мч	Фелікса Вел.	7.20	16 11	13.38	23.43
21	8	**С**	**Соб. св. Михаїла Арх**	*Введ. в храм ПБ.*	7.22	16.10	13.58	
22	9	Ч	Онисифора і Порф. мч.	Кекилії д. м.	7.23	16. 9	14.16	0 29
23	10	П	Ераста ап.	Климента пап м.	7.25	16. 8	14 32	1.47
24	11	С	Мини, Віктора і ин. мч.	Івана від Хр.	7.26	16. 7	14.50	3. 7
48. Гл. 8. Єв. у. в. 3. На Літ. Ап. з. 224 і 311 Єв Л. з. 53 і Й. з. 36								
25	12	**Н**	**25 по С.** † *Йосаф. свмч.*	**26 по С.** Катер.	7 28	16. 6	15.10	4.33
26	13	П	† Івана Золот. св.	Івана Берх.	7 29	16. 5	15.35	6. 2
27	14	В	† Филипа ап.	Валеріяна еп.	7.21	16. 4	16. 7	7.32
28	15	С	Самона, Гурія, Авіва мч.	Здислави	7.32	16. 3	16.51	9. 1
29	16	Ч	† Матея ап.	Сатурна	7.34	16 3	17 50	10.18
30	17	П	Григорія еп.	Андрія ап.	7.35	15. 2	19. 3	11.19

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: ☽ Послідня кв. дня 4 о год. 14.6. ● Нів дня 13 о год. 935 ☾ Перша кв. дня 21 о год. 13.36. ○ Повня дня 28 о год. 9.5.

Пор. Мінчак добуває укріплену позицію.

(Подав сот. Білинкевич. Рис. І. Іванець).

По відвороті зі Львова зібралися останки львівської залоги і при допомозі У. С. С. які ще творили здорове ядро дисциплінованих кількох відділів, стали завязком нової оборонної ґрупи »Схід«, яка мала вдержати фронт під Львовом.

По занятті міста противник проявив велику діяльність в районі Ляшки мурованi — Пруси Жидятичі. Для зліквідування цього випаду вислано III-ий курінь піхоти УСС. який занявши Пруси і Сороки натрапив на сильний опір в Ляшках мурованих, які творили собою догідну оборонну позицію коло двора. Всякі спроби чолового удару показалися безуспішними. Тільки обходом зі сторони Малехова можна було заняти ці укріплення. Це завдання доручено виконати пор. Мінчакові на чолі трьох пробоєвих стеж, які мали наскочити противника рівночасно з півночі й заходу.

Пор. Мінчак з так званої »старої войни« У.С.С., незвичайно рішучий і очайдушно відважний старшина, по одержанні наказу рушив зі своїми стежами, маючи зі собою трийцять шістьох сміливих і завзятих хлопців. Противник мав 260 людей і шість скорострілів.

Ніч була темна, хоч око виколи.

Тихо, заперши дух у собі, пішли стежі і потонули у снігову заметіль.

З одною стежею сам пор. Мінчак підійшов ненадійно під двір і кинувся відразу до брами. Та не спав і противник. Там був комендантом відомий герой львівських боїв кпт. Штарк.

Стрінулися два завзяті очайдухи. Око в око, проти себе. Почався рукопашний бій. Затріщали приклади, блиснули баґнети... Нараз, паде стріл. Один і другий... Пор. Мінчак кладе кпт. Штарка. І сам дістає кулю в живіт.

Двобій скінчився. Та противник наскочений нечайно і перелякaний смертю свого коменданта йде в розполох, залишаючи сорок полонених і два скорострільи.

Добута пор. Мінчаком позиція була основою до створення оборонної лінії в облозі Львова, яка продержалась там аж до травня 1919 року.

ГРУДЕНЬ

Історичний Календар: 19. 1240. Татарський хан Батій руйнує Київ. 21. 1761. Царським Указом знесено Гетьманщину на Україні. 4. 1803. Смерть останнього кошового Запорожської Січи Івана Кальнишевського на засланню над Білим озером. 14. 1918. Січові Стрільці з військами Директорії добувають Київ.

Стиль		Дні	Свята		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	18	С	Плятона і Романа мч.	Елігія еп.	7.36	16. 1	20.24	12.34
49. Глас 1. Єв. утр воск. 4. — На Літ. Ап. з 229. Єв Луки з. 66.								
2	19	**Н**	**26 по С.** Авдія пр.	**1 Адв.** Бібіяни д.	7.38	16. 1	25.44	12.34
3	20	П	Григорія і Прокла прп.	Франца Ксав.	7.39	16.	23. 2	12.57
4	21	**В**	**Введ. в храм ПБ.** ☽	Варвари д. м.	7.40	16.		13.15
5	22	С	Филимона ап., Кикилії	Сави ав.	7.41	15.59	0.16	13.31
6	23	Ч	Амфілоха і Григорія еп,	Миколая еп.	7.43	15.59	1.26	13.46
7	24	П	Катерини вмч.	Амвросія еп.	7.44	15 59	2.36	14.
8	25	С	Климента пап.	**Неп. Зач. ПДМ**	7.45	15.59	1.44	14.15
50. Глас 2. Єв. утр. воск. 5. — На Літ. Ап. з. 233 Єв. Луки з. 71.								
9	26	**Н**	**27 по С.** Алипія прп.	**2 Адв.** Петра Ф.	7.46	15.58	4 53	14.32
10	27	П	Якова Перс. вмч.	*МБ. Льорет.*	7.47	15.58	6. 2	14 54
11	28	В	Стефана прпмч.	Дамаза пап.	7.48	15.58	7.10	15 20
12	29	С	Парамона мч. ♑	Александра м.	7.49	15.58	8.16	15.55
13	30	Ч	† Андрія ап.	Лукії д. м.	7.50	15.58	9.15	16.39
14	1	П	*Грудень.* Наума пр.	Спіридіона еп.	7.51	15.58	10. 5	17.34
15	2	С	Аввакума пр.	Валеріяна еп.	7 52	15.59	10.46	18 38
51. Глас 3 Єв. утр. воск. 6. — На Літ Ап. з. 250. Єв. Луки з. 76.								
16	3	**Н**	**28 по С.** Софонія пр.	**3 Адв.** Евзевія еп	7.53	15.59	11.18	19.47
17	4	П	Варвари вмч , Івана Дам.	Лазаря еп.	7.53	15.59	11.43	21.
18	5	В	† Сави Освящ. прп.	*Очікув. ПДМ.*	7.54	15.59	12. 3	22.14
19	6	**С**	**Миколая св.**	*Сух.* Немезія м.	7 55	16.	12.21	23.29
20	7	Ч	Амвросія еп. ☾	Теофіля м.	7.55	16.	12 37	
21	8	П	Патапія еп.	*Сух.* Томи ап.	7.56	16.	12.53	0.45
22	9	**С**	**Непороч. Зач. ПДМ.**	*Сух.* Зенона м.	7.57	16. 1	13.11	2. 4
52. Глас 4. Єв. утр. воск. 7. — На Літ. Ап з. 257. Єв. Луки з. 85.								
23	10	**Н**	**29 по С.** Мини і ин. мч.	**4 Адв.** Вікторії д.	7.57	16. 1	13.32	3.28
24	11	П	Даниїла Стовп. прп.	*Нав.* Адама і Еви	7.57	16. 2	14.	4.55
25	12	В	Спиридіона прп.	**Рождество ГНІХ.**	7 58	16. 3	14.36	6.24
26	13	С	† Евстратія, Авксент. ☽	*Стефана првж.*	7.58	16. 3	15.28	7.48
27	14	Ч	Тирса і Левкія мч.	Івана ап. і еванг.	7.58	16. 4	16.35	8.59
28	15	П	Елевтерія свмч.	Дітей убитих	7.58	16. 5	17.54	9.53
29	16	С	Аггея пр.	Томи еп. і м.	7.59	16. 6	19.18	10.31
52. Глас 5. Єв. утр. воск. 8. — На Літ. Ап, з. 257. Єв. Луки з. 76.								
30	17	**Н**	**Н. Праот.** Даниїла пр.	**Порож.** Евгенія еп.	7.59	16. 7	20.41	10.58
31	18	П	Севастіяна і ин. мч.	Сильвестра пап.	7.59	16. 8	21 59	11.20

ВІДМІНИ МІСЯЦЯ: ☽ Послідня кв. дня 4 о год. 2,31 ♑ Нів дня 12 о год 5.6. ☾ Перша кв. дня 20 о год. 3.43. ☽ Повня дня 26 о год. 19.55.

ЗМІСТ:

Стор.

Роман Винницький: Пропамятний день 1
полк. С.С. Роман Сушко: Січові Стрільці за Центральної Ради 9
Д. Донцов: Мазепинський мир. (1918—1928) 37
Галина Журба: Весна на Україні 1917. р. 43
В. Кипріян: Про українські почтові значки 47
Тадей Скотинський: Герб України 49
полк. С.С. Р. Сушко: Брат на брата 53
Др. Іван Ґижа: Останні дні на альбанському фронті 58
Евген Яворовський: Бій під Сиґнівкою 65
Микола Матіїв-Мельник: Спомин 69
А. Крезуб: Мотовилівський бій 70
О. Кисілевська: На горі Присніп 75
В. Й. Ґрупа Крукеничі підчас польської офензиви в травні 1919. року. 78
Михайло Курах: Як упав він 83
Др. Володимир Ґалан: Гей гук мати гук 84
Л. Лулу: На Україні 90
Др. Вол. Ґалан: На українських дорогах 99
А. Щустикевич: Спомин з Одеси 102
Характерник: Моя подорож до Київа через фронт у квітні 1919. р. 114
Федір Дудко: На броневику 120
Роман Купчинський: Перші полонені 127
Др. Любомир Макарушка: Маланка 1919 р. під Львовом . . 132
Юра Шкрумеляк: Тайна страху 140
сот. Роман Фріш: Із днів слави артилєрії У. Г. А. 145
Ірина Шміґельська-Климковичева: Низка споминів про отамана Кирила Карася 150
Ів. Німчук: Памяти Івана Коссака 153
Ів. Німчук: Памятники в честь поляглих 155
К. Д: Вчора і нині наших інвалідів 158

П.К.О. Варшава 143.160

ДРУКАРНЯ

ЧИСЛО 19 ТЕЛЕФОН

ОО. ВАСИЛІЯН У ЖОВКВІ

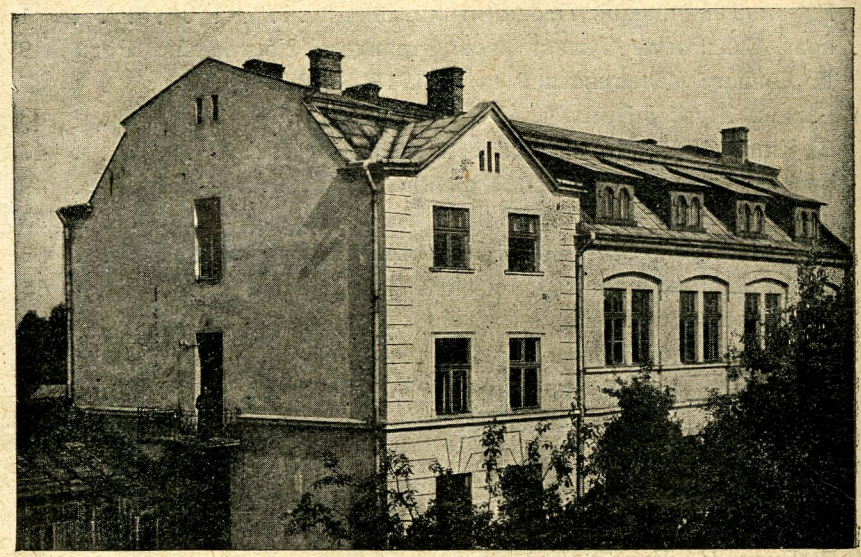

ПРИЙМАЄ
ВСЯКІ ЗАМОВЛЕННЯ
НА КНИЖКИ, ЧАСОПИСИ, МУЗИЧНІ НОТИ,
ЯК ТЕЖ АКЦИДЕНСОВІ РІЧИ
ВСЯКОГО РОДА

ДО ПОВНОТИ ВИКІНЧЕННЯ ДРУКАРСЬКИХ РОБІТ Є

П-Е-Р-Е-П-Л-Е-Т-Н-Я

ЯКА ВИГОТОВЛЮЄ ВСЯКІ ПЕРЕПЛЕТНИЧІ РОБОТИ

Стрілецька пісня.
(Ґрафіка І. Іванця.)

Львівська державна
наукова бібліотека
№

РОМАН ВИННИЦЬКИЙ.

Пропамятний день.

(В десяті роковини Берестейського договору).

Радісна, трівожно-надійна була осінь 1917 р. в Галичині. За залізним муром східнього фронту центральних держав творилося щось, на згадку чого у кождого Українця скорійше билося серце, родилися опянюючі надії. Забувалося на мить про всі злидні жорстокої війни, про море української крови пролитої на всіх фронтах, думки всіх були звернені в однім напрямі, — там, по той бік боєвої лінії.

А »там«, прокочувалася бурхлива хвиля жовтневої революції. Із вікової тюрми виходили вільні народи, творилися нові державні орґанізми, над Київом залунало могутнє »не пора!..«

І пішли вістки від міста до міста, від села до села, по всій галицькій землі,..

— Центральна Рада... українська армія... федерація... незалежність...

Вістки були скупі, непевні, часто суперечні. Народ горячився, старші похитували непевно головами, молодь, якої не вспіли ще встромити в австрійські однострої, рвалася туди, над Дніпро, у золотоверхий Київ.

Минали місяці у напруженні.

Дня 15 грудня 1917 р. принесли телеґрами вістку про заключення перемиря між Центральними Державами та Росією.

Дня 22. грудня починалися мирові переговори між обома сторонами.

— А Україна?.. — неслися запити.

— Ніхто не находив відповіди. Говорено щось — про українського обсерватора підчас перемиря, про нерішеність українського уряду виступати самостійно і т. д.

Щойно нота Українського Ґенерального Секретаріяту до невтральних і воюючих держав з дня 24. грудня 1917 р., у якій закликувалося до негайного заключення мира поміж усіми воюючими державами на підставі самовизначення народів, прояснила положення. Нота висказувала рівночасно різкий протест проти переговорів союзних держав виключно з російською Радою Народних Комісарів в справах, що торкають замирення рівнож на українськім фронті та зазначувала, що Українська Народня Республіка виступає самостійно у міжнародніх

зносинах через свій уряд, який повинен брати участь у мирових переговорах, зїздах та конференціях нарівні з іншими державами.

Нота кінчилася такими словами: »Український Ґенеральний Секретаріят держиться твердо пріпціпу загального народоправного мира та змагає прискорити його заключення. Признає велике значіння всіх змагань, щоби такий мир здійснити, уважає за необхідне, щоби його заступники брали участь у переговорах в Берестю і рівночасно бажає, щоб справу мира завершено на міжнароднім зїзді, на який український уряд запрошує всі воюючі держави«.

Всім стало ясно, що український уряд рішив виступати самостійно, як рівноправний міжнародній чинник і з напруженням вичікувано дальшого ходу подій.

Нота Ґенерального Секретаріяту стрінулася з негайним відґуком Центральних Держав, які бажаючи за всяку ціну мира на східному фронті, відповіли телеґрамою з 26. грудня 1927 р. такого змісту: »Нота Ґенерального Секретаріяту Української Народньої Республіки до всіх воюючих і невтральних держав означує як безумовно потрібне, щоби представники Української Народньої Республіки взяли участь в переговорах у Берестю. Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина привязують вартість до того, щоби зазначити, що вони готові повитати уповновласнених представників Української Народньої Республіки у мирових переговорах у Берестю.«

Таким чином послідувало офіціяльне визнання України союзними державами, перше визнання і перший виступ на полі міжнародньої політики.

Дня 31. грудня вечером, зелектризувала український Львів вістка, що у галицьку столицю загостила в переїзді до Берестя українська мирова делеґація. Були це: б. обсерватор в часі заключування перемиря Микола Любинський, Олександер Севрюк, Микола Левітський та М. Полоз. Делеґація не маючи змоги добитися побачення з львівськими Українцями виїхала досвітком 1. січня 1918 р. в дальшу дорогу до Берестя, де прибула того дня вечером. В два дні пізнійше приїхали туди і інші члени української делеґації зі секретарем для торговлі та промислу Всеволодом Голубовичем на чолі та цілим рядом політичних та економічних дорадників, військових знавців, перекладчиків, телеґрафістів і т. д.

Дня 6. січня 1918 відбулася окрема нарада української делеґації з представниками Центральних Держав. Поява Українців в Берестю стрінулася з помітним вдоволенням делеґатів почвірного союза, бо приїхали саме в час, коли переговори з большевиками незвичайно ускладнювались. Большевики, як виходило з їхньої поведінки, були знаменито поінформовані про скрутне положення Центральних Держав, знали, що у Відні були вже голодові демонстрації та старались всіми силами перетягнути переговори. Проречистим доказом боль-

шевицької гри на проволоку була телеґрама А. Йоффе з Петрограду з дня 3. січня 1918 р. до ґен. Гофмана, у якій радянський російський уряд предкладав Центральним Державам перенесення переговорів на невтральний ґрунт до Штокгольму. Очевидно, що таке предложення було не до приняття союзниками, бо заповідало продовження переговорів у безконечність. Маючи змогу переговорювати з Україною та довести хочби до сепаратного мира з нею, союзні держави шахували рівночасно большевиків та примушували їх піти на уступки.

На згаданій нараді, якій проводив властивий ініціятор берестейських переговорів, австрійський міністр закордонних справ О. Чернін, поставила українська делеґація рішуче домагання державам почвірного союза визнати Українську Народню Республіку суверенною державою. Після коротких нарад заявили делеґати почвірного союза, що вони готові визнати суверенність української держави, але тільки під такими трьома умовами: 1) Покінчення переговорів в Берестю без переношування їх до Штокгольму, 2) Визнання давних державних кордонів між Австро-Угорщиною і Україною 3) Невмішуванняся одної держави у внутрішні справи другої.

Перша з точок союзників була очевидно до приняття Українцями без довшої надуми. Натомісць друга і третя з огляду на західно-українські землі під Австрією ставили українську делеґацію просто у безвихідне положення. Негайна відповідь з українського боку була немислима, тому наради перервано не добившися тим разом ніякого порозуміння. На всякий випадок делеґація вирішила не уступати від своїх домагань ні трохи без попереднього порозуміння з Київом та заінтересованими безпосередно галицькими Українцями.

Перші дні загальної мирової конференції почалися 9. січня 1918 р. у великій салі б. старшинського зібрання. За зеленими столами, що були розставлені буквою »П«, засіли по середині українська та російська делеґації, на зовні делеґати союзних держав. Головував німецький міністр закордонних справ Кільман.

Першого дня спільної конференції українська делеґація нарочно не порушувала справи офіціяльного визнання України, готуючись добути те признання спершу від большевиків, на підставі їхніх власних аґітаційних кличів. Після промови Троцького у перший день конференції, у якій цей большевицький провідник зазначив, що російський радянський уряд не хотячи бути виновником дальшої війни, погоджується примусово на продовження переговорів таки в Берестю, прийшов 10. січня до голосу голова української делеґації В. Голубович. Представивши українські мирові умови, зазначив В. Голубович, що Україна виступає на конференції як самостійна держава. У відповідь на те Троцький, який у своїй промові з попереднього дня твердо обстоював право самови-

значення народів, найшовся примушеним скласти на запит союзних делеґатів, таку заяву відносно України: »Зважаючи на ноту Генерального Секретаріяту Української Народньої Республіки, російська делеґація заявляє зі свого боку, що вона в цілковитій згоді з засадничим признанням права кожної нації на самоозначення аж до цілковитого відокремлення та не бачить ніякої перешкоди для участи української делеґації у мирових переговорах«.

В слід за тою заявою російської делеґації поставили Українці у друге домагання на руки Черніна, в справі негайного визнання самостійности України, без ніяких застережень. На випадок непризнання, загрозила українська делеґація перерванням переговорів та виїздом з Берестя.

Таке рішуче поставлення справи українською делеґацією занепокоїло в першу чергу Черніна, що мабуть найкраще розумів вже тоді вагу заключення договору з Україною, бачив у ньому одинокий ратунок не тільки для Австрії, але й для цілого почвірного союза, якому загрожувала голодова криза. На мир з Україною, а в звязку з тим на український хліб, рахувала вже тоді вся Австрія та Німеччина. Проте Чернін всіми силами старався вдержати українську делеґацію в Бересті.

На підмогу закликано Черніном німецького ґенерала Гофмана. Дня 14. січня запросив цей українську делеґацію на довірочну нараду до себе і предложив їй компромісовий вихід з положення. На його думку слід було справу Сх. Галичини і Буковини полишити Австро-Угорщині для її внутрішнього полагодження, натомісць щодо Холмщини та Підляша обіцяв розвязку справи в повну користь України.

У відповідь на те предложення заявила українська делеґація, що по перше не має на те ніяких повновластей з Києва, по друге мусить обовязково порозумітися із заінтересованими тут галицькими та буковинськими Українцями. Прохання української делеґації до Черніна, щоби цей викликав для порозуміння до Берестя голову тодішної української парляментарної репрезентації д-ра Є. Петрушевича, стрінулося з відмовою австрійського міністра, який запропонував натомісць тільки бар. Василька, на що з черги українська делеґація не погодилась.

Серед таких умовин, вирішила українська делеґація виїхати за дальшими інструкціями до Києва. Рівночасно виїхали також до Відня гр. Чернін, щоби в австрійських правлячих кругах представити хід подій та тверді домагання української делеґації, та Троцький до Петрограду.

Українська делеґація виїхала з Берестя до Києва на Львів, оставляючи в Бересті свойого члена М. Левитського. Делеґацію супроводили австро-німецькі старшини. У Львові повелося делеґації зайти з її сторожами нібито за книжками до книгарні Наук. т-ва ім. Шевченка і тут, підчас коли О. Севрю-

кові вдалося заінтересувати австрійського старшину українськими листівками, М. Любинський мав змогу порозумітися в задній крамниці з кількома визначними галицькими Українцями, яких наскоро закликано сюди. Галицькі Українці обіцяли виготовити до повороту делєґації з Київа меморандум з вимогами гал. України.

В Київі тимчасом ставало положення щораз гірше. Незвичайно квола, нерішуча політика Центральної Ради сприяла заволіченим на Україну соціяльним ферментам, большевицькі аґітатори, комісарі та комісарчики язвою залили Україну, орґанізуючи з місцевого шумовиння та насланих з Московщини банд нову українську большевицьку »армію«, що намагалася захопити спершу Харківщину, Полтавщину та Катеринославщину, а далі й всю Україну. В Харкові утворився »харківський совєт«, що негайно звязався з Москвою. Хвиля розладу зростала.

Серед таких умовин проголосила Українська Центральна Рада дня 22. січня свій Четвертий Універсал про повну незалежність Української Народньої Республіки.

Українська делєґація приїхавши до Київа найшла його вже сильно загроженим большевицькою навалою. Українська армія була в розкладі. Говорити, радитися, було майже ні з ким. Всі потратили голови і одинокою відповіддю на запити делєґації було: »Робіть мир як найшвидше«.

Довшу конференцію довелося делєґації мати тільки з проф. Грушевським. Проф. Грушевський жалував, що правдоподібно не вдасться включити до України деяких незначних частин Підляша, про що Гофман зі стратеґічних причин не хотів нічого й чути, та погодився, що мир може бути заключеним при умові створення зі Сх. Галичини та півн. Буковини австрійського »Кронлянду«.

Тимчасом, підчас коли в Київі відбувалися наради делєґації, »харківський большевицький совєт« звязався вже на добре з Москвою та Петроградом і по вказівкам петроградського совєту вирішив перехрестити стежки українській делєґації. До Берестя вислано негайно двох »уповноважених« делєґатів »українського радянського уряду« в особах голови харківського викон. комітету Е. Медведева та комісаря для справ війни В. Шахрая*).

Оба ті »делєґати« явилися у Берестю вже 30. січня, у два дні після повороту Черніна з Відня, який привіз звідси предложення австрійського уряду відносно відокремлення Сх. Галичини. На загальнім засіданню конференції тогож дня Троцький представив нових »українських делєґатів«, які заявили, що від тепер приймають спільну лінію з російською делєґацією.

---

*) Большевики заслали опісля Шахрая на Сибір, де він гірко покутував свій гріх витикаючи в окремій брошурі Ленінові всю московську перфідність.

Крім того підчеркнув Троцький, що вся влада на Україні переходить в цілости на большевицькі совіти, так що мир, який бувби заключений з делеґацією Української Центральної Ради не можна вважати миром з українською республікою. Положення оставшого члена української делеґації М. Левитського було критичне і він обмежився тільки до заяви, що здержується з відповідю до часу повороту повної української делеґації.

Тимчасом українська делеґація справді вертала. Вертала з численними перепонами по дорозі, через — вже большевицьку — Шепетівку Подільську на Львів. З членів делеґації остав був в Київі голова В. Голубович так, що провід обняв О. Севрюк. Дня 31-го січня переїздила делеґація через Львів, де на двірці чекав її вже гурток галицьких Українців. Німецька сторожа не допускала нікого до делеґації, але все таки, коли поїзд мав вже рушити з місця, натовп Українців в одну мить відштовхнув від плятформи нім. коменданта та делеґації передано врешті обіцяний меморандум. Під радісні оклики та привіти присутніх рушив поїзд в дальшу дорогу привозячи делеґацію на день 1-го лютого до Берестя.

Приїзд української делеґації очевидячки сильно збентежив Троцького, а союзників здивував. Треба було ділати скоро і рішучо. Невідрадне положення на Україні вимагало довести якнайскорійше до заключення мира, щоби могти відтак всі сили звернути проти большевиків. Обставини до того були для української делеґації все ще пригожі. Чернін приїхав з Відня в препоганому настрою. Положення в Австрії гіршало з дня на день, марево голоду стояло перед дверима. На коронній раді, що відбулася 22. січня у Відні при співучасти цісаря, запало рішення відокремити Галичину та створити самостійну австрійську провінцію зі Сх. Галичини та Буковини. Чернін мав ніж на горлі та мимо своїх симпатій до Поляків мусів на те погодитися, ба навіть оборонювати перед Мадярами цю плятформу. Чернін не помилявся тоді, коли сказав: »Die Ukrainer verhandeln nicht mehr, sie diktieren«. (Українці вже не переговорюють, а диктують.) Для голодуючої Австрії та Німеччини був один ратунок: український хліб.

Серед таких обставин відбулося 1-го лютого 1918 р. відоме історичне плєнарне засідання конференції. На тому засіданні Українці закомунікували Четвертий Універсал Центральної Ради й на тому засіданні Центральні Держави офіціяльно визнали незалежність України на ультимативне домагання української делеґації.

Не обійшлося тут очевидно також без різких випадів Троцького, який обстоював вперто за визнанням харківської большевицької »делеґації«. Знамениту відповідь дав йому на те М. Любинський освітлюючи ярко всю руїнницьку роботу большевиків, прямуючу не до замирення, але до світової революції, вказуючи на небезпеку з цього боку не тільки для України, але й для почвірного союза.

Після акту офіціяльного визнання Української Держави переговори пішли скорійшим ходом. Українська делєґація свідома того, що до дальших уступок не в силі покищо примусити Австрію, тимбільше що події в Київі наказували як найскорійше добитися мира, погодилася на відокремлення Галичини з Буковиною резиґнуючи одночасно, під непереможним напором хвилі, з домагання плєбісциту на Закарпатській Україні, якому рішучо спротивився представник Угорщини ґраф Чакі. Справу прилучення Холмщини та Підляша до України поставила українська делєґація як безапеляційну умову мира.

Дня 3. лютого виїхав ґраф Чернін з Кільманом до Берліна для оконечного устійнення лінії поступування союзників, а 6-го були вже оба дипльомати з поворотом, одержавши з окрема від своїх урядів доручення, заключити чим скорійше мир на відомих умовах. Чернін просив лише, щоби справа з Галичиною була обговорена в окремім договорі з огляду на внутрішню політику Австрії.

До праці приступила тепер юридична комісія для устійнення договору. Українським делєґатом від України був М. Левітський, союзній комісії проводив директор юрид. департаменту — Криґе.

В часі укладання акту договору наспіли до Берестя занепокоюючі вісти про хід подій на Україні. Чернін став непокоїтися та придумувати, чи не зірвати в час договору. Його вагання скріпив ще Троцький, який 8. лютого показав йому телєґраму з Петрограду про упадок Центральної Ради та предложив вислати комісію з трьох делєґатів, українського, російського та австрійського до Київа для перевірки. Чернін звернувся заразже до української делєґації з тим предложенням, на що вони негайно погодилися. Приймаючи предложення Черніна-Троцького, українська делєґація знала, що нічого не ризикує, бо на випадок не заключення негайного мира, мало надії було, щоби він міг бути заключений пізнійше. Чернін не входив мабуть у ті причини, бо заспокоєний зателєфонував Троцькому, що українська делєґація погоджується на негайне вислання комісії. Та відповідь Українців збентежила відай також Троцького який мабуть не був певний своїх інформацій, бо відповів, що російський делєґат покищо виїхати не може.

Вагання Черніна були зломані й тоїж же ночі — 9. лютого, о 2. годині ранку — мировий договір між союзними державами і Україною був підписаний.

Договір, — у який входила також окрема, обговорена щойно в останніх днях, таємна клявзуля про військову допомогу союзних держав Україні — заключував такі мирові точки:

І. Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина з одного боку і Українська Народня Республіка з другого боку

заявляють, що воєнний стан між ними скінчився. Заключаючі договір сторони рішили на далі жити між собою у мирі та приязні.

II. 1) Між Австро-Угорщиною з одного боку і Українською Нар. Республікою з другого боку, як далеко ті держави межують між собою, лишаються ті межі, які були перед війною між Австро-Угорщиною і Росією, 2) Далі на північ йде границя Української Нар. Республіки, починаючи від Тарногороду в загальних рисах по лінії Білгорай — Щебрешин — Красностав — Пугачів — Радин — Межиріче — Сарнаки — Мельник — Високе Литовське — Каменець Литовський — Пружани — Вигоновське озеро. В подробицях сю границю зазначить мішана комісія, беручи під увагу етнографічні відносини й жадання населення. 3) На випадок, колиб Українська Нар. Республіка мусіла мати спільну межу з якоюсь іншою з держав почвірного союзу, застерігається окремі умови.

III. Опущення окупованих теренів почнеться негайно після ратифікації мирового договору. Спосіб евакуації та передання опущених країв означать уповноважнені заінтересованих країв.

IV. Дипльоматичні й консулярні відносини між сторонами, що заключають договір, відновляться негайно після ратифікації мирового договору. Що до найдальше йдучого допущення консулів з обох боків застережено окремі умови.

V. Заключаючі договір сторони відмовляються обопільно від заплати коштів війни, себто від державних видатків на ведення війни, а також від покриття воєнних шкід, себто шкід, завданих державам та їх горожанам на воєнних полях шляхом військових операцій, включаючи сюди всі переведені у ворожій державі реквізиції.

VI. Воєнних полонених відпуститься з обох боків до дому, о скільки вони не захочуть дістати дозволу лишитися в чужій державі, або податися до якоїсь іншої держави. Полагода получених із тим питань відбувається шляхом окремих договорів, зазначених в VIII. статті.

VII. В цій статті згадується про усталення будучих господарських взаємин між державами почвірного союза та Українською Нар. Республікою на таких основах:

На час до 31. липня 1918 р. обовязуються сторони, що заключають договір, постачати обопільно надвижки хліборобських та промислових продуктів. До заключення остаточного торговельного договору, а на всякий випадок по упливі 6 місяців від заключення загального мира, обопільні торговельні зносини управильнить провізорична умова, яку можна виповісти протягом 6 місяців числячи від 30 червня 1919 р. Ця провізорична умова усталює обопільні договірні мита, які мали силу до вибуху війни в торговельнім русі між Австро-Угорщиною і Росією, також для зносин між монархією. В ній є також всі важнійші точки старого торговельного договору з Росією, наскільки вони відносяться до України. Крім того

забезпечено центральним державам вільний перевіз до Азії, в першу чергу до Персії, який передше замикала Росія.

VIII. Усталення публичних та приватно-правних взаємин, виміна полонених та цивільних інтернованих, справа амнестії, а також справа захоплених контрагентом торговельних кораблів — все те буде устійнене окремими договорами з Українською Нар. Республікою, які творять значну частину теперішнього мирового договору й наскільки це можливе — з ним вступають у силу.

IX. Умови, заключені цим мировим договором, творять одну нероздільну цілість.

Такий був історичний хід подій, які довели до Берестейського Мира, цієї так важної дати в нашій історії.

Тут ще раз усміхнулась до нас ласкава судьба, неначе в казці. Всі обставини складались. Та повернулося колесо історії України зі всім прокляттям давно минулого: Україна »окрадена і розбуджена в огні« не вспіла захистити своєї молодої державности. Власні перевертні за підшептом Москви розбурхавши несвідому товпу, втопили Її волю й самостійність у ріках братньої крови.

Всеж таки пропамятний день 9. лютого 1918 р. — остане по віки вічні на сторінках книги великих подій у життю народів. Берестейський Мир привернув Україні право на самостійне, суверенне істнування, якого вже ніхто заперечити не зможе.

РОМАН СУШКО.
полк. С. С.

Січові Стрільці за Центральної Ради*).

(Мої спомини про І. сотню С. С.)

I.

Ґрупа старшин, яка 21. жовтня 1916 р. попала в полон під Бережанами, докотилась під весну 1917 р. до міста Дубовки, під Царицином на Волзі. Були тут: Сотник Мельник, Сушко, Чмола, чет. Кучабський, хор. Матчак, Пасіка, Загаєвич, Микуляк, Гречанівський, Дорошенко, (який купаючись у 1917 р. у Волзі втопивсь і похований є на тамошнім кладовищі) підхор. Андрух, Савчин, Рондяк і Козак. З активнійших старшин австрійської армії пор. Лев Гавинський, інж. Н. Левицький, суддя Ілля Кук, а головно студенти Бурко, Кушнірук і Колтунюк.

---

*) Оцей спогад друкований в поодиноких числах »Національної Думки« з огляду на його актуальність з нагоди 10-ліття Берестейського Мира, поміщуємо в цілости за дозволом автора.

Українців, старшин австр. армії, було в Дубовці до 60 душ, та контакт з ними наладжено щойно з вибухом революції. Тоді потворились гуртки з метою підготовки до активної участи в національній роботі на Великій Україні. По гуртках горячково виучувано російську мову, географію, політичну економію Росії, а головно України (викладав Кучабський). Переложено також і впоряд російської армії на українську мову, зрівнуючи його з австрійським. Студіовано і партійне життя, словом ішла підготовка до громадської і військової роботи. Практично приступлено до праці в Царицині. Е. Коновалець входить в звязки з цивільними і військовими Українцями і засновує Царицинську »Українську Раду«. Вже у вересні виїздить Е. Коновалець з українізованим полком на Україну. З ним поїхав з Дубовки Чмола і перші інформації про життя та працю в столиці одержуємо ми від них. За той час уже навязала наша група звязок з другими таборами полонених (Донщина, Сибір), а проводилась одна думка скрізь:

Необхідність формування українського національного війська.

Найблищою була ця ідея полоненим У. С. С., бо не страшні були їм ні »державна зрада« супроти Австрії, ні сепаратизм від Росії.

Та дискусія велась над питанням, чи стреміти до формування окремих частин із галицьких Українців, чи поступати на службу до військових українізованих частин. Ні одно ні друге не було легко зреалізувати, всеж таки заходи, щоби вступаючи до зукраїнізованих частин одинцем, стали поволи вдаватись. Та ці починання не відносяться до тих, що були поглядів поміркованих. Сміло можна сказати, що в той час ще ніхто мабуть із галицьких Українців не передбачував розвалу Австрії — і тому в таборах велась боротьба між Українцями. Одні обстоювали вірність Австрії, другі орієнтувались вже на Чехів, а в несміливости думки оправдували свої »зрадливі« починання тим, що не складали присяги цісареві Карлові І. Але ця течія була дуже слаба, бо перші доказували, що нельояльністю до династії знищимо всі культурні добутки в Галичині. Сліпі були вони на те, що Чехи рискували більшими скарбами. Тому старшинам У. С. С.-ам, які задумували поступити в українізовані військові частини з метою високо підняти там національний стяг, довелося стягнути на себе анатему не тільки австрійських патріотів чужинців, але й своїх таки Українців за »державну зраду.«

Так то У. С. С. і тут пішли на пробій. В таборах між Українцями почалась »революція«. З Дубовського гуртка поступили на службу у російську ще тоді армію — хор. Андрух, Загаєвич*

* Сот. Загаєвич поляг в мотовилівськім бою в листопаді 1917. р. Андрух розстріляний большевиками осіню 1921 р. як член Центр. Повст. Комітету в Київі.

і Кушнірук. Андрух став курінним писарем. Загаєвич »капітенармусом« в царицинському полку. Вкінці із Київа одержали ми відомість, що в листопаді почав формуватись »Галицько-Буковинський Курінь«. Нас попереджував Е. Коновалець, щоби готовитись в дорогу, бо наша присутність є бажаною. Ми дожидали Свят-вечера, в якім-то дні ми рішили утікати. Нічю нас одинайцять рушило на Царицин, звідки думали направитись у Київ.

Тоді у нас не ставилось ще питання, чи маємо визволяти Галичину з під Австрії, чи може будемо боронитись перед большевиками. Нам тільки одно було ясне: треба формувати українське національне військо.

Наша утеча з усіми пригодами, це в мініятурі наша пізнійша діяльність на Великій Україні. Утікають: Мельник, Сушко, Кучабський, Матчак, Пасіка, Герчанівський, Козак, Колтунюк, Бурко, Савчин, Микуляк. Шлях на Царицин веде зимою по Волзі, але він для нас не був безпечний. По дорозі були козацькі станиці, одинокі опори поваленої царської влади, козаки могли нас зловити і повернути в табор, тому ми не дивлячись на азійський бурун і глуху ніч рішили виминути станицю степом. І так ціла одинайцятка збилась з дороги. Безлюдний степ, бурун, метелиця. Утікачі висилюються, а виснажений Мельник таки не видержав і пристав. Оставити його — це все одно, що лишити на певну смерть. Тому товариство взялось його нести, бродячи вище колін в сипкім снігу, на переміну по чотирьох, решта шукала напрямку. Та загроза катастрофи була очевидна для всіх. Дороги не знаходили. Тоді Мельник рішає жертвувати себе, шоби уможливити ратунок другим: »Оставте мене — просить — нехай я оден тут загину, а ви спасайтесь і спішіть у Київ до праці.«

Не чув я, чи хто відповів йому на ці слова, — знаю тільки, що тепер вже 6 ох товаришів підняло Мельника на плечі і рванули вперед. Боролись з природою, що слала смерть. Не вільно було пристанути й на хвилину, бо вже дубів Мельник, а прочі тільки надмірним рухом поборювали сибірський холод. Був це момент, — коли зникла надія дістатись у Київ, бо ратуючись перед смертю треба було знайти станицю і наразитись на арештування.

І хто уявляє собі нашу радість на перший гавкіт станичних собак? Треба дивуватись, як зразу зникли всі недавні сумніви й зневіра, а знайшлось рішення: »Не має нам повороту в табор полонених. Хитрість мусить завести нас у Київ«. Ми сміливо увійшли в станицю. Через пів години, на розсвіті тієї страшної ночі 20. грудня 1917 р. ми вичерпані з останніх сил розбились на чвірки і кріпились горячим чаєм. Мельника відтерли і привели до памяти, а хитрість наша склонила станичного сотника доставити нам 4 підводи і підвести нас до Царицина. Станичного сотника ми обдурили. Хор. Козак »удавав« конвоя, він мав папаху і шинелю російську, а палиця під

закиненою шинелею імітувала »вінтовку« тож, був схожий на революційного салдата...

І скільки-то разів доводилось нам вигадувати і уживати хитрощів в 1918 — 1919 р.?

Під вечір того дня були ми вже в бараках царицинського полку. Там стрінули нас »писар« Загаєвич, а »каптенармус« Андрух видав нам вечером одяг. (Оба вислані нами наперед для підготовки діла.) Комендантом куріня був сотник рос. армії Максимович, Українець (пізнійше був в загоні ґен. Присовського). Тут очікував нас і хор. У. С. С. Грималюк, що привіз для полонених і декому з нас біженецькі документи із Київа.

За добу були ми готові в дорогу на Київ. Одні передягнені за »салдатів«, другі за біженців з Галичини, а хор. Бурко, що мав добрий кожух і жалував його позбутись, побрив вуси і мав їхати як католицький біженець-священник до Київа.

При значній допомозі місцевих Українців, головно »вольноопределяющих« студента Харченка (1919 р. служив старшиною при С. С., пізнійше у Запоріжській Дивізії), вибрались ми 29. грудня поїздом Царицин — Вороніж — Курськ — Конотоп до Київа.

Небезпечно було в ті часи подорожувати серед божевільної салдатської стихії. Закліматизуватись до цього середовища було надзвичайно важко. Доводилося бути не тільки свідками але й учасниками дискусій про »аґрарную землю« і »желєзную політическую плятформу«, про українсько-большевицьку війну, про »оден котьолок і одну вош« і т. д. Доводилося бачити всякі салдатські самосуди, де подорожного запідозріного в крадіжі 10-ти карбованців у подорожної баби кинуто під поїзд, а коли за хвилю баба найшла свої гроші, то і її скинуто за кару під поїзд.

І серед такого хаосу кругом аж гуло в поїзді про сильну українську армію, про порядок в краю, добробут України, про всесильну »Центральну Раду« з дідом Грушівським на чолі, про завзяті бої, що нібито ведуть українські війська в обороні кордонів, про могутний український фронт. Як іскрились нам очі на думку, що от-от переїдемо кордон між Конотопом а Бахмачем — поцілуємо рідну українську землю і всі віддамось на службу українському урядові.

Дня 4-5 січня залишили ми московські вагони, а перейшовши 500-800 кроків по розібранім залізничім шляху, примістились у товарних возах українського поїзду, що мав завести нас у Київ.

Ми цілувалися тоді з радости. Та війська українського ми не бачили... Тільки на першій стації стояв у снігу скоростріл ніби готовий до стрілу, а оподалік один салдат лузав завзято насіння (»сімячка«) і плював на всі сторони. Ми приняли цей випадок за прикре непорозуміння. Одначе неспокій наш зростав з кождою дальшою стацією. Ми бачили все, тільки не бачили ні війська, ні порядку...

Ось вже і Дарниця, а там видніє з далека Київ, (перший раз бачили ми Золотоверхий перед роком, коли нас везли сильні ескорти на Сибір). За годину маємо вступити в святі його мури.

II.

Ми на київському пасажирському двірці. Пройти ніяк. Хмара обвантаженої мішками салдатні, брудної і вошивої. Всі вони товпяться, лаються — кудись пруть, кудись намагаються проїхати. Оголомшені несподіваними враженнями ми ледви добились до гімназії на вулиці Пирогівській, де зустріли нас — Черник, Чмола, Коновалець та Домарадський.

Ця памятна для нас зустріч сталася дня 5. січня 1918 р. В гімназії був розташований тодішний »Галицько-Буковинський Курінь«. А що гімназія не могла помістити напливу нових охотників, то переведено курінь до Духовної Семинарії на Вознесенському Спускові.

Під той час Курінь уявляв зі себе приблизно те саме, що й другі частини на Україні. Прибувши, наша дванайцятка була вповні розчарована. Правда замітні були деякі завдатки, що давали надію на краще. 10. І. відбувся перегляд куріня, який переводив ген. Греків (пізнійший міністр). Стрільці були дуже невдоволені, що представник української влади говорив по московськи промову. Отже ясним було, що національна струнка була дуже голосна. З цього прийшлося починати. Але перше враження було застрашаюче, не тим, що праця тут була тяжка, а тим, що ми ніде не бачили дійсного війська.

Ось епізоди: нас старшин приміщено в одній кімнаті враз із стрільцями. Це було дуже добре, бо ми зразу увійшли в життя куріня. Ранком, після першої виспаної ночі, проходив я через кімнату і не зачинив дверий, що лучили сумежні кімнати. Зараз до мене підступив якийсь тип і провокуючи спитав: »Товаришу! (на большевицький спосіб) а чи у вашого батька двері є?«

Я був заспаний і не зрозумів його зразу. Тоді він просто до мене: »Зачиняйте самі двері, бо вже минули ті часи, коли наш брат зачиняв двері за офіцерами«. Провокатор цілив на мене, як на старшину.

Такий несподіваний виступ заскочив мене неприємно.

Та я свідомо не виявив свойого зверхнього обурення на нахабство; я спокійно зачинив двері, потім запитав з усмішкою провокатора, чи вже вдоволений. Він засоромлений почав щось несміливо казати, але в той час підступило до мене двох стрільців, давних У. С. С.-ів зі сотні котрою я командував у 1915 р. і просили вибачення за інцідент. Та я направив їх, щоби зясували все із зачинщиком. Обурюватись не було вказаним.

Тогож дня був другий інцідент в нашій кімнаті і знову таки зі мною. В кімнаті були стрільці з двох чет. Наш приїзд

був широко обговорюваний стрільцями. Загал був проти »старорежимців«, Отож підходить до мене один стрілець і в задирчивий спосіб пропонує підмітати кімнату. Щоб не давати притоки до випадів, я спитав тільки, чи то моя черга, а коли той досить заклопотаний потвердив, я став старанно підмітати кімнату, а при тому заговорив на тему зверхнього порядку і чистоти касарень. Висказував радість, що українське революційне військо не чекає примусу, а само бере чергу, словом служить Україні — »не за страх а за совість«.

В той спосіб і та провокація не повелась, бо мене скоро виручили в праці знову-же таки У. С. С.-и, кілька душ але гарних, а один із них заявив, що не дозволить, щоби його бувший комендант підмітав кімнату; кождому — мовляв — приписана служба і мітла не належить старшині. Тут і завелась балачка між противними таборами.

У. С. С., кілька душ, але гарних стали в обороні старшин і за старою організацією війська; другі доказували користи »свободи« в армії. Ми-ж тим часом студіювали цей фермент.

І того вже дня старшини новоприбувші з Дубовки і давнійші Черник, Чмола, Домарадський і студент Семець*) відбули нараду, на якій рішили приступити до організаційної праці, бо хвиля несла несподіванки. Труди і перепони були нам ясні, та всеж таки ми рішили стати вище всього і працею перемогти всі перепони.

Поділено працю і найближчі »Курінні Збори« були дуже цікаві. На збори прибув офіційний представник »Всеукр. Ради Військ. Депутатів«. Найперше обговорювано політичну ситуацію, підраховано ворогів, а коли стало ясним, що офіційний представник веде комуністичну пропаґанду, то його вдалось по просто викинути. (За »обиду« перепрошував потім комендант куріня »Раду Всеукр. Військ. Депутатів«). На командні посади вибрано всіх бувших У. С. С.-ких старшин, а недостаток доповнено іншими. Треба було радіти що так сталось, бо це був кінець демаґоґії.

Збори були надзвичайно бурливі, грозила бійка, бо малося до діла з товпою дуже поганого характеру. В обороні військовости і регулярности виступили бесідники: Мельник Чмола, Черник, Кучабський, Сушко, Гладкий, підстар. У. С. С. Кизима та другі.

Дашкевич і Курах — боронили »виборного начала«. Тому вирішення мусіло бути компромісове, а до цього зумів довести Кучабський у кінцевій, дуже палкій, але річевій промові. І так допущено виборність у куріни, але вибрано людей, які були того свідомі, що до слідуючих виборів, себто до розвалу допустити не сміють.

Хвиля вимагала, щоби чимскорше зробити курінь боєздатним. Та чисельність його не була без значіння. Тому

*) Поляг в перших боях з большевиками на вулицях Київа.

рівночасно із акцією вербунковою, мусів піти вишкіл. В тій ціли поставлено на чолі куріня Е. Коновальця на місце к-та Лисенка (с-р.), помічником вибрано Мельника, кур. адютантом М. Матчака. Штаб куріня ділився роботою. Загальну організаційну і політичну діяльність (це часи, де кожда частина мусіла заступати якусь політичну лінію) вів Е. Коновалець, а чисто військову, організаційну роботу Мельник. У важнійших справах політичної натури, всі старшини радили спільно і рішали справу не голосуванням, тільки обмінювались думками, а Коновалець реасумував і підводив під спільний знаменник всі напрямки, що звичайно приймалось одноголосно як обовязуюче всіх рішення.

Курінь розділено на дві піші сотні (Сушко, Чмола). Одна сотня піших гарматчиків — (Дашкевич) і одна сотня скорострілів (Черник).

Чисельність сотень була зразу нестійна. Зголошувались нові і виступали невдоволені. Але це трівало не довго.

І-ща сотня числила 200 стр. Більшість — це були полонені австрійської армії (66%), дальше біженці з Галичини (15%), студенти (15%), а (8-10%) старі У. С. С. теж з полонених. У тій сотні почались найскорше муштрові навчання, з повною систематичністю. Стрільці бачили поступ і успокоїлись. Але треба було на початку ужити ріжних підступів, щоби їх заставити до муштри. Правда, це були більшістю бувші вояки, тільки ріжних вишколів, здеморалізовані в полоні, так, що годі було часто пізнати, хто бувший військовий а хто ні. Колиж старі вояки протестували проти муштрових навчань, бо »це тільки парада, а не революційне військо«, то найлекше було доказати неправду тим, що на вправах наказувано деяким командувати роєм, або четою, а що це їм не йшло, то не лаяти, а впевнити треба було їх, що вони самі знають діло, хоч за них робив наглядаючий старшина. Та не сліпі були стрільці, які бачили, що — інакше іде виконання під рукою вміючого старшини, а зовсім не йде під рукою компромітуючогося крикуна. Так само приборкувано к-тів чет, які були завдяки своїй демагогії вибрані на підрядні становища, з чого явно не були вдоволені.

Також незвичайно важко було встановити внутрішне життя і порядок. Новий клич »воля« розуміло військо як »самоволя«. Обмеження виходу з касарень, примушування спати в касарнях а не по приватних мешканнях, (так робив весь гарнізон тоді) рівнялося »реформі«, що грозила розігнанням куріня. Приклад других частин, де була ота самоволя, заражував і нас. Примусити стрільців виходити в місто поза службою без кріса, скорострільної ленти, шаблюки і кінджала, це було »новаторство« і »старорежімність« рівночасно.

Нове командування стало не популярним, але не попустило дисципліни, бо попущення рівналося давній безшабашности, а щоби осягнути головну ціль і творити дисциплінованє

військо, старшини не потураючи забаганкам юрби кинули клич: Старшини мусять вести перед власним приміром на кождому кроці і в кождій обстановці!

Та не легко це вдалось. Треба було дійсного самовідречення старшин. Почались тоді виклади, реферати на ріжні теми біжучого моменту, теоретичні навчання, військові бесіди та боєва військова пісня. Старшини день і ніч в касарнях при стрільцях. Не було часу зайти навіть до кравця скоротити казьонну шинелю шиту не на куцих Галичан.

Зате стрільці були вже одягнені прилично.

Серед такої праці за тиждень І-ша сотня не була вже подібною до того гуртка, який ще не давно зі себе уявляла. Своєю незрівнаною працею зискали команданти вже довіря. Тепер черговим завданням було »вразумить« стрільців, що кождий наказ мусить бути виконаний точно й негайно, не може бути дускутований, а вже ніяк не сміє бути відкинений як не підходячий.

III.

Десь 20. січня припинено навчання сотні. Сотня дістала наказ виступити в плотський і лебединський район, у розпорядження комісарів районів Нестеренка і Неціретного, які розпоряджували також Вільними Козаками і при нашій допомозі мали перевести обезброєння населення.

В цілому Київі заряджено також обезброєння, як попередження місцевого большевицького виступу, готованого у підмогу Муравйому і Коцюбинському. Належить підчеркнути, що вже тут виявилась висока цінність нового стрілецького війська. Стрільці робили обшук солідно і коректно, але по дводневій практиці я відмовився від співпраці з Вільними Козаками. Ці Вільні Козаки, (звичайно не всі, були і високо ідейні, однак ті не мали переважаючого впливу), що ми їх тоді бачили, це не знати, що то було: військо ні, міліція теж ні — всуміш старі і молоді, військові і студенти, що не знали, як обходитись з рушницею. Такі були вони і по одягові і по зброї. В службі робили всякі надужиття.

Одначе Січові Стрільці думали вже не так! Вчинки Вільних Козаків їх обурювали і вони доповідали мені про це.

Тоді ми побачили, шо в правлячих кругах повна лихорадність, непевність і безпляновість роботи. Відібрану зброю зносили стрільці до комісаріяту на плечах, бо не доставлено підвод, зате Вільні Козаки просто розносили її по домах, або по знайомих. Значиться, переливано з пустого в порожне, причому нерви успокоювано горілкою, якої у комісаріяті був значний запас. Тут »подвизався« найбільше бувший пристав, нині помішник комісаря. Коли-ж він став заохочувати до пиття також і »молодцов Галичан«, я відмовився від співпраці з таким »блюстителем публичного порядку«, докладаючи про це комісареві Нестеренкові, який виказував богато доброї

Українська мирова делеґація в Берестю, 9. II. 1917.
В середині М. Любинський, на право М. Левітський і О. Севрюк.

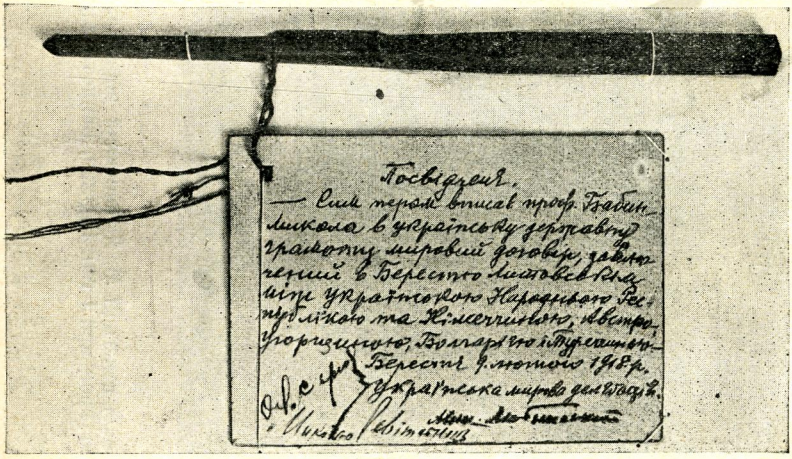

Перо, яким вписано мировий договір в Українську Державну Грамоту дня 9. лютого 1918 р.

з посвідкою, підписаною українськими делеґатами О. Севрюком, М. Любинським і М. Левітським.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 38580

Берестейський мир.

Голова української делеґації М. Любинський відповідає делеґатові большевиків Троцькому. М. Любинський з папером в руках, наліво Троцький і ґен. Гофман, напроти них за столом болгарський делеґат Радославов і австр. ґр. Чернін.

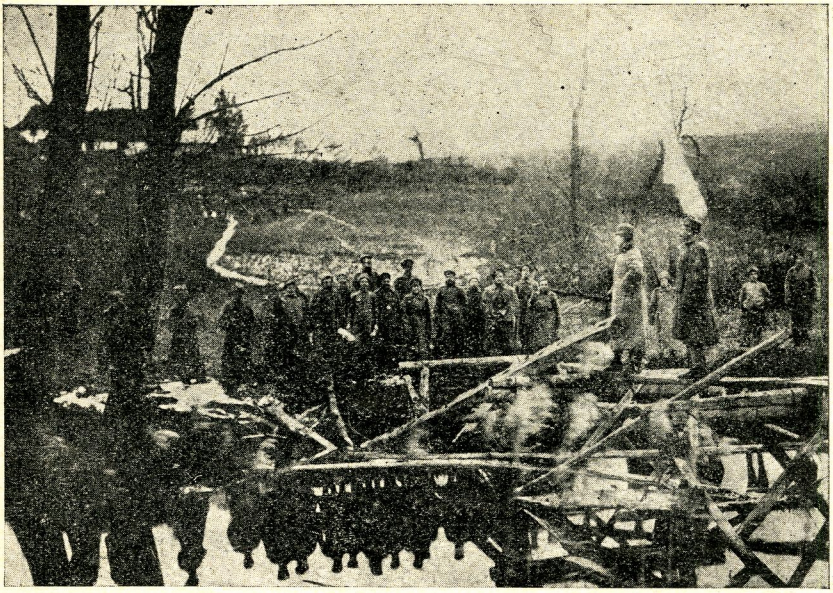

Уповноважнений II. австр.-угор. армії пор. Бабин з білим прапором та сурмачем на мості в селі Івахові над Серетом переговорює з большевиками в справі переїзду української мирової делєґації на мирові переговори до Берестя.

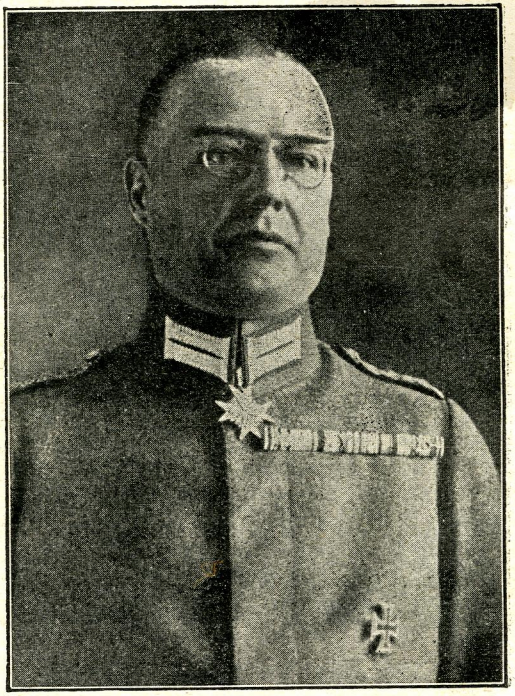

Ґен. Гофман, один з творців Берестейського мира, пом. в липні 1927 р.

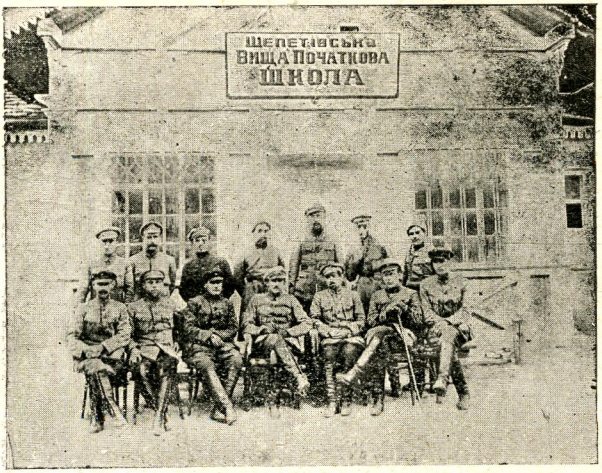

Штаб корпусу київських Січових Стрільців.

Памятник Хмельницького в Київі.

волі, але був безсильний. Вкінці вечером другого дня тієї нашої »операції«, комісаріят дістав звідомлення, що місцеві большевики виступили проти Ц. Ради, а якась артилерійська частина на Печерську направила на комісаріят гармати. Цього було досить, щоб настала повна паніка і ростіч Вільних Козаків. Почалась стрілянина по вулицях; свої стріляли по своїх. С. Стрільці не зорієнтовані ще в ситуації, не були спосібні проявити ініціятиви, тому одержавши формальний дозвіл від комісаря, відійшли і долучили до свого куріня.

Гірко було ділитись враженнями з к-том куріня Е. Коновальцем про спостережені мною непорядки. Єдиною розрадою було те, що сотня наша показалась вже споєною і відпорною на постороннi впливи. Подібне помічено і у других сотнях куріня, а це очевидно заохочувало нас ще до більш напруженої праці. Дивно, що нашої молодої енергії і завзяття вистарчило на те, щоби тоді, коли кругом люди знев'рювались і попадали в апатію, ми навпаки здвоювали свою енергію і поспіх організації, немовби хотіли надолужити те, що другі тратили.

IV.

Систематичні навчання сотні трівали тільки до 28. січня. Тогож дня вечером наказано сотні маршове поготівля. Разом з к-том куріня поїхав я у штаб »Лівобережного Коша« за оперативним наказом. Штаб містився в гостинниці »Ермітаж« при Фундуклеївській улиці. Тут вперше побачив я працю українського штабу і виніс сумне враження. Крутилось там богато людей. З Отаманом Коша поводились штабовці надто фаміліярно. Отамана Коша Петлюру приняв я зразу як попа. Він був у френчі без відзнак, і я представився тільки сотникові ґен. Штабу Удовиченкові. Удовиченко поінформував нас про боєву ситуацію на полтавському фронті, а після цього в отамана Петлюри попросив директив для мене.

Я дістав устний наказ завагонувати сотню на Лукіянівському двірці і чимскорше їхати в розпорядження п-ка Захарчука, начальника бойового відтинка на ст. Яготин.

З виявленої начальником штабу ситуації виходило, що конечний тут як найбільший поспіх. Тому цієї ночі я вже не спав перевірюючи приготування до походу. Курінь залишився в Київі. Тільки 1-ша сотня виступила на Лівобереже. Передімною стояла співпраця з невідомими людьми, в нових зовсім обставинах, проти нового ворога. Належало заздалегідь все обдумати і приготовитись на всі »революційні можливости.«

Точно в наказаній годині 5.45 І-ша сотня була вже на Лукіянівській стації. Та на велике моє горе — я розумів вагу поспіху і був прямо в роспуці — ешелон, що застав я на стації, не був приготований для нашої сотні, тільки для загону »Чорних Гайдамаків«, про котрих ніхто ні слова не згадував мені у штабі. Став я наводити справки. Телєфоном

ЛНБ ім. В. Стефаника АН України
Львівська державна наукова бібліотека
№ 20831

звязатись з Кошем мені не удалось, післанець висланий з донесенням, не повертав; я переговорив з атаманом »Чорних Гайдамаків«, осаулом Блаватним. У нього завдання оперативне було подібне до мойого. Тому впросився я у його ешелон і після обіду виїхали ми разом на Дарницю.

З »Чорними Гайдамаками« ми відразу заприязнились. Це була дійсно »юнацька школа«. Дисципліна у них була повна. Носили »Чорні Гайдамаки« на ковнірі шинелі чорний трикутник як відзнаку частини, а старшини білі опаски на рукаві. Це було не то, що ми бачили по інших частинах київського гарнізону.

Натомісць дисципліна і постава нашої сотні, що нагадувала регулярне військо, імпонували дуже »юнакам«. Непопулярність »Австрияків« скоро зникла, бо кожний військовий витає радо в біді надійного союзника. А коли Стрільці заспівали українських пісень, то гурти Стрільців і юнаків змішались і наступило відразу обопільне довіря.

Але вже на стації Дарниця ешелон застряг; не було паротягу, бо не було кому подати палива. Начальник стації бігав, кричав, просив, але даремно; а кругом тьма робітників. Аж пізнійше зрозумів я, що це був саботаж. Тоді ми ще не визнавались... Вкінці запропонував я осаулові Блаватному, що паливо подадуть стрільці самі. Так і сталося, а під вечір рушили ми на Яготин.

Досвіта ми докотились на ст. Переяславську і найшли штаб на стації. Полк. Захарчук остав всього щось зі 17-тьома козаками і справив нас до полк. Капкана. Про нього чув я ще в полоні, але перед відправкою з Київа у штабі мені нічого про нього не згадували. Наша сотня числила 179 бо-євиків. Така чисельна сотня здивувала всіх. Капкан приняв мене чомусь то не дуже радо, аж осаул Блаватний мусів »рекомендувати« Січовиків. Таке приняття мене навіть обидило, та скоро я зрозумів, що — не міг Капкан довіряти невідомим йому людям, коли зазнав розчарования таки від своїх Богданівців.

З підходом нашего ешелону, Капкан рішився ліквідувати большевиків, які були на ст. Кононівка. Тому наказав найзвичайнійший »обхват« ст. Кононівки. З авангардом мав я вислати одну чету, а решта сотні мала рушити з головною кольоною ранком. Настрій у всіх, а в мене зокрема був бадьорий. До боїв привик я і був як у себе дома. Це не те, що діло з незрозумілим тоді »саботажом«.

Одначе радість наша тревала коротко. О півночі, Капкан дав сотні наказ негайно відїхати окремим ешелоном через Дарницю на ст. Бобрик, (бахмачський напрям), в розпорядження от. Петлюри*), а що перша чета вже виступила на Ко-

*) Штаб от. Петлюри виїхав на ст. Бобрик і візвав 1-шу сотню С. С-ів до себе.

нонівку, то належало залишити її тут. Отже вже сотню руйновано — декомплєтовано, а чета не була спосібна до самостійних ділань. Потішав я себе хіба тим, що співпраця з »Чорними Гайдамаками« не розложить чети так скоро. Та наказ є наказом! Досвіта ешелон відїхав. Повне поготівля, скорострільні виставлені у дверях возів, бо ми хоч і були у своїм запіллю, але серед збольшевичілих частин і населення. Вечером вже осягнув ешелон ст. Бобрик, а заразом доставив у штаб Лівоб. Коша одного підривника з Наливайківського полку, розташованого в Броварах, який на ст. Броварі щось маніпулював під нашим ешелоном з ручними ґранатами, стрільним порохом і запальним шнурком. Стрільці його приловили й арештували. Мені зізнав він, що дійсно був висланий з полку »взорвать« ешелон.

Я зразу не зрозумів того всього та після зізнань арештованого у штабі »Гайд. Коша« 1-шу сотню післано назад на ст. Броварі з завданням обезброїти Наливайківський полк.

Цікава була ситуація на Лівобережжі: Муравйов і Коцюбинський напирають на бахмачським і полтавським напрямку на Київ, і стоять вже від нього на два переходи. Йому заступив дорогу на Яготині і Бобрику Лівобережний Кіш Гайдамаків під командою Петлюри і готовиться до контр-атаки. Та київські большевики вирішили, в поміч Муравйову, підняти в столиці виступ проти Ц. Ради. В тій ціли пильнують Наливайківського полку в Броварах, щоби долучився до них і вдарив на зади Гайдамацького Коша, по перше, щоби тим улекшити наступ Муравйова, по друге, щоби забезпечити себе в Київі перед можливою відсічю столиці частинами того Коша.

Наливайківський полк числив 1200—1400 баґнетів при двох батеріях небоєздатних, як показалось потім, і 75 скорострілах. А обезброїти його мала 1-ша сотня СС. при 140 баґнетах, бо одна її чета лишилася в Яготині. От і завдання... *До того треба обезброїти не чужий, а свій таки український полк!* З такого рода »операціями« я був зовсім незнайомий. Надобавок, цей полк розташований не в касарні, а по кватирах у цілому місточку по 3—5 осіб.. Як їх визбирати?

Я повинен був відмовитися від виконання того завдання, бо це виглядало на авантуру. І колиб не привичка в виконуванні завдань »неможливих до переведення« ще на службі в УСС-ів, яких австрійське командування (політика гр. Лямезана) нераз посилало на карколомні підприняття, *щоби свідомо їх знищити*, то я мусів би зложити відповідальність за виконання. Та стара привичка УСС-івська стала і тут у пригоді. Всеж таки випросив я у штабі бодай 10 душ Червоних Гайдамаків, щоб їх ужити для переговорів, бо ми-ж ярко відбивали нашим галицьким діялєктом. О год. 4. рано 1-ша сотня була вже на ст. Броварі. Скоро обезброєно і арештовано стаційну варту Наливайківського полку, яка по-

ставлена була тут, щоби перешкодити вигружатись військовим частинам на »броварській републиці«. Після цього рушила сотня на Броварі, але за той час я вже збігав у містечко до команданта полку, щоби з ним обговорити справу. Показалось із того, що к-т. полку Мацюк (член. Ц. Ради), сам був тієї думки, що полк треба обезброїти, бо старшини не можуть йому дати ради, і що полковий мітінґ вирішив виступити проти військ Ц. Ради. Цікаво, що старшина полку не повідомила вищого командування про ці події і якби не випадок з отим підривником, полк слідуючого дня був би вже нас мабуть не пустив у Київ.

Після обговореного пляну з к-том полку Мацюком сотня окружила штаб полку і арештувала полкову раду. Скорострілами потайки обсаджено роздоріжжа, що вели на площу збору полку, а тоді наказано полковому сурмачеві затрубіти на збірку. До зібраного полку посипались промови, а коли большевики стали брати верх, виступили дві чети СС-ів, арештували ораторів, витягнули з укриття скорострільні і окруженому полкові наказали здати зброю. Вагалися Наливайківці виконати цей наказ, але команданти чет для пострашку дали підготовчі прикази до стрілу і це помогло. Два куріні, що були на збірці при крісах, зложили зброю, а третий курінь зніс її »добровільно« з хат. Винесено з »цейхгавзу« скорострільні і решту зброї. За годину сотня СС-ів охороняла більш 2.500 крісів, 75 скорострільних, а біля батерій стояла стрілецька сторожа. Для погрузки майна визвано з Дарниці 5 вагонів, а полкова канцелярія видавала спішно демобілізаційні карти обезброєним.

Стрільці хоч і раділи з самого переведення, то гірко відчували цю трагедію народу. Дикі Азіяти з Муравйовим тиснули на Київ, а український полк так гарно вінований доводилося обезброїти. За велика була у них несвідомість. Не дивно, що нас приняли Наливайківці за Чехословаків. Бо деж-то? В той час, коли »воля« панувала на Україні, являється сотня дисциплінована слухняна, з поняттям порядку, споєна одним духом, без жадоби грабунку і насильства! Це не могли бути Українці в понятті місцевого населення: це мусіли бути тільки — чужинці.

Трапився ще такий випадок в цей день: Коли полк був уже обезброєний, большевицький повстанчий штаб із Слобідки Нікольської телєфоном запитував полкову раду, чи полк готовий до виступу проти військ. Ц. Ради. Господар полку підп-к. Есаул »докладав« хитро, нібито як член полкової ради, що в полку почалися вагання і треба, щоби чим скорше приїхали представники штабу на мітінґ, який якраз відбувався. Захотілося нам піймати штабовців, а що нам було потрібне авто, то підп-к Есаул радив обовязково делєґації спішити автом. Удався нам підступ. За пів години вже січова застава заарештувала прибувших автом »ораторів«. Були це два сту-

денти Жиди, один студент кацап і один робітник кацап. З них один Жид пробував утекти, та його наші догонили і живого доставили у наш штаб.

На моє донесення штабові Лів. Коша про виконання наказу, наспів під вечір наказ забрати всю збрую, або знищити її, а зі сотнею рушити негайно в Дарницю, де ждати приїзду Штабу Коша. Зразу думав я, що це помилка, або підступ, тому зажадав до апарату старшину, котрого знав по голосі, щоби впевнитись, чи це не підступ ворога. На жаль наказ був правдивий: Війська Ц. Ради залишили Лівобережжа і спішили на відсіч Київа, де піднялося повстання проти Ц. Ради...

Сумно після північної години залишила сотня Броварі. Часть забраної збруї прийшлося знищити, бо не можна було забрати її зі собою. З нами вийшла з Броварів старшина обезброєного полку, около 60 душ і кількох козаків, яким збрую залишено. Вони сформували з полкових коней кінний відділ і в Дарниці увійшли в склад кінного дивізіону полк. Капкана.

V.

Дня 2. II. 1918 р. була така ситуація: Київ в руках большевиків, що опанували арсенал і всі передмістя. Центральну Раду боронять тільки 2 сотні СС. куріня і кінний відділ Гордієнка під к-дою полк. В. Петрова. Решта гарнізону столиці, коли не з большевиками, то обявила невтральність.

Муравйов здержаний Лівобережним Кошем під проводом С. В. Петлюри, та з огляду на події в Київі, Кіш нищить тільки комунікацію і не залишивши навіть прикриття спішиться на відсіч столиці. Тому, що Муравйов був у віддалі 2—3 дневного переходу, треба було спішитися з ліквідацією місцевого постання.

На нараді начальників у Дарниці рішено наступати двома кольонами, з метою захопити арсенал, а звідти розвивати дальші операції для очищення Київа. Права кольона під командою Петлюри, через Ник. Слобідку і Миколаївський міст, ліва з осаулом Блаватним через залізничий міст, мають атакувати »обхватом« з півдня арсенал. Наша права кольона в складі: курінь Дорошенківців, к-т Матуляк — курінь Червоних Гайдамаків к-т Волох, — 1 сотня СС-ів, к-т сот. Сушко (177 багнетів, 1-ша чета вже долучила в Дарниці), батерія Гайдамацького Коша, 2 гарм. і 1 автопанцирник; мав ще долучити і кінний відділ Капкана, зложений більшістю зі старшин, з к том Міляшевським, бо Капкан не захотів.

Згідно з відомостями Штабу Коша ворог зі своїми передовими відділами був у лісах, між Дарницею і Слобідкою, та закріпився на Миколаївському мості. З огляду на поспіх, кольона рушила з місця бойовим порядком, готова в кождій хвилі приняти бій. В передній лінії наступають: праворуч шоси Червоні Гайдамаки, ліворуч Дорошенківський Курінь,

1 сотня СС. як запас; там і батерія та автопанцирник, який на 3-тій верстві нашого руху попсувався і вийшов зі строю. На горбах півтора верстви на полуд. схід. від Ник. Слобідки, кольона попала на передовий ворожий відділ і по короткім бою відкинула його на Слобідку, та продовжувала наступ. Вже в цьому бою введено в бій 1 чету сотні СС., задля невидержки Дорошенківців. Очистивши місцевість від ворога, кольона підходить до моста, який лучить Слобідки, Печерську і Нікольську. Витиснений з Ник. Слобідки, ворог перейшов на західну окраїну С-л. Передмостної, де закріпився. Завданням його було обороняти переправу через міст тому, що Дніпро не замерз і переправа була можлива тільки мостом. Для цього ворог побудував по обох сторонах моста барикади і держав їх під сильним скорострільним вогнем.

Черговим завданням кольони було сфорсувати міст і це наказано Дорошенківцям та Гайдамакам. Ворог боронився дуже вперто, завдяки своїму вигідному положенню, через що наступаючі частини залягли і зачали перестрілку, яка могла спричинити небажаний затяжний бій. До осягнення остаточної цілі — взяття арсеналу — оставалося форсувати ще властивий міст, а також узгіря Печерська. Для прискорення руху кольони і своєчасного прибуття на місце спільних ділань з лівою кольоною, сотня СС. будучи в резерві, з власної ініціятиви її к-та, переходить в наступ; 4 скорострільці СС-ів завязують двобій з ворожими скорострілами, а сотня використовуючи момент, смілим і рішучим ударом бере міст та приступом вскакує в село. Ворог залишивши біля моста 30 вбитих і ранених, панічно відступає на Київ, або розбігається по Слобідці.

В бою цім захоплено 33 полонених, 8 скоростр. »Максима«, 13 »Люїсів«, 4 гармати і богато гарматнього майна. З нашого боку було 4 убитих і 8 ранених СС-ів, а біля 20 убитих і ранених з інших частин. Ці великі відносно втрати, після завзятого бою, мали своїм наслідком повний розгром ворога, що боронив вступу в Київ і не встиг ставити опору ні на головному мості, ні на Печерську. Геройська постава 1-ої сотні СС-ів виріжнюється тим більше, що названі частини — крім сотні СС. — зложені з людий хоробрих, але настроєвих, неспосібних до затяжного, впертого бою. Присутність значного числа старшин в козацьких рядах, спричинювала вічеве керування, а не командування в бою. В порівнанню до 1 сотні СС., яку в той час вже можна було назвати військовою організацією (її постава в Броварах), останні уявляли зі себе тільки імпровізацію.

Коли частина правої кольони збиралась і упорядковувалась після бою до дальшого руху, долучив до неї відділ кінноти (Міляшевський,) який був задньою охороною в Дарниці.

О год. 17-ій кольона, маючи в авангарді прибувшу кінноту, продовжує рух через міст і підходить по серпентині Нікольська

Слобідка, Московська вулиця, під арсенал з метою добути його ще цього вечора. Для охорони моста і Набережної вулиці залишається 4-та чета 1-ої сотні СС. під проводом поручника Домарадського. Здобута в бою важка батерія обслугувана Гайдамаками стає на позицію у Печер. Слобідці для обстрілу арсеналу. Кольона очікувала на вихідному бойовому становищі аж десь до півночі, а не навязавши до цього часу звязку з лівою кольоною сама наступу не починала, з огляду на неясність ситуації (брак звязку як з лівою кольоною, так і з центром Київа, нічний наступ на город) та відійшла на спочинок до Слобідки Печер. Охорону моста держали через ніч чета СС-ів і Гайдамаки.

Відпочинок для сподіваних вуличних боїв був дійсно необхідний. Недіспані ночі, безнастанне поготівля під загрозою сподіваного зі всіх сторін ворога, нічний бій чети під Кононівкою, нервова діяльність при обезброєнню в Броварах і знову нічний перехід на Дарницю, а вкінці добуття моста приступом — виснажили сотню, а головно старшин.

Одначе утомлені були не лиш СС-и, тільки, що другі частини не так переймались подіями; не так грали у них нерви, бо СС-и (тоді виключно уроженці Галичини) надто болюче відчували відповідальність і розуміння своєї служби. Також брак піддержки й розуміння у місцевого населення, яке в той важний мент було, коли не проти нас, то невтральне, — пригноблювали стрільців. В тому відношенні то і стрільці і старшини думали однаково. Але ради не находили ні одні ні другі.

Слідуючого дня (3. II. с. р.) в 7. год. вранці вся відпочиваюча кольона продовжує своє завдання.

Сотня Січовиків наступає прямо через Печерську Лавру, по осягненю котрої стає в запасі біля казарми. Прочі частини ведуть вуличні бої по Московській вул. та доходять до памятника Іскри і Кочубея, де їх ворог стримує. В поміч їм підходить 1-ша сотня СС. і під вечір куріні гайдамацького лівобережного Коша і СС-и вриваються в арсенал, але з огляду на темноту ночі не витримують нічного рукопашного бою. Через ніч частини Гайдам. Лівобер. Коша держать арсенал в обсаді, а сотні СС-ів наказано стати в резерві у Печерській Лаврі, де умістився також штаб Коша.

В тих уличних боях приймають участь тільки три четі 1-ої сотні, бо четверта чета під проводом Домарадського оставала й на дальше біля Миколаївського мосту, для його охорони і забезпечення задів наступаючих на арсенал частин з обох напрямків Набережної вулиці.

Бій за арсенал був незвичайно важкий. Необученість в уличних боях частин, повний брак технічних відділів та взагалі технічних засобів, брак гармати, а вкінці дуже мале число багнетів, спричинювали дуже великі втрати в людях, найбільше у Гайдамаків, завдяки їх мало пляновій, безсистемній та горячковій акції.

В той самий час сотня СС. виконувала своє завдання з меншим успіхом, але зі значно меншими втратами завдяки тому, що к-т сотні держав весь час тільки в своїх одних руках провід, через що не було того хаосу, що в других частинах. Сотня СС. посувалася вперед повільнійше, бо треба було витягати з підвалів, знімати з вікон і дахів повставших робітників, що стріляли по задах наступаючих вперед відділів, але зате вона твердо держала в руках здобуті обєкти при порівнюючи малих втратах.

Щодо браку матеріяльних засобів, то технічне майно і гармати з набоями, навіть з кіньми, можна було дістати на місці. На жаль не було людий охочих. Для приміру наводжу ось такий епізод:

Близько памятника Іскри і Кочубея стояла боєздатна важка батерія, а яких триста кроків від неї велика кількість набоїв і тутже ціла гурма гарматчиків, але на наше горе невтральних. Ніякі погрози, ніякі прохання не могли заставити їх відкрити вогонь на арсенал. Навести гармату ще може найшлисяби »спортовці«, але піднести ящики з набоями, всі відмовлялися. Зробити це нашим боєвикам було неможливо задля малої кількости баґнетів у нашому такому складному завданні. Випадково знайшовся на місци добрий знавець салдатської маси, старий відомий артилєрійський ґенерал Кирей*). Він сам підніс собі ящик амуніції, сам навів гармату і віддав перші стріли. На вид того — товпа невтральних гарматчиків з подвійною енерґією береться до обслуги гармат і прямою наводкою обстрілює арсенал, чим рішає дальший бій за арсенал в нашу користь.

4. II. біля 7. год. наказано сотні вийти з Лаври в район »Понтонного Баталіона« для остаточної ліквідації ворога в тому районі тому, що уже були звідомлення про капітуляцію арсеналу нічю з 3 на 4. II.

Приводжу цікавий епізод, що яскраво малює тодішні відносини до ворога. Під касарнею, на вулиці, товпа людий числом коло 500 чол. Салдати, робітники, дівчата, жінки, підростки, видно і Жидів. Вони покалічені ранами і побоями, обдерті і розхрістані, кричать і плачуть. Їх окружили Червоні Гайдамаки під к-ою »батька« Волоха і успокоюють побоями. Волох велить поставити на бульварчику чотири скорострільи, щоби розстріляти цю товпу. Це поконаний ворог скапітульованого арсеналу. Під цей момент надходить 1-ша сотня СС-ів. На те видовище і в старшин і у стрільців помітний рух невдоволення. Командант сотні підходить до Штабу Лівоб. Коша, який тутже на місци (Отаман С. В. Петлюра, Нач. Штабу А. І. Удовиченко зі своїм братом) і заговоривши про »негуманність масового розстрілу безборонних, про Европу ітд.« просить,

*) При відступі з Київа поступив до Штабу Гайдам. Коша, як помічник от. Петлюри, за Гетьманщини виїхав до Денікіна.

щоби не дозволено Волохові розстрілювати без розбору винних і невинних. От. Петлюра вповні погоджується з тим, що не слід допускати масакри, але каже: »Волох не послухає наказу, все одно своє зробить«. Тоді к-т сотні біжить до Волоха і пробує його вговорити. Та Волох своє: »Ну гаразд, зразу розстріляємо, потім розберемо«. Дрібний випадок впевнює к-та сотні, що в товпі є неповинні люди, бо він завважує в товпі двоє дівчат, підростків, що рівночасно зі сотнею підійшли під арсенал і серед загальної суматохи нагло опинились між капітульованими.

Жадні переконання не промовляли до от. Волоха, аж грізна постава к-та сотні і підхід якогось нагло появившогося відділу кінноти, перешкодили розстрілові. Полонених відведено на печерську »гавптваху«. Охорону переняли СС-и, але вечером змінив їх якийсь відділ Вільних Козаків, а коли другого дня Гайдамаки опускали ці райони, то арештовані зуміли озброїтися і виступити знову...

VI.

В уличних боях при здобуванні арсеналу сотня СС-ів (три чети) втрат вбитими не мала. Всього чотирох ранених. Завдячити це можна тому, що хоробрість і рішучість, а ще більше інтеліґентна підприємчивість, звинність і швидкість рухів малих відділів, які ділати мусять самостійно, тільки у тісній співпраці із сусідами, — це все, а не кількість, має рішаючий вплив у вуличних боях. Справний скороструіл у руках певного наводчика і ручна ґраната кинута у вікно, чи за вугол вулиці, охоронять перед ворожим ручним вогнем і заступлять власну гармату.

Біля 2-ої год. тогож дня сотня одержує два накази: а) Штаб Гайдамацького Коша Лівобережної України наказує сотні виступити негайно через Слобідку на Дарницю, де самочинно має орґанізувати оборону проти Муравйова і Коцюбинського, які вже рушили на Київ з Бобрики і Гребінки. б) К-т куріня СС-ів наказує негайно долучити до куріня на Старокиївський участок... Такі два протилежні накази вийшли наслідком того, що властивого звязку і орієнтації в ситуації між обома окремо ділаючими ґрупами ще не було, а брак частин спричинював те, що одним частинам приходилося виконувати ріжні непосильні завдання.

Тому, хоч як недобре було ділити сотню, а довелось зробити все можливе для виконання обох наказів. На Дарницю для орґанізації вислано 4-ту чету сотні, яка до тепер охороняла міст Миколаївський, а решту чет направлено у розпорядження к-та куріня СС. для підмоги куріневи, що ще стояв в боях у центрі міста Київа і біля 14 год. вони долучують до куріня в Миколаївському Монастирі.

Тут задержимося, та згадаємо про 4-ту чету, яка весь час була окремо від сотні:

Її завданням було охороняти міст, забезпечувати від задів оперуючу ґрупу під арсеналом, та перехоплювати утікачів арсеналівців на випадок його здачі. Перший день боїв під арсеналом пройшов для чети без важнійших подій. Другий день т. є. 3. лютого чета забрала біля сотні арсеналівців, які після їх зізнань — з причини сподіваного упадку арсеналу утікали з його, з метою пробратись на Слобідки і звідтам почати акцію на задах наступаючої на арсенал ґрупи, щоби в той спосіб оставшим в арсеналі допомогти й дати спромогу продержатись аж до підходу Мурайова. Крім тих полонених чета задержала ще понад сотню поодиноких ґрупок узброєних людий, які називали себе Українцями, але »невтральними«. Полонені складались переважно з Жидів, а »невтральні« з козаків українізованих численних полків київського ґарнізону, які в момент виступу місцевих большевиків оголосилися невтральними і бажаючи ухилитись від небезпеки боїв, старалися покинути Київ, аби переждати небезпечну хвилю. Чета цікавилась полоненими і утікачами настільки, що обезброювала їх і випитувала, а опісля перебирав їх відділ кінних Гайдамаків на приказ полк. Капкана чи Міляшевського. (Цей відділ кінноти весь час боїв за арсенал перебував між Слобідками і Київом з невідомо якими наказами. Перебраних полонених Гайдамаки — частину розстріляли, частину »охрестили« в Дніпрі, а невтральних »шомполами« і нагаями »українізували« та направляли назад у Київ.)

Чета СС-ів (Галичани виключно) придивлялась, дивувалась і училась, яка то жорстока горожанська війна. Без тих випадків булиби стрільці ніколи не повірили, що матроси Муравйового розстрілювали по приході в столицю на вулицях ґімзистів »білоручок«.

Метою висилки 4-ої чети на Дарницю було поставити там передовий відділ проти наближаючихся військ Мурайова, до часу підходу частин Лівобережного Коша і СС-сів, які після ліквідації повстання мали вийти знову на стрічу Муравйова.

Повна ліквідація повстання в столиці передбачалась до вечора дня 4 лютого. Та сталось не так, як гадалось. Большевицьке повстання в Київі здавлено добуттям арсеналу і очищенням столиці, тільки на зверх. Довести ліквідацію до повного кінця, було річю неможливою при такій мінімальній кількости активних українських частин, за такий короткий час і коли вже загрожували полчища Муравйового.

З тих причин частини СС-ів не могли перейти в Дарницю, тому й 4-та чета не могла там довго остати. Із приходом в Дарницю не застала вона там жадних наших відділів, тільки переляканих залізничників. Від них то наслухалась про ріжні страхіття ворожої навали, між іншим, що вже десь на 8 верстов від Дарниці машерує нібито 3000 шабель кінноти. Звичайно цим переборщеним донесенням к-т чети не дав віри, але вислав дві розвідчі стежі в напрямках на Баришпіль Княжичі, та вista-

вив застави на обох головних напрямках. Начальникові стації доручено приготовити все до швидкої евакуації стації, зокрема відправку ешелонів з важнійшим військовим майном.

Приблизно о год. 10.30 одержано звідомлення від стежі, яка вийшла в напрямі на Баришпіль, що вона наткнулась на ворожий кінний відділ около 50 шабель, 10 верств від стації Дарниця. Скоро прийшло донесення від другої стежі, направленої на Княжичі, що там ворога не стрінуто, але є відомости, що в Баришпіль прибули більші ворожі сили. К-т чети приспішує евакуацію, а сам зі своєю горсткою готується зустріти переважаючого ворога і то в нічнім бою. Чета не має ні одного скорострільа. Спроби звязатись з Київом не вдаються, також обіцяні сотні не надходять, але чета відбиває ворожий кінний відділ. До 4-ої год. рано відправлено всі важнійші ешелони з військовим майном; більше перевантажений Київ не приймає.

Під безпосередною загрозою окруження чета над раном залишає Дарницю і по залізниці відходить на Київ, де бере під охорону залізничий міст, який остав тепер без охорони.

Досвіта закипіли знову бої в столиці (5. II.). Кругом стрілянина — з рушниць, скорострілів, гармат. Товарна стація попадає в перехресний вогонь наших і ворожих гармат. Повна незорієнтованість. Звязку жадного і навязати його годі. На стації не то війська, але цивільних людей не найдеш. Наказів жадних. К-нт чети рішає пробиватись в город на злуку зі своїми. Знайомий шлях це на арсенал, де надіється найти свої частини, або навязати звязок. Чета прямує забезпеченим маршем. Біля арсеналу страшне побоєвище. По вулицях валяються від трьох днів трупи людей і коней, камениці розбиті ґранатами; ніде цілого вікна, двері і брами порубані, чи просто посічені скорострілами; ні одної цілої деревини. На вулицях ні живої людини. Все завмерло. Комунікація не можлива: вулиці затарасовані розвалинами мурів, поломаною деревиною, а ті перегороди немов спутані пірваними телєґрафічними дротами. Утомлені стрільці не можуть відсвіжитися водою, бо водопровід не працює. Нічого не питати про елєктричне світло. А памятники культури?! Годі описати боєвище цих вуличних боїв. Під самим арсеналом к-нт чети одержує повідомлення від своїх розвідчиків, що І-ша сотня на Подолі бере участь в боях. Але й без того було вже ясно, що головні бої тепер ідуть на Подолі. Чета направлюється тоді на Миколаївський монастир, а відси на »Андреївський спуск« до Духовної Семинарії, де находить свою сотню, що якраз покінчила очищувати Поділ. Сотня дістала наказ »чимскорше спочати«, бо знову жде робота.

Слідуючий день приніс вияснення загальної обстановки, але не в нашу користь. Вдержати столицю ще було можна, але виступити проти Муравйова, хочби з метою задержат и його довший час — не було кому. Вже 6. лютого по обіді

І-шій сотні наказано виступити з Київа на Святошин як авангард куріня зі завданням очистити цей район від ворожих і невтральних частин. Невтральні в той час були більш небезпечні чим ворог, бо всюди була їх велика кількість, і їхний виступ на задах грозив нам повною ліквідацією.

Сотня виконує своє завдання, а в ночі зосереджується в Святошині цілий курінь С. С., що веде розвідку в напрямі Поста Волинського, щоби нічю з цієї сторони ударити на ст. Київ Товарний, куди по відомостям підійшов уже Муравйов. Мета була часово стримати Муравйова. Своє завдання з обезброєнням місцевих відділів (авіяц. парк) сотня виконала до приходу куріня, але справа з автопанцирним дивізіоном Бельґійців, які тут перебували, не була ясна. Вони оголосили »невтралітет«, але такий »строгий«, що спротивились навіть залишенню в їхньому районі звязкового нашого старшини, котрому очевидно наказано пильнувати »невтральних«. Не знали ми чия вина в тому, що така в той час значна бойова одиниця не була використана нами в вуличних боях. Остаточно Бельґійці заявили к-тові сотні повні симпатії, але орієнтувались на поступування Чехословацьких Леґіонів.

Тоїж ночі переїздить до Святошина частина членів Центральної Ради, бо вирішено залишити Київ і перейти до Житоміра. Правительство з Грушевським на чолі, під охороною скорострільної сотні і роя студентів нашої І-шої сотні, т. зв. »залізної бригади«, подалось другого дня на село Юрову, що на шляху Київ-Житомір.

VII.

І-ша сотня о І-шій год. ночі дня 7. II. вирушила в напрямі на Житомір по житомірській шосі і пізним вечером 8. II. осягнула без перешкод, але при надзвичайному напруженні Юрово. Надзвичайний характер горожанської війни у незнаних суспільних відносинах (сотня виключно Галичани) виснажили її фізично, а залишення Київа і рух в напрямі збольшевиченого фронту не міг бадьорити стрільців. При тім форсовний перехід з огляду на завдання положене на курінь С. С., після якого той курінь був одиноким і безпосередним прикриттям правительства, яке на автах і звичайних возах спішило в Житомір, пригнав сотню у с. Юрово майже нездібною до дальшого руху. Вправді як старшини так і стрільці були свідомі вимог, які ставила до них хвиля, але нелегко проявити активність мимо повної саможертви, коли безсонниця валить з ніг, а ноги покровавлені від безнастанних маршів.

В с. Юрово сотня стає на нічліг. Одна виспана ніч додає їй сили і гарту. Рівночасно радісна телєґрама про підписання Берестейського Мира, а ще більше привіт по прямому проводі Львів-Київ, підписаний добре відомим і улюбленим У. С. С-ми сотником Дмитром Вітовським (пізнійший державний секретар військових справ) з нагоди підписання цього договору,

підносить настрій стрільців до тої степени, що стрільці знову нічним маршем з 8-9. II, осягають Житомір, очікувані нетерпеливо правительством.

Та не довелось спочати на »гарнізоновій« службі в м. Житомірі. »Цент. Рада« мусіла залишити Житомір на жадання — мійської ради (*sic!*). Вже дня 16. II. сотні наказано погрузитись в ешелон і вирушити авангардом куріня С. С ів для очищення і забезпечення шляху Житомір-Коростень-Сарни. Сюди мало приїхати правительство, сюди мали приїхати перші німецькі війська, звідси мали знову початись нові операції з Німцями — для очищення України. В хвилі одержання наказу про похід на Коростень сотня числила 180 багнетів при трох скорострілах під командою сот. Р. Сушка. Четами командували пор. А. Домарадський, Черниш, Вудкевич і Олійник. Завдання сотні було настільки широке, що повний успіх важко було передбачити. Загальна ситуація точно невідома. Частини, які були в Житомірі, не мали до себе довіря. Тут сотня стрінулась з отаманією, гіршою Волохівської. Сотня в назначену наказом годину явилась для погрузки, але ешелон був поданий тільки на протязі цілої ночі, аж за особистою інтервенцією військового міністра Жуковського, хоч грузився там відділ Біденка, який мав мабуть дуже секретне завдання, бо ніяк не хотів к нтови сотні навіть приблизно, »зрадити« свого напрямку відїзду, не кажучи про можливе співділання. Не вірила одна частина другій.

Найблищим завданням сотні було опанувати власними силами Коростенський вузол й забезпечити його для підїзду дальших військових ешелонів разом з правительством. Коростень був виставлений на велику небезпеку; переходив раз у раз то в руки ворога, то в наші. »Наші« це були залізнодорожний комісар Ц. Ради і повітовий комендант, оба без реальної сили. Збольшевичені фронтові російські частини цілою навалою сунули ешелонами в напрямі Шепетівка-Звягель, та зі Сарн через Коростень: одні на Овруч, другі на Київ. Найбільшу погрозу уявляв собою відкритий шлях на Коростень із Київа, де сидів Муравйов. Найповажнійшої і фактичної небезпеки, — місцевого повстання залізничників (коростенське депо) тоді не передбачалось.

З прибуттям на Коростень, з огляду на те, що сподіваний з усіх сторін (крім Житомирського напрямку) ворог став насувати від Звягля, і готовився рушити також із Київа, рішено вислати два відділи для знищення залізничого шляху і для застав на обох тих напрямках. В напрямі Сарн вислано стежу. Дня 18.II. прибула сотня в Коростень коло полудня. Стація була вільна. Стояв там ешелон якоїсь обезброєної фронтової частини. Залізничий комісар перестерігав перед революцією залізничих робітників, що по наказу з Київа готовились опанувати стацію.

К-т сотні наказує: 4-й четі з скорострілом виїхати в напрямі Київа і на 20-ій верстві знищити шлях. До вечора по-

кінчити працю і вертати. 1-й і 2-й четі дано таке саме завдання на Звягельському напрямку. Вечером очікуваний був слідуючий ешелон СС-ів на Коростень, а сотня 1-а мала рушити на Сарни.

4-а чета сідає на летучку (паротяг і один вагон і дві площадки) забравши потрібне знаряддя для нищення залізничого шляху та на протязі $4^1/_2$ годин зриває біля 2 верств шин, забираючи їх на площадки. Працю проводили 3 рої, а один зі скорострілом творив заставу. Коло години 5-ої працю застановлено, завдання виконано, чета мала вертати на Коростень. В той якраз момент зауважено ешелон, що повною парою йшов із Коростеня. Вгадати хто не легко! Можливости, ріжні: міг бути ешелон фронтової частини, що наскочила на оставшу в Коростені чету, ліквідувала її і з невідомо яким наміром направлялася до 4-ої чети, — могли бути і свої, якась допомога для основного нищення шляху. Міг ще бути якийсь »невтральний« ешелон, задержаний на Коростені, що самочинно, використавши якесь хвилеве замішання »утікав« перед небезпекою, поставивши на паротяг свойого машиніста, по власній »путєвій«, не думаючи про очевидну небезпеку зударення поїздів. Та міг бути також і »порожняк« пущений з розмислом, аби знищити нашу летучку. А пустити такого несподіваного гостя було кому тоді! Такі випадки вже в той (і пізнійші часи) случались часто, бо головні боєві сутички відбувались на залізницях. Це пускання паротягів практикувалось головно там де треба було пригвоздити ворожі ешелони і катастрофою улекшити собі без втрат завдання. З огляду на те чета робить засідку. З наближенням ешелона стало ясним, що їдуть не свої, а ворог і то значно переважаючої кількости. Про явний опір не могло бути і думки, вже хоч би тому, що затягнений нічний бій унеможливив би четі її безпосередне завдання.

На щастя виявилось становище: це ешелон обезброєних фронтовиків скористав з замішання, що повстало в Коростені через виступ робітників залізнодорожного депо проти 1-ої сотні, рушив самовільно на Київ і тут натрафив на летучку. Хмара »товаришів« (так тоді називано розбольшевичених салдатів) вискочила з ешелону і подалась в напрямі летучки, але тільки з кулаками. Рушниць мало. Тоді к-т чети з одним роєм вийшов напроти товпи, держучи на позиції решту чети і скорострілів. Стріча к-та з товпою була досить рисковна. Юрба з лайкою і проклонами домагалася справлення розібраного шляху і пропущення на Київ. Прийшлось скорострілом »заганяти« їх назад до вагонів і силою завертати назад до Коростеня, аби не справили шляху і тим самим не відкрили знову Коростеня від сторони Київа.

Цей випадок при певній нерішучости к-та чети задержав чету з поворотом на Коростень на дві години, а ще деяке опізнення булоби мало катастрофальні наслідки, бо пов-

ставші робітники могли захватити правительство, яке під цю пору приїздило на Коростень.

Тут тимчасом склалося таке: з виїздом 4-ої чети вирушила також 1-ша і 3-та чета під командою хорунж. Вудкевича в напрямі на Звягель. Їм треба було проїхати ст. Коростень Подільський, де також мусіли запастись потрібним знаряддям для розбивання шин. Однак цей відділ стрінувся з опором робітників. Завдяки нерішучости к-та чети, який замісць ужити сили, пішов у переговори з робітниками із депо, ввів одну чету в депо, чим дався окружити робітникам, що на його очах розбирали зброю, заговорюючи тимчасом стрільців. Робітники напали на чету, двох стрільців вбито, чотирох ранено, а решта попала в полон крім кількох, які встигли вирватись. Далі робітники вдарили на другу чету, що задержалась перед депо і чета змушена була відступити під огнем скорострілів, які робітники уставили на тендері паровоза (рід імпровізованого панцирника). Таким чином виправа цеї півсотні скінчилась повною невдачею; шлях звягельський був відкритий, стація Коростень-Подільський в руках робітників, а на ст. Коростень-Правобережний була тільки одна чета, бо відступаюча чета чет. Олійника відійшла в безпорядку, розбита імпровізованим панцирником.

Становище тоді на Коростені-Правобережнім було дуже скрутне. Відомостей про очікуваний боєвий ешелон не було; стягнути 4-ту чету було неможливо, а переривати начате виконання наказу являлось недоцільним. Тимчасом чет. Олійник, що остав зі своїми розбитками проти депо, докладає, що робітники готовляться до наступу на ст. Правобережну. Не оставало нічого, як увести в бій весь »резерв«. Запасна чета скріплює тоді, чету Олійника і здержує наступ робітників, в той час надходить вже і 4-та чета, що завернула ешелон утікаючих невтральних. Робітники приймають їх за значну нашу поміч. До того ще надходить з Житомира ешелон з евакуованим артилєрійським майном і це також помогло нам, бо робітники приняли його за нову гарматну частину. Рівночасно зголошено підхід ешелона з членами правительства.

Щоби спасати положення сотник пробує хитрощів. Викликає до телєфону представника виконавчого комітету з депо і диктує »ультімат«. »...Негайно стягнути з позиції повставших в депо, щоби оминути проливу крови, зложити всю зброю і одним вагоном привести на ст. Правобережну на протязі ½ години. Негайно видати полонених, вбитих і ранених. Арештувати і видати ініціяторів повстання. Невиконання цього »ультіматума« потягне за собою безпощадне знищення ст. Подільської гарматним вогнем, та вирізання Гайдамаками всіх робітників без ріжниці чи винен чи не винен. До 15 хвилин Штаб Коша (ультімат ставить нібито отоман Коша) чекає в означенім місци заложників щодо повного виконання наказу«...

Тим поставлено послідну ставку. »Ультімат« був просто хитрістю, та підперти його погрози абсолютно не було чим. Сотня після невдачі стала горсткою перестрашених незвичайними обставинами людей, не було ні одної боєздатної гармати, не то щоб можна було здемолювати депо. Тільки для замаскування нашої сили вислано два задержані на стації вози з кіньми, які їздили з гуком по полі біля розстрільної і тим маркували нібито уставлювання гармат. Та рішив нашу виграну мабуть ешелон з членами Центральної Ради, під прикриттям »Залізничого Куріня«. Збунтовані приняли його очевидно за нову »силу«, що йшла нам на поміч, ультімат ще раз був повторений вже не знаю якимсь комісарем нашим, потім пішли інші торги але наслідок був той, що робітники здали зброю і вернули полонених. Команду над Коростенем переняли підїзжаючі частини, а І-ша сотня коло півночі без хвильки спочинку, здекомплєтована рушила вже далі по шляху на Сарни продовжувати виконування свого наказу. Тут долучив до нас відділ »партизанів« залізничників і поштовців, коло 18 чоловік, що під Сарнами нам багато помогли знанням місцевих відносин та особистими звязками з залізничниками і поштовцями сарненського вузла.

Завдання сотні після забезпечення Коростеня було іти авангардом в напрямі ст. Сарни, забезпечити рух дальших ешелонів, і осягнути Сарни, а головно опанувати міст на р. Случі і не допустити до його знищення, бо це головний шлях, куди повинні були прийти Німці. Сотня при можливій осторожности з найбільшим поспіхом їхала туди.

VIII.

Досвіта 19.II. сотня осягнула ст. Охотниково, залишила сторожу коло кольосальних військових складів, які розтягались населенням безсумлінно, а в полудне осягнула без перешкод ст. Клясово. Тут була вістка, що стація і місто Сарни заняті фронтовими большовицькими частинами, в тім числі нібито і Кексгольмським (?) полком — словом, ворога на Сарнах обчислювано на тисячі. В виду великої скупченности ворога, зростаючого весь час підходячими з фронту новими відділами, к-т сотні звідомляючи про ситуацію жадає підтягнення резерв та гармат, без яких приняти бій неможливо. За той час сотня просувається на перестанок Страшево і захвачує міст на р. Случі. Пішла лихорадочна праця над укріпленням мостового причілка, при чому належало в ніякім разі не зрадити ворогові нашої присутности під самими Сарнами, щоби не спровокувати нерівного бою, до підходу дальших частин.

Напруження у стрільців було значне. Вечером залишено на мості півсотні зі скорострілами, решта відпочивала. На телєграфічних апаратах сиділи поштовці-партизани, що условною мовою весь час порозумівалися зі своїми знакомими залізничниками в Сарнах. Ми мали тому безпосередні і вірні

Гербовий знак України

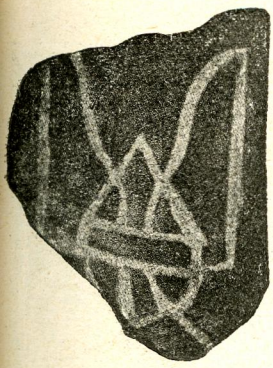

Цеглинка з руїн Десятинної церкви, з гербовим знаком, як на монетах Володимира.

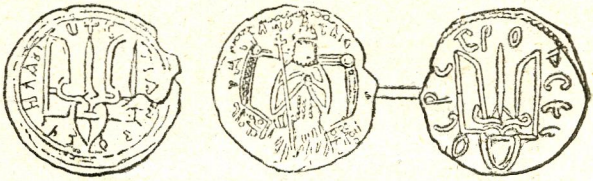

Срібні монети Володимира з гербовим знаком і написом: »Володимир на столі а се єго серебро«.

Малий герб Української Народньої Республіки, принятий Центральною Радою, ухвалою 22/III. 1918 р.

Українські гроші.

(Рисунки Г. Нарбута.)

Перші українські гроші, 100 карбованців, пущених в обіг за Центральної Ради в 1917 р.

100 гривень, пущених в обіг 1918 р.

500 гривень, пущених в біг 1918 р.

1.000 гривень, пущених в обіг 1918 р.

2 гривні

10 гривень.

1 000 корбованців, пущених в обіг за Гетьманщини 1918 р.

100 карбованців, пущених в обіг за Гетьманщини 1918 р.

інформації про ворога і своєчасно звідомляли штаб на Коростені. Коростень заповів нам висилку бронепоїзду з гарматами і одної батерії, значиться, виграти на часі до їх прибуття треба було за всяку ціну. Наше напруження дійшло до найвищої точки, коли зі Сарн повідомлено, що лаштується відділ для відправки на міст з метою зірвати його. До пізної ночі ворог не відкрив ще нашої присутности, але тепер було неминучим, що тайна відкриється... І тут виручає нас щасливий випадок. Командант півсотні пор. Домарадський, що стояв на мості, вислав коло півночі 'в напрямі Сарн стежу, з наказом пройти як можна блище під Сарни і стежити за ворогом, але скрито, щоб не зрадити своєї присутности. Стежа в силі 3-ох стрільців під проводом ройового Андрія Дупака, старого підстаршини У.С.С., з »хлопським розумом« і стрільців Сютрика та Крета, підійшла непомітно аж під семафор. Тут напроти виїхав ешелон у напрямі моста. Стежа памятаючи наказ залягла в рові, щоб не зрадитись; інакше скритись вже було пізно. Нещастя хоче, що ешелон задержується якраз в тім самім місци, де лежить стежа. Це цілий технічний поїзд з двома паровозами, що задержувався для якихсь маніпуляцій при зворотницях (стрілках) і семафорі. Крізь відкриті двері паде смуга світла на стежу: Ворог відкрив їх!.. Тікати, ніколи!

Щож робить вістун Дупак?

Треба подивляти неправдоподібну підприємчивість, відвагу і рішучість того чоловіка. Замісць відповідати ворогові на його запити він — зі стрільцями одним скоком, під стрілами ворога вскакує на паротяг, що в хвості поїзду і заставляє машиніста повною парою рушити в сторону моста, а обом стрільцям наказує скорим огнем стріляти з дверей паротяга вздовж ешелона по обох його сторонах. Сміливий плян і виконання його скоре. Машиніст згаданого паровоза-товкача пхає поїзд в напрямі моста, незорієнтована команда і передній паровіз дають трівожні сиґнали, але здержати поїзду не можуть. До того весь час коло кождого ваґона і то по обох сторонах свистять кулі: виходить, що ешелон попав несподівано у ворожу засідку!.. Отже в поїзді панікa!.. Салдати на бігу вискакують у розпуці з возів, бо це безпечнійше, чим бути розірваним з цілим поїздом вибуховим матеріялом, який заготовлено на зрив моста на Случі.

Вістун Дупак »здобув« тим Сарни. На міст докотив він в порядку ремонтний поїзд, повний оборудування, який дійсно виправлений був зі завданням знищити міст. В поїзді лишились полонені, що не встигли вискочити на ходу, коло 30 душ з командантом, які дають точні відомости про ворога.

Раділи та дивувались Стрільці вчинкові вістуна Дупака і обох його товаришів. І це признання товариства було всім трьом єдиною нагородою, бо молода ще Республіка не знала, як нагороджувати своїх дійсних героїв. Дупак дістав »на па-

піроси« 200 карб. від к-ра сотні, а його товариші по 100 карб. Тільки й всього! Натомісць тойже вістун Дупак в боях під Бердичевом 1919 року, як командант чети 1 п. п. С. С., доказував чудес хоробрости, аж поки смертельно поранений не опустив кріса і славного товариства.

Подія з захопленням технічного поїзду найшла відзив так у Сарнах як і в нас, на перестанку Страшево. Тим була викрита наша присутність під Сарнами і на мості. Очевидно в Сарнах ніхто не сподівався, що захвачення поїзду доконало всего трьох стрільців. Як нам передавали телєграфісти, ворог в Сарнах вдарив на трівогу. З ремонтного поїзду виріс зі страху бронепоїзд. Погашено світла на стації. Настала паніка...

Натомість в нас певности прибуває. З найблищої стації заповідають приїзд нашого панцирника і батерії. К-т сотні заохочений успіхом »ультіматума« на Коростені, повторює ту саму історію. Визиває до апарату большевицького комісаря зі Сарн, а як той не являється, передає наказ начальникові стації для передачі йому: »Негайно освітити стацію і місто Сарни. Висадити частини ешелонів, зложити зброю і чекати дальших розпоряджень. Очистити головні тори, а порожняки-ешелони витягнути на лінію Сарни-Лунінець і Сарни-Рівне, для погрузки наших частин, що з заняттям Сарн направляються туди«. Наказ »підписаний« отаманом »Слобідського Січового Коша«; невиконання наказу буде мати такі наслідки, що Кіш, який окружає Сарни, відкриє вогонь з важких гармат.

В цей момент підходить наш бронепоїзд. Ще одна полева гармата на відкритій площадці, при двох скорострілах під к-дою старшини-артилєриста гайдамацького Коша сотника Осипенка, людини очайдушної. Цей не вичікує кінця переговорів, а їде на міст і не чекаючи наказу, проти волі к-та півсотні, що стояла на мості, виїздить під Сарни і нічю відкриває вогонь по стації. Ультімат-наказ і гарматні стріли викликали повну паніку на ст. Сарни. Ешелони один за другим утікають на Лунінець, а щоби стримати наш грізний »бронепоїзд«, комісар наказує пустити проти нього паровіз, щоби ним його розбити. Та завдяки знайомим нашим телєграфістам і про цей намір ми дізнались своєчасно і вжили заходів охорони. Натомість залізничники сарненські подбали тут про те, що паротяг виїхав, що правда, під примусом, але »не доїхав« до нас. Надійшов новий наш ешелон — »батерія«, як було сповіщено, але тільки самі заладовані гармати без обслуги. Добра була би це нам поміч в разі потреби! А в слід за ними ешелон з двома сотнями С. С-ів, а з ними дід Грушевський і премієр Голубович. Цей ешелон, як свіжий і відпочивший, направлено негайно на Сарни і по короткім бою без утрат досвіта захвачено Сарни, бо сотн. Осипенко стріляючи по ночі навмання, хоч нищив сам собі тор нагнав страху Кекскольмцям (?) не менш як »ультімат«. Тоді 2 сотня С. С.

(Чмола) і скорострільна сотня (Черник) продовжували переслідувати ворога, а Сарни остали під охороною 1-ої сотні, якій належався вже день спочинку.

IX.

Грушевський з членами правительства прибули в Сарни з 1-им ешелоном. Не дивниця, що обстановка з моменту залишення Київа не дозволяла нікому звертати увагу на зверхній свій вигляд. Противно, на осіб, що стояли на чолі, чигала небезпека на кождім кроці. Тому де-хто, не то з браку можливости заховати приличний вигляд, а таки нарочно »маскувався« — щоби не бути пізнаними з першого погляду.

Згадаємо тільки двох: »Дід« Грушевський в довжезній кавалєрійського зразку салдатській шинелі, з піднятим ковніром, в якому зникла його поважна борода, — з під шинелі стидливо вилазили »казьонні« величезні черевики, непаристі і здається не одної краски, на голові спортова, зимова вовняна шапка підвязана під бородою. В цілости уявляв зі себе фіґуру покриту шинелею, на котру наложено окуляри. Правдоподібно »дід« був переконаний, що ніхто його не пізнає і безперечно здивувався, коли виліз з вагона на перон, а С. С-и 1-ої сотні, які його знали з лиця і боготворили першого президента республики, з найбільшим задоволенням віддавали йому військову почесть.

Другий »замаскований«, це військовий міністр Жуковський. Чорний, скіряний, замазаний кашкет ніби в машиніста, брудна зелена куртка, заболочені штани »на випуск« та »казьонні« черевики. Лице неголине близько 2 неділі і не відомо, коли мите — виглядав дійсно в кращому випадкові на машиніста.

Вечером прийшов із Ковля 1-ий ешелон Німців. Чиж можна дивуватись що Німці бачучи як С. С.-и »тягнуться« з належною військовому міністрові пошаною, не повірили, що військовий міністр може бути в такому вигляді? Они — Німці — що не бачили ще горожанської війни!! Не дивниця, що коли вийшов який спір між ними і залізничниками а Жуковський старався інтервеніювати на місци, то не помогло його авторітетне слово, бо Німець казав прямо якимсь діялектом: »Nee, du bischt kaan Kriegschminischter«. Прибувші Німці (один курінь як авангард) зробили надзвичайно приємне враження на нас. І вони зустрівшись з С. С-ами не виходили з подиву, що українське військо (С. С-и в той час виключно Галичани) »навіть« по німецьки говорять. Але вже того вечора добрий обсерватор міг замітити, що на революційній Україні і Німцям не здобрувати.

Біля стації були величезні військові харчові магазини. Хоч Німцям ніхто не боронив консерв — їх ще трактовано як гостей — вони вечером »тягли« зі складу пачку за пачкою з консервами. Ніхто їм не жалував того, хіба жартом котрий Стрілець полохав Німця. Та це не довго трівало, що

Німці рахували українські склади за чужі, а те все і викопало їм яму.

В міру того, як прибували Німці, С. С-и могли спочити. Перші дні постою в Сарнах використано на реорганізацію куріня.

Загально під кінець постою в Сарнах 1-а сотня перейшла стадію з імпровізованого військового відділу і стала дійсною військовою частиною. Моральна її сила була дуже висока. Стрільці зрозуміли, яку важну ролю відіграли вони за послідний місяць у визвольній боротьбі. Вони винесли на своїх плечах головний тягар удару являючися в найкритичнійший час носіями й представниками української державної думки. І це почуття було для них імпульсом до дальшої інтенсивної праці.

З вирішенням загально-політичної ситуації правительство Ц. Ради підпринимає наступ на Київ спільно з Німцями.

По шляху С арни-Коростень-Київ направляють курінь С. С-ів. який на Коростені лучиться зі Слобідським Гайдамацьким Кошем. 1-а сотня знову іде авангардом куріня в безпосередній співпраці з Гайдамаками. Треба сказати, що війна йшла тут по залізниці. Штаб Слоб. Гайд. Коша дуже спішився, щоби першим підійти під Київ. Тяжких боїв не було. Наші операції обмежувались головним чином до того, щоби з наскоку захвачувати поодинокі стації, не дозволяючи ворогові нищити комунікації. Ворог знаючи про те, що за нами йдуть Німці, не думав про поважний опір, але обмежувався до нищення шляху. Ми захвачували значну кількість полонених і рвались вперед, на переміну 1-а сотня С. С-ів з курінем Червоних Гайдамаків (к-т Волох), як старі знакомі з Лівобережа і київських боїв. Більший опір поставив нам ворог на Ірпені Дня 2.III. Гайдамаки форсують перехід через ріку. 1-а сотня С. С-ів і тут рішила побіду. Ворог повів контрнаступ на Гайдамаків і випер їх назад за ріку. С. С-и, що були в запасі, рукопашним боєм вдарили на ворога і сфорсували перехід. Це був послідний бій сотні в цьому періоді. Він виказав повну боєздатність сотні, яка не тільки видержує, сильний обстріл важких і далекострільних гармат. але і рукопашний бій. Генерал Кірей (помічник — отамана Гайд. Коша) став з того часу великим приятелем С. С-ів, бо »вони зуміли в той час зорганізувати майже регулярну військову частину«.

З одержанням відомостей, що група ген. Присовського і Натієва підходить під Київ з Бердичівського напрямку по Житомирському шоссе, Штаб Гайд. Коша рішає захопити Київ з боку передмістя Куренівки. В авангарді і тут 1-а сотня. Коло 4-ої години 3 березня входить вона в Київ.

Ранком 4.III. на Софійській площі робив отаман Гайдамацького Коша, Петлюра, перегляд вступивших у Київ українських частин. Хвиля була незвичайно радісна. Вільний Київ витав визволителів цвітами. Курінь С. Стрільців був у першій хвилі принятий за Німців. Бо вони мали скромний одностайний

одяг, вишколення не російське, а У. С. С-ське (австрійське), на привіт і похвалу отамана Коша не відповідали, а мовчки проходили грізним муром. Та оце непорозуміння скоро вияснилось і Стрільців закидали цвітами.

Тут закінчується перший період 1-ої сотні. Січові Стрільці остають в Київі як гарнізон. З куріня формується полк, а 1-а сотня переходить в гімназію на Терещенківську вул. і стає завязком 1-го куріня 1-го п. п. С. С-ів*).

Д. ДОНЦОВ

Мазепинський мир.

(1918-1928)

В 1928 році минає десять літ від підписання Берестейського мира між Україною з одної сторони, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією — з другої.

На перший погляд тяжко відріжнити цей мир від інших, що закінчили світову війну: від Версальського, Сен Жерменського, Севрського чи Тріянонського. Мир як мир, тільки що »без анексій та контрібуцій«, але й такі мирові договори знає вже історія...

Та хто захоче зазирнути глибше в цю подію, той побачить, що вона була симптомом далекосяглої зміни в уложенню політичних сил Середної та Східної Европи; що значіння цієї події, хоч і як важне для самої України, виходить далеко поза її межі, та що вагу Берестейського мира відчувати ме ціле XX. століття на землях, де тепер панують Москва, Польща, Чехія та Румунія.

Два моменти в Берестейському договорі треба розріжняти, з яких кождий має свій глибокий, укритий зміст: по перше самих контрагентів, по друге — зміст договору.

Обставина, яка надає особливої ваги мирному трактатові, є та, що одним з його контрагентів була держава, яка в новітних часах не зявлялася самостійною на міжнародній арені. Вперше по Мазепі і Орлику вступила тут Україна на арену міждержавних зносин як рівнорядна і рівноправна сила, з якою договорювалися інші про її ролю й становище серед сусідів. Коли про подібніж річи договорювалася, скажім, Франція з Німеччиною, коли диктувала їй волю переможця, то, яка б тяжка ця воля й не була, Версальський мир лишався епізодом у віковічній боротьбі двох противників, в якій що-кількадесять літ спускалися політичні терези то одного, то другого вділ. Але трактат, який заключили центральні держави

*) По розвязанню Центральної Ради розвязано і С. С.-ів. За гетьмана сформовано курінь С С-і у Білій Церкві, який опісля за Директорії стає завязком Корпусу С. С.-ів.

з Україною, змушуючи рівночасно Росію помиритися зі своїм південним сусідом, визнаючи його рівнорядною державою, мав інше значіння: Берестейський мир був миром з вчорашним мерцем, з народом, в якого тіло вбивали свої граничні стовпи дві сусідні імперії, вбивали, здавалось, на завше, — щоби в 1918 році засісти з представниками цього народу при однім столі »як рівний з рівним, як вільний з вільним«!... Навіть Рижський мир Росії з Польщею не мав того значіння, що Берестейський, бо реституував, порівнуючи, недавне минуле, тоді як український мир створив »novum« в Східній Європі, якого й вороги не сміли припускати, ні приятелі так скоро сподіватися.

Тим »novum« було воскресення Тризуба, воскресення держави Володимира, хоч і без її сили, але з її аспіраціями: на Чорне море, на незалежність від півночі, на »червленські городи«... Ми обходимо 22. січня роковини IV універсалу Центральної Ради, як свято української державности, і маємо повну рацію робити це; але не треба забувати, що IV універсал був в сути річи лише декларацією нашої незалежноти, та що аж Берестейський мир надав тому декларативному актові—санкцію доконаного факту. В Берестю Україну, як окрему державу, признали фактично, як таку, центральні держави і Росія. Щой-но в цім невеличкім поліським містечку, став універсал ребелянтів(бунтівників) — маніфестом вільної нації, що звістувала своє народження, і що змусила і інших з тим фактом числитися...

Коли ми так дивитимемось на мир в Берестю, як на фактичне осягнення суверенности, то цей факт набере тим більшого значіння через те, що серед окраїн бувшої Росії Україна перша вступила на цей шлях, на шлях не тільки декларативного, але й фактичного виділення в самостійний державний орґанізм. Її першу як державу признали інші — бо створену центральними державами Конгресівку й самі Поляки не уважали за суверенну, — і цей факт показує, що не в хвості якогось загального руху плелася Україна, лише проломлювала нові стежки, вказуючи дорогу іншим, зачинаючи нову гру в політичній еволюції Східної Европи.

Вступаючи на шлях фактичної незалежности, Україна пішла ним так, як того вимагали конкретні обставини: разом з арміями центральних держав українська армія зачала фактичну війну з російськими військовими силами на Україні. Що українських військ було не богато, що з головною роботою при очищенню України від Росіян упоралися союзники — це мало мілітарне значіння, але ні трішечки не ослаблювало політичної ваги самого факту. В 1855 р., підчас війни Анґлії, Франції й Туреччини з Росією, Сардинія (Кавур) заключила трактат з союзниками, посилаючи на поміч їм експедиційний корпус на Крим. Поміч була невеличка під оглядом військовим (15.000), але в політичнім відношенню поставила вона Сардинію на рівнорядну стопу з великими державами,

даючи їй обік них місце на Паризькім конґресі... Подібнеж політичне значіння, як чинний виступ Сардинії по стороні західних держав, як чинний виступ польських і чеських легіонів по стороні Австрії, чи там Антанти, мав і виступ української армії в 1918 році на спілку з новими союзниками. І це було льоґічним наслідком Берестейського мира... Одним замахом перекреслив цей мир нововитворену в нас традицію політичної спільности з метрополією, перекреслив ідею Кирило-Методіївців, а з »мазепинства«, страшного і проскрібованого, зробив реальну програму дня!

Коли сам факт заключення мира Україною свідчив про народження нового політичного повноправного осередку в Київі, то зміст того мирного договору показує нам, якою силою могла би бути на европейськім сході дійсно суверенна, скріплена в середині Україна.

Всі мемуаристи цих часів однозгідно стверджують, як дуже залежало центральним державам на цім мирі. На коронній раді у Відні, де ґр. Чернін здавав звіт з Берестейських переговорів (оповідає в споминах ґен. Арц), австрійський премієр д-р. Зайдлєр домагався негайного замирення з Україною, бо становище людности монархії було катастрофальне, бо Brotfrieden був невідкличною конечністю. У великій потребі Австрія згодилася навіть на такі точки договору, які нарушували суверенність тисячлітньої імперії над її землями (обіцянка автономії Галичини) і перекреслювали довголітню лінію її польської політики, в якій особисто була заінтересована династія (уступлення Україні Холмщини), — так був їй потрібний мир з Україною! Для цього мира поробила вона уступки, яких не добилась би від неї й Росія, колиб зважилася на сепаратний мир в 1917 році... І ці уступки вирвала від наддунайської монархії Україна, ще не сконсолідована, щойно повстала, що змушена була на другий день від тої самої Австрії просити допомоги...

Ці міркування можуть дати поняття про значіння й міжнародню силу України, яку завдяки своїм богатствам і числові своєї людности, моглаб осягнути дійсно сконсолідована в міцний державний орґанізм Україна; про значіння дійсно суверенної й міжнародньо сильної України для здійснення соборницької програми, для долі наших окраїн...

Деякі ґенії політичні, що передбачують всі події... post factum, нарікають на »берестейську« орієнтацію нашої політики, бо мовляв, на манівці вона нас завела, реального нічого не дала... Смішні твердження! Не політика незалежности звела нас на манівці, а невміння вести її консеквентно, нездібність наша втримати в руках раз здобуте. Бо, повторяю, коли ледви народжена, в пелюшках ще, українська держава могла так заважити на політичних терезах Східної Европи і так розвязати справу своїх західних »кресів«, як у лютім 1918, то чогож можна було сподіватися з моментом її державно-політичної повнолітности!

Можуть сказати, що берестейське уреґульовання справи наших західних земель лежало, так чи не так, в лінії політики Берліна. Може бути, але-не Австрії. І помиляється той, хто думає, що так легко давав собі раду з цею Австрією Берлін в питаннях міжнародньої політики. Ще підчас війни видала Австрія розпорядження про »відокремлення Галичини«, що було заповідю її прилучення до майбутньої Польщі; а, як читаємо в споминах фельдмаршала Гетцендорфа, ґр. Берхтольд офіційно обіцяв Полякам, по розгромі Росії, злучити Галичину з Конґресівкою (очевидно з Холмщиною разом) в одно політичне тіло.

Ці наміри Австрії знаходили очевидно сильну підтримку зі сторони самих Поляків, а з їх думкою мусів Відень підчас страшної війни ще більше числитися, як підчас мира. І Польща хоч на пів самостійна, була тим другим (по Австрії) чинником, що всяким способом опирався згаданим вище точкам Берестейського мира (що до Галичини й Холмщини). На саму вістку про ці точки уступила зі свого становища Реґенційна Рада варшавська, як рівнож і ціс. корол. ґенерал — ґубернатор в Люблині, ґраф Шептицький; в галицьких містах відбувалися ворожі монархії маніфестації, частина польського лєґіону покинула свої прапори і т. д. А все те було-серед тих обставин — дуже невигідне для Центральних держав як з огляду на загальну ситуацію, так і з огляду на пляноване рекрутування помічної армії в Конґресівці. І коли, не зважаючи на сподіваний опір Поляків, на опір самої Австрії, Україні всеж таки вдалося перепровадити свої домагання, то можна собі уявити, як моглаби заважити на бігові подій не квола, як в 1918, а добре вже зорґанізована й міцна Київська держава. Коли історія дала нам наглядний доказ, що значить суверенність для здійснення соборницьких кличів, то це завдячуємо ми Берестю...

Скептики кажуть, що суверенна українська держава (УНР) підписала і варшавський договір 1920 року. Певно, так само можемо собі пригадати, що й суверенна українська держава (за гетьмана) мусіла мовчки прийняти до відома односторонне звільнення себе Австрією від зобовязань трактату про Галичину і Холмщину; але і одно, і друге могло статися власне завдяки ослабленню держави, завдяки захитанню її незалежности (колись польський сойм ухвалював розбори Польщі), а не з яких інших причин. — Ні, тисячу разів не має рації той, хто понижує значіння ідеї суверенности для реалізації ідеалу соборности, і найкращий доказ, що не вони, ці скептики, мають рацію є доказ Берестейського мира.

Границі з Заходом усталювалися, в перше від ряду довгих літ, не Москвою, а Київом... Справу полудневих границь, справу Чорного моря рішалося не в Москві, а в Київі... Питання мира і війни на Україні рішалося не в Москві, а в Київі... Було щось свіжого, великого й нового в цій ситуації, створеній волею народу в памятні дні Берестейського мира.

Але цей мир мав ширше значіння, не лише для України. Коли ми звернемо увагу на контрагентів України, дивні історичні спомини насунуться нам. Цими контрагентами були: Туреччина, та сама, що посилала колись султанський фірман і гетьманську булаву Дорошенкові... Цісар, той самий, що колись слав прапори свої Запорожцям, єднаючи їх до союза з собою... Німеччина, політична наслідниця Бранденбурґа, з яким Хмельницький укладався про долю Польщі...

Це було воскресення давних традицій історичних, де Україна грала активну ролю, а поховання старих, де була вона пасивним бальоном в руках сильнійших,-ось що таке був Берестейський мир. Це був поворот до тих традицій, коли вигадкою був так званий й модний тепер »европейський Схід« зі столицею в Москві чи Варшаві, лише коли Україна грала на тім сході свою о к р е м у р о л ю. Берестейський мир був наочним доказом привернення цих традицій, дороговказом на нових шляхах европейської історії, висуненням призабутої концепції Полтави і Жовтих Вод, смілим жестом в напрямку нового державного уреґульовання величезної частини нашого континенту. І в цім є значіння Берестя, яке виходить поза межі безпосередно заінтересованих сторін.

Хто хоче, може бачити в цім новім шляху, на який вступила тоді Україна, не шлях, що десь губиться в майбутнім, на верхівлях, лиш е п і з о д, урвану стежку, з якої історія все одно зверне на протоптану дорогу. Але так може говорити лише осліплене гуртківство, не обізнана з минулим думка холодного споглядача. В 1855 році Росія мусіла проголосити своє désintéressement щодо Словян Отоманської Імперії; по Горлицькім погромі мусіла вона фактично зректися вмішання до справ австроугорських Словян, нарешті — по Берестейському мирі — згодилася на »незаінтересованість« в справах всіх своїх бувших західних окраїн... Хто в цій несамовито правильній кривій, хто в цій лінії розвитку бачить лише »епізоди«, того не вратувати; той ніколи не зрозуміє жорстокої льоґіки подій, ані того, що заключаючи свій Берестейський мир і змушуючи, разом з союзниками, Росію — заключити свій »пахабний мір«, ми були знаряддям процесу, який називається розпадом російської імперії. Бо коли свій Берестейський мир ми заключили по розгромі російськім 1855, по дипльоматичнім погромі 1878, по катастрофах 1905 в Манджурії і 1915 в Прусії і в Галичині, — то тут не епізод, а неперервана лінія розвитку, що хилиться для найстрашнійшого нашого противника вділ.

Так само, коли згадаємо собі, що деякі точки Берестейського трактату (я назвавби їх »жовтоводськими«) наступили по 1772 і 1793, і по відвороті 1920 року від Київа, то й це свідчитиме не про епізод, а про якусь сталу лінію, яка н е д л я нас заломлюється вділ.

Берестейський мир, коли дивитися на нього з цеї точки погляду, виходить в своїм значінню поза межі української справи. Він був величезним кроком наперід в дезаґреґації тих двох монолітів (правда, не рівної ваги,) які колись оспорювали собі панування на европейськім Сході і які тепер мусять числитися з волею нового, третого чинника. Ведучи до цілковито нового реґульовання східноевропейської проблєми, рвучи з усталеною від трьох віків традицією, Берестейський договір виходить далеко поза границі чисто льокального питання, стає подією европейського значіння. Такою, як були перші спроби Росії стати европейською потугою, або як поява Собіського під Віднем, тільки — в якраз протилежнім напрямку...

Цей трактат — як фактичне узнання і виступ на політичну арену нової державної ідеї, цей трактат — як наглядний доказ величезної ваги державної суверенности для соборницької ідеї; і нарешті — як початок нового реґульовання політичного укладу в східній Европі, неревідованого від майже трьох сот років, — ось значіння, яке має цей мир 1918 року!

Але... І тут наступає велике »але«. Обєктивне значіння цього мира не йшло на жаль в парі з субєктивним зрозумінням його нашими відповідальними чинниками. І в цім є друге, траґічне значіння для нас Берестейського мира, як і зрештою цілого останнього національного зриву.

До Берестя українські політики поїхали напів змушені до того обставинами. Богато промовців Цен. Ради висловлювалося проти сепаратного мира, м. і. соц.-фед. М. Кушнір., соц. рев. Шраг, соц.-дем. Винниченко і навіть це була пануюча думка уряду. Трохи згодом Ґенер. Секретаріят таки вислав до Берестя, де вже відбувалися переговори між центральними державами і Росією, свою делеґацію, але і тоді тільки для контролі над переговорами, які на думку українського уряду був управнений вести тільки »правовитий« всеросійський уряд — за Московщину і за Україну. А ґен. секретар закордонних справ О. Шульгин дуже журився тим, як то мовляв Україна може »зрадити« Анґлію і Францію — »своїх« союзників... І що йно неприєднана політика Совіта народних комісарів російської республики і запрошення України центральними державами, витягли наш уряд з ролї »контрольора« і змусили його виступити самостійно на мирових переговорах.

Та це вже належить до траґедії цілої нашої революції: до діспропорції між (яскравою) обєктивною і (кволою) субєктивною революційністю української ідеї, яка так намацально далася відчути в ті памятні роки. Брак цеї субєктивної революційности (в головах провідників) можуть знищити лише тверді факти життя, а одним з таких твердих фактів, створених самочинно життям, був якраз Берестейський трактат. Він був підсумком і виявом того величезного здвигу, який наступив і в нашій народній психіці, і у взаїмовідношенню

трьох головних акторів на сході Европи, і який завдячує своє істнування наглому вибухові вулкана, довго не чинного на наддніпрянських степах, якого досі вгасити не вдалося й морю пролятої крови.

9-го лютого 1918 року був початком нової ери для нашої половини континенту; він лишиться вихідною точкою для українського Київа, а для інших — memento'м, пригадкою, що теперішний уклад Східної Европи — не є вічний.

ГАЛИНА ЖУРБА.

Весна на Україні 1917 р.

Уривок із повісти »Дитиньство Дарки і Максима Паліїв«.

— —

Таяв сніг.

Через замурзані шибки пестлива веселість на голівки дитячі. Ловили сонечко по стінах, на припічку, а воно тікало.

Доганяли його на скрині, підставляли лиця, очі жмурили, клали на руках голівки й просили: грійся, сонечко. Не тікай від нас.

Ласкотало промінням обличчя, стулювало вії, повзло золотим полиском зі стола на лаву, стелилось по долівці.

Тоді качалися по землі регочучи, що спіймали сонечко в пригорщі й заставили гратися з ними.

Пестило їх як мамині руки, голубило. Потім займалося червоною заполочею й лягало за подушками спати.

Сніг таяв.

По дорогах чорні калабані, попід тинами тічки. Пупянки на вишнях.

Тоді отруїлася сірниками Зєвякінова комінярова жінка, бо не хотіла дитини і приїздила до села комісія.

Стали тілитися корови, а хлопчики тровили собаками стару Побратимиху, як проходила вулицею.

— Вештається відьма, заглядає де молошна корова.

— Обкуріт, кумо, свяченою рутою, то не приступить.

Кури цокотіли по сінях. Мерли на шкарлятину діти. Ніхто не сказавби, що вже царя нема, що якасьто республіка настала.

Все чисто так як було, тільки в селі комітет, а замісць стражників — міліція.

Комітет збирався у волости, вечерами у Цукериша в шинку, в неділі біля церкви. Курив з газети грубезні цигарки й радив над усяким порядком.

— Як гадаєте, куме, чи то й мого Корнія випустять з тюрми?

— Повинніб, раз усім слобода...

— Авжеж, коли таких босяків повипускали. А мійже-ж за правду.

— Скількож то вже йому?

— А це після Великодня піде на четвертий.

— Диви! То вже три роки як нема старого Мащука. Як пропав бідняга.

— А хто йому винен? Найби був не чіпав. Яж йому казав: Давай, по згоді. Не хотів. Моєї землі йому не треба.

Ходилиж ми у суд, чи ні? Суд присудив мені, бож моя, — всі знають. А він до мене з буком, битися, на мойому обійстю? То Корній, хоч і не рідний мені син, а не втерпів. Вихопив якось підгорлицю з ярма, як замахнеться на нього та по потилиці, — калать. А Мащук тільки: гооой! Та вже його нема.

— Так йому і треба. Це за ваше.

— А тож. Землі моєї хоч? На. Я тобі не шкодую. Їж. Тільки Корній стільки висидівся, то жаль мені хлопця, хоч і не рідний; а Мащука й стілічко не шкода; бож земля моя, всяк знає.

Усі слухали мов уперше тієї пригоди з Мащуком та підгорлицею. Кивали головами.

Справа як на долоні. Добре зробив Корній. А тож як інакше?

Цигарки курились димарями.

І пішло за землю. Коли то вже її мають наділяти? Не чутно щось. Чи то ще пани сіятимуть тієї весни, чи вже люде?

— Не так-то вони її і віддадуть зараз. Пожди-но.

— Мусять віддати як заставлять.

— Хто заставить?

— Временне правительство. Таж сам Керенський обіцявся.

— Хіба що такий закон вийде.

— А по моєму так: мають давати, най дають зараз. А ні, то самим займати тай вже.

— Пожди. Раз по-закону, то по-закону. Сказано, — будуть наділяти, — пождемо.

Комітет радив. Спокійно, рядочком. Ціпки біля холяв, крутячи цигарки, циркаючи крізь зуби.

— Той Керенський десь добрий лис. Хочби не обдурив.

— Кажуть із Жидів.

— Отож не обдурив Миколу?

— Бо Микола дурний.

— А ти думаєш мудріщий?

І було на селі тихо. Ще тихійше як за царя. Ходив нічний обхід, сторож калаталом тарахкотів, погавкували собаки і ночі наставали тепліщі. Пахтіла цвілю земля.

Тільки далеко десь камінними вулицями, під електрику ішла революція.

Було тоді в газетах наших про »великий« нарід російський, »побратимчій« нарід, про його »чулу«, »демократичну« душу, про затаєну в ньому тугу та любов до рівности, волі і правди.

За всі одвічні кривди, за знищення й знущання над нашим народом, за море крови, за гори кісток падала вина на одних царів лишень. Виходив нарід московський з купелі революції

невинний мов ягня, у білій сорочці. З усміхом херувима співав світові — госанна.

Писалося теж про многотисячні маніфестації, про золоті — небесні прапори, що плили мов соняшні мушлі вулицями золотоверхого міста.

Білобородий професор над тисячами голів з балькону.

Сліпуча, дурманяча ясність Волі. Зімняті клапті газети тремтіли в мозолистих пальцях.

Перебивало дух.

Був у цих річах нечуваний приваб новости і ще чогось, що сліпило очі.

— Чуєте, Кондро, українське військо буде. Самі на фронті домагаються салдати.

— То десь Ригір таки правду казав, що тая Україна буде?

Довго, до пізна йшли балачки, міркування. Розбирали, догадувалися, жадно заглядали в газету і за кожним словом притакували головами.

І щось помалу-помалесеньку розсвітлювалося, осяювало нетямущі очі. Червоною жариною займалося в грудях.

До села раз-у-раз прибивався хтось новий. Росли чутки, новинки, все неймовірнійші, цікавійші.

Село вихилювало їх мов келіхи дурману. Пяніло.

— Німець хоче миритися, а Керенський каже: Ні. До побідного кінця. Щоб наша таки зверха.

З фронту приїздили на відпустку салдати та не дуже збиралися вертати назад до своїх частин.

— Яка там війна? Хто тепер дурний воювати? Німець теж не хоче. Вони до нас в окопи, а ми до них. Горілку приносять. Люде такі як ми. То Миколка хотів воювати. Тепер нема дурних.

— А Керенський хоче.

— То най сам воює як такий розумний.

Настрій проти війни зростав. Охляла утома повисла на раменах. Пересит кровю. Нестерпуча огида до смерти.

Все, що у людях людяного лишилось, збожеволілим криком хапалося проти війни. Очі з огидою відвертались від фронту.

Зомлілі, тремтючі руки, що довго з натуженням тримали кріс, раптом опустилися. Не хотіли більше стріляти.

По фронті мітінґи, збори, наради.

Білі прапори над траншеями. Братання.

На селі дошкуляв недостаток. Скрута перед новим хлібом. Раз-у-раз доводилося йти до двора, за грішми або зерном брати навідробок.

Продавали жидам майбутній врожай, залазили у панські лабети.

Тоді приїхав з позицій Григір. І зараз селом війнуло, розмелося по цілім кутку.

— Чув? Палій приїхав.

Найшло народу повна хата. Пообсідали лави, попід стінами поставали.

— Щож то, мойку, за той якісь Зїзд, що ти їдеш?

— Всеукраїнський національний Конґрес.

— Га? Конґрес? Всеукраїнський?

Наївні, витріщені здивовані очі. Напів розімкнені роти.

Розповідав.

Слухали про той Зїзд великий, що скликався з цілої нашої землі з усіх кутків — закутків, зі степів, балок, з лісів, трісовин поліських до Київа. Збиралася Україна раду радити, яку долю собі вибирати.

Переказував зворушено і з німим зворушенням слухали.

Обступили тісним обручем. Один через одного питаннями закидали.

— А колиж вона вже буде?

Найби вже наставала. Найби...

...Україна.

— Га? Чуєш таке слово? Що воно означає? Звідки взялося й загуло геть світами.

Сила така.

Обвіяла вітром села, степи, хутори, лісові перелоги.

Війнула в мертві очі. Ударила в груди, оживила все.

І все потяглося за нею, як за сонцем потоптана травиця. Пішло розспіване з тріюмфальним окликом життя, готове на смерть во імя її, за ню.

— Ми теж за Україною. Або то ми хто? Най буде, най буде. Загуло, покотилося морем долів. Війнуло різким, рвучим вітром. Аж дух запирало, смагало в обличчя.

Вогка весняна свіжість.

За фронт, за революцію, за землю. За те, що в газетах.

Аж ласка примеркла.

Розходилися очаділі від тієї сили нового, такого небувалого, нечуваного досі.

А як провожали Григора юрбою за ворота, то приказували: Ти вже там, мойку, добре за цю Україну і за землю розвідай. Чи то вже хутко має вийти якийсь порядок з панами.

Геть провожали аж за коловоріт, суголовами до самої чагунки.

Розблискувалася весняність. Земля помалу стряхала й чорніла пухкими, родючи грудьми. Сонце припадало до них жагучими губами. Тільки по ровах, ярами лежали ще білі смуги, як рубці обпалої сорочки.

Чинився одвічний, в безконечність повторений шлюб.

— А пани таки сіють.

— Сіють, — сказ на їх душу!

— Най сіють. Побачимо, хто буде збирати.

А як земля віддалася сонцю і в лоні її зародилось нове, то зеленими, квітчастими обгорнулася хустками, закосичилася маєм і замріявся їй сон про волю й братерство людей.

Химерний, молодий сон.

Комітет став збиратися рідше.

Дядьки клали на віз плуг, борону та їхали в поле.

Чорні рушники свіжої ріллі стелилися по горбах, долинах.

Сипалися золоті дощі на десятини. Ячмінні, гречані. Садили городи.

Були вкачані ремінні дороги, поля неначе віником позамітані, небо підведене лазуром.

Повітря пахтіло щойно покачаним шматям і мерехтіло теплими парами.

По вулицях калюжилися діти. Босі в позаголюваних сорочинах, обляпані по очі.

Після Благовіщення зовсім зробилося тепло.

На стару клуню спустився бузько, а баба Лукія в підтиканій спідниці з палицею й торбами подалася на мандри.

— —

В. КИПРІЯН.

Про українські почтові значки.

З відновою своєї самостійности здобула собі Україна м. і. також трівке місце у філятелії. Філятелія уявляє собою сьогодня немаловажний чинник культури і народнього господарства. Філятелії мусимо також в немалій мірі завдячувати те, що напущений перед світом нашими північними »опікунами« єдинонеділімський туман »Юга Росії-Малоросії« — розвіявся безповоротно і світ довідався про нас та пізнав нас. Значіння філятелії у нас — на жаль — мало доцінювано і тому спокійно дозволили ми на те, що з нашого народнього майна відплили . великі вартости, які збогатили кармани чужинців. Українські марки становлять цікаву область у філятелії. Богато збирачів спеціялізується у цій области, а Німці заснували навіть окреме товариство для збирання і досліджування українських марок. (Ukraina - Philatelisten - Verband в Берліні.) За свойого побуту на Україні Німці-збирачі запопадливо скуповували українські марки на превелику нераз дивовижу українського громадянства, яке не могло зрозуміти, чому Німці витрачують стільки гроша на таку »єрунду«. Тепер деякі з тих марок представляють нераз величезну вартість. (В 1925. р. українська марочна фірма в Ню-Йорку — К. Лисюк і Ска, продали одну марку З. У. Н. Р. за 3.000. — ам. долярів:). Останніми часами — головно завдяки одинокому нашому філятелістичному органові »Український Філятеліст« — ред. Др. Іван Турин. Wien, XVIII. Gersthoferstr. 138./8 — заінтересування філятелією і зрозуміння її зростає і в нас. Нашим обовязком — піддержати »Українського Філятеліста« у його змаганнях

для добуття належного місця українській філятелії у загальносвітовій філятелії.

Серед страшної хуртовини і хаосу добувала Україна свою самостійність, тому й не відразу випустила свої марки. Ще до липня 1918 р. уживано звичайних російських марок і лише дата й місцевість на поштовій печатці говорять, що це марка з України. В липні 1918 линуть вже перші українські марки у світ. Випущено пять вартостей: по 10, 20 (малюнок Середи), 30, 40, 50 шагів (мал. Ю. Нарбута:) (:Обр. 1.:) Одначе запаси російських марок на Україні були ще значні, тому їх уживано дальше, зукраїнізувавши їх надруком укр. тризуба. Надруки переводили поодинокі поштово-телєграфні округи, а то й поодинокі поштові уряди і тому ці українізовані марки виказують богато родів (типів) надруків тризуба. (:Обр. 2.:) Гетьманська влада пустила в обіг нову марку за 20.-гривень з написом »Українська Держава« (мал. Обозненка).

Тимчасом і молодша посестра Великої України Східна Галичина добула самостійність, а в горячім часі і тут не випущено відразу своїх марок, тільки уживано дальше австрійських марок, які також в деяких околицях українізовано надруками (Коломия, Станиславів). В травні 1919 наспіли з Відня українізовані австр. марки з надруком тризуба і букв З. О. У. Н. Р. (:Обр. 3.:). Надруки ці переводила австр. державна друкарня у Відні. В друкарні тій приготовлювано також видання оконечних марок З. О. У. Н. Р. Одначе друкарня виготовила марки тоді, як У. Г. А. вже подалася за Збруч, так, що вони в обіг вже не дістались. (:Обр. 4.): — Подібна судьба стрінула і оконечні марки У. Н. Р. (:Обр. 5.:). Марки ці виконав Військовий Географічний Інститут у Відни після зразків мал. М. Івасюка (:2, 3, 30, 50, 80 і 200 гривень:) та зразків, яке доставило Мін. Пошт УНР. (:1, 5, 10, 15, 20, 40, 60 і 100 гривень:). —

Серед воєнної хуртовини, що безперервно шаліла на Україні, повстало ще сила всіляких провізорій, надруків і передруків.

По захопленню большевиками влади на Україні були на Україні в обігу марки РСФСР., пізнійше СССР. Большевики, які голосять клич свободи »вплоть до отдєлєнія«, не можуть якось відважитися на те, щоби »самостійна« радянська Україна мала власні марки. І тільки раз, коли треба було більших фондів на допомогу голодуючим, радвлада випустила на короткий часочок від 25./6. до 15./7. 1923. чотири добродійні марки з українськими написами (:Обр. 6.:). І коли таке Сан Маріно, Монако, Ліхтенштайн та усі кольонії европ. держав мають свої окремі марки — то з радянської України ідуть у світ листи, що своїми марками СССР і російськими, або що найвище російсько-українськими (по стільки роках »українізації!«) поштовими печатками голосять світові про т. зв. »самостійність« радянської України.

10 карбованців

50 карбованців

Дефіляда Синьожупанців на Софійськім Майдані в Київі.

Відділ Синьожупанців на вправах.

Українські почтові значки.

1) Значки по 10, 20 шагів (мал. Середи) по 30, 40, 50 шагів (мал. Нарбута).

2) Українізовані російські значки з надруком тризуба.

3) Українізовані австрійські значки з надруком тризуба та ініціялами З. У. Н. Р.

4), 5) Почтові значки, які не були в обігу, друковані у Відні 1919 р. (мал. Івасюка).

6) Радянські добродійні значки з українським написом в користь допомоги голодуючим.

Добуття Київа І. IX. 1919 р.
На будинку Думи Мійської завішують український прапор.

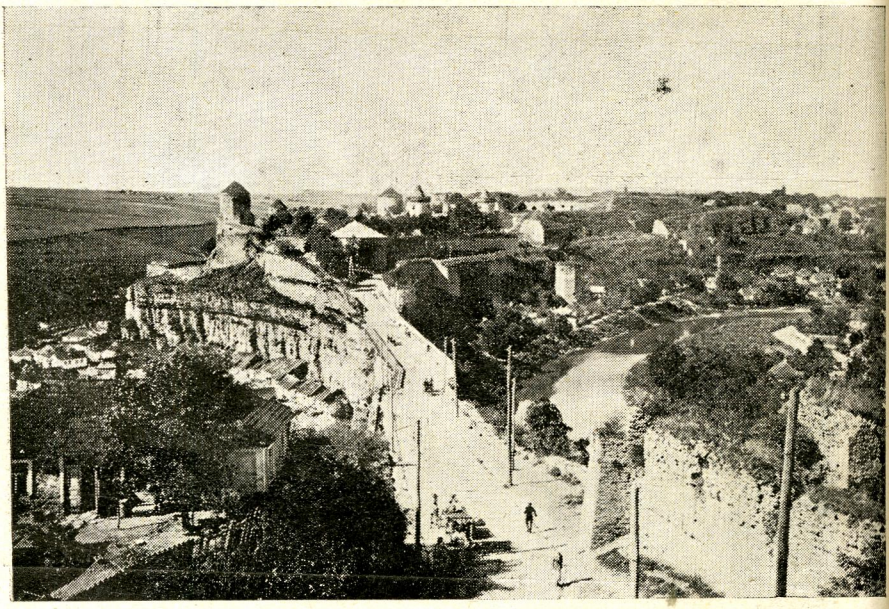

Камянець на Поділлю, столиця У. Н. Р. і З. О. У. Н. Р. в 1919 р.
Вид на турецький міст і замок.

ТАДЕЙ СКОТИНСЬКИЙ

Герб України.

Кождий нарід, кожда держава має свій герб.

У нас в уживанню гербових знаків до недавна не було певности та одностайности. Щойно будова Української Держави примусила нас цю справу вирішити. При тім виринуло чимало проєктів, з якими, хоч вони сьогодня вже не актуальні, треба запізнатися, коли хочеться мати повний погляд на питання українського національно-державного гербу.

Серед гадок, які хвилювали між українським громадянством щодо справи гербу можна завважити два головні напрями: один історичний, котрий опирався на державній традиції українського народу і другий цілком протилежний, який казав, що для нового життя української держави треба виробити якусь нову гербову відзнаку.

Яркою ілюстрацією до другого напряму може служити стаття проф. М. Грушевського у »Народній Волі« з 1917 р. Ось що пише він у згаданій статті з приводу наради, котра відбулася в Київі в перших днях листопада 1917 р. з ініціятиви Генерального Секретаріяту Народньої Освіти в справі гербу України:

»Передусім зазначу, що всі присутні піддержали цю гадку, що »казьонний« герб Київа — архистратиг (герб Київського воєвідства за польських часів і герб Київської губернії за російських часів) не може вважатись українським гербом, бо ніякої української традиції за ним не звісно. З державних гербів України найблизший нам часом і традицією герб Гетьманщини — козак з мушкетом — і дехто висловлювався за тим, щоби цей герб без усяких змін взяти за герб нової України. Але й інші, крім мене, були тої гадки, що цьому гербові належить дати перше й найважнійше місце між старими, традиційними символами української державности, але на знак нової України він не годиться. Відновлюючи нашу стару українську державність, ми не відновлюємо нашої гетьманщини, ми хочемо творити новий лад, нові державні й громадські форми, і емблєма (знак) того мусить бути нова, щоби не було підозріння в замислах відроджування старого. Як найпростійше можна було б взяти за знак нової України золоті (жовті) звізди на синім тлі, після числа земель нової Української Республики, або золоту букву У (Україна), або У. Н. Р. (Українська Народня Республика) на синім тлі — на взорець гербу Французької Республики R. F. Але геральдисти кажуть, що букви в гербі це проти правил геральдики. В такім разі я проєктував би як символ творчої мирної праці в новій Україні і її цівілізаційних завдань — золотий плуг на синім тлі, з тим, щоби цей знак нової України заняв центральне місце в державнім гербі України (згадаю, що плуг в гербі має Ліберія, республика визволених з неволі негрів).«

»Наоколо його (над ним, півкругом, чи що) можна розмістити в трьох полях державні знаки старої України: знак старої Київської держави Володимира Великого, герб Галицько-володимирського королівства — (див. моя Ілюстр. іст. ст. 129), і герб Гетьманщини. Внизу в двох полях, можна дати герби Києва і Львова, двох культурних центрів старої України: Київський лук і Львівського лева, в його старій формі, як бачимо його на щиті того-ж галицько-волинського їздця. На вершку цього гербового щита, колиб хотіти його чимсь вінчати, можнаби поставити одну емблєму старих наших недовершених мрій — з печатки »великого князівства Руського«, утвореного гадяцькою унією 1657-го року. Це голуб з оливною віткою, вістник національного замирення й спокою (Ілюстр. іст. ст. 332). Оливною галузею можнаби окружити і цей щит замісць якої небудь арматури — так, як це має герб Португалії. А коли би хотіти натомісць поставити якихсь щитоносців, то замісць яких-небудь інших фігур я рад би бачити символи трудящого народу, напримір жінку з серпом по одній стороні й робітника з молотом по другій. Взагалі хотів би я в атрибутах нашого гербу бачити якнайбільше підчеркнений культурний, творчий, обєднуючий характер нашої нової республики«.

Проєкт створення цілком нового українського гербу, незвязаного з українською минувшиною, упав скоро. А це тому, що герб, котрий не має під собою ніякого історичного ґрунту, традицій — не то що трудно привязувався би до народньої свідомости, але й цілком був би відірваний від життя України, як минулого так і теперішнього.

Творення нового гербу для держави було б ще зрозуміле тоді, коли б ця держава не мала за собою ні своєї державньої минувшини ні історичних традицій. Але ми Українці, спадкоємці Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Данила, Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка і багато інших, — що маємо за собою славну державну минувшину та богату культуру, не можемо брати собі за взірець Ліберійських негрів і творити для відродженої Української Держави якогось нового гербу, тільки мусимо приняти один із історичних українських гербів.

Хоч за історичним гербом промавляло богато причин, але й серед приклонників історичного гербу гадки були поділені. Одні казали, що українським гербом повинен бути лев, котрий був гербом галицько-володимирського королівства, другі знову пропонували запорожця з мушкетом, який був гербом козацької держави (гетьманщини), інші архангела Михайла — герб Київщини, а натякувано також на найстарший гербовий знак велико-княжої Української Держави.

Зі знаками лева, запорожця, архистратига була ця недогода, що кождий з них був уживаний в такій Українській Державі, яка обіймала тільки частину українських земель; приймаючи отже один із них за герб всієї України, тимсамим пере-

носилося б значіння одної частини українських земель понад інші не менше важні. Такі гадки підносились і то навіть з поважних громадянських кругів.

Питання українського гербу замісць зближуватись до розвязки ставало таким чином ще більш заплутаним. А життя не ждало. Будова Української Держави йшла скорим ходом і потреба національно державного гербу ставала ще більш пекучою. Розтяти цей поплутаний вузол рішилась перша влада відродженої Української Держави, Центральна Рада, яка й доконала того і визнала гербом України »тризуб« — знак давньої могучої Української Держави з часів Володимира Великого.

Приймаючи за герб України знак Української Держави часів Володимира Великого, котра обіймала всі тодішні українські землі, — Центральна Рада дуже зручно оминула трудність, яка насувалася при попередних гербах (лев, козак, архистратиг), а саме їхню партикулярність.

З головнійших закидів, які підношено і які ще нині підносять проти »тризуба« є: перше, що не знати, чи це був герб держави, чи родовий герб Володимира Великого. Друге, що не знаємо, що він має собою означати, а по трете, що він не зрозумілий для сучасних.

Перший закид упадає цілком, бо знак, який стрічаємо на монетах часів Володимира Великого, Святополка, Ярослава, хоч є знаком родовим Руриковичів, є заразом і знаком державним того часу; бо коли вглянемо в духа тих часів, то побачимо, що поняття держави і династії — це поняття тісно звязані зі собою.

Над тим, що саме зображує цей знак, задумувалось богато дослідників. Історик Карамзін назвав цей знак »тризубцем«. Назва ця принялась і в теперішних часах, а це тому, що вона дуже добре відповідає внішному видові гербу. Інші знову добачують у нім зображення світильника (трикірія), церковного порталя, якоря, птиці (именно голуба, який є символом св. Духа). Інші знову, а саме граф Уваров уважав цей знак за ніщо друге, як невдале зображення верхньої части візантійського скиптра званого діканікіон (*δικανίκιον*) як символу влади. Були ще деякі інші пояснення, але вони не маючи досить сильних підстав, не видержували критики. Бо коли б ритівник грошевих стемплів, котрий зумів віддати лице Спасителя і рисунок самого князя, хотів зобразити птицю (голуба), або знамя (скиптр, хоругва), або якийсь подібний предмет внішного світа, то з певністю було б ще у нього настільки умілости, щоби зобразити цей предмет ясно і близько до його вигляду в природі так, що предмет цей можна би легко пізнати і він не викликувавби сумнівів і противорічних толкувань, спричинених його пізнійшими формами.

Цінні збірки старинних печаток і грошей, а зокрема візантійських монет і грошей грецьких кольоній над Чорним

морем та могучого босфорського царства, на яких бачимо фіґури дуже схожі зі знаком на грошах Володимира Великого і дослід над ними причинились богато до висвітлення цієї справи. Вони показали, що розвязки значіння цього знаку треба шукати у Візантії, з якою Україна, особливо по приняттю звідтам християнства, стояла в дуже тісних культурних та політичних зносинах і, що знак цей треба розглядати не з його зовнішнього виду, а з його внутрішної сторони, а саме як монограму.

Та тут погляди дослідників розходяться у двох протилежних напрямах. Одні хотять розвязати цю монограму при помочі ґерманських рун (Binderunen)*, другі при помочі візантійської азбуки. Більше імовірною здається візантійська розвязка.

В давних часах був звичай бити на грошах монограми, в яких містився титул, або імя (або одно і друге) володаря, котрий чеканив цю монету. Звичай цей був загально принятий у Греції, Малій Азії, грецьких кольоніях на берегах Чорного Моря, а також у Хорватів. Томуто мабуть і Володимир Великий, котрий майже у всім наслідував Візантію, казав бити на своїх грошах монограму, яка містилаби в собі його монарший титул ΒΑΣΙΛΕΥΣ (базілєус), що на українській мові означає король, тимбільше, що титул цей покривався з його хрестним іменем Василь, яке він дістав при хрещенню в честь свого шурина, візантійського царя Василя II. А »Василь« це також нічо інше, тільки зіславянщене грецьке слово ΒΑΣΙΛΕΥΣ.

Цей титул по Володимирі Великім перейшов на його наслідників і тим можна пояснити походження гербових знаків на грошах Святополка, Ярослава Мудрого і навіть литовських князів з роду Руриковичів, а хоч вони на перший погляд дещо відмінні, то в основі цілком схожі зі знаком на грошах Володимира Великого.

Розложення »тризуба« дає грецьке слово ΒΑΣΙΛΕΥΣ, це є титул, котрим послугувались всі монархи Сходу а також царі Босфора в часах їхньої політичної незалежности від Риму та Візантії.

Значіння цього гербового знаку в час його появи було з певністю ясне і зрозуміле. Тільки з віками через доповнення його ріжними додатками в роді хрестів, півмісяців і т. д. він затратив не тільки свій первісний вид, але й своє давне первісне значіння.

В цей спосіб можна розвязати оцю закриту тайну загадочного »тризуба« і на основі дослідів, тільки таку можна дати відповідь на питання, що уявляє собою цей знак.

Тим, які впевнялиби, що цей знак для сучасних є незрозумілий, можна поставити запит — чи богато найдеться зпоміж славних гербів зі своїми зміями, двоголовими орлами та ґрифами, які булиб зрозумілими для сучасних?

---

* Руни це найдавнійші письменні знаки Ґерманів.

Тризуб є для Українців тим зрозумілий і цінний, що він як знак Української Держави, за Володимира Великого, котра обєднувала в собі всі тодішні українські землі, є символом і речником ідеї державности і соборности, а якраз цього останнього не достає іншим гербам (львові, козакові, архангелові) — бо не мають цього ані лев, ані козак, ані архангел.

РОМАН СУШКО.
полк. СС.

Брат на брата

(Матеріяли до історії Ударної Ґрупи С С.)

З початком січня 1918. р. починається розвал лівобережного фронту. Отаман Гулий веде бої проти Махна за посідання Катеринослава, Запоріжський Корпус напередодні залишення Полтави, Чорноморська Дивізія стоїть на лінії Конотоп-Бахмач.

На скріплення лівобережного фронту висилає Осадний Корпус ударну ґрупу в складі: 2-ий курінь 1-го п. п. С. С. (сот. Домарадський), 4-ий полк С. С. (Захарчук), Сердюки і Дніпровці, Кінний Лубенський Дивізіон, 2-га батерія С. С. (сот. Курах), 1-ша Гавбічна Батерія С. С. (сот. Ничай), Технічний Курінь з ремонтним поїздом і панцирник »Стрілець« (Вудкевич і Дорошенко). Загальна кількість 1800 піх., 200 кінноти, 8 гармат, 2 панцирні потяги при відповідній кількости скорострілів, під командою полк. ґенштабу Сулковського.

На самий Новий Рік 2-ий Курінь І-го п. п. С. С. як авангард ґрупи виїздить з Київа, відбиває залишену Запоріжським Корпусом м. Полтаву, але з дальшим відступом Запоріжської ґрупи залишає її. На Миргород відходять дальші частини Ударної Ґрупи і готовлять новий удар на Полтаву. Та через відхід Запор. Корпусу на Кременчуг і таким-же скорим залишенням Чорноморською Дивізією Бахмача мусить Ударна Ґрупа С. С. закріпитись на лінії ріки Псьол, звязується із Запоріжцями через м. Бобиляки, здобуває Гадяч і Ромни, загрожує Конотопові з метою піддержання Чорноморської Дивізії. Дальші події в сусідних ґрупах відсунули Ударну Ґрупу від Полтави. І так, в Запоріжському Корпусі арештує Волох от. Болбочана, починається там розвал, а з ним часова небоєздібність корпусу. Штаб Чорноморської Дивізії не хотів нічого й чути про наступову акцію, а до того опозиція Трудового Конґресу — ліві »есери«, обявили збройний виступ на задах армії. В районі Ударної Ґрупи повстає тоді Гадяч, Лохвиця, Решетилівка й Хороль. Правда, виступ цей скоро ліквідовано і то не зброєю, а переговорами та аґітацією, але страчено на те якраз той час, який використав ворог для дальшого напору на Кременчуг і Крути. Зокрема загрозили столиці Київу нові сили на лінії Чернигів - Остер. До всіх нещасть долучилися ще повстання

Зеленого, зрада Григорієва й цілого ряду частин, які попали під вплив лівих партій, примушуючи мабуть головне командування залишити первісний плян, активної оборони Лівобережа, бо з Ударної Ґрупи відтягнено якрав кінний дивізіон і 4-ий п. п. С. С. на оборону столиці.

Таким чином Ударній Ґрупі остає тільки один надійний курінь С. С., але командант ґрупи прилучує до складу ґрупи місцевий миргородський курінь, лохвицький партизанський відділ, рештки 28. стародубського полку, продовжуючи своє завдання в пасивній обороні лінії ріки Псьол. З огляду на безнадійні бої Запоріжського Корпусу під Кременчугом й остаточний розвал Чор. Дивізії, що залишає Крути й котиться на Пирятин та дальшої хвилі повстань на південному Правобережі — відтягає Головна Команда Ударну Ґрупу в новім її складі, спочатку на лінію р. Сули, а вкінци дає наказ оборони залізничого вузла т. є стацію Гребінку.

І так, Ударна Ґрупа С. С. стала одиноким оборонцем Лівобережа. На стації Гребінка злучилась з Чорноморською Дивізією, з якої остала в дійсности тільки назва, бо з чотирох піших полків остались тільки штаби з малою кількістю старшин, гармати без повної обслуги і імпровізований панцирник. Найсильнійшу частину уявляв собою 1. п. п. Чорном. Дивізії, бо мав 90 баґнетів, але мимо всієї енерґії доброго і боєвого команданта полку підполк. Царенка він не міг бути ужитий до операцій. Деморалізація була повна. (К-та дивізії от. Поліщука арештовано за бездільність і відставлено до Київа). Завдання Ударної Ґрупи ускладнювалось найбільше загрозою, яку виявив к-т корсунського полку от. Хименко, який зрадив українську владу, спровокував ґарнізон м. Черкас, заняв Золотоношу і появився як новий і небезпечний ворог. Його аванґард (ґарнізон м. Переяславя) відтяв звязок ґрупи з Київом, занявши стацію Переяславську і стацію Яготин.

Для виконання свого завдання, а то за всяку ціну удержати вузол Гребінку як важний стратеґічний пункт для розвинення можливих операцій з підходом нових частин — штаб Ударної Ґрупи рішає в першу чергу ліквідувати повстання от. Хименка, щоб мати свобідну руку для акції проти червоних військ, які наближались від сторони Полтави і Крут через Прилуки. В тій ціли наказано:

Сотникові Ковдунові з лохвицьким і трипільським курінем, знищивши шлях на стації Ромодан, стояти заслоною і здержувати противника під Лубнами.

Полковникові Шаповалові з рештками 28. Стародубського полку, поновленого лубенською залогою і повітовими сотнями, вийти на зміну Чорноморській Дивізії до Пирятина і почати демонстративні бої у напрямі Прилук. Оба ці відділи з гарматами на площадках (імпровізовані панцирники зі сіна).

Головна частина Ударної Ґрупи дістала наказ ліквідувати повстання Хименка в Золотоноші. Треба було привести до порядку і рештки Чорноморської Дивівії.

БІЙ НА СТАЦІЇ ГРЕБІНКА.

В час перегрупования Ударної Ґрупи одержано про повстанців Хименка і Ангела такі відомости: Захвативши Золотоношу, базу Чорном. Дивізії, Хименко зґрупував там три полки: корсунський, черкаський і ґарнізон Золотоноші в силі 2.500 піхоти, дивізіон кінноти (500 шабель), легкі і гавбічні батерії, панцирний поїзд і автопанцирний дивізіон Чорном. Дивізії. Ця, на той час, значна сила має намір заняти стацію Гребінку, а от. Хименко вже має в своїх руках останню стацію перед Гребінкою — Гребово.

Для ліквідації Хименка штаб Ударної Ґрупи призначує 1-ий п. п. С. С., панцирник »Стрілець« і »Чорноморець«, гавбічну батерію, та ремонтний поїзд з технічним курінем, а з браку всякої кінноти, імпровізує кінну розвідку з гарматчиків 2-гої батерії С. С. Загальний провід у руках сот. Домарадського, команданта куріня.

Згідно з наказом 29.I. 1Ґ18 о год. 4-ій рано вирушає зі стації Гребінка дві кольони. Права 5 сотня 2-го куріня (сот. Кічун), ешелоном ремонтного поїзду під охороною панцирника »Чорноморець« по залізниці в напрямі стації Драбово, зі завданням справити зірваний шлях у селі Петропавлівська Слобідка та повести розвідку на стації Драбово. Ліва кольона 8. сотня С. С. (сот. Микуляк) з двома гарматами через Гребінку, Городище, Петропавловську Слобідку, яку занявши має долучити до сотні 5-ої з метою дальшого наступу. Головній кольоні 6-ої сотні (сот. Гринева) і 7-ій (сот. Ільчука) з гавбічною півбатерією наказано відїхати о год. 6-ій ешелоном на ст. Драбово.

Досвіта, ледви свитало, передова права кольона (5-та сотня) наривається несподівано на ворога, який вже займає Петропавлівську Слобідку. Ворожий панцирник вступає у бій з панцирником »Чорноморець«. Пята сотня коротким зустрічним боєм викидає ворога зі села Слобідки і продовжує наступ. Наш панцирник »Чорноморець« цільним стрілом убезвладнює ворожий панцирник, який виходить зі строю. На північ від Петропавлівської Слобідки зустрічає 5-та сотня головні ворожі сили, приймає з ворогом бій, а загрожена ворожою кіннотою з правої сторони, відступає поздовж залізниці на горби, що на південь від села Городище.

Ворог, маючи чисельну перемогу, продовжує виконувати свій плян, напирає одною кольоною на 5-ту сотню, а другою прямує по дорозі Слобідка-Гребінка, прямо на стацію. Та на самій греблі в Городищу попадає на 8-му сотню, нашу ліву кольону. Завязується завзятий бій. Сотні 5 і 8 піддержані гавбічною батерією боронять горбів на південь і пів-

денний схід від Городища. Ворог мимо невигідних позицій і великих втрат, наступає масою. Його кіннота зриває залізницю і телєфонічне получення на Київ і Лубни та загрожує стації Гребінка із півночі. Наша батерія заатакована борониться до останка. Гине сот. Ничай і вся обслуга гармат. Але сотні держаться непохитно, поодинокі чети, а головно чета 5-тої сотні кілька разів випадає проти кавалєрії, що маневрує на нашому правому крилі. Вкінці припирає кінноту на леді і масакрує.

Біля 8. год. наше ліве крило загрожене обхватом подається взад, сотні тратять звязок, через що 5-та сотня примушена відійти на яр, що на північ від Городища. У ворога остала наша півбатерія. Ворог наступає чотирма розстрільними.

З виясненням обстановки і аж надто явної небезпеки, команда ґрупи направляє 7 і 6 сотні на скріплення передових сотень, які відступили вже під саму стацію та продовжує ліве крило відділом Чорноморців з полк. Царенком. 2-га батерія сот. Кураха переходить в пішім строю в протинаступ, атакує праве крило і відкинувши ворога на віддаль можливости гарматнього стрілу, відкриває за утікаючим з гармат вогонь. Чета охорони штабу заслонює Гребінку з півночи перед кавалєрією.

Завзятий бій продовжується. На самій стації богато ранених. Штаб ґрупи хапає також за кріси, піддержує ліве крило, де захитались Чорноморці Царенка. Всі сили введено в бій, а ворог напирає і наближується на 60—100 кроків. В той мент панцирник »Стрілець« відкриває вогонь на нашім правім крилі, курінь вдаряє на баґнети, а ворог подається взад. Його кіннота, що на північ від Гребінки, завертає на крила, а ворог приймає її за нашу кавалєрію і його охоплює паніка. Стрілецькі скоростріли масакрують утікаючу гущу. Год. 2·30 бій устав.

Побіда була за нами. Ворог лишив на полі понад 300 убитих і ранених, біля 400 ранених осталось по найблищих селах. Ми захватили біля 500 полонених, в тім числі помічника Хименка, маса зброї і скорострілів. Ворог залишає Золотоношу і утікає на Черкаси. Після такої різні він цілком зліквідований. У одній могилі тільки під селом Городищем поховано 138 убитих. Другу подібну могилу викопано під Петропавлівською Слобідкою.

Курінь С. С. стратив: 5 сотня — 5, 6 — 4, 7 — 1, 8 — 2 згинув командант батерії сот. Ничай та 6 гарматчиків. Були також ранені в охоронній сотні і в Чорноморцях.

Зізнання полонених виявили: Рахуючи на значну кількість своїх сил (в бою було 2.000 піхоти, 500 шабель, панцирник і батерія), штаб Хименка з надмірною самопевністю виступає не до бою, а »машерує« накрити штаб Ударної Ґрупи і »вирізати Австрійців та Мадярів«. Для охорони перед евентуальною підмогою для наших частин, його кіннота зриває залізницю на

Дубни і Київ. Зустріч із 5 сотнею в Петропавлівській Слобідці і зустрічний бій, упевнює ворога, що має діло тільки з горсткою »Германців,« тому напирає масою 3-ма і 4-ма розстрільними без всякого маневрування у відкритім полевім бою. Початкова утеча і підхід під саму стацію упевнює ворога про передчасну перемогу.

Та цей фронтальний удар ворога у найбільш некорисному терені (через став 4 верстви довгий і 2 верстви широкий) зраджує примітивність і повну безрадність його кермування. Бо не тільки кількість, але й якість сил ворога досить висока. Він мимо величезних втрат напирає на 5 і 8 сотню, ударяє багнетами, атакує батерію і здобуває її. Та його кінnота не проявляє тоді ні енергії ні ініціятиви, а батерія, хоч приймає участь у бою, не робить нашим ніякої шкоди.

Противно курінь С. С-ів; це знаменито вишколений білоцерківський курінь під кермуванням знаменитих к-тів сотень. Осторожність перед числом ворога уможливлює 5-тій сотні (к-т чет. Цєнкий, Бойчук і другі) видержати львину працю в бою, мимо передчасної зустрічі з ворогом. Знання терену (попереднього дня к-т сотні перепроваджує полеві вправи зі сотнею, якраз на теперішному побоєвищі), уможливлює відповідне маневрування. Ворог вдається в затяжний бій, через що штаб ґрупи зискує на часі, на введення у бій оставших частин і мобілізує усе живе на стації для останнього і рішаючого удару.

Ворожа атака нашої півбатерії і обхват нашого лівого крила вправді відбив 8. сотню на саму стацію, але відділ Чорноморців з полк. Царенком, скріплений частинами Штабґрупи в пору здержує безпосередну небезпеку, а 6. і 7. сотні скріплюють знесилені чотирогодинним боєм 5-ту і 8-му сотні, в останній і рішаючий момент (ворог на 60 — 100 кроків) переходять у загальний наступ на багнети в сам ворожий центр. Рівночасно наш панцирник дає моральну піддержку на правому крилі. Друга батерія, яка не могла боронити гармат за малою віддалею ворога, переходить піщим строєм в контр-атаку на праве його крило. Цього удару ворог видержати не може, він панічно утікає, лишаючи гекатомби жертв на побоєвищі. Найменшу активність проявив наш панцирник, що надто лякався ворожої кінноти, але його щасливий двобій із ворожим панцирником в зустрічному бою, а також моральна піддержка правого крила в рішаючій борбі, все таки дала свої наслідки.

Бій під Гребінкою остане побідою одного куріня 1. п. п. С. С. над повстанчою бригадою от. Хименка: 300 проти 2.500.

Це клясичний примір переваги горстки дійсного правильного війська над безголовою, хоч сміливою масою. Побіда одного над вісьмома, робить всякого героєм-борцем. Мінімальні наші втрати в убитих і ранених (1:40) це клясичний примір сили і незнищимости вишколеного і здисціплінованого та ідейного боєвика, — його перевага над товпою без відповід-

ної керми. Також і друга батерія своїм концентричним наступом в пішім строю доказала, що може рішити бій.

2. курінь І. п. п. С. С. відніс повну побіду, виконав блискуче своє завдання, міг не оплакувати своїх поляглих героїв (сот. Ничай, який з гарматчиками поляг при своїх гавбіцах, бо ці машини не витримали того, що винесло його молодецьке завзяття), не сміли товариші жаліти і своїх товаришів геройських. Але душа Січового Стрільця відчула тяжко трагедію цієї різні, це трагічне непорозуміння і прокляття несвідомої української маси.

Ось один епізод з братоубійчих змагань під Гребінкою.

Після бою стрілець привів групу полонених, в її числі і свого рідного брата. Озвірілість його інстинкту — як наслідок нервової борні — найшла вияв у тому, що він плакав. Плакав гірко і обкладав свого брата поличниками та кричав: »Ти дурню, ти виродку, чого-ж ти хочеш, за щож ти різати хотів мене? Якийже я Мадяр, коли нас одна мати родила!..«

І хтож не відчує цієї глибокої трагедії наших визвольних змагань? Хіба такі злочинці і провокатори, як Хименко.

Якраз три роки після цього трагічного походу брата на брата під Гребінкою, стрінулись в румунській тюрмі два противники, учасники бою: старшина С. С-ів Кичун і повстанчий ідеольог Ангел. Розговорились, пригадали собі момент цієї борні. »Ех дурні ми були тоді — сказав Ангел — не розуміли, не доросли до того, щоби розуміти вас Січових Стрільців.«

Занавіса над таємністю 1919 р. на Україні розкривається: Упав Великий Богдан, Мазепа, Дорошенко, Орлик — не видержали 1919 р. і Січові Стрільці...

Др. ІВАН ҐИЖА

Останні дні на альбанськім фронті.

Дня 28. вересня 1918 р. скрівавлена й виснажена в боях Болгарія віддалася на ласку й неласку антанті та приняла всі умовини перемиря, подиктовані переможцями. Наказано їй негайно відчинити фронт, опорожнити окуповану грецьку й сербську територію, перевести цілковиту демобілізацію своєї армії та віддати в розпорядженнє антантських військ всі транспортові засоби.

З цею хвилею починається розвал цілого альбанського фронту осередних держав. В Сербії австрійські й німецькі війська під сильним напором сербської армії відступають на північ. Побідний похід Сербів у напрямі Білгороду грозить австрійській армії в Альбанії окруженням і перерванням звязку з запіллям. Щоби не допустити до того, австрійські війська мусіли рівнож відступати на північ і то в тому самому темпі, в якому

йшла вперед сербська армія. Були це смертельні змагання за швидкість в бігу.

Сербська армія мала на ціле небо кращі умовини. Вона була переможницею, наступала на пяти ворогові, освободжала свою батьківщину і находила чинну, ентузіястичну піддержку цілого народу та мала до розпорядження густійшу комунікаційну сітку.

Австрійська армія в Альбанії, виснажена й здеморалізована останніми боями та подіями, не маючи майже ніякого звязку з запіллям, переживала страшні хвилі. З фронту напирали італійські і французькі війська та окремі сербські й альбанські відділи*, з лівого крила загрожувала окруженням сербська армія, від моря треба було надіятись кожної хвилі антантського десанту, тимбільше, що вже 2. жовтня трийцять антантських воєнних кораблів при співучасти італійської повітряної ескадри бомбардували пристань Дураццо, однак спроба висадити війська на беріг не вдалася. Крім цього на задах творилися щораз то нові альбанські ватаги, які не давали спокою уступаючим австрійським військам і де тільки могли, там нищили окремі відділи, нападали обози і цим способом не лише здержували відступ, але вносили замішання і страшну деморалізацію в ряди австрійських військ.

Для нас були це пекольні хвилі. Денно робили ми до 30 km, переважно без їди. Не було спокою навіть в ночі, бо як лише положилися ми відпочивати, звичайно починали клекотіти стріли й ми мусіли хапати за зброю і серед темної ночі стріляти до невидимого ворога — альбанських комітаджів. Досвіта пускалися ми в дальшу дорогу. Під упальним південним сонцем, під горячим подихом роспалених альбанських скал, знеможені, голодні і спрагнені йшли ми не як військо, але як гонені злодії, що тікають перед караючою рукою справедливости.

В придорожніх ровах валялися кінські стерва, від яких заносило обридливим смородом, лежали поломані вози, — а що найстрашнійше, густо лежали почорнілі трупи наших вояків з викривленими з болю лицями. Впали вони здебільша не від кулі, а зложила їх альбанська малярія, яка десяткувала австрійську армію. Початково недужих бралося на вози, але чим довше трівав відступ, тим більше було хорих так, що вкінці не було вже на що їх брати і ці нещасні в смертельній горячці залишались на шляху, а не маючи ніякої помочі гинули в страшних муках і своїми широко відчиненими, скляними очима дивилися у чистий, сміючий блакит півдня.

Був це похід трупів по трупах. У всіх нуртувало лише одно бажання: не впасти по дорозі, а дальше, дальше за всяку ціну. А однак один за одним падав і зі спалених їхніх уст виривалися зойки, благання, проклони. »Візьміть мене з собою«, »води«... »застрільте мене« — це були слова, які чулось що крок, на всіх мовах австро-угорської монархії.

---

* Частина Альбанців боролася по стороні Австрії.

Але здорові йшли далі не зважаючи на нікого. Ляк, щоби й їх не стрінула ця сама судьба, штовхав кожного вперід, додавав надлюдських сил. Впасти по дорозі було рівнозначне з засудом смерти, як не від малярічної горячки, то від мстивого ножа альбанського »комітаджі«.

Я служив при »самостійному« V. куріні 33. стрілецького полку, який при відступі злучено з V. курінем 9-го полку і V. курінем 16-го полку в групу підполковника Омчікуса. В мойому куріні служили майже самі Українці зі стрийської доповняючої округи, а тільки малий відсоток творили Поляки й Чехи. Командантом куріня був майор Насель. Старшини були Чехи і Німці, чотирох Поляків і лише я один Українець. В других двох курінях, що входили в склад нашої групи, були такі самі відносини, з тою ріжницею, що там не було ні одного старшини Українця.

18. жовтня дійшли ми до Алєссія і тут, по моїм записках, числив наш курінь вже тільки 10 старшин і 138 стрільців, себто підчас відвороту втратив 12 старшин і коло 300 стрільців. До Скутарі, столиці Альбанії, прибули ми 21-го жовтня і тут чекали два дні на перевіз через озеро Скутарське, одно з найбільших в Европі (воно має 33 km. довжини і 11 km. ширини). В полудне 24. жовтня перейшли ми коло Катркуль альбанську границю і опинилися в Чорногорі.

В поході через Чорногору ми мусіли бути ще більш обережні, бо тут на кождім кроці могли стрінути чорногорських повстанців. 26-го жовтня минули ми Старий Бар, з його романтичними руїнами старого замку і гарною вілею »Тополіца«, що була літньою резиденцією чорногорських князів. Положена над самим морем, окружена рядом гарних, струнких топіль і замаєна сочистою зеленю кипарисів, привітно чекала на своїх власників.

Лекше відітхнули ми 28. жовтня, коли вступили на дальматинську землю і на ніч розложилися табором в оливнім гаю за місточком Сутоморе. По правій стороні розлилось безкрає синє море, по лівій високий, понурий вал чорногорських гір. На трох верхах чорніли руїни старих чорногорських замків: »Гайнегай«, »Ратац« і »Црни рат«.

Серед цієї чудової околиці відпочивали ми один день. З роскішю купалися у чистім морю, привели до порядку своє білля і одностроі. Але в ночі з 29. на 30. жовтня збудили нас густі стріли. То чорногорські повстанці зійшли зі своїх шпилів, щоби в останнє ще потурбувати своїх ворогів. Наші полеві сторожі відперли напад, одначе решта ночі була вже страчена, — і ми, ще до схід сонця, пішли в дальший похід.

Від того дня почалася погана погода. Дощ ляв мов з коновки. Ніде не можна було відпочати. В маленьких, дальматинських селах ми навіть не зупинялися, бо переважно були вже заняті військом так, що звичайно мусіли ми ночувати під голим небом, в болоті й дощі. Тому й не тішила нас пре-

гарна панорама дальматинського побережя, не дуже зворушило гарне як мрія містечко Сан Стефано, що мов дитяча забавка розложилося на маленькому острівчику, полученому з берегом лише вузкою греблею. Ані в Будуі — досить великому як на Дальматію місті — не найшли ми кватир і мусіли таборувати за містом, на страшнім дощі й ще страшнішому вітрі.

Третого листопада, ледви живі, доволіклися ми до Теодо, невеликого місточка в котарському заливі й тут переправилися на другий беріг заливу і через Кастельнуово, Зеленіка, Ігальо дійшли 4-го листопада до села Радовчіці.

Щойно тут, в Бокке ді Каттаро довідалися ми, що війна вже скінчена, що австро-угорська монархія розпалася, що на її руїнах творяться нові національні держави.

Нам, — що від місяця цілковито були відрізані від світа, не діставали ніяких часописів, ні навіть приватних вісток, все це видалося неімовірним, фантастичним сном. Ми не вірили. Але рясно удекоровані доми сербськими і хорватськими »трибойками«[1]), які весело маяли в повітрю, святочний настрій Хорватів і Сербів, грімкі оклики »живйо Югославія« — переконували нас, що це дійсність, а не казка.

Того дня в полудне горді, поважні, австрійські воєнні кораблі, що спокійно стояли на якорі в котарському заливі перейшли на службу новій, південно-словянській державі. Долів впала стара австрійсько-угорська фляґа, а на її місці радісно залопотів знак нової держави. Двайцять один гарматніх стрілів з кожного корабля проголосило світу, що сповнилися сміливі мрії малого сербського народу й він дійшов вже до »свого, сербського моря«... На побережі великі здвиги народу ентузіястичними окликами стрічали цю велику, історичну хвилю, а старий Ловчен[2]), відвічний сторож чорногорської волі, тріумфально глядів на нові, його дітьми здобуті простори.

Після тридневого відпочинку в Радовчіцях відмаширували ми в напрямку Раґузи, де прибули ми 9. листопада. Тут, по наказу місцевої влади, мусіли ми зложити зброю і віддати військове майно. Була це дуже неприємна хвиля, бо для кожного вояка збруя є чимсь дорогим, символом його сили і віддача єї, ще й до того »цивілям«, була глибоким пониженням.

Навіть і тут в Раґузі не мали ми точних відомостей про тодішну політичну ситуацію. Столичні часописи приходили спізнені. Кружляли ріжні поголоски, які тисячні маси вояцтва і буйна уява південних мешканців роздували до неімовірних розмірів. Говорено, що ціла австрійсько-угорська монархія замінилася в одно велике поле бою, що бються Хорвати з Мадярами, Італійці з Мадярами, Чехи з Німцями, Українці з Поляками, що заноситься на війну між Сербією і Італією, що

[1]) Трибарвна хоругов.

[2]) Найвищий чорногорський шпиль, що домінує над котарським заливом.

у Відні і Будапешті вибухла комуністична революція та що Французи маширують на ці дві столиці.

Щойно 10. листопада вдалось мені дістати »Вінер-Журналь« і в ньому вичитав я, »що Українці проголосили самостійну державу на всіх українських землях, які належали до Австрії, та що у Львові йдуть завзяті бої«. Після прочитання цієї вістки я побіг до своєї ґрупи і наказав збірку всіх Українців. З трох курінів дійшло до Раґузи ледви 160 людей — решта всі залишилися на страшному шляху: Альбанія, Чорногора і Дальматія. На збірці подав я до відома стрільців радісну вістку, що й ми врешті маємо свою державу так як і інші народи, що за існування цеї держави йде війна, та що й нам прийдеться небавком доказати ділами, що ми є вірними синами свого народу і взяти участь у визвольній війні.

Незвичайна радість засяла на лицях стрільців. Без ніякого наказу, в одній хвилині, зі всіх грудей вирвалося, грімке трикратне »гура« і понеслося далеко-далеко над синіми хвилями Адрії.

Зараз постарався я за синьо-жовті відзнаки і роздав їх стрільцям, щоби заквітчали ними свої шапки.

Між військами розташованими в Раґузі і Ґравозі були заступлені майже всі народи Австро-Угорщини, стрічалося ріжні національні відзнаки — з виїмком української. Тому не дивно, що від цієї хвилі, коли на шапках нашого відділу появилася синьо-жота кокарда, дуже часто затримували нас прохожі, та з зацікавленням питали, що це за відзнака. Треба було бачити з якою гордістю і самопевністю відповідали наші стрільці: »Україна!«

Тут в Раґузі почалось переформування відділів по національному прінціпу. Чехи одержали навіть зброю і повнили службу в місті враз з югословянською міліцією, а після кількох днів відїхали до Фюме, де мали збиратися чеські частини.

Я був один одинокий Українець-старшина в ґрупі підполковника Омчікуса. Мої старання, щоби з Українців нашої ґрупи сформувати український відділ, параліжували старшини Поляки, зокрема поручник Паліньскі, котрий за всяку ціну добивався того, щоби Українців і Поляків злучено як »Galizianer« в один відділ і віддано під команду польських старшин. Щойно по кількаденних енерґійних моїх заходах, підпертих непохитною заявою стрільців, що хочуть мати свій власний український відділ, командант ґрупи апробував сформування українського відділу і передав мені над ним команду.

Відносини в Раґузі були дуже погані: тисячі війська, а харчів обмаль. Дійшло до того, що згодом не діставали ми вже ані хліба, ані мяса, ані муки. Купити не можна було нічого. Стрільці голодували. Врешті по ріжних стараннях вдалося нам одержати місце на кораблі »Абація«, котрий 16. листопада поплив до Фюме. Пароплав цей був так переповнений, що більшість пасажирів весь час подорожі стояла на палубах, під

палубами, по коритарях кабін. Кабіни займали жінки старшин, сестри милосердя, жіночі канцелярійні сили і булавні старшини. Про спання не було й мови. Щасливий був той, кому вдалося здобути в сальоні, або в їдальні якесь маленьке місце під столом, а і тут в спанню було чергування. Харчів на кораблі не було ніяких.

В перший день подорожі стрінула мене цікава пригода. Проходив коло мене якийсь сотник з червоно-білою кокардою на шапці й дивлячись на мою синьо-жовту відзнаку спитав:

— Ви пане, Українець?

— Так.

— Мабуть будемо мати нагоду стрінутись у Львові — питає з іронією.

— Маю надію — відповідаю.

Ще раз злобна усмішка заграла йому на устах і пійшов дальше.

Сімнайцятого листопада затримався наш корабель в дальматинській пристані Спліт (Spalatto). Тут перевели Серби ревізію на пароплаві і конфіскували зброю і військові річи, які ще хто мав. Грубий спосіб переводження ревізії і ріжні надужиття викликали серед подорожніх велике огірчення. В пристані задержалася »Абація« кілька годин і я мав змогу хоч побіжно оглянути це старинне, історичне місто, з цікавими памятками з римських часів.

Вечером відїхали ми дальше. На морю стрінули ми цілу американську, воєнну ескадру, яка в боєвому порядку, під зоряною фляґою гордо плила здовж берегів Дальмації.

Девятнайцятого листопада приплили ми до Фюме, одначе до порту впустили наш корабель Італійці щойно 20. листопада. Але й тоді не дозволили нікому зійти з пароплаву і на полю напроти корабля виставили стійки і спрямували на нас скорострільні. Щойно над вечером наказали нам зійти з корабля, уставили нас в кольони і під сильною ескортою відставили на залізничу стацію. Тут була вже приготована залізнича валка, але заладовано лише частину з тих, що приїхали »Абацією« — решта мусіла залишитися до слідуючого транспорту.

І в поїзді було не менше переповнення як на пароплаві. Вози — »фірціґ ман, одер зехс пферде« — брудні, повні болота, гною, одначе таки кожний чувся щасливим, що здобув місце.

В ночі виїхали ми з Фюме і через Ст. Петер, Ґрац — прибули ми до Відня ранком 24. листопада. На двірці знову перебули ми ревізію. Тут стрінули ми наших стрільців з синьо-жовтими опасками на рамені й вони запровадили нас на українську збірну станицю.

Згадаю ще, що на стації Вінер Нейштадт по возах ходили офіцери-Поляки і збирали »Galicjanów«, щоби вислати їх транспортом до Кракова, одначе серед Українців не найшли ні одного охотника.

У Відні на українській станиці був великий рух. Що хвиля приїзджали свіжі транспорти українських вояків переважно з італійського і альбанського фронту. Рух, запал, збори, ентузіязм. Всі рвалися до повороту і до бою. Формувалися боєві відділи, відбувалися вправи, лунала українська команда, українська пісня.

Вечером 28. листопада виїхав до Галичини транспорт, до котрого й мене призначено. Був це довжезний залізничий поїзд, в котрім їхали виключно тільки Українці, — точніше кажучи, українські частини. Їхали ми через Угоршину на Лавочне. Подорож наша відбувалася дуже поволі — задержувано нас майже на кожній стації. Трийцятого листопада приїхали ми до місточка Гатван на Мадярщині. Тут поїзд наш окружила мадярська міліція і почала переводити ревізію і немилосерно рабувати. Забирали не лише військові річи, але все, що попало їм під руки. Ми протестували, одначе це не помагало. Дійшло до бійки, серед котрої побито до крови одного нашого хорунжого, а якогось десятника зранено багнетом. На цій стації забрали нам Мадяри скорострїл і ручні ґранати, які вдалось нам перевести через австрійську границю. Інтервенція наших вищих старшин в команді двірця не здалась на ніщо.

Такі самі »ревізії« відбувалися майже на кожній мадярській стації. Ревізії, а радше грабіжі переводили військові і цивільні особи, навіть проти заказів команд двірця. До поважніщих ексцесів дійшло знову на стації Чап, де Мадяри забрали нам полеві кухні й коні.

Другого грудня доїхали ми до Лавочного. Весело маяли синьо-жовті прапори на стаційних будівлях. Співами і радісними окликами витали ми першу стацію у вільній, українській державі.

В ночі приїхали ми до Стрия. Рано старшини зголосилися в »Обласній Команді Стрий« — де приняв нас полковник Гриць Коссак. Старшин негайно приділено до ріжних частин, а стрільцям — не знаю чому — дозволено відїхати до дому, хоча всі були готові відійти негайно на фронт і в тій ціли вже у Відні сформовано їх у полеві сотні й виеквіповано їх від стіп до голови. Треба було лише роздати зброю, приділити старшин, та після короткого відпочинку вислати на фронт, який в тому часі так дуже потрібував свіжих сил.

Чому це не сталось — лишається для мене до нині загадкою.*

---

* Сотні, які повертали тоді через Відень до Галичини, не були настільки освідомлені національно, щоби могли зрозуміти вагу хвилі. Перетомлені страхіттями довгої війни та здеморалізовані розвалом Австрії, або самочинно розбігались по домах, або відпускала їх команда на тзв. відпустку, бо не могла дати собі з ними ради. Тільки деякі відділи, в яких залишилися ще давні старшини, що вміли задержати дисципліну, були спосібні до висилки на фронт. Ред.

Стрілецьке Богослуження в окопах на Веселій біля Соснова 28. VI. 1916 р.

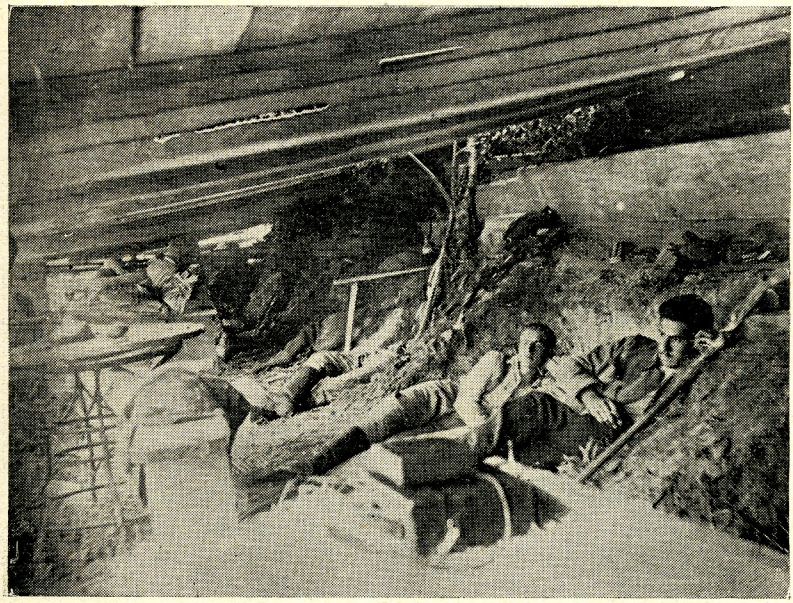

Стрілецька стоянка під мостом на позиції під Бережанами літом 1916 р.

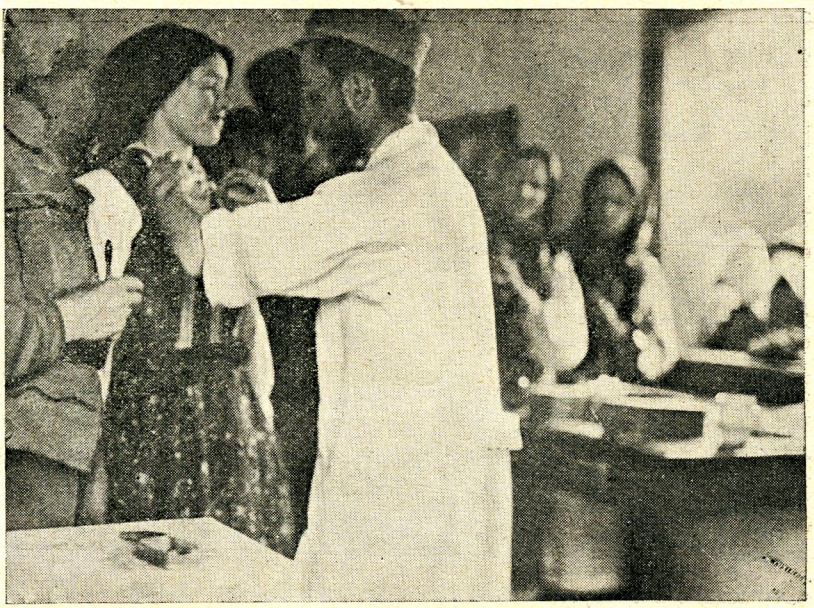

Лікар У. С С. пор. Др. Білозор щепить проти холєри в селі над Стрипою 1916 р.

Стрілецьке весілля в Розвадові біля Миколаїва 15. II. 1917. р.

Сокальська вартова сотня.

Загін от. Долуда.

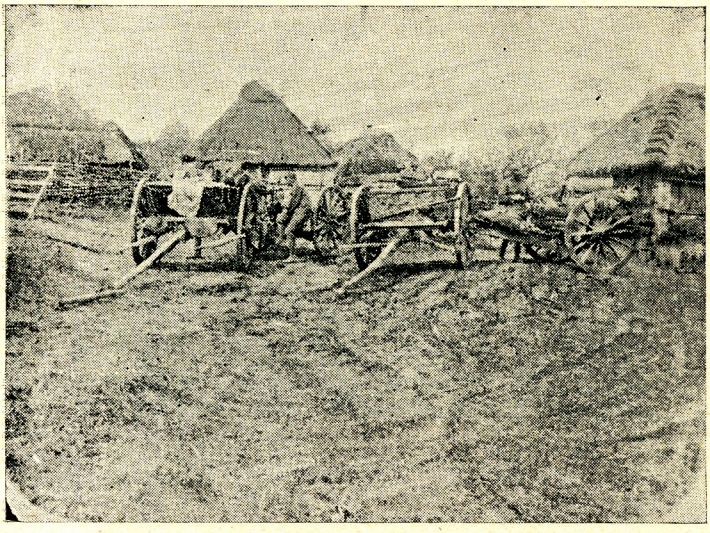

Батерія от. Карася на постою під Львовом.

От. Карась зі старшиною та стрільцями своєї батерії.

ЕВГЕН ЯВОРОВСЬКИЙ.

Бій під Сиґнівкою.

(Уривок із воєнного записника)

I.

9. січня 1919 р. — ми ледви трохи відпочили — безсилі від перемучення — мусимо іти до Басівки, бо до Годовиць приходить новий курінь, курінь отамана Черського. О 3 год. ми справді вже в Басівці. Тут гарні кватири. Я особисто під лісом. Щось кажуть: через ліс небезпека! На всякий раз я виставив полеві сторожі. Опісля в нас »строге поготівля« — та я так перемучений, що навіть розібрався і йду спати. Мені так здається, що противник не буде наступати. Якщо знову буде наступати, я вберуся за три хвилини. Таке було вже зі мною раз в Італії. Я був страшенно перемучений і рішився за всяку ціну відпочати — і роздягнувся тому в каверні*. Тут нараз мінами й іншими калібрами — початок офензиви! Не минуло кілька хвилин — я був уже готовий до бою. Безперечно: Страх великий пан! Так було на італійському фронті, так було і на українському. Не дай Боже попасти у полон! Вперід обідруть до нитки, опісля набють у страшний спосіб, вкінці навіть цілком звичайно вбють — тай годі! Я знав це від полонених, що самі ледви опісля втікли з полону! Тому в полон попадати навіть хотьби з того огляду не було мудро! Вже не говорити, що полон нечесть для чоловіка! Однак сьогодні я переспав тихо і трохи відпочав!

II.

10. січня 1919 р. рано в Басівці я пішов особисто на орієнтаційну розвідку до наших становищ під Скнилів, на Березину, лісом біля полевих сторожей до залізничого шляху, що веде до Стрия, до »будки число чотири«. Ми думали, що там противник, але опісля довідалися, що там ще наші. Наша »панцирка« стоїть у лісі і не може посуватися вперід, бо зірваний залізничий шлях. Вечером — прийшов до нас наказ з Начальної Команди (ґен. Павленко) про загальний наступ на Львів. Я маю іти з 11-тою коломийською сотнею здовж стрийського залізничого шляху на тартак і на Сиґнівку аж до Білогорщі через залізничий шлях Зимна-Вода—Львів. 12-та сотня за мною; 10-та за нею. На ліво від мене ґрупа УСС-ів Носковського на Скнилів і Кульпарків. На право ґрупа УСС-ів Білинкевича на Зимну Воду і Лапаївку. З Рудна з півночі наїзджає на Зимну Воду четар Фаранович з Гайдамаками (кінноти чиками). Рівночасно іде наш наступ на Мшану, зірвання залізничого шляху на захід. На заході фронт: Ягайлонський Городок, Кер-

* Каверна, викута в скалі, замісць окопів, стоянка, де ховалось військо.

ниця, Мшана. Наш командант ґрупи полк. Лєгар і його адюдант майор Ерлє відмовилися командувати наступом: по їх думці наступ ще не підготований, ще за скорий. Команду обняв над нами полковник Павленко, артилєрист, брат ґенерала Павленка. Він покищо у дворі в Басівці.

III.

Навколо залізничого шляху ліси — досить немиле враження у війні; хоть з другої сторони ліси добрий сховок.

Настрій в моїй сотні великий — і в мене. Як наступ — так наступ! Я все стою за наступом, але за повним наступом! Значить, як уже зачинати, то зачинати так, щоби і скінчити. Як зачинати і робити наступ, то хоть так, щоби робити його всею своєю істотою!.. Душею!..

Я дав наказ моїм четовим і трьом скоростріляам — і рано о ½ 2 год. встаю й іду. О 5. год. наступ.

Чую, що вчера мав противник робити наступ з Городка на Керницю. Мав страти.

Артилєрія їде з нами.

IV.

11. січня 1919 р. рано о 3. год. збірка в Басівці. Дивлюся, чи ціла сотня. Ціла. Нікого не бракує. Це характеристичне: бій вважає мужва чимось святим, внутрішним обовязком й є до нього внутрішно зобовязана.

Машерую з сотнею і скоростріляами на коніках стрийським шляхом до »будки число пять«. Тут стрічаю четаря Гриналюка і питаю його, чи дальше можна іти. Пояснює мені, що можна до »будки число чотири«. Іду до »будки число чотири«. Тут уже кінець нашої лінії. Коники від скоростріляів лишаю тут. Іду з людьми двома ровами гусаком здовж залізничого шляху до »будки число три«. За хвилю прибувають УСС-и і виривають міст 300 кроків на переді. Точно о 5. год. рано являється пор. Білинкевич з УСС-ами і робить розстрільну на Зимну Воду — та робить туди наступ. Я розвертаю розстрільну біля залізничого шляху; дві чети на право від нього (чета четаря Т. Вінчура і чета булавного Пасінчука); сам іду залізничим шляхом зі стежою з шести людей з ручними ґранатами в руках; на ліво від залізничого шляху чета четаря Ю. Галяревича. Я розставив вперід розстрільну і щойно тоді думав дати приказ наступати, тим більше, що противник не бив на нас ще і відай навіть не знав ще про нас. На дворі була — слава Богу — густа мряка. Дальше як на два—три метри не було нічого видно. Це нас ратувало. Та це — було також причиною, що моє праве крило не чекало мойого приказу, тільки само побігло кудись — відай вперед — без нас і що ми стояли на залізничім шляху і без лівого цілого крила з чет. Галяревичем. Віруючи, що відірване праве крило стратить напрям і що на нього нема що числити, я зажадав зараз

чети хор. Хомина з 12 сотні, що йшла як запас — і нею обсадив праве крило. Щойно тоді я дав приказ наступати.

За нами була наша гарматка (чет. Мацьків). Тяглася на 400-500 кроків ззаду. Це на випадок »наїзду« ворожої »панцирки«. Наша гарматка розбилаби її зараз.

V.

Ідемо.

Я думаю по дорозі — чи здобудемо позиції? Вірю, що так, бо випадемо на противника нараз — нежданно. Счиниться гамір і заколот, наші зроблять »штурм« — і становища будуть наші...

Ідемо все дальше і дальше, а ноги несуть нас все скорше і скорше. Нарешті бачу щось напроти, на залізничому шляху просто проти себе. Стискаю ручну ґранату... Думаю: як стрілить зараз в мене, мушу бути поцілений і мушу впасти трупом... Це математична конечність. Ніякого сховку на залізничому шляху нема. Хіба рів, алеж тоді я ще у гіршій позиції, бо я тоді на долі, противник на горі!.. Нема ради — біжу вже »ґальопом«... Біля мене моїх шість хлопців..

А тут — тут — кущ... Слава Богу... Кущ ріс собі біля залізничого шляху...

Комедія... Біжимо дальше... Перед нами видніє червона стація (двірець) — перестанок »Скнилів«. А з боку дальше комин тартаку.

Підбігаємо блище — і всі цілком машинально кричимо »гурра́« — та давай брати будинок!

Тут — скоростріли січуть вже по нас. Вперед я думав, що це »панцирка«, але за момент зачав бити і наш скоростріл — і показалося, що це били ворожі скоростріли з піддаша двірця. Нещасна спеціяльно була чета чет. Ю. Галяревича! Аж страшно! На чистому полі прямо скорострільних стрілів, без найменшого сховку, без — найменшої користи у бою... До цього — вони якось всі припали до землі і вмить викопали собі землю над голови. Двох було тоді вбитих — я бачив — і один ранений. Така позиція, що в неї попала та чета, була дійсно однако трагічна, як і геройська. І треба признати — чета не відступила, тільки за хвилю піднеслася — і як тільки наше праве крило зробило »штурм« на скнилівський двірець — зараз підбігла також наперед... Противник зі скорострілами втік в той мент з двірця задними виходами і його скоростріл появився аж на далекім мості. На двірци вже була також чета Вінчура і Пасінчука.

VI.

Я зрозумів, що на двірець — хоть як ми правильно це все робили і хоть як це все було залежне тільки від нашого щастя і припадку — ми не знали навіть, що перед нами буде противник на двірци — я зрозумів, що цей наступ треба було

робити більше неправильно і без усяких розстрільних, нараз і нежданно. Розуміється, чоловік все мудрий аж по ділі. Передтим ми не тільки не знали, що противник на двірци, але і не знали, що він тільки на ньому і що його така і така сила. А на всякі евентуальности ми мусіли були забезпечитися.

Ворожий скорострíл заняв міст, що над стрийським залізничим шляхом веде з Городка до Львова.

У Скнилові направо кипіло вже також. Кипіло вже і на ліво у Зимній Воді.

Наші виставили зараз скорострíл на дах перестанку »Скнилів« і стріляли на віядукт. Противник не опирався довго, бо як тільки побачив, що наші наступають дальше, зачав панічно втікати. Звичайно, найтрудніше зрушити його з перших становищ; дальше вже піде...

Я дістався до »будки число два«. Будник свій чоловік. Оповідав, що у Львові воюють тепер проти нас всі Поляки — від найменших до найбільших, жінки і діти також — і що Львів будуть вони обороняти в кождій камяниці. Окопи противника біля фабрики »Меркурій«...

Надбігла наша резерва — з 12 сотні четар Евген Лисняк. Наші спільно зробили наступ — і в хащах здобули з криком »гурра« якусь гармату і пять скорострілів. Крім того взяли много полонених. Між ними були цивільні — навіть Жиди. І дальше побігли наші кудись на Городецьку чи куди. Це було лихо, бо в наступі штука побити противника і опісля сповнити приказ, евентуально дальше здобувати, але цілосно, не інакше — та тут у тім разі спинити наших не було в нікого сили. Наступ котився дальше якось відрухово — і того я настрашився... На всякий раз я спинив декількох стрільців і скорострíли й обсадив ними у простопротивний шлях від Зимної Води, відки я надіявся, що будуть бігти небаром решткu розбитого, противника, побиті УСС-ами Білинкевича, і тартак від Скнилова та вкінці і прямо перед Львів. Між мною і протилежною північною ґрупою навколо Львова — я мав таке вражіння — не було вже нічого! Коби тільки вдалося всюди як мені!

VII.

Чимраз гірше стає моє положення! Я-ж знаю, що при наступі все значить час. А тут — я чекаю і мушу чекати, щоби також вдалося направо і наліво. Я і так несподівано далеко на переді. Цього ніхто з нас (й я сам) не надіявся. Таж звичайно залізничий шлях найгустійше і найміцнійше обсаджений.

Слухаю — направо дальше стрілянина далеко за мною позаді! Навіть щось тихне... І на ліво також щось все на одному місці...

Гармату, що наші здобули, вже тягнуть коніками залізничим шляхом, бо полем не можна: якісь рови, горби і навіть якась вода і потік.

Полонених відведено до куріня. Курінь в »будці число чотири«.

Страшна нараз стрілянина крісами і гарматами. До мене прибігає мій стрілець і голосить, що противник вже на залізничому шляхові на задах у нас... Не вірю: біжу сам подивитися... Дійсно: не на самому залізничому шляху, але вже не далеко нього... Обстрілюють залізничий шлях... Я мусів бічи ровом .. Доходжу до курінного. Недобрі вісти: в Городку і Мшані лихо, сильний опір. У Скнилові також.

Вертаю скоро по людей, щоби стягнути їх назад — і не доходжу вже до попереднього мойого становища — люде мої вже самі стягаються... Частина пропала на Сиґнівці... Наслідки непослуху і за далеке загнання вперід!

Ще якийсь час трівав бій, але вже наступав запас противника. Ми відбивалися цілий час і тратили те, що рано здобули. Даремний труд. Вкінці і противник затих: здобув попередні позиції. Ми пішли до Басівки — на менаж...

VIII.

12 січня 1919 р. висказав нам ґен. Павленко подяку.

З нашого куріня вбитий хор. Сметана. Покійного я бачив тільки раз перед смертю.

Взагалі вбитих у нас: 1 старшина (хор. Сметана), 15 стрільців (нам відомих!), 17 ранених стрільців, 43 пропавших з цілого куріня — по бою під Сиґнівкою. Це були наші страти! А дехто з запілля й сьогодні говорить, що на фронті »бавилися« і не воювали. Раді ми були би побачити того, що таке говорить, в той час також з нами »в забаві«...

Бій під Сиґнівкою — так його називаю — хоч бій вівся і біля Зимної Води і біля Скнилова, але моя сотня загналася аж на передмістя Львова, на Сиґнівку — бій під Сиґнівкою був для мене ще одним доказом, що Львів годі здобувати приступом, бо це понад наші сили, що його треба брати тільки облогою. Ця думка родилася і росла тоді вже в головах усіх, що брали участь у тім бою.

МИКОЛА МАТІЇВ-МЕЛЬНИК.

Спомин...

Десь... вчера: крісів дощ густий...
Гармат вогневий гук --
І пісні дзвін — крізь дим їдкий
І радість серед мук!

Гей, гей, лани! Умер ваш спів
Серед забутих меж?..
Серед полинялих хрестів
Не лине відгук стеж?..

... Хтось нічю, глухо (в десять літ)
Гробами перейшов,
І — спомином йому у слід
Кровавий мак зійшов...

А. КРЕЗУБ.

Мотовилівський бій.

(Критичні завваги до його історії).

Подібно як українська визвольна війна взагалі, так і поодинокі її моменти зокрема, на сором українській нації не мають і хто зна, чи скоро будуть мати свою історію.

»Вони були скупі на слова і щедрі на чини. Не спішились списувати свою історію« — говорить про українське стрілецтво Д. Донцов та ледви чи це виправдає перед будучим істориком цієї великої в нашій історії епохи, нашу байдужність.

Подібно як наша історія князівських і козацьких часів, так і історія недавно минулого буде світити неясними місцями і знаками запитання.

Коли говорити про історію обох українських армій, то тільки одні У. С. С. можуть похвалитись сяким таким матеріялом для її списання »колись«. На другому місці під тим оглядом стоять київські С. С., инші частини можуть хіба сказати словами народної пісні, що »буйнесенький вітер розвіяв їх славу по широких степах« тай тільки, але для історії розвіяна вітром слава мала потіха.

Зокрема що до київських С. С., то їх історія списана дотепер найповнійше в Альманаху »Золоті Ворота«[1].

Першу частину історії С. С. в тому Альманахові написав В. Кучабський, другу ґен. Безручко і як в передмові до »Золотих Воріт« зазначено, головно на основі споминів бувших стрільців і старшин С. С. Природна річ, що спомини не можуть заступити історичних документів (наказів, звітів то що) і тому згадана історія С. С. (вона в альманаху поміщена під заголовком Січові Стрільці. Воєнно-історичний нарис — нараз по передмові), має багато неточностей і похибок.

Особливо що відноситься до т. зв. Мотовилівського бою, то він тільки в загальному представлений вірно, але в подробицях і то в дуже численних місцях автор не держався історичних фактів.

Цілею оцеї статті буде з одної сторони справити наскільки можливо, з другої сторони доповнити те, що відноситься до Мотовилівського бою і то тільки до самого моменту бою, а ще точнійше сказавши до того, як рішився цей бій в користь С. С.

А ограничитись тільки до справлення деяких неточностей історії Мотовилівського бою і доповнення в декотрих місцях змушує мене те, що ширшим кругам недоступний на разі сам альманах, який і був притокою для написання тих кількох заміток. Колиб хотіти справити все там сказане про бій 18. па-

---

[1] Золоті Ворота. Альманах Січових Стрільців. Ще в 1923 р. мав вийти накладом »Українського Слова« в Берліні, та мабуть задля фінансових труднощів, хоч майже цілий напечатаний, не побачив світа.

долиста, то потреба цитувати цілі сторони, що з огляду на розміри Календара годі зробити.

* * *

Історія бою біля мотовилівського ліса — по історії Альманаху — представляється коротко так: Дня 16. падолиста 1918 р. вечером відділи Загону СС.[1] заняли Фастів, а дня 17. XI. відділ СС. складений з 3-ої сотні С. С. (командант сот. Загаєвич Микола), 4 скорострілів і одної гармати заняв стацію Мотовилівка. Цим відділом командував сот. Федь Черник.

Рано 18. XI. донесено Черникові, що від ст. Васильків в напрямі на ст. Мотовилівка повздовж залізничого шляху наближаються гетьмано-російські війська.

Тоді відділ сот. Черника вийшов зі ст. Мотовилівки їм на зустріч. Піхоту, себто 3-ту сотню Черник розділив на дві півсотні, перша з них під ком. хор. Стефанишина пішла на край мотовилівського ліса і заняла позицію між залізнодорож. шляхом та селом Плісецьке, друга півсотня під ком. сот. Загаєвича пішла на право від залізнодор. шляху лісом в напрямі хутора Хлібгед. Обидва скорострільні остали при півсотні Стефанишина. Рівночасно в напрямі до ст. Васильків виїхав імпровізований бронепотяг С. С-ів під командою сот. Дашкевича.

О год. 9-ій рано[2] півсотня Стефанишина вступила з противником у бій.

Проти першої півсотні хор. Стефанишина наступ вела Дружина кн. Святополка-Мірського, зложена з рос. офіцирів, в силі 600 крісів. Ця дружина на своєму правому крилі, як його продовження, мала відділи сердюків. Ті наступали а радше мали задачу наступати на с. Плісецьке, але в першому моменті бою залягли на полі і не рушились вперід аж до його кінця.

Направо від Дружини кн. С.-Мірського, по другому боці залізнодор. шляху лісом в напрямі на ст. Мотовилівку йшли якісь інші сильні гетьмано-російські відділи. Ті відділи минулися по дорозі з півсотнею Загаєвича так, що Загаєвич опинився поза ворожим фронтом і щойно на відгомін стрілянини півсотня Загаєвича взяла напрям в ліво скіс, натрафила при тому на ворожу резерву, розбила її і прогнала.

Тимчасом півсотня хор. С. вела бій з Дружиною Святополка-Мірського. Ситуація цієї півсотні задля браку набоїв стала небавом дуже критичною, рівночасно сот. Черник зістав важко ранений.

На підмогу півсотні хор. С. вийшла біля пів одинайцятої в полудне зі ст. Мотовилівки 2-га сотня С. С. Ця сотня розпустила розстрільну на ліво від півсотні хор. С. і повела бій з правим крилом Дружини Мірського.

---

[1] Офіціяльна назва формації С. С. в Білій Церкві аж здається до 14 грудня 1918 р.

[2] Розстрілення скрізь мої.

Після того підійшла до місця бою і 1-ша сотня С. С., рівночасно панцирник Дашкевича прогнавши ворожий »бронепотяг« вїхав в саму гущу противника і картачами начав змітати одну купу Москалів за другою.

Бій закінчився біля 2-оїгодини по полудні. Гетьмано-російські відділи оставивши 600 убитих, в паніці втікли на ст. Васильків.

Так в скороченню представлено Мотовилівський бій в X. розділі історії С. С. в Альманаху »Золоті Ворота«.

В брошурі В. К. »Січові Стрільці«[1] про Мотовилівський бій говориться таке: 18. падолиста з ранку — несподівано для обох противників, дві сотні стрільців зустрілися з шіснайцяти сотнями московських старшин і гетьманських сердюків біля Мотовилівки. Бій розвинувся сам собою і по кількагодинному, дуже крівавому змаганню Стрільці одержали повну перемогу. Противник оставив на полі битви 600 трупів і зміг відступити назад тільки своїми крилами. Цілий ворожий центр, на який противник покладав найбільше ваги, остав на полі бою.

Знову в брошурі Р. Давного »Про Січових Стрільців«[2] описаний мотовилівський бій так: »Нічю дня 18/19 падолиста перші два ешелони під командою сот. Черника заняли стацію Мотовилівку. Дальше не можна було їхати. Слідуюча стація Васильків була обсаджена московськими добровольцями і сердюками. Передний відділ С. С. мусів дальше посуватися пішим боєвим порядком.«

»Мотовилівка положена серед великого ліса, що тягнеться три верстви в напрямі на Васильків. За ним поля і горби. Оден відділ в силі одної пішої сотні, двох скорострілів і десятьох гарматчиків на конях вислано о год. 8. рано 19. падолиста обходом ліса на право, другий такий самий відділ на ліво. Шляхом посувались дві гармати у вагонах, чотири скорострільї одна піша чета. Всі відділи мали злучитись на краю ліса. Середний відділ ще не доїхав до ліса, а вже спостеріг на полі московських добровольців. Вони йшли в розстрільній на ліс. Добровольча артилєрія відкрила обстріл стрілецьких поїздів. Настав бій. Спершу при залізній дорозі, а опісля вступили у бій і обидва відділи на крилах. Бій був страшний. Добровольці кидали що раз то нові резерви, і що раз нові розстрільні висувались проти Стрільців. Около 10-оїгодини рано С. С-ам наспіла поміч. Підїхали дальші частини Стрільців. Цілий курінь вступив у бій. Сили всеж таки не були рівні. Проти С. С. (около 600 штиків, 2 гармати, 10 скорострілів) стояло около 300 московських старшин зі скорострілами і артилєрією і курінь сердюків. Добровольці наступали розстрільною

[1] В. К. Січові Стрільці. Їх історія і характер. Нарис. Львів 1920. Накладом І. Квасниці.

[2] Р. Давний: Про Січових Стрільців. Відень 1921. Народна Бібліотека »Чорногори«, Ч. 1.

на ліс, а крім того здовж шляху ровами під прикриттям своїх сталевих панцирників, щоби перервати стрілецький фронт. Розшалів бій, настала рішаюча хвиля.

Стрілецькі гармати на поїздах відкрили скорий вогонь і повною скорістю паровоза, серед ворожих куль, пустились вперід. Московським трупом вистелено рови здовж залізничого шляху. Сталеві панцирники добровольців утікли перед стрілецькими деревляними, а тоді кулемети висікли по обох боках залізничого шляху добровольчі ряди.

Гармати С. С. опинились на задах добровольчих ліній. Фронт перервано. Піхота С. С. пустилась до наступу, розбиваючи на прах московські відділи«.

Всякий, хто прочитає всі три описи Мотовилівського бою, побачить великі ріжниці в суттєвому вже уняттю цього епізоду з історії С. С. Та рівночасно виринає питання чи Мотовилівський бій[1] був передбачений Командою С. С. чи випав несподівано для обох противників, як каже В. К. Отже чи Команда С. С. мала якийнебудь плян, яким руководилась починаючи його, чи цей бій, а головно його вислід був тільки збігом щасливих обставин.

Це питання забємисте, щоб його розглядати тут і вирішення його краще оставити історикові С. С.

Друге, шо кидається прямо в вічі в описі бою 18. XI., це великі ріжниці в поглядах, що рішило і хто рішив мотовилівський бій в користь С. С. — це раз, а друге — де була в тому бою рішаюча точка, на правому крилі (сот. Загаєвич), чи на лівому крилі, чи в центрі розстрільної С. С.

Після історії С. С. в Альманахові в цьому бою рішаючу ролю відіграла 1-ша сотня С. С., яка підійшла на скріплення центра боєвої лінії. Знову після представлень Р. Давного побіду в Мотовилівському бою треба приписати гарматі на вагоні, бо вона будьтоби опинилась по заді ворожого фронту і своїм огнем змусила противника відступити.

Тимчасом історичним фактом є, що праве крило С. С., себто 3-та сотня, на остаточне рішення бою не мала ніякого впливу, бо вона зараз на початку наткнувшись на противника вправді розігнала його, але і сама розбилась на ґрупи, які вицофались з бою. Дальше фактом є, що 1-ша сотня надійшла на скріплення боєвої лінії аж тоді, коли противник вже був в розтічі і тікав на ст. Васильків, а рівнож фактом є, що коли підійшла 2-га сотня на ліве крило розстрільної, то вона по 10 мінутовій перестрілці пішла на приступ проти Дружини Кн. Святополка-Мірського, потягнула за собою в той спосіб півсотню хор. Стефанишина і аж тепер гетьмано-російські старшини почали відступати.

---

[1] Цитовані автори повтаряють стало похибку називаючи бій 18. XI. боєм під Мотовилівкою. Село Мотовилівка від місця бою лежить у відалі 5-6 km.

Відносно гармати, то треба памятати, що гармата уставлена була на вагоні в той спосіб, що її дуло виходило дещо з діри прорубаної в стіні вагону і тому стріляти могла тільки перед себе, а не на боки як прим. скоростріл. Значить гармата С. С. могла обстрілювати картачами, то є на близьку віддаль тільки противника, який евентуально стояв би якраз на залізнодорожному торі, або дуже близько від його. А годі допустити, що гетьмано-московські відділи скупчувались на залізнодорожному торі і дали себе косити купами. А коли гармата опинилась поза ворожим фронтом, то тим дивнійше стає, як вона могла не то рішити, але взагалі підпомагати бій піхоти, коли її не можна було обернути ні в зад ні на бік, а поза фронтом знову в переді не мала що острілювати.

Вже тих кілька фактів доволі ясно вказує на те, що дотеперішнім історіям Мотовилівського бою далеко до обєктивности, до повности і до критичної оцінки поодиноких сил, які в йому брали участь.

Попри те в наведених описах бою 18. падолиста 1918 р. аж кишить від ріжних неточностей і то навіть у відношенню до дуже важних моментів.

Так приміром щодо години, в котрій начався бій, є вже деякі ріжниці, а ще більше ріжниць є в подаванню часу, коли підійшла півсотні хор. Стефанишина на підмогу 2-га сотня і коли скінчився бій.

В »Альманахові« В. Кучабський твердить, що 2-га сотня підійшла до фронту о годині пів до одинайцятої, а Р. Давний, що о год. 10-ій. Одно і друге твердження не відповідає правді. 2-га сотня вийшла зі ст. Мотовилівки »на фронт« по полудні біля години 1-шої і цілу годину йшла до краю ліса, де вівся бій. Біля год. 2^{20} по полудні 2-га сотня вступає в бій, так, що цей бій не закінчився о годині 2-ій, а значно пізнійше.

Рівнож не згідне з фактами є твердження, що на правому крилі противника себто проти с. Плісецького залягли в розстрільній відділи сердюків. На правому крилі противника, проти с. Плісецького не було нікого, ні гетьмано-російських відділів чи там розстрільної ні сердюків.

Так само не можна погодитись з твердженням п. В. К. (в брошурі »Січові Стрільці«), що цілий ворожий центр остав на полі, а тільки крила відступили. Навпаки, прим. на правому крилі від наступу 2-гої сотні противник поніс великі втрати в убитих, а до того праве крило майже ціле попало в полон, коли тимчасом ворожа розстрільна, що була блище залізничого тору, отже ворожий центр, спасся »бігством«.

Далі Р. Давний пише, що Черник 18. XI. ранком[1] вислав в напрямі ст. Василькова один відділ в силі одної пішої сотні на право (від залізнодор. шляху — А. К.), а другий такий са-

[1] Автор мабуть помилково в своїй брошурі твердить, що бій на скраю Мотовил. ліса мав місце 19 падолиста.

мий відділ на ліво, значить дві сотні назустріч ворогові. В. Кучабський знову каже, що Черник вислав зі ст. Мотовилівки назустріч ворогові одну сотню (3-ту Загаєвича) і її поділено на дві півсотні, з котрих перша пішла на право на хутір Хлібгед, а друга на ліво від залізнодор. шляху на край ліса блище до Плісецького.

Таких суперечностей в історії Мотовилівського бою згаданих авторів є більше, але їх в тому місці годі не-то розбирати, але навіть реєструвати. Ціллю цієї статейки є тільки взагалі порушити таку важну справу як потреба вірного, повного і критичного списання нашої визвольної війни.

Стрілецький Маратон — як Мотовилівський бій називає автор брошури »Січові Стрільці« — заслугує в першу чергу на те, щоб його як слід списати і опрацювати хочби на основі тільки споминів учасників.

Тут ще можнаб, до речі сказавши, замітити і те, що бій 18. XI. неоправдано названо Мотовилівським, бо він фактично розігрався біля с. Плісецьке, а з Мотовилівкою має тільки спільного, що розстрільна С. С. розвинулась була на краю Мотовилівського ліса, але і це певно не знати, чи ліс справді належить до с. Мотовилівки і чи справді його дооколичні мешканці так називають.

О. КИСІЛЕВСЬКА.

На горі Присніп.

(З оповідань »Старої войни«)

Якось дивно було говорити про воєнні страхіття із тим молодим голубооким стрільчиком з густими чорними бровами, що в добавок носив почесне імя »старої войни«, яке надавано тільки тим, що першими вступили в славне стрілецьке товариство.

Одначе, таких молодих героїв, що рвались а часто просто втікали з дому до стрільців, а потім щойно підростали в димі пороху та гукові гармат, було між стрільцями чи мало. Й на диво ці діти не знемагалися, не зневірювалися, не вертали сокрушені домів, — але гідно додержували кроку своїм старшим товаришам та враз із ними доконували неімовірно геройських вчинків...

Й оцего сімнайцятьлітнього юнака, довго не хотів пустити з дому батько, богатир власник кількадесяти моргів поля й чотирох млинів в Косівщині. Вже перші добровольці »списалися« й відійшли, а Михась на приказ батька остався. — Аж коли довідався, що з Косова вибирається догоняти стрільців кільканайцять його товаришів, — не питаючись нікого о дозвіл пішов з ними.

Перейшли високий Буковець, сховану серед моря зелених ялиць Криворівню, і дігнали своїх аж у Жабю, що широко розкинулось над прудким Черемошем.

Співом, стрілами зі старих, заржавілих крісів, як на гуцульськім весіллі — привитало їх товариство, — як на весілля їхали в переповнених, замаєних сосниною вагонах на Угорщину, зі співом, мов у танець пішло небаром оце молоде товариство і в бій.

Може завдяки тій веселости, бадьорости, якої не тратили вони й в обличчі смерти, могли Січові Стрільці доконати таких великих діл, яких ніколи не доконали-б, якщо вдягнули-б на себе військовий однострій лише на приказ із обовязку.

Та не легко приходилось перебувати такому стрільцеві тяжкі воєнні труди-походи, а вже найважчі спомини лишились Михасеві з того часу, як повернувши ще не вповні здоров з лічниці до кадри, зголосився на охотника з т. зв. гуцульською сотнею в поле.

Гей, якби були знали ці наші Стрільці Січовії, як важко прийдеться їм у тій сотні ще й під німецькими старшинами, не співали-б були так веселенько:

Гей дівчино не вірми, не вірми,
Бо я хлопець мандрівний, мандрівний.

А затягнулиб тужної, та пресумних Журавлів...

На нездобуту »Кірлібабу« в буковинських горах їх кинули на »Присніп«, де справжні, загартовані в боях вояки цілими сотнями клали свої запалені голови...

На »Присніп«, Німцям на підмогу гнали стрільці з Борщева цілих три дні без їди й майже без відпочинку. І застали таке: верх гори з вигідними німецькими стрілецькими ровами займили Москалі, на долині перед лісом, недобитки німецької сотні. Стрільцям покладено завдання: виполошити ворога, добути гору, хочби це не знати яких жертв стояло.

Зачали з того, що осторожно, тихо, щоб не помітили Москалі, — взялися копати окопи. За кілька годин все було готове. Німці напирали, щоб таки зразу, скоро настала ніч, зачинати наступ. Одначе стрілецький командант, хоч також Німець, заступився за Стрільцями.

Най, каже, хлопці похарчують вперед. Голодних, хіба на певну загибіль годі висилати.

Харчі привезли аж на другу годину в ночі — а о четвертій приступлено до діла.

Наказ був такий: ставати по вісім стрільців, а що девятий Німець. Ніч була темна, хлопці з крісами, муніцією, обвішані ґранатами та ще й ґазовими бомбами, посувалися в найбільшій тиші, все в гору та в гору, аж підійшли під самі Московські позиції. Закричали враз гурра і обкидали ворожі окопи ґранатами.

Счинилась метушня. Москалі повискакували і почали відбивати наступ, але стрільці скористали з відповідного вітру і кинули ґазівками. В ту мить заграла над московськими ровами і австрійська артилєрія.

Москалі пробували кілька разів відбиватись, але серед тої нічної метушні й переполоху, не в силі були дати ради і піддалися. Ще не розвиднілось гаразд, як московські стрілецькі рови займили наші. 250 стрільців забрало тоді в полон 1500 Москалів разом зі старшинами.

Втрат як на такий випад, не було багато — двайцять важче або лекше ранених, — та кромі цього стрілецьке товариство втратило ще одного доброго товариша — Романюка з Кут. Не згинув він в часі наступу, а таки в стрілецьких окопах. Якась видно заблукана куля простріляла йому голову в хвилі, коли повернувся, щоби передати клич своєму товаришеві, віддаленому о 30 кроків.

Смерть прийшла так нечайно, що навіть не рушився, тільки склонив молоду голову до стіни, наче дрімаючи.

І ніхто не спостеріг того, що сталося. Аж над ранком, коли Німець прийшов на зміну, здивувався, що стрілець не встає. Думав — заснув; кликнув голоснійше, а далі порушив шаблею, тоді тільки пізнав, що це труп.

Закликав товаришів, взяли його трьох й понесли таки без стежки в долину до своїх, де молоде товариство веселилось недавною побідою.

Сумно з повагою похилилися стрілецькі голови. Стали раду радити — де би то товариша поховати, де висипати йому могилу?

Й похоронили його на краю ліса. Під такою дивною смерекою, що росла трьома конарами, наче Йорданська трійця. Ґранат вибив під нею глубоку яму, так, що лиш коріння повисло.

При тужній, жалібній стрілецькій пісні, зложили товариша на вічний спочинок так як був, навіть у плащі.

Полевими рискаликами насипали могилу, а на корі смереки витяли хрест і перші букви його назвища...

Там і остав він сам один, як свідок стрілецької слави.*

---

* При Українських Січових Стрільцях була окрема гуцульська сотня, в якій служили також стрільці не Гуцули, хоча по інших відділах УСС. справжніх Гуцулів було доволі богато. Одним із командантів гуцульської сотні був сот. Др. Омелян Левицький, адвокат з Долини, незвичайно чесний і бойовий старшина, який згинув під Кірлібабою. Гуцули, як дуже обовязкові і відважні вояки, мали велику славу не тільки серед УСС., але й на Придніпрянщині, де за часів УНР. називали в їхню честь деякі принадніпрянські частини »гуцульськими«, хоча на Придніпрянщині Гуцулів немає. В Галицькій Армії був окремий гуцульський курінь пор. Голинського, а також окрема сотня пор. Клочурака із Ясіня на Закарпатю, решта Гуцулів служила головно в 2-гій Коломийській бриґаді. Ред.

В. Й.

Ґрупа Крукеничі підчас польської офензиви в травні 1919.

(Уривки)

Від самого початку травня 1919 р. було загальне переконання серед старшин нашої ґрупи, що якраз на її відтинку спробує противник рішаючого пролому. Фронт ґрупи тягнувся від містечка Гусакова під Перемишлем до села Волчищович під Судовою Вишнею (яких 50 км. 3 курінями і 3 батеріями) і творив до фронту, що тягнувся від Хирова до Гусакова, майже прямий кут. Було отже очевидним для нас, не дуже вчених у стратеґії, що найкращим місцем для пролому був якраз відтинок нашої ґрупи, бо на випадок удатного пролому міг противник відразу відтяти цілу ґрупу Хирів і гірську бриґаду от. Черського, а тим самим мати вільний марш на Дрогобич і Стрий. Це змушувалоби дальше до конечности відвороту цілий фронт III. корпусу, відступлення від Львова та захитання цілим фронтом Галицької Армії. Вислів цьому переконанню давали команданти курінів і сотень при кожній стрічі з шефом штабу ґрупи сот. Лянґом і її командантом полк. Шепелем.

Тимчасом шеф штабу ґрупи Лянґ і шеф нашої самбірської бриґади (полк. Кравса) сот. Якверт були цілком іншої думки. Вони заступали погляд, що на нашому відтинку противник більшого наступу робити не може, бо це йому невигідне. Сам командант ґрупи полк. Шепель, старшина бувшої російської армії, також був приклонником погляду, що на наш відтинок неминучо буде спрямований головний удар на випадок ворожої офензиви. Полк. Шепель виготовив був навіть два окремі звіти до команди бриґади, в котрих розвивав свій погляд щодо можливих ворожих операцій на фронті Хирів — Перемишль — Судова Вишня. Тому полк. Шепель радив бриґаді або скріпити відповідними резервами його ґрупу, коли хоче за всяку ціну боронити дотеперішних становищ його відтинка, або звинути цілком невигідний прямий кут фронту під Перемишлем, головну оборонну позицію вибудувати на лінії самбірських болот, а через те скорочення фронту мати можливість до осягнення резерв. Лінія болот крім цього була загалом вимріяною оборонною позицією, бо цілими кільометрами тягнувсяб фронт через болота, навіть літом непроходимі, до котрих оборони не потрібно було більше сил, якщо булиб в час вибудовані відповідні опірні точки. Таку давав пораду полк. Шепель, в тім його попирали всі старшини ґрупи з виїмком шефа штабу Лянґа. Штаб бриґади загалом не звернув жадної уваги на оба доклади полк. Шепеля, відповідаючи йому коротко, що штаб і без нього добре орієнтується в си-

туації. Очевидно панувала там і на далі неподільно теорія Лянґа-Якверта. Цим командант ґрупи був дуже огірчений, а все те його огірчення виливалося на »Німців«, котрі »ні чорта не розуміються на найпростійших завданнях такої війни, яку змушена вести Україна. Вони мудрі тільки тоді, коли мають до розпорядимости армії і бетонові окопи, — нарікав Шепель, але коли приходиться їм вести слабше зорґанізовані відділи, розсипані на довгім фронті, тоді тратять голову«.

Цеї німецької штабової концепції можливого ворожого наступу не були в силі повалити чи хочби навіть захитати боєві доклади курінів і сотень, що день-у-день подавали певні вістки про надходячі великі скріплення ворожих сил на відтинку ґрупи, про стягнення більшої скількости тяжкої ворожої артилєрії, що встрілювалася протягом кількох днів на передні і запасові позиції ґрупи, та про оживлену розвідочну акцію ворожих літаків. Штаб був глухий на всі ті доклади, що більше, 13. травня цебто два дні перед загальним ворожим наступом, шеф штабу ґрупи дав телєфонічний приказ трьом куріням ґрупи до наступу на ворожі позиції на схід від Гусакова і Балич, аж до гостинця Мостиська-Самбір. Цей наступ мав бути переведений досвіта 14. травня. Команданти всіх трьох курінів, не порозуміваючися впрочім між собою, стративши наслідком цього приказу шефа штабу цілковите довіря до його почуття відповідальности за долю цілого 50-кільометрового фронту, цілком відрухово зараз того самого дня (13. травня) зїхалися по полудни в команді ґрупи в місточку Крукеничах і заявили шефові штабу, що тільки на письменний приказ поведуть вони свої куріні до наступу. Вони представили штабові всю безвиглядність можливости пролому ворожого фронту з нашого боку: адже тепер ворожі сили, по відомостям фронтових частин, переважають наші сили найменше в пятеро, не рахуючи технічної переваги. На випадок нашого наступу, котрий певно мусить заломатися, прийде до ворожого протинаступу, який мусить захитати цілим фронтом ґрупи, бо якраз її центр, розвинений до наступу і побитий, не маючи за собою буквально жадних резерв, не буде в силі денебудь на резервових позиціях затримати натиску. Такі були заміти курінних. При тім поставлено штабові домагання, аби він ці заміти негайно передав команді бригади, і тільки тоді, коли помимо цього все таки накаже команда бриґади наступати, тоді куріні будуть наступати, але відповідальність за пролом українського фронту спаде виключно на команду бриґади.

Щойно тепер шеф штабу ґрупи трохи отямився, передав негайно заміти фронтових частин команді бриґади і ця пізним вечером відкликала остаточно всі свої диспозиції до наступу лівого крила і центра нашої ґрупи на день 14. травня.

Весь день 14. травня давалась зауважати сильніша і живіша діяльність ворожої артилєрії на наші передні стано-

вища. Не диво, що й стрілецтво набірало що раз твердшого переконання, що завтра-позавтра почнеться загальний ворожий наступ. Курінні команди видали отже останні заряджения щодо скріплення перших становищ, викінчення запасних ліній тощо. Але надій на відбиття евентуального загального ворожого наступу не було в комендантів курінів майже ніяких. Тай не могло їх бути, бо першу лінію довгу на поверх 50 км. мали боронити тільки три куріні (по 4 сотні і 8 скорострілів), котрі опановували лише важніші укріплені опірні точки, обсаджені півсотнями. При таких слабих наших силах міг ворог проломити наш відтинок на кожному місці відтинка ґрупи, коли тільки на це місце кинувби значніші свої сили. На так довгім відтинку розпоряджувала команда ґрупи тільки одним запасним курінем, бо в останній хвилі пятий курінь ґрупи забрала команда бриґади до своєї розпорядимости. Очевидно, що навіть при найкраще вишколених і завзятих боєвих частинах не можна було й думати про успішну оборону першої лінії.

Вечером 14. травня напливали від усіх сотень доклади про прихід нових сил противника напроти нашої ґрупи. Коменданти курінів видали отже розпорядження, щоби ще перед північю кожна сотня вислала невеличкий, але добірний відділ з наскоком на висунені ворожі полеві сторожі, аби за всяку ціну дістати кількох полонених для засягнення язика. І дійсно ще перед північчю зловлено коло села Пакости одного ворожого розвідчика, котрий при допиті розповів точно, що прийшли великі скріплення піхоти і артилєрії та що завтра це є 15. травня, почнеться загальний наступ на нашу ґрупу. Зараз повідомлено про це команду ґрупи та заряджено від півночи гостре боєве поготівля.

Раннім досвітком почався нагальний вогонь ворожої артилєрії на перші становища та на команду ґрупи. Тепер уже всякому було видно, що незабаром розіграється бій, який рішить про долю цілого фронту ґрупи. Команди курінів ще в останнє радили штабові ґрупи зарядити відворот головних сил ґрупи на лінію болот, а на перших становищах лишити тільки слабші задні сторожі, котрі здержувалиб ворожий наступ доти, доки ядро ґрупи не занялоб становищ на лінії болот. Але й тепер штаб не послухав цеї ради, а приказав усіми силами боронити першої лінії.

З досвітом почався наступ ворожої піхоти. Лінія за лінією, на російський спосіб. Безперервним муром наступало коло 10 таких ліній, коли тимчасом проти них стояли тільки наші »гнізда« одно від одного віддалене на 2—3 км. Помимо цеї кільнацять разів більшої ворожої сили наші частини не уступили ніде без бою. Найменше цілу годину стримували ворожий наступ перед своїми становищами, а уступали тільки тоді, коли противник »дірами« поміж нашими опірними точками вдарив на наші зади. Але й цей відступ не був паніч-

Іван Коссак

Сотник У. С. С. отаман У. Г. А. учасник Карпатських боїв 1914—1915 Окружний кмдт. Жовкви 1918 р. визначний громадянський діяч і невіджалуваний товариш зброї, помер 7. І. 1927 у Київі в 48 р. життя.

(Гляди стор. 153)

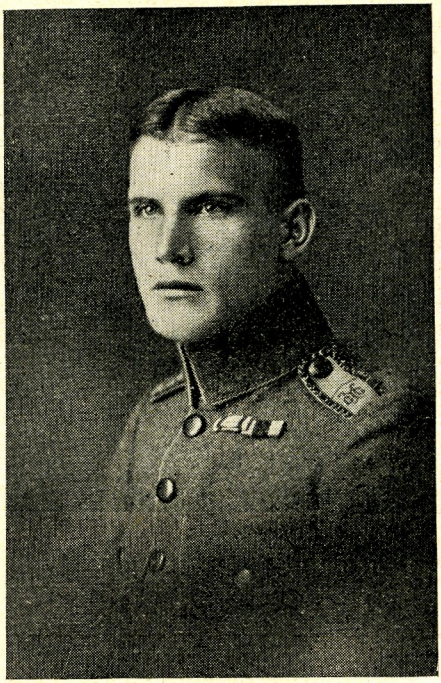

Микола Опока

Підхорунжий У. С. С. четар У. Г. А., сотник С. С., учасник стрілецьких походів та визвольної війни, розстріляний в Київі за приналежність до української національної орґанізації 1922 р.

(Гляди стор. 132)

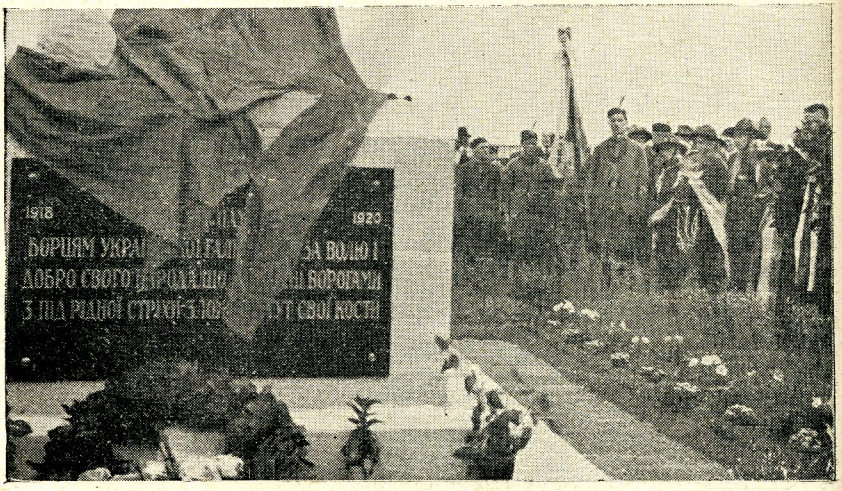

Відслонення памятника в честь поляглих стрільців в Ліберці 1927 р.

Делеґація українського громадянства, чеської армії, соколів та пласту на святі відкриття памятника поляглим стрільцям в Ліберці.

ний. Кожний відділ відступав тільки на кількасот кроків, знаходив на якімсь підвищенні нову позицію і знову боронився вперто довший час. Так від раннього рана аж до полудня вспів противник тільки з великим трудом посунутись до останніх запасних позицій у центрі ґрупи перед Крукеничами.

Тепер кинула команда ґрупи одинокий запасний курінь у бій. Шеф штабу Лянґ дав приказ до протинаступу і сам особисто повів запасний курінь у наступ на надвигаючі переважні сили ворога. Стрілецтво пішло в протинаступ з відвагою, якої навіть не можнаб було сподіватися в обличчю так численно переважаючого ворога. Тільки жито і пшениця шелестіла під стрілецькими ногами. Але цей протинаступ остає без успіху. Вправді вдалося ворога стримати і кілька його ліній відкинути в зад, одначе тільки в цьому місці. Праве вороже крило, розбивши цілковито ліве крило нашої ґрупи під Гусаковом уже відтинало нам ззаду відворот. На висотах за Крукеничами, на наших задах уже стояли ворожі скорострільні. Не було тепер іншої ради, як приказ до відвороту цілої ґрупи аж на лінію болот. Відворот ішов з ворогом на пятах, при безперервних боях наших задних сторожей, при чім навіть ворожа кінnота пробувала атак. І коли тільки вечером наші задні сторожі перейшли міст коло Баранчич, а фронт на оборону болот був тільки на половину упорядкований, зараз почала ворожа полева артилєрія обстріл наших становищ, а піхота шукати наших найслабших місць. А тих місць тепер було вже далеко більше, як рано при початку ворожого наступу: курінь от. Чорного, що був на самім лівім крилі коло Гусакова, був розбитий цілком, так, що неможливо було хвилево скомплєтувати з нього навіть одної сотні, а сама команда куріня десь пропала. Другий курінь сот. Савки був на половину розбитий, стративши майже цілі дві сотні і два скорострільні. Оставало тепер до розпорядимости ґрупи всього два курені. — Стрілецтво щойно тепер почала огортати паніка. В день билося з ворогом уперто і не давало йому даремно ані пяди землі, — тепер коли зайшла чорна ніч з густою мрякою болот, воно змучене, непевне, що діється на крилах ґрупи, почало попадати в панічний настрій. Не помогла тут самовідреченість і відвага старшин, котрі цілком не йшли на спочинок, а стояли з передними сторожами.

Коло півночи почався новий ворожий наступ на захід від Баранчич, де наша ґрупа мала звязок з ґрупою хирівською. Фронт по короткім бою проломано, а ворог почав обходити цілу нашу ґрупу, освічуючи собі дорогу світляними ракетами. Почався в ночі, серед непроглядної темноти, новий наш відворот на лінію річки Стривяру перед Самбором.

Ця лінія по приказу бриґади мала бути боронена за всяку ціну. Наладжено через досвіток звязок, знищено мости, до полудня викопано становища. Стрілецтво, бачучи крашу

позицію, набрало віри в перемогу, хоч змучене цілоденним боєм і двома невиспаними ночами.

Але й тут не пощастило. Наслідком відслонення нашого лівого крила через хирівську ґрупу і бриґаду Черського, котрі були зіпхнені ворогом в напрямі Сколього і тут перейшли на Закарпатчину, ворог зайшов зади ґруп, обсадив Самбір, так, що тільки при найбільшій посвяті полк. Шепеля можна було обом куріням пробитися через Дністер. Прийшла трета безсонна ніч. Стрілецтво падало з ніг з умучення.

І тепер уже пішло все, якби все лихо змовилося на нас. Лінія Бистриці по дводенним бою була страчена... Дрогобич і лінія за Дрогобичем також... Лінія перед Стриєм, Сколє... Розпука огортала всіх, що фронт валиться очевидячки.

— — — — — — — — — — — — — — —

Нарешті здесяткована, перемучена двотижневими безперервними боями ґрупа дістала відпочинок. Дня 28. травня стягнено всі частини ґрупи до великого гірського села Грабова на південь від Калуша. Тут мала ґрупа певний час остати в резерві, переформувати свої частини та по відпочинку піти знову на бій. Зараз 28. травня приказом команди бриґади замінено дотеперішнього команданта ґрупи полковника Шепеля полковником Федоровичем, б. кавалєрійським підполковником австрійської армії.

Над вечером 28. травня була зібрана в Грабові вже ціла ґрупа. Новий командант полк. Федорович хотів побачити своїх вояків і дав приказ, аби всі три куріні, разом з курінними кавалєрійськими відділами уставилися в чотирокутник на площі в середині села.

Сонце вже ховалося за зелені верхи Карпат, коли появився полк. Федорович. Він проходить коло кожного куріня і відбирає від курінних звіт. Потім стає в середині чотирокутника, довго поглядає на кождий ряд сотні, шукає видно в очах кожного стрільця і старшини відповіди, чи є ще в них незломний дух — боротися і побідити. Стоїть високий, старий, сивий, але не похилений. Його струнка стать — як камінна колюмна видвигається високо з чотирокутника війська. Скидає шапку. І починається його промова до війська. Кожне слово в реченні дзвінке, виразне, як удар у сталь: »На приказ команди бриґади обнимаю над Вами, стрільці і старшини, команду. Маю Вам дати провід у хвилі, коли ви здесятковані переважаючими силами нових полків армії ґен. Галєра і Познанців, покидаєте останній скравок рідної землі. Тепер ріша-ється наша доля. Чогож вимагає від Вас, своїх вояків, Україна? Вона жадає від Вас, аби Ви були такі, як були Серби тоді, коли їх нещасну країну заняли грізні німецькі полки, коли на спілку з Німцями прийшли Австрійці і Болгари, заняли майже цілу сербську територію і вже забиралися співати вічну память цілій сербській державі. Тоді ті побіджені Серби не стратили віри в перемогу своєї святої справи. Вони не по-

пали в чорну розпуку, не опустили рук, не кинули зброї. Вони сказали собі твердо, присягли незломною присягою: Не будемо жити самі, коли не буде Сербії. Бо коли нема Сербії, то не треба й Сербів! Від Вас самих тепер залежить доля ваших синів і внуків. І щоби наші потомки колись не прокляли нас, аби наші власні діти по нашій смерти не на полі бою за Україну, а по смерти за безпечною печею не прийшли на цвинтар і з криком огірченої душі не крикнули над нашими кістками: Геть з тими кістками з гробу — до фоси, там їм місце! Аби нашими кістками потім наші власні діти за нашу трусість не гатили фос, мусимо присягнути тою самою присягою, котрою присягали Серби: Коли не малоби бути Сербії, то не треба й Сербів. Коли не малоби бути України, то не треба Українців! Стрільці! Ваш клич: Побіда або смерть!«

Гори строгі, суворі стояли за полковником. Вони завертали його тверезі слова, щоби не пропадали в дебрах, аби в серце синів рідної землі западали і перетворили його в закаменілу волю боротьби на життя або смерть....

Сонце ховалося за гори... Не було куди дітися перед тими словами, що як скелі карпатські падали в стрілецькі душі. Запаленій першими твердими словами стрілецькій душі здавалося, що полковник мовчав, не говорив ні одного слова: Говорили ліси, лани, рідні хати, поля, гори, говорили межі... Кожне їх слово — це приказ!

За тим приказом пішли... Тільки рука сильнійше схопила кріс.

— — — — — — — — — — — — — — ....

Михайло Курах

Як упав він

Як упав він у приступі,
На землю звалився,
Міцно стиснув, здавив рану,
Кровію залився.

І прибігли товариші
Його ратувати.
»Лишіть мене, мої любі,
Спокійно вмирати«...

— Хібаж не жаль Тобі, друже,
Віку молодого?
»Як за волю умирати —
Так не жаль нічого«.

Др. ВОЛОДИМИР ҐАЛАН
Кмдт батерії 2|X. гарм. полку
У. Г. А.

Гей гук, мати, гук.

(Памяти покійного от. К. Карася, комдта 10. гарм. полку У. Г. А.)

З грізного »чотирокутника смерти« прийшов від Начальної Команди приказ »вперед«. Стрілець зрадів, стиснув у руках кріс і глядів, глядів за рідною стріхою, яку. оставив на поталу.

Ми були певні, що нам прийдеться вже йти за Збруч.

Та ні.

І пішли ми вперед. Наче гураґан рванули наші полки на противника, гнали його не даючи відпочинку. Опоєні побідою ми не чули умучення, а гнали і гнали. Здобули Чортків, Копичинці, Теребовлю, Сухостав, Мишківці та йдемо на Тернопіль! Там буде завзятий бій! Противник стягнув весь свій запас, щоби за всяку ціну боронити міста, та ратувати свій фронт. У нас свій приказ: завтра Тернопіль мусить бути в наших руках!

Головний наступ на Тернопіль мав виконати І. Корпус, бо в напрямі його походу лежало місто. На південний-захід підпомагали частини II. Корпуса, який розвивався в напрямі на Бережани. Далеко на південь посувався III. Корпус.

Перший Корпус мав тоді пять бриґад піхоти, пять полків полевої артилєрії, а саме бриґади: пята, шеста, девята, десята, і 21-ша і також полки артилєрії, а крім того частини корпусної та бриґадної кавалєрії. Десятій бриґаді призначено відтинок від Мишківців до Баворова.

В ночі прибули ми по цілоденнім бою до Микулинець, а ранком X. бриґада і X. полк артилєрії мали заняти фронт до наступу.

Найбільший опір був сподіваний біля залізничої лінії і гостинця під Березовицею і там розміщено наші найбільші сили, а саме: два куріні піхоти (третий і четвертий) і три батерії (першу, трету і четверту) в Мишківцях. Другий курінь і друга батерія відійшли до с. Прошова, а перший курінь мав наступати через Баворів, Грабовець, Бірки Великі на Тернопіль. Протягом дня мав перший курінь найти лучбу з XXI. бриґадою, яка мала охороняти наше праве крило.

Ранком великий рух в Микулинцях. Бриґада виступає в похід, щоб заняти наказані місця на фронті. Наче в муравельнику снуються люде, крик, гамір, кухні роздають рештки кави охочим, вістові розїзджають, справники скликають людей. Та це позірно лиш такий непорядок. Бо одно чарівне слово »ПОЗІР« приковує всіх на місця і курінь за курінем, батерія за батерією виїзджають з містечка.

Дорога до Прошової нудна, без бою, порох.

Розвідка пішла вперед. Ось вістовий зі звітом від передньої сторожі:

»Ворожий відділ втікає з Прошової. Потрібний легкий скороспріл до погоні«.

Кінний скороспріл пігнався вперед, а курінь прискореним походом спішить за ним.

В селі радість. Ось вже наші! наші йдуть! Ой Господоньку, та вони канони везуть! — перелякано говорить бабуся тай плаче.

— Чого плачете бабусю, та ми вернули до вас, а ви плачете! — говорить стрілець.

— Та я з радости плачу сину, що в вас така велика сила...

Збіглось ціле село. Вже і молока понаносили і хліба, та просять розгоститись.

І чуєш, що це твої рідні і так весело робиться на душі.

»А ви будете закопувати ваші канони в нас« — питає якийсь відважнійший хлопчина, який став вже військовим знатоком за час війни (Закопувати канони, це те, що заїзджати на позицію).

Та нам не слід здержуватись, треба обезпечитись і заняти приказану лінію за селом, в сторону Березовиці.

За селом хрест на горбі, а це для нас найліпша орієнтація. І на карті (мапі) його намалювали. Якраз там наша позиція до ночі, а в ночі дальше. Розмістились сотні в житі, а батерія за ними, тай відпочиваємо. Обоз остав у селі.

Нині будемо обідати хоч раз по панськи! — каже стрілець.

І справді в долину заїзджає кухня і роздає обід. Половина стрільців з боєвої лінії повзе в долину до кухні. а друга остає. Так міняються.

Яка це роскіш їсти і сісти при тім на землю! Не спішитись і держати в руці їдунку; а так собі сісти або лячи. Потім говорити з товаришами, спочати, знаючи, що не буде зараз походу або наступу.

Добре спочали, вже вечеріє, а приказу ще нема. Йдемо в село, там певно приїде вістовий бриґади до команди куріня.

Чути тупіт. Це бриґадна кавалєрія під командою молодого хорунжого. Вони їдуть охороняти наше праве крило. Приказу ще нема, але скоро приїде сюди вістовий.

А ось і вістовий! Скочив з коня, поздоровив:

»Голошу слухняно приказ бриґади!«

А ось перші слова приказу:

»Х. бриґада має заняти Тернопіль. Наступ почнеться о год. 2 рано. Знак дасть артилєрія 5 хвилевим гураґанним огнем!«

Завтра будемо в Тернополі. Знову будемо гнати за ними. Ми побиваємо їх, їхньою власною збруєю. Іншої в нас нема. Що здобудемо, тим стріляємо і йдемо вперед.

»Ранком наступ! Гура!«

Спати нема часу, але хоч хвилину, бо завтра не буде й того. Батерія на полі, гарматчики сплять на землі, коні при возах, готові до походу.

Чудова ніч. Наче прищурившись гармати ждуть, щоб сипнути огнем і залізом на противника, та дати поміч своїй піхоті.

Хочби той місяць трохи сховався, а то видно як на долоні! Перша година. Ще можна лягчи. Вартовий все одно збудить. Як гарно так витягтись!

Коли нам суджено спочати після тієї війни! Вже шестий рік скитаємось, а кінця не видати. Але хай дійдем до Львова! Завтра Тернопіль, відтак Золочів а потім...

Вставати... Рознісся голос вартового. Піхота відходить...

Двійками проходить сотня за сотнею, тихо. Стежі пішли вперед. Якесь болото.

Позір... В розстрільну... передає приказ сотник. Шепотом передають його стрільці і наче вуж розтягається наша боєва лава.

Це наша вихідна точка до наступу. Ждемо на знак.

Блиснуло.. раз два.. Гррр.. Гррр.. Грр.. Фій.. ф-фі-і.. Тр-ах т-р-а-х.

Заблисло довкруги, на небі відбивається полумя, над головами проразливо свистять гарматні кулі та розриваються в ворожих окопах.

Гу-р-р-а-а-а! Впе-ре-д! Гу-р-р-а-а!

Бах, бах. тра-та-та-та-та — Гу-р-р-а-а-а! Ой! Йьой! Йьой!

Тарахкотять скорострільні, чути крики ранених, зойк, крик, свист куль, а понад все — здовж по полях грімке Гу-р-р-а-а-а! Піднялись наші лави, ожили тихі поля. Страшним ударом летять наші! Гур-а-а-а рознеслось над головами противника. Вони здаються, просять ласки!

Бій устає. Зганяють полонених.

На побоєвищі зойк ранених.

Вперед на здогін утікачам!

Щось на правому крилі сильно грають скорострільні, чи не попав наш курінь в яку халепу? Наслухуєм... Голос йде взад... значить наші вперед? Гура!

Артилєрія вперед! Ми цього ждали. Піхота пішла полями вперед наздогін. Вже видніє. Ведуть полонених. Добре одіті, але самі молокососи.

»І ви хочете воювати? А не сидівби один з другим коло мами?« — говорить старий вояка.

Доїзджаємо до села. Праве крило йде добре. Чути лиш поодинокі стріли як на ловах. Видно вистрілюють вже рештки. Але на ліво грають ще машинки (скорострільні).

Батерії мають остати перед селом, такий приказ, бо положення на фронті неясне. Противник наступає на село з заходу. Увага комендантa піхоти сот. Романишина звернена на тернопільський цвинтар, де противник окопується до нового бою. Сотник не бачить наступу з ліва.

Перша чета в боєву лаву! Миттю стає дві гарматі в поготівля і звертає свої гирла.

Ґрана́та! Мірник 96, приціл... Круг, справка... стріл!

Бум... бах... попав! Лінія впала і жде!

Треба їх піднести. Вістун!

Зголосіть командантові піхоти: противник наступає на село зі заходу. Хай обернуть на них скорострільні з гостинця, а ми будемо підганяти!

Та піхота це вже бачить!

Затарахкотів наш скорострільний, а на ниві підносяться клубочки білого пороху.

Ґранати! Чета лавою огонь!..

Вискочили з жита як заяці, за горячо стало!

Тра-та-та знову затарахкотів наш скорострільний по їх головах! Знову впали, та більш їм не встати.

Добре жниво! Хотілось наступати, маєте...

Та годі! Чому не наступають на цвинтар?

Перед селом стоїть сотник Романишин в першій лінії та глядить далековидом на ворожі позиції. Як чудово!

Наша розстрільна підходить півколесом до тернопільського цвинтара, лиш пройти долину між Березовицею і цвинтарем і Тернопіль наш.

Не чути стрілу. Цвинтар обсаджений противником, та він не стріляє. Мабуть хоче нас змилити, припустити близче, а відтак начне гру скорострільними.

Від дороги Бірки Великі—Тернопіль показується нова розстрільна в напрямі до нас...

Хто це?.. Наш правий курінь чи вони?.. Невідомо.

Обі розстрільні стали... не вірять собі... склом не пізнаєш.

Лягли... прищурились як тигри, щоб кинутися на себе. Вперед виходить розвідка... поволі підкрадаються обережно.. йдуть... біжать... впали! Наші стріляють! Вони? Ні... мають білими хусточками.

Це наша сотня в ночі загналась за далеко, а побачивши, що вона відорвалась від куріня, вертає назад, щоб необережно не попасти в противні лапи.

Але чому змінили напрям, а не йшли дальше?

Тра-та-та-та... затарахкотіло з цвинтара і понад наші голови *засвистіли кулі!*

Вони на цвинтарі держаться.

Ворожа батерія сипле ґранату за ґранатою на піхоту, яка не має жадного сховку. Сотні прилягли, ждуть... стає один... другий... біжить взад... стає цілий курінь... паніка... Зойк і крик ранених, тарахкотять скорострільні, тріскають шрапнелі... пекло. Як їх задержати?.. Не поможе тут загроза смерти...

Одна хвилина, а початок славного бою скінчиться невдачею і погромом..

Б а т е р і ї в п е р е д! Рознісся приказ команданта полку от. Карася.

В селі страшне замішання. Втікають обози, жінки заводять: думають відворот...

Перед селом батерії ждуть на прикази! Вони готові. Є тут і четвертий полк!

Батерія позір! За мною вперед р-у-ш!

З дороги! артилерія їде вперед! рознісся переразливий крик по цілому селі. Піхотні вози, обози тікають з дороги в рови. Миттю очистилась дорога. Вони знають! Тепер начнеться танець смерти! А горе тому, хто попадеться в їх дорогу, вони його зметуть, стопчуть! Вони не щадять!

І брат не пощадить брата, коли в смертоносній їзді він попадеться під ноги! Його стратують! Бо це рішаючий бій!

На нас відповідальність за бій! Або добудем почесну назву »батерій смерти« або згинем!

В-п е-р-е д! чути оклик команди, свист батогів... Очі блестять местю.

Смерть! несем смерть!

Вперед!

Піхота пристановилась. Чуємо на собі здивований їх запит, куди ви...

Огонь вперед!

Зі страшним розгоном вїзджає батерія за батерією на поле, миттю встановляється до бою.

Ціль цвинтар, шрапнель мірник..... Стріл!

Лавою огонь!

Попали! не чути команди і не треба... голим оком бачуть пушкарі, як втікають...

Батерія барабанний огонь!

Наче змиї дишать полумям гирла гармат і сиплять тепле залізо!

На цвинтарі курява, наші гранати риють землю, а з нею викидають цілих людей в воздух! Не чути зойків, їх заглушують гармати, тай ніхто на це не зважає.

Піхота вперед! І ціла розстрільна, без стрілу кидається до нового наступу. Хвиля людської слабости пройшла. Пішли як льви, на ворожі окопи, на скоростріли. Йдуть... Біжать вперед.. Впали... ні, стежа вже на цвинтарі! Гура! Тернопіль наш! Гура!

* * *

Піхота пігналась.

Та противник сильний. Йде підмога зі сторони Петрикова, за рікою, щоб вдарити в бік нашого куріня. Йдуть і вагаються. Мабуть бачуть, що наші вже під містом.

Побавимось трохи ними, говорить от. Карась. Ви заслоніть їм дорогу від ліса, а друга батерія буде прати по них. Візьмемо їх в кліщі »смерти«.

Перший стріл попав в ліс. Ох, як вони тікають від ліса!

Другий за них... Всі стали... Вони чують смерть... чують, що їх замикають в залізні кліщі і притягають їх помалу і дусять...

Балешта, візьміть свого »Гаврила« сюди, приказує от. Карась. (Гаврило прибране імя четвертої батерії, якою командував покійний пор. Балешта, студ. техніки).

Прискочив урадований Балешта, але не стало йому вже ґранатів.

Позич трохи ґранатів, в Тернополі віддам, я собі там замовив.

Гаврило! Напрям в ліво! Мірник від батерії II. Лавою огонь!

Тільки закурилось на полі... Зникла ворожа лінія. Залізний перстень її здусив.

* * *

Першою вїхала до міста батерія тернопільців, з четвертого полку, під командою пор. Бучака родом з Тернопільщини.

В однім кінці ще бій, а в другому вже витають рідне військо!

Слава! Слава! Нашій Армії!

Ох як радісно витали! Миттю замаїли квітами стрільців, гармати, кріси. Начеб перед хвилею нічого і не було, а ми приїхали на якесь народне свято.

* * *

Прийшов приказ: Друга батерія відійде негайно до с. Біла, для охорони піхоти перед можливим наступом панцирних поїздів.

Лиш вперед!

Весело готовляться гарматчики, якби не чули перевтоми.

Рушили і загреміла пісня:

Гей! гук, мати, гук,
Де козаки йдуть.
Щасливая тая доріженька
Куди вони йдуть!

І щаслива була ця доріженька, якою проходили тоді галицькі полки. Вона встелювалась буйними квітами.

Філядельфія, Па, в серпні 1923.

Л. ЛУЛУ.

На Україні.

(Уривки споминів)

На Україну!

Хто-ж не мріяв перед світовою війною про Україну, яку знав тільки з літератури? Хто не мріяв про ті степи безмежні, про високі могили, про чудову українську ніч, про батька-Дніпра, »діда дужого«, який носив славних Запорожців на синє море; про славне Запорожа, де виростала українська воля, про Великий Луг... Про все, якнебудь звязане з дорогою минувшиною, про найменшу закутину дорогої української землі, якої золоту мрію носила в своїх серцях галицька молодь перед великим зривом 1914 р.! Тож коли загули воєнні сурми, коли відкривалася можність не тільки побачити ті місця, де колись воювали наші предки, але й стати діяльними їх наслідниками, галицька молодь спішила в стрілецькі ряди, щоби »бити Москаля«:

»А ми тую червону калину піднімемо
А ми нашу славну Україну гей, розвеселимо!«

Та непереможні обставини спричинили, що українське військо з Галичини щойно за пять літ, незабутнього 1919 р., помашерувало, з крісами в руках на схід, перейшло річку Збруч, яку колись вплав переходили хоробрі полки галицьких князів: Осьмомисла, Романа та короля Данила.

Памятний день 16 липня 1919 р. Серце кровавилось за опущеною рідною землею... Закиненими на поталу стріхами, за батьками й матерями... Та всетаки думалося:

За Збруч, за Збруч, хоч голіруч
Підемо всі, підемо!

От, саранча!

Ідемо на схід. Минаємо Подільський Камянець. Ідемо проти московського ворога. Тяжкими боями знеможені, далеким походом підтоптані; деяким стрільцям-сіромам із ніг босих кровця червонить жовтий подільський пісок. Та й безхлібя зачинає дошкулювати українським лицарям на родючій українській землі. Одначе біль і сум та підповзуючу гадюку зневіри здавив кожний в глибині сціпенілого серця. Крепне кров на босих ногах, стягається ременями непослушні жолудки, бож ідемо воювати за Україну, а вонаж скрізь, де тільки чорніє українська земля. Машеруємо від самого полудня в горячу липневу днину. Горячий піт стікає по стрілецьких лицях і своїми струмочками робить чорні рівчаки на покритім курявою обличу-

Машеруємо так цілу ніч. Останками сил добиваємося до якогось села. (Нехай його імя не висловлюється на Україні!). Ранок. Кости знеможені та висохлі уста.

Ціла сотня заходить на подвіря, відкладає в »кізли« кріси і кожний паде коло них та засипляє. Я стояв ще на ногах. Брязкіт зброї збудив »хазяїнів«. Вийшла з хати простоволоса жінка, поглянула на покотом лежачих стрільців і процідила крізь зуби з хатнього таки порога:

»От саранча! І виспатись не можна...«

Ніхто, крім мене, не чув тих слів... Вони завмерли на мені, бо стрільці солодко вснули на любій, гостинній українській землі.

Село, яке не бачило війська.

Два дні пізнійше. Ми знову в поході. Жнива. Женці випростовуються і з цікавістю глядять на стрілецьку кольону, яка перегородила золоті пшеничні лани. Зближаємося до подільського села: Долиняни. Зачувши українську стрілецьку пісню, повибігали женці аж на дорогу, придивляючись новим гостям.

На краю села задержуємося, бо стоянкові не готові з квартирами. Цікаві Долинянці вийшли до нас. Стрільці попросили води. Старі бабусі повиносили повні глечики молока. Долинянці не дивилися на те, що стрілецькі кухні тричі в день варили їду, вони самі прохарчовували все стрілецтво. В їхньому селі не стояло постоєм військо й вони дуже тішилися, що першим стануло в них українське військо, якого прохарчування вважали своєю честю.

На Київ!

Ніч з 29/30 серпня 1919 р. Ми протягом місяця, серед побідних боїв з московськими большевиками, стали у віддалі одного дня від Києва. Настрій війська напружено бадьорий. Кожний знає, що є свідком і діяльним учасником великих подій. Ось завтра важиться доля столиці. Та всі певні, що муситься її добути, вирвати з рук ворога наїздника, який своїми комуністично-інтернаціональними фразами не міг збити з пантелику нашого, національно свідомого, галицького стрільця.

Я на полевій сторожі. Серед спогадів про минуле і в думках про майбутнє меркнуть зорі і над лісом сміється золоте сонце. Вістовий на спіненому коні привозить наказ. Полева сторожа посувається до села Вети, що 12 верств від столиці України. З села щойно вибралися большевики, які там ночували. Селяне вийшли нам на зустріч, з недовірям розпитують нас, в австрійських уніформах, хто ми. Та нас це не зражує. Довідавшися, що це українське військо з Галичини, витають нас як спасителів. Старший дядько так і заявляє:

— А большевики казали, що з вами йдуть пани і поміщики і що ваші старшини, це самі »буржуї«.

— Дядьку! Ми вже до того звикли, — відповідає галицький стрілець. — В Галичині то одні наші приятелі звали нас »большевиками«, а тут, другі наші приятелі — звуть нас »буржуями«. Ніхто з них не хоче знати, що ми боремося за те, щоби український народ рядився сам, без непрошених опікунів.

— Так, так, я знаю ваших! Вони осінню виганяли за гетьмана добровольців з Київа! Славні хлопці! — додає місцевий парубчак.

Переходять наші частини. Все веселе, сміється; ніхто й не подумавби, що ці люде перед годиною заглядали смерти в очі і що кожної хвилі може впасти наказ: »Розстрільна!«, бо з ворогом лучать нас тільки невеличкі кінні стежі. Ми знаємо, що ворог сильний. Вчора був у Київі »сам народній комісар« Подвойський і обіцював інтернаціональним червоноармійцям скору перемогу. Та що вдіє хижацький інстинкт наїздника національному одушевленню нашого стрільця й козака. Населення виносить, хто що має. Молоко, масло, сир, хліб і повні коші овочів! І це діється тоді, коли »освободителі большевики« не могли в селі купити куска хліба, коли в Київі фунт чорного хлібця коштував 150 карбованців!

Ми не воювали тоді, того памятного дня, 30. серпня 1919 року! Здавалося, що українське військо вийшло на герць погуляти. Ось сотня з III. коломийського куріня дістає наказ вдарити на ліс, в якому сидить закопаний большевицький курінь. Та в лісі застає сотню з II. перемиського куріня, яка в погоні за ворогом загналася аж туди, хоч після розказу мала сидіти в селі зі заду і відпочивати. »Наступаючій« сотні осталося тільки відпровадити полонених большевиків.

Або таке. Світлої памяти четар Фодчук, — який зложив свою буйну голову на сам Великдень 1920 року під Курилівцями мурованими, діставши польську кулю в саме чоло, — іде як »око« з чотирма стрільцями на передмістє Київа, Деміївку. На вулиці стоїть большевицька сотня, їй роздають муніцію. Стрільці самовільно, з грімким »слава!« кидаються на ворога і полонять кількадесять ворогів, решта розбігається на всі боки, кинувши кріси й муніцію На замітку поручника, що цеж було за сміливе безумство, серед якого можна було легко пропасти, відповів Гуцул десятник:

— Пане поручнику! Чи можнаж інакше? На нас дивляться золоті церкви Київа!

Перед Богданом Хмельницьким.

На другий день 31. серпня 1919 р. не знаю, чи була це неділя, чи яке календарне свято, знаю тільки, що весь Київ був у святочному настрою. Вулиці слалися запашними килимами квітів. Сипали квіти з бальконів, а по вулицях товпилися Кияне в святочних одягах. Сяючі радісно очі говорили, що і в ду-

шах Киян — небуденна днина. Наш вхід до столиці України — перемінився в тріюмфальний похід. Нам на стрічу вийшла мійська музика, а тисячі населення, яке залягло вулиці від двірця аж до Софійської площі, витало нас з захопленням. Грімке »Слава« чергувалося із »Слава українській армії« та »Слава Галичанам« і довго кружляло по вулицях Київа. Хто в сірім однострою галицького стрільця машерував в цей памятний день вулицями Київа, той не забуде цього до смерти. Якийсь сивенький дідусь обняв нашого стрільця, розплакався з радости, витягнув калитку і все, що в ній було, дав стрільцям на папіроси.

На софійській площі, під памятником Богдана Хмельницького, уставилася команда і сотні перейшли почесним ходом перед великим гетьманом. Батько Зиновій витягненою булавою вказував нам ціль, яка жде кожню українську армію: захищати Україну перед зрадливою Москвою!

На київській думі золотилася в сонці і гляділа в небесну блакить українська хоругов. Київ знову став українським!

З ворогом немає єднання!

В тім самім часі і ворог не спав. Червоний Москаль утік на північ, а з півдня сунув білий ґенерал Денікін — Москаль, який іменем будучого царя нищив всі здобутки української революції. Десь коло першої години появилися на місті біля думи російські чорносотенні старшини з трьохкольоровим прапором. Наші стежі на мості пустили їх через Дніпро в Київ, бо ясного приказу щодо нового ворога ще не мали. Говорено, що Денікін відступає Українцям Правобережа, а на Лівобережі останеться тільки до здобуття Москви. Московська публика повитала »золотопогонників« з пекольним захватом. Сунуло їх щораз більше до Київа. Наші сторожі на мостах на Дніпрі не могли розпочати бою з Денікінцями, бо їх на разі не вважали ще »ворогом«. Якже Денікінці почулися безпечними, розоружили наші сторожі на мостах і взялися до »очищування« цілого Київа.

Десь коло 5. години вечером зявився перед думою московський ґенерал в товаристві старшин і просив нашу команду умістити на думі побіч українського і московський прапор. Того домагалася і частина публики. Ці торги велися довший час. По довгім ваганню наша команда куріня, який стояв в думі, рішила виставити і московський прапор побіч українського, аж до висліду переговорів, які велися з Денікінцями.

По Хрещатику відбуває параду кінний полк Чорних Запоріжців, т. зв. Чорношлишників. Музика грає національні пісні, за нею повагом їдуть Запоріжці, осмалені в боях козарлюги, в чорних жупанах, з історичними вусами і оселедцями, гідні нащадки чубатих предків. За ними їде й легка батерія. Запоріжці задержуються в поході: вони не будуть дефілювати перед

московським прапором! Їхній полковник підїзджає в окруженні козаків під думу і домагається усунення московського прапору! Галицький поручник пояснює, що цей прапор висить на думі тільки до покінчення переговорів. Та палкі Запоріжці не можуть стерпіти ні на хвилю прапора віковічнього ворога в серці України. Заявляють, що тільки по їхніх трупах зможе в Київі устоятись чужа влада. Гарячі козаки примірюються з крісів до нашого старшини, що стоїть на бальконі. Остаточно скинено московський прапор, що українська публика привитала грімким »слава«. Запорожець пірвав його на кусні і кинув під ноги своїому полковникові.

Тимчасом до Київа напхалося богато Москвичів. Вони навіть, як пізнійше про це ми довідались, пообсаджували були скорострілами деякі київські камяниці. Томуто зараз після пригоди із прапором, хвилеву тишу перервали московські стріли, спрямовані на Запоріжців. Козаки кинулися в першій хвилі на ворога, та скоро пізнали, що це безумство, бо кіннота нічого не вдіє в місті.

Наддніпрянський »републиканський полк« піхоти почав розвиватись до наступу. І наші сотні станули в боєвім порядку: дві в думі, а одна на почті. Наддніпрянці скоро зорієнтувалися в ситуації і в час завернули, бо Денікінці мали тоді вже майже весь Київ у своїх руках. Ми ждали на вислід переговорів і діждалися розоруження, так, що ночувати прийшлося нам за Дніпром, під московським караулом.

»Почесний полон«.

На основі договору між нашою київською військовою групою та денікінською полтавською, підписаного з нашої сторони ґен. Кравсом, а з ворожої ґенерал-лейтнантом Бредовим, мав відбутися негайний зворот оружжя обопільним, розоруженим частинам. Та до цього не прийшло. Московська чорна сотня заспівала стару пісоньку про »єдіну, нєдєлімую Росію«. Галицька армія гідно сповняла свій обовязок супроти нового ворога з крісом в руках.

Розоружені частини опинилися в »почесному полоні«. Денікінці обходилися з нами зпочатку досить добре. Приміщено нас при господарській частині дивізії, яка стояла на стації Дарниця, а ми розташувалися в бараках, де »за старого режіму« була переходова станиця для виселенців і полонених. Ми були першими полоненими в Денікінців, з якими не знали, що робити, бо всіх своїх полонених більшовиків т. зв. »комуністів« убивали, а »мобілізованих«, після короткого вишколення, приділювали до своїх частин, які звичайно пізнійше розкладали їм їхню армію, бо між »мобілізованими« було і богацько свідомих комуністів, яким вдавалося попасти в цю рубрику і так ратувати своє життя.

Нами не дуже то вони й журилися. »Як знищимо Петлюру — то відставимо вас до Галичини, а зрештою ми від Польщі відібємо Галичину і ви будете вже наші!« Щоби зрозуміти цю їхню чванливість, треба знати, що вони тоді стояли під »білокамінною« Москвою, що генерал Мамонтов славним рейдом зайняв був Пензу, що тоді саме встановлено прямий звязок із наступаючим зі Сибіру »верховним правителем« Колчаком, а під Петроградом стояв білий генерал Юденіч.

Ми мали в »почесному полоні« майже повну свободу. Зносилися з Київом з головним повстанським штабом, який найспокійніше урядував під боком Денікінців! Було нас всіх щось 500, в тім до 20 старшин. Полонені Наддніпрянці розбрилися на всі усюди: одні верталися до української армії, другі брали денікінські перепустки і їхали в свояси. Одні казали, що будуть організувати повстання, а другі »кидали всьо к чорту«. Не втікали ми скорше, бо згідно з пляном повстанської групи мали ми заняти мости на Дніпрі, в часі нового наступу на Київ. Оружжя і амуніції мали нам доставити повстанці.

Та ситуація на фронті стала такою, що про скорий наступ на Київ не могло бути мови і тому ми постановили втікати. При утечі помогали нам повстанці. Подробиці обговорили наші два старшини зі самим отаманом Зеленим в Трипіллі (припадок хотів, що в нашій делегації до отамана Зеленого був справдішній Зелений, хорунжий У. Г. А.!)

У Івана Івановича.

— Іван Іванович? — спитаєте. Це удільний князь, який не признає пануючого формально Денікіна. Влада його простягається на кільканацять сіл, в разі потреби може користуватися помічю своїх сусідів: Петра Петровича, Онисима Онисимовича і т. д. Фактично влада Івана Івановича простягалася аж до самої Дарниці. Він прислав туди трьох провідників, які мали нас вивести з дому неволі.

Ясна осінна ніч 9. жовтня 10. година вечер. Дві сотні зібралися втікати (решту нагло вислано на роботи). Стійки, що берегли в нашім сусідстві харчевих складів, присилувано замовчати (це зробили люде Івана Івановича — придусили їх). Цієї першої ночі треба було забігти аж до Трипілля, столиці от. Зеленого, яких 50 верстов! Найгірш прийшлися нам перші 20 верстов, до Чорної Могили, на якій очікувала нас сотня зі самим Іваном Івановичем. Вона могла нас вже обороняти перед можливою погонею. Щойно на цій могилі ми трохи відпочали. Нас берегло 50 людей із крісами в руках і з одною мітрайлезою... І це все в царстві Денікіна..., двацять кілька верстов від Київа!

Ранок. Густа мряка тяжить над Дніпром. Нам треба перейти зо дві верстві до місця на Дніпрі, де стояли укриті в лозах дараби, якими мали ми переправитися на лівий беріг Дніпра

до »батька« Зеленого в Трипіллі, який держав звязок із нашою армією. Та тут нагла несподіванка! Заревів парохід на Дніпрі і з мряки почав зарисовуватись його комин.

— Чиж би погоня? — промайнуло в голові. Невже Денікінці так скоро її зорґанізували? А може це тільки звичайне підприняття проти »банди« Зеленого? Ще в Київі читали ми в »Київлянин-і« гострі вигуки проти своєїж таки влади, яка не забірається остаточно знищити Зеленого. Ґазета доносила, якто Зелений в білий день устроїв в часі ярмарку в Ржищеві віче, на якому взивав вступати до війська У. Н. Р. Саме в день утечі вичитали ми в »Київлянин-і«, що команда київської ґрупи придумала всі міри задля »ліквідовання банд Зеленого«. І дійсно, як ми пізнійше довідались, вийшло проти Трипілля три ґрупи, одна з Київа, друга з Білої Церкви, а третя зі стації Миронівки.

Треба негайно скритися! Але де? Кругом рівно як на долоні. Лиш денеде корчі лозини кругом маленьких озерців. Довкола одного такого озера розляглася наша ватага. Та парохід не зникав, став проти Трипілля і задубів. Висилаємо на звіди самого Івана Івановича. В напруженім ожиданні проходить цілий осінній день. Та він не минув без користи для нас, бо дав змогу пізнати весь чар Дніпра і його круч. Під промінням сонця почала мряка опадати і нам відкрилися невиразні зариси темно-синіх круч, понад якими уносилася мряка, мов ясні духи на сніжнобілих крилах. Коло десятої години відслонилася нам цілковито права сторона Дніпра, а кручі виглядали немов осілі велити, що ждуть на даний знак до якогось могучого діла.

Щойно перед вечером сповістив нас Іван Іванович, що Отаман Зелений не міг спокійно ждати в Трипіллі непрошених гостей, покинув свою столицю і подався через Ржищів до Македон. Його ціль опанувати Канів і згідно з пляном привезеним з Камянця, перекинути свої сили на Лівобережа, в Полтавщину. В Трипіллі появилися вже денікінські сторожі, є вони і в селі зараз за нами. Тому треба в тих кущах переждати аж до ночі, а може й довше. Він постарається для нас про кріси та порозуміється зі Зеленим, що з нами далі робити. Чи нас спрямовувати аж до Зеленого, чи вислати прямо на Захід до регулярної армії. По шматку розділено кілька бохонців хліба, принесених І. Івановичем, і хоч не хоч треба було розбити кілька копиць отави, та старатися спати, хоч осінній холод не зовсім на це дозволював. І цілий слідуючий день пересиділи ми в Дніпрових лозах. Іван Іванович якось не показується! Чи не нова яка халепа?

Щойно вечером зявився наш спаситель. Ми пізнали тоді його силу. Дві сотні люда розділив він по хатах в найблищому селі. Селяне радо нас прийняли.

— »Чимже-ж я вас нагодую, бідькала молодиця — таж у нас вже два тижні не мелють млини, бо не має вітру! Чи будете їсти яєшницю із прісним ощипком«?

Нище Трипілля переправилися ми на правий бік Дніпра. Пригадалися нам Запорожські часи. На довжезний човен сіло нас кількадесять — багато з крісами від І. Івановича, а старий дід поважно ударяв широкими веслами об бистрі филі Дніпра. І любо ставало на серці, бо зналося, що кожня минула хвиля приближає нас до своєї армії, з якою ми стільки горя, але й богато бадьорих хвиль перебули.

На другому боці Дніпра розпрощався з нами Іван Іванович і дав нам провідника, який до рана мав нас передати в опіку Петра Петровича...

Смерть отамана Зеленого.

Ми пустилися іти на південь за Зеленим, бо іти прямо на захід було досить небезпечно з огляду на наступаючих Денікінців із трьох сторін на Трипілля. Дивно виглядав наш похід в царстві Денікіна. Пройшовши декілька верстов треба було заночувати, бо пустився уливний дощ. Провідник-повстанець в найблищому селі застукав у вікно якогось сотника, який зірвався мов на алярм і зараз нас порозкватировував.

До вікна селянської хати бубнить сотник умовлене число знаків. На порозі являється дядько. Кілька шепотів і вже кілька стрільців іде за хазяїном до хати чи до стодоли спати. За пів години всі були під дахом. Селяне приймали нас щиро, з отвертими руками. В цей район не заходили ні большевики ні тепер Денікінці. Там господарювали тільки повстанці Села жили своїм окремим життям. Нарікали на орак »мануфактури«, соли й нафти. З цікавістю розпитували селяне про Денікінців.

— Скажіть, будь ласка — звертається стара бабуся (жінки навіть на селі далеко більше цікавляться політикою, ніж це діється у нас!), — чи це правда, що Оникін заводить старий режім? Чи правда, що його охвіцери мають золоті погони?...

Так мандрували ми майже цілий тиждень. Смеркалося, осінний дощик пронизував аж до кости стрілецьке тіло. Ось ще кілька хвилин дороги і опинимося в селі Македонах, де переночуємо. В нічній пітьмі бачимо, що якісь особи скрилися перед нами в бульбі. Провідник Наддніпрянець наткнувся на людину з крісом, яка, побачивши нас, опустила оружя на землю.

— А ти що тут робиш, Іване?

— Тс! — І шепчуть між собою.

Сумна історія. В Каневі стояло дві сотні Денікінців. Зелений вислав до міста більшу стежу, а вслід за нею посувався сам із відділом. Денікінці перепустили оцю стежу Зеленого. До самого ж відділу — на чолі якого, як звичайно, їхав сам отаман, — почали стріляти зі скорострілів. Зеленівці кинулися на Москалів і вирізали їх до ноги, але в бою ранено отамана. Його везуть на спокійні села лікувати. Команду над повстанчим відділом обняв Пятенко, бувший суперник Зеленого. Деякі повстанці »демобілізуються«, забираючи також зі собою зброю і на таких якраз демобілізованих натрафили ми під Македонами.

Що тут робити? Перш усього треба переночувати. В селі Македонах тоді був якийсь »празник« — от і добре погостилися наші хлопці! Деякі аж по двох днях опустили це гостинне село! Вони з великим відчуттям підспівували собі під носом пісоньку — »Плач Галичанок«, бо дійсно перший раз зрозуміли її автора.

В дорозі до трикутника смерти.

Із Македон розбрилися ми гуртками по кількох, щоби в цей спосіб дістатися до нашої Армії, яка тоді оперувала в районі Бердичева, Попельні, Липівця та Уманя.

Ішлося без грошей і без харчів, але недостачі їди не відчувалося. Я йшов з покійним четарем Фодчуком. Ідемо через поля навпростець, стрічаємо селянина, який накладає на віз ожину з бараболь.

— Здрастуйте!

— Здрастуйте! Куди Бог провадить?

— До дому. Ми »плєнні« вертаємо аж зі Сибіру. Чи немає тут Денікінців, або большевиків?

— А хай їх чорт! Денікінці до нас не заходять. Оце була моя жінка в пятницю в Богуславі, то їх і бачила. Погони золоті носить оте чортове насіння.. І пристав уже повернувся. Буде то праця наново!

— А за Петлюру не чували?

Казали, що молодець Петлюра був захопив Київ, але якось його відбили. Ей, ви щось не схожі на плєнних! Плєнні від нас вже давно забралися. Чи не большевики ви які?

Тоді ми починаємо казати, хто ми такі. Дядько бере нас до хати, напуває самогоном та гостить, чим хата богата. На дорогу господиня дає бохонок білого хліба (чорного навіть тоді там ми не бачили!) і добрий кусень сала. Ішли ми попри Пятигори, Ставище, Таращу до Погребища, де застали перші свої частини. В Ставищу чули ми про те, як то большевицька група з Затонським на чолі розігнала загін Сіяка. Чим дальше на Захід в сторону Поділля, тим байдужнійше ставився до нас народ і нам пригадалися тоді перші дні побуту Галицької Армії за Збручем, де нас не хотіли й на подвіря впустити.

Дня 23 жовтня стрінули ми перші наші частини і тут довідались, що в армії шаліє тиф, бо якраз натрафили на обоз, при якому не було кому обслуговувати коней, всі стрільці порозхоровувалися. От тобі мрії про новий наступ на Київ! Вправді удалося ще нашій армії, сконцентрованій в околиці Липівця, розгромити Денікінців. Липівчане з великим подивом розповідали нам про цю битву, де грало кількадесять українських гармат. Та була це вже, здається, остання сторінка в славній книзі боїв Галицької Армії, якої слава прогомоніла від Сяну по Дніпро і Чорне море.

Др. ВОЛ. ҐАЛАН
Кмдт батерії 2|X гарм. п.
У. Г. А.

На українських дорогах.

(Спомини з війни 1919-1920 р. В память гарматчикам X. гарматного полку У. Г. А.)

Скільки разів їду автом (не своїм а десь присядусь) по гарній американській »стейтовій« дорозі, пригадуються мені часи, коли то ми їздили по нашій Україні!

Так бачу в уяві, як той автомобіль тількиб »кецнув« в нашій ямі тай став.

Славні були дороги в Галичині, та ще славнійші на Великій Україні! Гей! Гей!

Як глянеш на широкий шлях, верствами видно вперед, а лиш тут і там сельце...

А вітер все дув нам в очі.

Як погода і сухо — як зніметься курява, що й світа божого не видно. А нема вітру, то так і хлипаєш порох, який збивається з під ніг, а вечером виглядаєш як чорний замураний циган. Довго тягнеться за нами високий стовп куряви, та наче сіро-чорний мур заслонює виднокруг.

Не тяжко було козакам пізнавати після того наступ Татарви. І ми цього навчились. Паде дощ, годі поступити вперед. Ховзко, болото так вбере колеса, що ручиці ломить. От тобі лихо! і так і так не добре!

На Україні мають вже винахід на болото. Це є віз на два колеса, а дишель ззаду і спереду. Як прийдуть великі весняні болота, то »дядько« бере лиш перед з воза, а ззаду чіпає довгий друк. Думали ми спершу, на що цей друк, аж один гарматчик пояснив:

Це, каже, щоби віз не втопився в болоті... Коли колеса пірнуть в болоті, то всетаки буде виставати з болота хоч кусень дручка. А як болото висхне, будуть знати, де шукати воза...

Може воно і так, Бог його знає.

А вже найбільшу потіху мали ми з мостів.

Ми свято були переконані, що міст є на те, щоб ним їхати. Та вкоротці ми були змушені переконатись, що міст є на те, щоби стояв.

І ми минали мости, як »святе місце«, бо більша половина моста були діри, а меньша половина дошки.

Часто траплялось, що проїхало дві гармати і міст завалився. Тому ми спокійно, зовсім не денервуючись, переїзджали попри міст, прямо через рів.

Часто і слід загинув за мостом. Проворні селяне розібрали його на підпал, бо бальки були дуже сухі.

Загально уважався міст в тодішних часах »буржуазною видумкою«.

* * *

Переїзджали ми через село Германів біля Львова, щоби наступати на Миклашів через Білку Шляхоцьку. На самім скруті, в селі величезна »баюра«, а в ній вже »спочав« якийсь обозний віз. Попри нього можна проїхати, але кажуть яма ще більша.

Розвідчик поїхав, крутиться по »баюрі« з конем, пробує, чи твердий ґрунт. Можна їхати.

»Позір на коні, не стати в ямі!«

Розганяються... В..й..о..!

Бризнула вода, гармата пішла в воду, щось затріщало, а перестрашені обозні коні витягли з ями ...передні колеса. Гармата пройшла, а їздові оглядаються тріумфально.

Друга пушка ..в..й..о..о..! Проїхали.

Трета пушка ..в..й..о..о..! Проїхали.

Четверта ..в..й..о..о.!

— Ой серденько! Скрикнув тонкий жіночий голос....

Їздовий оглянувся... а коні стали в самій ямі!

— Ох ти чортова бабо! — закричав їздовий. Та годі, довкола сміх...

Ато-го причарувала! — усміхались стрільці.

Побачивши, якого наробила лиха, жінка давай тікати в хату, та лиш двері стукнули. Хотіла помогти, а тут нещастя.

* * *

Їдемо з Копіївки до Тульчина. По дорозі минаємо великий яр. Дорога замерзла, а груда така, що годі проїхати. В одному місці продоптали дорогу вузоньку, понад самим яром.

Коло полудня мороз трошки пустив, дорога змякла.

Вже підїзджаємо під гору... дорога осунулась, а гармата з кіньми скотилась у пропасть.

Кинулись гарматчики і витягли...

— А чорт би вас взяв з вашими дорогами, закляв гарматчик — і ми поїхали дальше.

Було це зимою 1919, на самий святий вечір.

* * *

Весною 1920 р. їхали ми на фронт під Летичів, та приїхали над якийсь досить глубокий канал. Є міст. Позїздились полкові знавці мостів, стукають, гопкають, чи не завалиться. Трохи рухається.

— Вперед проїде піхота і обоз, а відтак артилєрія — голосить командант 6 полку.

— Найгірше як я поїду вже тим мостом... подумав я собі тихцем (бо голосно думати при війську не вільно).

Але приказ є приказом, а на те є військо, щоб слухало.

Якось з бідою проїхали ті нещасливі обози, хай їдуть в божу путь.

Тепер будемо пробувати ми. Тяжка справа. Хоч стань під міст, та тримай його, щоб не завалився. Але попробуймо.

Все треба брати з математичного боку: 6 коней і гармата важать більше, чим 2 коні і гармата. Одже випрягти 4 коні, а два хай тягнуть гармату.

Перша гармата ...їде помалу... коні пройшли... в...йо..о!

Р...у...п!

Міст завалився, але гармата була вже на »суші«.

А решта проїхала безпечно..... бродом.

І неодин думав: І на що люде видумали мости!

* * *

Приїхали ми в село, а там вже ніяк не виїдеш. Пігнали коня до водопою, впав неборака в болото, тай не вилізе.

Треба копати рів і то негайно.

Пішли за старостою. Нема! Заступник... нема дома! Десятник... нема дома.

Ага, це вже воєнна практика! Військо в село, а »начальство« зі села в ноги.

(Бо то бачите військо зажадає підвод, а староста їх призначує. Колиж військо забереться з села, тоді старості хоч тікай з села, чому він призначував їх на підводи. Тому »начальство« хитро скривалось, а військо само давало собі раду).

Зігнали людей, поставили вартового: копати рови біля дороги.

Наш стрілець (який нагло перемінився в інжінєра) тягнув з великою повагою »верьовку« (шнур), щоби рів був простий.

Викопали рови, висхла дорога — аж мило!

— От »хароші« люде ті Галичани і рови нам викопали, дорогу осушили, дай їм Боже здоровля, благословили нас мешканці болотнистого села.

А ми усміхались до тих добродушних дітей та поїхали дальше, на фронт.

Філядельфія, Па, 2 серпня, 1923.

А. ШУСТИКЕВИЧ.

Спомин з Одеси.

В грудни 1919 р. призначила мене команда І. гал. корпусу до Миколаєва, куди мало поїхати нас 16 старшин і кількана йцять підстаршин, в ціли заложення там Збірної Станиці для італійських полонених Українців, які мали прибути на Україну для поповнення Галицької Армії. Командантом призначено от. Гофмана. По одержанню наказу я опустив свою частину, яка стояла тоді на фронті під Бердичевом і виїхав до Винниці, де мали зібратись призначені до відїзду.

За кілька днів рушили ми з Винниці в дорогу. Подорож була не легка і не дуже то безпечна. Був це час, коли Денікінці летіли з України стрімголов, а їх поїзди навантажені військом та майном мчали на перегони в сторону Одеси. Територія занята Денікінцями палала повстанням, перед яким »єдіна нєдєліма« спасалась мов перед вогнем. По залізничих шляхах розїзджали денікінські панцирники — охорона відступаючих.

Зараз по виїзді з Винниці потяг наш пристанув у полі. Це повстанці зірвали залізничий шлях. Вже в Жмеринці довідалися ми, що Винницю зараз по нашім відїзді заняли повстанці Шепеля. Майже на кождій стації мусіли ми ждати на відїзд по дневи, а то й по більше, бо повстанці наступали Денікінцям на пяти, а вони мали перед нами першенство.

В кінци по 8-дневній їзді, прибули ми 26. грудня до Одеси. Тут при штабі т. зв. „Новоросійської области" був наш звязковий старшина от. Оробко, в якого ми мали зголоситись по дальші накази. Як виявилось, Миколаїв був уже також загрожений повстанцями, тому нам прийшлося залишитись в Одесі. Полонені не прибували, а ми дістали наказ заложити тут Збірну Станицю. Не легка була справа з приміщенням, якого трудно було добитись від Денікінців. Та вкінці дістали ми одну віллю на Морозліївській вулиці, а опісля ще декілька домів. Наша вілля стояла на узгірю і з неї видно було пристань, а дальше синіюче море.

До станиці покищо ніхто не прибував. Праці було мало. У вільні хвилі ходили ми над беріг моря, слухати шуму хвиль і придивлятись, як припливали і відпливали пароходи та вітрильники. Згодом почали прибувати до станиці наші Галичане, але не полонені з Італії, а ті, які попали в полон до Денікінців. Прибуло також до Одеси декілька наших санітарних поїздів з хорими. Зорганізовано тут уже і лічниці та приюти для виздоровців, які скоро були переповнені. Здоровших стрільців приміщувано в приютах для виздоровців, а їх місце занимали нові транспорти тифозних з ріжних частин У. Г. А. Цілком здорових стрільців приміщувано в Зб. Станиці

і з них формовано відділи, які відходили потім до своїх частин, що стояли тоді здовж заліз. шляху Бірзуля — Одеса.

Одеські Українці спершу не довіряли нам; вони думали, що ми цілком віддалися до розпорядимости Денікінців і зрадили свою справу, як писали тоді в Одесі російські ґазети. Та відношення до нас змінилося від тоді, коли вони почали стрічатися з нами і коли почули від нас про траґедію нашої армії, яка лежала тепер майже вся по лічницях, а тим самим і про причину нашого »переходу« до Денікінців. Ми майже що дня заходили до центральної »Просвіти«, де кождого вечера відбувалися відчити, забави, лунали українські пісні, головно улюблені Українками »Зажурились«, »Ой видно село« і »Червона калина«. Згодом ми так зжилися з одеськими Українцями, що вони почали нами дорожити. Не було забави, де не булоб наших старшин і стрільців. Але не тільки Українці, також ціле майже населення Одеси відносилося до нас дуже прихильно. »Просвіта«, яка до того часу була переслідувана Денікінцями, з нашим приходом ожила. Прибували нові члени, закладались філії, на відкриттю яких не бракло промов і привітів від нас, а дальше і наші почали по ріжних дільницях закладати нові »Просвіти«. На Різдвяні свята хор »Просвіти« загостив до Зб. Станиці, де відколядував нашим стрільцям кілька колядок, які витиснули зі стрілецьких очей не одну сльозу. — Можна сказати, що Одеса тоді почала »українізуватися«. Денікінцям не було це на руку і вони скоса поглядали на нас.

Під новий рік центральна »Просвіта« улаштувала Маланчин Вечір, на який запрошено і нас. Дві великі салі були повні гостей, між якими було кільканайцять наших старшин. Якраз доходила 12. година, коли відчинились входові двері, а з них замісць нового року — висипалися зі шумом, в шапках на головах, з наїженими баґнетами, мов дика орда — Денікінці. Був це відділ контррозвідки, який складався майже з самих »ґаспод афіцеров," а на чолі якого був якийсь полковник. Поставали вони здовж столів, а полковник заявив, що буде ревізія і провірка документів. Відділено мущин і жінок, ми старшини зібралися разом. Почалася провірка документів, а тим часом у канцелярії »Просвіти« ішла ревізія. Перекинули там все горі дном, шукаючи по столах і шафах за ґарматами. До нас підійшов один »афіцер« і зажадав документів. Коли хтось із наших заговорив щось до нього, той відповів:

— »Ґаспада, не ґаваріте до мєня па малорусски.«

На ті слова кинулися ми на нього, вчинився крик і не знаю, що булоби з ним сталося, якби він не був втік до сусідної кімнати. На крик прибіг заляканий комендант і почав нас перепрошувати (оружя з нас кождий мав при собі). Вуличним поводженням »афіцеров« публика була до краю обурена. На знак протесту всі зібрані співали патріотичні пісні. Ревізія тревала до 4. год. рано. Підозрілого нічого не знайдено. Арештовано

5 мущин і 3 жнік з місцевих Українців, яких по кількох днях випущено.

Коли Денікінці виводили арештованих, по кімнатах залунало »Ще не вмерла« і »Не пора«. При окликах »ганьба« опустили Денікінці »Просвіту«. — На другий день появилися в газетах статті під заг.: »Арест петлюровскаго штаба«, в яких писалося, що в »Просвіті« під новий рік засідав петлюрівський штаб, між ним було кільканайцять »галіцких афіцеров«, на щастя вдалося його (штаб) в час »накрити«. Була це розуміється підла брехня.

Тимчасом зближався їх пануванню кінець. До Одеси прибувало богато народу і військових частин з фронту. Повстанці занимали місто за містом, а за ними посувалися большевики. Одеса була в трівожнім напруженню На морю появилася антантська воєнна фльота, порт був завалений народом. Все спішило заняти на пароходах місце і так »спасатися«. В місті оголошено воєнний стан і евакуацію, а це ще збільшило хаос. »Нальотчики« виходили на поживу, рабуючи і в білий день на головних вулицях. Денікінці взялися також до цього діла. В місті почались безпорядки, що дня чути було в ріжних дільницях міста стрілянину Вечером без оружя в руках не можна було показатися на вулицю. Безладдя збільшалося з дня на день. Ще перед тим замішанням прибула до Одеси наша летунська і етапна сотня, пресове бюро, яке мало видавати тут наш часопис і заложено стаційну команду.

Ще до нашого приїзду до Одеси виїхало в Миколаїв кількох наших старшин і підстаршин в ціли заложення там стаційної команди. Мали вони там приготовити місце для наших фронтових частин, які мали перейти в той район на відпочинок. Всі вони захоріли на тиф і не могли вернути до Одеси. Тому, що Миколаїв був загрожений і щоби не лишити наших на непевну судьбу, вислано за ними до Миколаєва сот. Л. і мене. Якраз по полудни відходив пароплав і ми рушили ним в дорогу.

Відчалили ми від берега і филі підхопили наш пароплав, колишучи мов колискою. Під вечір зірвалася буря і ми мусіли через цілу ніч стояти на морю. Буря росла з шаленою силою. Филі заливали пароплав, кидали ним на всі сторони і здавалося, що ось-ось розібють його і ми опинимось на дні розбурханого моря. В каюті настав переполох. Наш пароплав давав алярмуючі гудки, але надармо. На морю не було пароплавів і ми були здані на власну судьбу. Цілу ніч шаліла буря. Рано море на якийсь час трохи успокоїлося і ми рушили дальше. Але знову зірвалася буря ще з більшою силою. На верх пароплаву не можна було вийти тому, що филі заливали його. Филі ставали все більші і ударяли об наш пароплав, який майже перевертався з боку на бік. Море немов розлютилося на щось, шуміло і вкрилося піною. З одної сторони в далечині виднів берег, а з другої здіймалися гори филь. Десь коло по-

лудня переїхали ми попри маяк і вїхали в Дніпровий лиман. В далечині виднів Очаків, а кілька кільометрів від берега лиман замерз, так, що пароплав мусів серед криг стати. Спущено лодки і при їх помочі прорубано лід для лодок, якими ми висадилися на беріг. З Очакова дібралися ми на другий день фірами до Миколаїва.

Тут застали ми тільки одного нашого хорунжого, якого забрали з собою, решта день передтим виїхала до Одеси. По вулицях стояли навантажені фіри, помічався якийсь рух, видно було, що в місті непевність. Ще того самого дня почули ми недалеко міста гарматні стріли. З міста почало все втікати. Пішли і ми за Буг до близького села. Але скоро почалась недалеко сильна перестрілка, народ почав тікати дальше. Фіри не можна було дістати і ми рушили під гарматну музику »per pedes« в сторону Одеси, ідучи наосліп розлогими степами. За нами ревіли гармати, а перед нами наввипередки втікали Денікінці. Пізно вечером натрапили ми на якийсь хутір. Тут стояв відділ Денікінців і він не маючи охоти воювати, рушив у ночі в сторону Одеси. На фіри цього відділу присіли і ми. Цілу ніч їхали ми степами Кругом панувала тишина, лиш далекий гук гармат, скрипіт возів і тупіт коней перебивали чарівну степову мовчанку. Рано приїхали ми до якогось села, тут ден. відділ лишився, а нам вдалося дістати фіру і на другий день були ми в Одесі.

Тут безладдя, метушня, паніка. На морю перед портом стояла на поготівлі воєнна фльота. Два дні до приходу боль шевиків до Одеси Денікінці хотіли передати владу всю Галичанам. Командантом міста мав бути ґен. сот. Яхонтів*). В ґазетах навіть писалося, що влада вже передана. Здається велися навіть якісь переговори з Анґлійцями, які стояли на морі — але було вже за пізно.

Того дня, коли большевики мали заняти Одесу, в місті від рана стріляно. Це деякі райони повстали проти Денікінців. З моря відізвалися гармати, які стріляли в сторону зближаючихся большевиків. Кругом стрілянина, ніхто не знав, що діється в місті, хто на кого стріляє. До нас голосилося богато Українців зі зброєю, які служили в Денікінців, щоби їх приняти до нас. З них зорґанізовано т. зв. 4-ту гал. бриґаду, а командантом її став Кубанець полк. Зд. В. Ми дістали приказ бути готовими до відходу. В цей день всі наші здорові зібралися в Збірній Станиці, де мали вестися переговори з большевиками на випадок, якщо вони займуть місто. Такі переговори велися вже перед тим з укр. боротьбістами. В тій ціли приїхали навіть з Начальної Команди делеґати, які і вели переговори в імени нашої армії. Ми-ж перші з нашої армії мали стрінутися з большевиками. Коменданти лічниць і приютів виздоровців дістали приказ не опускати своїх місць. Денікінці втікаючи, лишили в Одесі богато військового майна, частину якого віддано нам, а решту забирали ми з маґазинів,

*) Сокира Яхонтів, колишній гетьманський ґенерал.

тепер без охорони самі. Кілька тягарових авт лишених Денікінцями звозило до Станиці оружя, муніцію, убрання і т. и. Все це відсилали ми до наших частин, решту складали в своїх магазинах. В місті тимчасом стрілянина не втихала і від часу до часу доносилися вибухи ручних ґранат. В Станиці не знали ми, яка ситуація в місті. Ходили чутки, що це Українці розоружують Денікінців. Рішено когось вислати до ґен. С. Я. спитати про положення в місті. До цього зголосився я і чет. Ц. За хвилину рушили ми автом улицями міста. Їзда була досить небезпечна. Ізза кождого рога вулиці чи дому, можна було сподіватися куль. Серед стрілянини заїхали ми на вулицю, де мешкав ґенерал. Тут приказав я зупинити авто і навернути, а сам хотів піти пішки, тому, що при кінци вулиці крутилися підозрілі гуртки людей. Тільки я ступив одною ногою на землю, як звідкись затарохкотів скоростріл і на нас посипався град куль. Я скочив під мур, а за нашим автом з чет. Ц. тільки закурилося — втік до Станиці, а я лишився сам на вулиці кілька кільометрів від Станиці. Дім, де мешкав ґенерал, був уже в руках большевиків. Довкола стрілянина зростала, свистали кулі, а з пароплавів ревіли гармати. Куди мені йти, я не знав, бо станиця була майже на другому кінці міста, а в місті кипів уличний бій. З револьвером у руці оглядаючися на всі сторони, майже бігом рушив я під свист куль попри мури домів перед себе. Аж по дорозі згадав я про нашу харчівню, яка була з кільометр від мене і попрямував туди. В харчівні застав я кількох наших старшин і стрільців. Стрілянина все росла і за якийсь час побачили ми на вулицях тягарові авта, а на них з червоними прапорами большевиків. Крісовий вогонь неначе втих, віддалився, зате з більшою силою стогнали морські тяжкі гармати. Одеса була занята большевиками.

Коли на вулицях трохи успокоїлося, рішило нас 5 старшин добитися до Зб. Станиці. Переодягнені в стрілецькі однострої, без оружя, вийшли ми на вулицю. Не відійшли ми і кільканайцять кроків, як ізза рога вулиці прискочив до нас узброєний, в цивільнім убранню »син Ізраїля« і наміряючись до нас крісом, крикнув: »руки ввєрх«. Начеб на команду ми послухали »шановного вояка« і 10 рук мов до молитви простягнолися до неба. »Вояка« спитав, що ми за одні, а коли довідався, що ми Галичани, почав кричати: »ви... пани, буржуї, Денікінці« і т. д. і хто знає, чи не бувби стріляв. Але в ту мить зза рога вулиці надїхала кінна стежа, а побачивши нас з піднятими руками рушила на нас з витягненими шаблями. Стежа окружила нас, держачи шаблі нам над головами. Командант стежі спитав, що ми за одні, а коли почув, що ми Галичани, сказав: »здорові були брати Українці — Галичани« і почав з нами витатися і привітливо розмовляти. Узброєний жидок почав щось викрикувати на нас, як буржуї, пани і інше, але командант стежі крикнув: »пашол вон« і жидка якби не було. Ми раді, що жиємо, рушили не до Зб. Станиці, але назад до харчівні.

Цілу ніч обстрілювано з моря Одесу. Здовж берега і в порті, де не вспіли ще всі всісти на пароплави, кипів завзятий бій. Гук був такий, що здавалось — Одеса валиться. Гарматна сальва лунала за сальвою, мури тряслися, а відгомін від розриваних тяжких ґранат котився пустими вулицями.

На другий день бій втих, в місті був спокій і ми пішли вже без перешкод до Збірної Станиці. Місто мов вимерло. На вулицях пусто, денеде ходили боль. стежі, кругом лежало богато військових і цивільних трупів, валялись порозбивані вози, гармати, набої, оружя. Вулицями водили большевики арештованих. На Зб. Станиці повівав білий прапор, тому, що там ішли завзяті бої, а гарматний вогонь був звернений якраз у місце, де була станиця. Тут також лежало богато трупів. Переговори з большевиками пішли успішно. Нам залишили оружя. На морі стояло богато пароплавів з військом і втікачами. Большевики почали їх обстрілювати, але вогонь тяжких морських гармат змусив їх до мовчанки. Порт опустів, лишилося тільки кілька старих пароплавів, але і ті ночами пощезали. З ґазет довідались ми, що наша армія перейшла на сторону большевиків, а властиво вони застали її по лічницях. Всі наші установи функціонували тепер дальше, покищо без жадних змін. Большевики почали аґітувати між стрільцями до непослуху, а то і вбийства своїх старшин, однак це не мало ніякого успіху. Стрільці дальше відносились до старшин, як і передтим. Комендантом наших частин був от. Оробко. До нового становища ми не могли привикнути і почувалися мов на шпильках, ждучи кождого дня несподіванок. В березні святкувала Одеса роковини Шевченка. В святі брав участь також наш курінь, всі старшини і стрільці і 4-та бриґада Придніпрянців з музикою. Було це свято, якого Одеса ніколи не бачила. Тисячі народу брало участь у поході. Богато орґанізацій було з нац. прапорами, з таким виступили і наші частини. Під бюстом Шевченка, уставленим на площі перед мійським театром, промовляв від Галичан сот. Ш., а окликом: »Слава Україні, слава Галичанам« не було кінця. Під погруддя Шевченка зложено від Галичан гарний вінець. Большевики не сподівалися такого національного підйому на цім святі, тимбільше, що оголосили його за чисто пролєтарське свято і таким старалися його робити. Через це почалося відтепер переслідування Українців. Того самого дня арештувала »чека« в приюті виздоровців 10 наших старшин, яких за кілька днів випущено. Арешти стали частійшими. Богато наших почало виїздити до частин. Зі здорових людей сформовано курінь, який також вирушив до частин. В Одесі лишилося нас до 400 люда. Життя в місті трохи ожило, дорожнеча росла з дня на день. 4-та гал. бриґада виїхала на фронт під Тираспіль, де, як ми довідалися, за кілька днів перейшла на сторону армії У. Н. Р., яка йшла з Поляками. Нам обильно доставляли большевики »літературу«, яка складалась з ріжних

агітаційних листків і з газет, головно російських, бо з українських виходила лише одна »Боротьба«. Між стрільцями пущено в рух »мітінґи«, на яких не бракло зазивів проти старшин. На Зб. Станиці, як і на всіх інших наших установах, повівали дальше націон. прапори, до яких причеплено червоні ленти. На шапках ношено дальше тризуби (на червоній підкладці), а також старшинські і підстаршинські відзнаки, але скоро дістали ми гострий наказ поздіймати їх. Від тепер були всі »рівні-товариші«. Наступила також і зміна в команді. Комендантом частин назначено сот. Чер., а отаман Оробко лишився без посади (тепер все було після посад). Ми дістали назву: Червона Укр. Гал. Армія. До Одеси привезено одного дня арештованих у частинах ґен. Микітку і ґен. Ціріца. Ми почувалися в Одесі самітні і опущені, живучи власним самостійним життям. З дня на день атмосфера ставала для нас душнійшою. По частинах було, як нам казали, ще гірше. До нас почали большевики відноситися майже ворожо, видно, що ми стали їм сіллю в оці. Не маючи нічого до роботи, бродив я майже по цілих днях по берегах Чорного моря.

До нас приділено комісара Літвінцова (свідомого Українця), який відносився до нас досить прихильно, однак скоро замінено його іншим, Гальком, який майже ворожо відносився до нас. Вкінці перейшли ми зовсім під заряд одеської боль. залоги. Одного дня відбувся лікарський перегляд всіх наших, що находилися в Одесі. Всі здорові старшини мали їхати до Київа на курс червоних комендантів. Оглядини не були строгі, переводив їх наш лікар у присутности комісаря і хто хотів лишитися в Одесі, міг це легко зробити. По перегляді лишилося нас до 250 здорових і тих, які приходили до здоровля по приютах, не вчисляючи хорих по лічницях. Були і такі, які мешкали в місті по знайомих і до нас зовсім не голосилися. Деякі наші поступили на службу в больш. частини в Одесі, але таких було мало. По лічницях було ще досить хорих старшин і стрільців. Комендантом лічниць назначено от. Гарабача, там залишилися наші лікарі і саніт. догляд.

Одного дня, блукаючи понад морем, довідався я від товариша, що з нами щось непевне. Пішов я до стаційної команди. Тут не застав нікого. Всі акти і книги десь щезли, всюди було пусто, лиш в кімнаті, де перед тим містилася команда частин У. Г. А., чути було жваву розмову нашого комісаря. Звідси пішов я до т. Приб. Від него довідався я, що большевики зажадали від стац. команди списку і адрес всіх старшин, які в той час находились в Одесі. Список мав бути виготовлений на протязі одної години. Сам список і поспіх був дуже підозрілий. Виготовлено тому список, на якім були старшини, які колись були в Одесі, а тепер вже перебували в частинах. Треба було якось своїх крити, бо що щось важного мало статися, ніхто в це не сумнівався. Книгу зголошень і решту актів зараз спалено. Постановили ми, як мога скорше дати

всім нашим знати, щоби малися на осторожности. З цею цілею порозходилися ми на всі сторони Одеси. Всетаки богатьох не можна було повідомити, бо не всі зголосилися в стац. команді. Вечером зайшов я до »Просвіти«, де щодня сходилося богато наших людей. Тут вже місцеві Українці знали, що нас мають цеї ночі арештувати. Порадили нам, якнайскорше опустити »Просвіту«. За якийсь час кождий Галичанин був до когось з місцевих Українців запрошений в гості — криївку. Я з тов. З. опинився в одної родини на Ланжероні, майже над берегом моря, а за кілька днів прибуло до нас ще двох товаришів.

На другий день рано довідалися ми від наших хазяїв, які ходили в місто на розвідку, що цеї ночі заарештовано всіх здорових Галичан і відставлено до »Чека«, а з лічниць і приютів виздоровців сторожа більше нікого не випускає. Всі наші склади і установи перебрали большевики. В районі, де мешкали Галичани, були уставлені по вулицях скорострільні. В місті по домах робили більші »облави« і шукали за Галичанами. Не було виключене, що і в наш район часом загостять. Сиділи ми тому мов миші в норі і нікуди не виходили. З »Чека« відставлено всіх арештованих (яких було 150) до тюрми. В газетах оголошено наказ, щоби всі Галичани, які находяться в Одесі, негайно голосилися в »Чека«, а хто зголосився, того відправлено в тюрму. Цього наказу ми і не думали слухати, але і сидіти так було також небезпечно, тимбільше, що ми не мали большевицьких документів і нас можна було пізнати по розмові, тому, що ніхто з нас не знав по російськи. В газеті »Ізвестія« появилася статя під заг. »Вовки в овечій шкурі«, де писалося про повстання галичан під Тирасполем, а кінчилася ріжними зазивами як: довольно терпіти »галіцких афіцеров«, в тюрму всєх і т. д. В криївці відсвяткували ми Великодні свята. В місті завязали Українки комітет допомоги вязням і цей комітет допомагав нашим в тюрмі харчами і не забув також про свята.

Час минав, зміни не було ніякої. Ми рішили видістатися з криївки »на світ Божий«. Хотіли дістати якісь документи і виїхати на село, але це не вдалося. Що дня доносили нам про нові »облави« і ревізії по домах. Місцеві Українки також не забували про нас, відвідували нас часто і приносили нам, то потішаючі, то сумні вісти. По 8 днях вдалося нам найти роботу, а тимсамим вирватися з міста на »свіжий воздух«. Одно укр. товариство дало нам посаду »рабочих«, яка то посада в ті часи була найбезпечнійша. Одного ранку поперебирані за »ци ілів« вибралися ми зі знайомими панночками до того товариства, де дістали ми документи »рабочих«, а в руки ріжні причандали, як лопати, граблі, мішки, тачки і т. п. річи. По 8. днях перейшлися ми по вулицях міста. Все видавалося нам тепер після криївки новим. Ми мали вдавати австрійських воєнно—полонених, а було це вигідно тому що

в недавних бараках були такі і ждали на відїзд в Австрію. Між собою розмовляли ми по німецьки і поназивали себе нім. назвищами. Місцем, де ми мали працювати, був огород, який був зараз під самою тюрмою. Тут закватирувалися ми в однім пустім домику і вже по пол. вийшли до роботи. Робота була тяжка. Засипали ми ями, збирали і вивозили каміння і т. п. Скоро кождий з нас мав повні долоні мозолів, а робити мусіли ми совісно тому, що з нами працювали правдиві робітники і треба було старатися не дати себе пізнати, що ми не з »рабочих«. Праця давалася нам в знаки так, що ми і на небезпеку вже не звертали уваги. По роботі заходили ми вечерами до знайомих в місто. Був кінець квітня, весна в повнім розгарі. По вулицях повно народу, в парках мов в раю, кругом зелень, радість, життя. Одинокою нашою розривкою було море, над беріг якого ходили ми тепер зі знайомими що дня. Тут вдивляючись в його синю далечінь, дивлячись на кружляючі меви і вслухуючись мов у казку в шум бурливих филь, забували ми за наше безвихідне положення і неслись думками ген, туди, де покинули рідню, не маючи від неї вже два роки жадної вістки. Здавалось, вічно стоявби я отут так безжурно, забуваючи про дійсність, полинувши думками в невідомий світ. А місячні вечері над морем, шум филь, блимання маяка і співи на берегах навівали на душу якусь тугужаль і так вбилися в память, що їх ніколи не можна забути.

Минуло 8 днів, як ми стали на роботу і 23 квітня донесли нам, що наших випущено з тюрми на волю і що можемо вертати до своїх. По роботі (щоби не звернути уваги робітників), рушили ми до приюту виздоровців, де зібралися випущені з тюрми і ті, яким вдалося скритись перед арештом. Випущено наших на волю тому, що з Київа приїхав сюди пор. Г. з наказом від »ісполкому«, освободити Галичан і вивести до частин всі наші установи, які істнували до часів арешту, крім лічниць і приютів. Приют був тепер центром, де збиралися всі наші. В лічницях було ще досить хорих. Большевики відносилися до нас тепер ворожо. Звязку з частинами не було, ми були тепер самітні, здані на власні сили і судьбу. Цілею кождого було тепер видістатися з Одеси. З криївок прибувало все більше наших. При арешті відібрано всім оружя, якого тепер не хотіли вернути. До міста ніхто не виходив, зі страху перед арештом. (В »Чека« сиділо дальше кількох наших старшин, деяких з них пізнійше розстріляли).

27 квітня вирушило нас до 250 старшин, стрільців, а також кілька жінок, на товаровий двірець. Тут мали ми дістати окремий поїзд, і ним мали виїхати з Одеси. Завагонувалися ми в призначених для нас товарових вагонах і ждали на льокомотиву, яка мала прибути о 3. год. пополудни. Команда двірця впевняла нас, що льокомотива прибуде »сейчас«, але то »сейчас« тягнулось в безконечність. З міста тим-

часом сходилися наші. Вечеріло. Разом з надходячою темнотою, надходили до нас чорні думки. Чогось охопив нас страх. Кождий відчував непевність і передбачав якесь лихо. Всі ходили сумні, з повислими головами. Між нами ходили чутки, що больш. мають нас цеї ночі арештувати і що пополудни відійшов за Одесу курінь Китайців зі скорострілами, який мав нас там ждати. Пор. Г. (делеґат з Київа) впевняв нас, що це все брехня і що він ручить своїм мандатом від »ісполкому«, що нам нічо не станеться. Його впевнення нас трохи успокоїло, але чутки не переставали нас трівожити. З міста мало до нас приїхати кілька Українок з вісткою, що нас мають арештувати і радили нам скритися в місцевих Українців. Про це знало тільки кількох наших, та знову запевняв делеґат, що нам з голови волос не спаде. Неспокій між нами зростав. Кількох наших вернуло до міста. Вкінці постановили ми держатися разом, лишитися на двірци і ждати відїзду. Була пізна година і ми почали розходитися по ваґонах. Довго не втихали по ваґонах балачки. Настала глубока ніч. Кругом тишина, переривана від часу до часу свистом льокомотиви, або глухим крісовим вистрілом десь із міста. Чорна ніч сумом лягла на Одесу. Місто дрімало — та не дрімалося довго нам в ваґонах. Вкінці і до нас загостив сон, люде почали засипляти. Довго не давали мені думки вснути, аж десь по півночі і я задрімав. —

Пробудила мене якась метушня кругом ваґонів, звідки доносився тупіт людських ніг і туркіт коліс від скорострілів. В ваґоні хтось раптом піднісся і крикнув: »ми пропали«. Зпоміж ваґонів чути було голоси: »товарищ! заході в лєво«. В ваґонах почали будитися і з запертим віддихом слухати метушні, яка доносилася з надвору. Кількох нас заглянуло крізь двері. Там посувалася до наших ваґонів розстрільна. В однім кінці наших ваґонів роздався вистріл, за ним більше, а дальше і коло нас почали стріляти. З початку думали ми, що це облава на »нальотчиків«, але скоро посипалися на нас кулі. Було ясно, що стріляють на нас. Втікати було неможливо, тому, що ми були окружені. Стрілянина змагалася зі скаженою силою. Кулі свистали між нами, вдаряли об стіни ваґону, з яких летіли відломки дерева. Полягали ми долілиць на підлогу і ждали смерти. Ожидання це було страшне. Хтось почав кричати помочі, але його успокоїли, щоби не давати знати, що ми ще живі. За хвилю знову кількох закричало і просило помочі — це були ранені. В темноті ніхто не знав, хто ранений. Кождий лежав мов задеревілий, заглядаючи смерти в вічі. Крики змагалися, бо з сусідних ваґонів почали кричати ранені. А стрілянина не втихала і гук крісів, свист куль і крики ранених зливалися разом і творили якусь дику музику. Лежали ми немов без памяти і ждали. Ратунку не було, боронитися не було чим, втікати значило тільки, — що певна смерть. За якийсь час стрілянина

втихла, чути було тільки зойки ранених, а з надвору доносився крик »героїв«: »вихаді!..«

Ніхто з нас не хотів на таке прохання виходити, коли ж голоси змагалися, почали ми підходити до дверий вагону. Тільки ми почали виходити з вагонів, як знову з такою самою силою почалася стрілянина. Тепер було ясно, що »герої« хочуть нас всіх вистріляти. Знову повторилося те саме пекло, що перед хвилею. Знову лежали отак, в цю хвилю бажали тільки скорійшої смерти, щоби не чути і не бачити того, що діялося. По якімсь часі з надвору почулись свисти, стрілянина втихла. Видко командант давав знак перестати стріляти. І знову голоси »вихаді...« а коли ніхто не рушився з місця, »герої« почали стукати прикладами крісів об стіни вагонів викрикуючи »вихаді, а то пострелямем как сабак«!« На таке гарне прохання почали ми виходити, все одно, думали де гинути, у вагоні чи під ним. З вагонів чути було благаючі крики ранених і плач жінок. Нам приказали забрати свої річи і сідати на землю. Геройська розстрільна окружила нас, держала кріси на поготівлю, лаючи і проклинаючи нас. До ранених нікого з нас не допускали. З нас почали »герої« стягати красше убрання, годинники, а у декого і обручки. Холод давався в знаки і кождий дзвонив зубами то від холоду, то від недавного пережитого і непевного будучого. —

Нараз десь із міста донеслось кілька вистрілів, »герої« заметушилися приготовляючись до стрілу, а ми на смерть. Якийсь »командір« почав кричати, щоби не стріляти. Вислано в цю сторону розвідку і все знову успокоїлося. Почало світати. Розійшовся туман, стало ясно. Тепер побачив я, що я був у крові, яка видно спливала з якогось раненого, як ми лежали в вагонах на підлозі. Коли стало вже ясно, з міста приїха а ратункова стація, яка забрала ранених і убитих. —

Зійшло сонце, а з ним вступила якась надія, всетаки в день не могло з нами статися вже те, що в нічній темноті. Дістаємо наказ вставати і уставлятися в чвірки. Нічних »героїв« змінили чекісти, які нас окружили з крісами готовими до стрілу, за ними ішла друга розстрільна, дальше кіннотчики, на переді стежа, яка розганяла всіх людей, які були на вулицях, куди ми мали переходити, стріляючи від часу до часу на пострах в гору, а за нами сунув броневик зі скорострілами. При відході зі стації зроблено у кождого ревізію і відібрано останні річи. З такою парадою, як найнебезпечнійші злочинці, рушили ми вулицями міста. З далека вже побачили ми мури славної російської тюрми і за якийсь час зачинилася за нами тяжка залізна брама, за якою лишилася воля і ми опинилися серед високих холодних мурів. Цілий май пересиділи ми за ґратами, поглядаючи зі сумом в далечінь на волю, ожидаючи своєї непевної долі.

Приміщено нас у двох камерах, в кождій приблизно по 150 чол. З часом до нас прибули ті, яких арештовано пізній-

ше в Одесі по домах виздоровців, лічницях і приватних помешканях і деяких частинах. В тюрмі довідалися ми, що нас хотіли вивести за Одесу, де на нас ждав курінь Китайців, які мали з нами розправлятися, але залізничники про це довідалися і мали зіпсувати льокомотиву чи погасити в ній вогонь. Чи це правда, не знаю, таке говорилося між нами, а також що ратункову стацію мали прикликати залізничники а не большевики. (Між залізничниками було богато свідомих Українців, між ними богато нам особисто знайомих). Режім в тюрмі був строгий. На прохід можна було нам виходити раз на пів години в день. Харчували нас так, щоби ми не померли з голоду і скоро кождий з нас ледви держався на ногах. Заборонено нам навіть співати. Тюремні дозорці і начальник відносилися до нас дуже прихильно. Через них були ми в звязку зі знайомими в місті, від часу до часу діставали від них часописи, а від дозорців довідувалися про ріжні новини. Тюрму охороняли головно Китайці, а також і.. наші стрільці, які вступили до больш. на службу. Аж в тюрмі ми довідалися, чому нас арештовано. Частина армії У. Г. А. перейшла на сторону армії У. Н. Р., яка ішла тоді в злуці з Поляками, а ми за це мусіли заплатити і на нас це »скропилося«. Але не тільки на нас, також в інших містах були подібні кровавi арешти Галичан і немало наших людей заплатило за це життям. — Положення наших було непевне, кождого дня ожидали ми, коли прийдуть викликувати нас »на свободу« (що значило на розстріл), а це бувало в тюрмі дуже часто. Ходили також чутки, що всіх старшин мають розстріляти; в ті часи всього можна було сподіватись, можна собі уявити, якою мукую були нам оті дні в ожиданню страхіть... Всі ходили зголодовані і зморені мов тіни. Брязкіт ключів тривожив кождого Напруження це відбилося деяким на здоровлю (один сотник пізнійше зійшов з розуму.)

Одного дня з початком червня дістали ми наказ, вийти з річами на подвіря тюрми. Тут провірили нас і забрали кількох »на свободу«, між ними от. Гарабача: (Нам заявили так, що беруть їх »на свободу.)« На другий день імена їх були оголошені в газетах в списку розстріляних (петлюровских афицеров.) По полудни опустили ми тюремні мури і знову в »параді« направилися на стацію, де завагонувалися. Відвозили нас до Миколаїва, а звідти мали нас везти десь дальше, здається на Сибір. По дорозі обдерли нас з убрань (замінюючи їх убранями з мішків, а в наших парадував »конвой«,) годинників і інших річей, які іще дехто виховав. Ескорта наша складалася з самих Жидів, включно з комендантом (між ними був один »православний«.) Кільком нашим вдалося по дорозі до Миколаїва втечи (деякі скакали з поїзду підчас їзди.) Мав і я нагоду до втечі, але був такий виснажений, а до того ще тоді захорів, що мені не вдалося. Пустився я вже був утікати, але ноги відмовили послуху, голова

закрутилася і відійшовши кілька кроків я впав без притомности; коли прийшов до себе, мусів вертати назад, не було сили. В Миколаїві закватирували нас в касарнях при відділі »чека«. Тут прийшовши трохи до сил, не маючи охоти мандрувати в непевну дорогу, може і в Сибір, дав і я враз з двома товаришами недолі, ногам знати. Довго скривалися ми по німецьких кольоніях, як робітники, вдаючи полонених Австрійців, дальше як громадські пастухи і т. д., аж доки нас судьба не розігнала в ріжні сторони. Попастися в руки большевиків значило тоді тільки, що відразу бути застріленим, як це мало місце в ріжних околицях з нашими.

Довго блукав я по херсонських степах, подільських лісах і добрих людях, аж в 1921. р. вдалося мені дістатись до Румунії. Переправилося нас кількох лодкою через Дністер, але попали ми якраз на румунську стежу, яка відкрила по нас вогонь. Спасли нас ноги. Команда знову, в якій ми зголосилися, хотіла нас відставити назад на Україну, але на щастя комендантом, як виявилося з балачки, був один старшина з Трансильванії, який колись за Австрії служив в тім полку, що і я, і завдяки йому нас відставлено до табору, а звідси до арестів сіґуранци. По довгих тяганинах по арестах, підваллях і т. д вдалося мені вкінци, знову завдяки одному бувшому австр. старшині, видістатись на волю. Що сталося з транспортом, який я залишив в Миколаїві, не знаю. Чув я, що богатьом вдалося пізнійше з дороги втечи, а решта помандрувала десь аж в Архангельск. —

ХАРАКТЕРНИК.

Моя подорож до Київа через фронт у квітні 1919 р.

(Уривок зі спогадів.)

Дня 18 квітня 1919 року я довідався з приватної розмови від директора політичного департаменту Мін. Внут. Справ про те, що він шукає когось, хто би згодився поїхати від Уряду до Київа для встановлення звязку з »незалежниками« та »боротьбістами« з метою викликати за їх допомогою повстання в Київі. Але перед тим, заки розповідатиму дальше, мушу зазнайомити читача з »обставинами«.

Отже я тоді був на посаді урядовця для окремих доручень при Міністрі Закордон. Справ і перебував разом з Міністерством у Рівному.

Наша армія, яка перед тим переможно посувалася на Київ, під впливом »Камянецького перевороту« та завдяки політиканству наших партій, випустила ініціятиву зі своїх рук і відходила повільно назад під тиском російських частин, які

намагалися здобути Рівне, спрямовуючи удар по лінії Київ-Шепетівка. В такий мент соціялісти-міністри думали направити становище, викликавши в Київі за допомогою лівих соціялістів так зв. »незалежників« та »боротьбістів« повстання, в разі успіху звичайно дати їм ряд »міністерських тек«, а потім розпочати вже від імени такої »лівої« влади мирові переговори з російським урядом. Цілий цей плян відзначався, можна сказати, вражаючою наївністю, дитячою вірою в те, що Московщина воює лише з наміром »встановити пролєтарську владу« й більше жадних цілей не має, та вірою у впливи й силу »боротьбістів« і »незалежників.«

Я особенно не будучи соціялістом, безумовно не поділяв їхньої віри в успіх, та бачучи абсолютне невміння зорґанізувати військову акцію, навіть маючи до розпорядження кілька десятків тисяч вояків, певні грошеві засоби і більш-менш відповідне матеріяльне забезпечення, — був переконаний, що колиб якимсь трудом їм і пощастило, то й то-б вони віруючи в »принціповість« російського уряду не використали-б свойого успіху. Але я задихався в задушливій атмосфері рівенського життя, хотів вирватися на вільний воздух, а головно хотів переконатися наочно, як про силу ворога, так і про симпатії чи антипатії населення. Виходячи з тих міркувань, я запропонував згаданому знайомому виставити мою кандидатуру на »дипльоматичного гонця« чи може »розвідчика« (словом, як хто захоче це назвати). Пропозиція моя була принята і я дня 20 го вже почав готуватися до подорожі.

В першу чергу я переконався, що наша »влада« навіть не мала в свому розпорядженні якогось підробленого документу, з яким можнаб було їхати в російські розположення. Ті »посвідчення«, які мені пропонували, були цілком непридатні й тому я мусів був, плюнувши на всякі папери, перенести свою увагу на..... »зовнішний вигляд«.

Не гаючи часу я придбав відповідне подерте убрання, стару салдацьку білизну, паршивенький кашкет, торбинку, ціпок й поганенькі чоботи. Своє уповажнення від Уряду, друковане на тоненькому полотні, вшив до кашкету, розпластавши його між підшивкою й покриттям, а урядового листа, друкованого на тонесенькій бібулі, вклав у оправу старенької книжечки, окладинки котрої були зроблені з подвійного тонкого картону, тектури, обклеєної шпалєрами й відповідно засмальцованої. Приготувавши все це, я спеціяльним крученням в руці середньої грубости дрючка викликав на руках поважні мозолі, а потому весь вимився розчином невеликої кількости глини, гною та тушу-сепії. Закінчивши своє »переодягання«, дня 22 квітня я виїхав до Шепетівки.

В Шепетівці, куди я прибув біля 4 години ранком, чути було стрілянину й війська очевидячки готувалися до відходу. Кількох стрільців, до котрих я звернувся з запитанням про стан справи однозгідно поінформували мене, що большевики нати-

скають і наші »цофаються«, бо вже »ось кіннота на карку«. Залізничник, до котрого я звернувся з проханням зясувати, як стоїть справа, мав перелякане лице й сказав, що ось-ось вскочать большевики, та що родини залізничників уже налагодилися тікати на сусідні села.

Згідно з одержаними відомостями російський панцирний потяг був уже в Хролині, а тому я вирішив піти в напрямі на Судилків, щоб з півдня минути Хролин і дістатися на стацію Полонне.

До Судилкова вів лісом досить добрий шлях, який був увесь забитий втікачами; хто йшов пішки з клунком в руках, хто примостився на возі, що мов балагула, був переповнений людьми, на обличах малювався жах, і дійсно »ніхто не співав, не радів«. Наші останні відділи лишилися позаду й серце стискалося у мене від якоїсь дивної мішанини жалю й ненависти. Пройшовши пару кільометрів разом з втікачами, я вирішив відділитися й податися окремо. Я звернув на лісову вузеньку доріжку, яка привела мене до хати лісного. Тут я лишив свій піджак й шинелю, котрі були за добрі, й дістав у замін стару подерту, богато разів латану куртку із гуньки з найріжнороднійшими латками. Ця куртка вже більше року служила як підстілка псові й рукави виявляли виразні »сепаратистичні« тенденції. Коли до цього додати, що в штанах те, що зветься матнею, було видерте, а особа, вдягнута в те все, мала вигляд людини, щонайменше пару літ не мавші нічого спільного з водою — то ви зможете приблизно уявити собі мій вигляд.

Від лісного (за його порадою) я рушив на північний схід, лишаючи Хролин (з якого все ще чулася гарматна стрілянина) з таким розрахунком, щоб триматися на віддалі 10-15 верст від залізниці Шепетівка-Козятин. Доводилося йти лісом навпростець, переходячи по пояс холодні лісові струмки, та перескакувати з купини на купину, перебиваючися через маленькі лісові болотця. Так я йшов цілий день, обминаючи села й шляхи. В торбі мав спеціяльно приготовані галєти-коржі, печені на салі й гриз їх час від часу. Нарешті перед вечером я підійшов до якогось маленького лісового сельця (назву забув) і вирішив попроситися на ніч до хати.

Старий господар довго вагався, чи прийняти мене, нарешті зважився, повіривши, що мене ограбували, коли я вертався зі служби до дому. Я обережно розпитував, як їм живеться, чи не бються тут де поблизу і т. інш. Селянин був цілком несвідомий, чув, що бються »большаки« й »петлюрці«, казав, що двох хлопців з їхнього села пішло в »петлюрці« та шкодував, що люде бються між собою. Я намагався було переконати його, що таки треба боронитися, як на нас нападають, але він був глибоко переконаний, що його ніхто не дістане в його хаті, і я побачив, що дальша розмова була зайва. Побалакавши ще трохи, ми полягали спати. На другий

день раненько я рушив дальше, при чому мій господар мене трохи підвів й розповів, де по дорозі буде річка, яку треба переїхати човном. Дійсно, пройшовши кілька кільометрів, я підійшов до річки, за якою розкинулося село. На другому березі, над річкою стояла хатина, а біля неї човен. Довгенько довелося мені гукати, поки нарешті якийсь парубок за невеличку плату перевіз мене через річку.

Не встиг я дійти й до середини села, як помітив надзвичайний рух: селом бігли налякані баби, дядьки спішно виганяли коней й гнали в той бік, звідки я прийшов, а діти якось підозріло метушилися. Я запитав у дівчини, поспішавшої повз мене, що сталося, й одержав коротку, перелякану відповідь: »большаки вже в селі.«

Кілька хвилин пізнійше, я побачив кількох кінnотчиків, які з криком (певно пяні) гнали вулицею села. Не міркуючи довго, я перескочив тин у чийсь город і ліг під самим плетеним тином. З лайкою, очевидно на адресу »хахлов«, котрі не дали »лошадков«, а поховали десь, чвалом проїхали їздці. Я-ж, не гаючи часу, зірвався й подався городами в напрямі ліса. Дістався у лісову гущу, я без перешкод мандрував цілий день; ввечері був уже на рівні з Полонним, але тому, що я ще вчора був змушений перейти на північ від залізничої лінії Шепетівка-Козятин, то в даний мент я знаходився в місцевости, положеній кільометрів 10 на північ від Полонного. Підночувавши на хуторі я досвіта ще рушив дальше з наміром дістатися на стацію, влізти на потяг і таким чином можливо скорше бути в Київі. Не доходячи кільометрів пять до Полонного, я зустрів трьох молодих Жидів, які їхали підводою, й попросив їх підвезти, кажучи, що я червоноармієць, з полону. Жидки охоче взяли мене зі собою, по дорозі розпитували новини, лаяли страшенно нашу армію й розповідали казки про те, що вже вибухла революція в Німеччині й в Анґлії, а в Америці не сьогодня-завтра почнеться. Я їм, як то кажуть, »підбрехував« і це можливо стало мені в пригоді, бо два кільометри від Полонного ми зустріли московську стежу. Один із Жидків негайно дістав із кишені зірку й вчепив на кашкет, а коли військові до нас приблизилися, показав їм своє посвідчення, сказав,, що решта осіб »свої«, й тихо додав ще пару слів, і ми рушили дальше. Недалеко від двірця я зліз, а Жидки подалися до міста.

На стації не було видко нікого, а недалеко стояв потяг, який складався з паротягу, двох ваґонів і »площадок«, на яких було повно ріжного військового майна. Паротяг стояв під парою і машиніст мені сказав, що за півтора години має відійти до Козятина.

Треба визнати, що мені щастило, бо тоді можна було й кілька день чекати такої нагоди. Звичайно, що потяг військовий, отже треба було влаштуватися так, щоб ніхто не бачив. Тому то я в тому місци, де кущі близько підходили до

»площадок«, потихеньки видрапався на неї і заліз до старого апарату, призначеного до нищення вошей, т. зв. »Геліоса«. Нутро апарату було таке, що я мусів скурчитися і в такій незручній позі, майже без руху, просидіти мало не 12 годин!

Дочекавшися нарешті відїзду поїзду, я з полекшенням зітхнув, але подорож була не з веселих: по перше, мені в моїй сепаратці було дуже тісно й холодно, а по друге, почав падати дощ, від котрого я не мав як сховатись. Намерзся як собака, після кількох годин їзди нарешті дістався до Козятина. Повна темрява як не можна ліпше пригодилася мені — я непомітно виліз із свого »купе«, розігрів руки й ноги гімнастикою й посунув на стацію у салю І. кляси.

В салі на другому помості, замузаному й загидженому, покотом спала ріжна публика. З буфету не було й сліду, поломані столи й стільці позаймали військові. Умостившись у куточку я заснув. Але не довелось довго спати, енергійний удар прикладом під бік збудив мене — я розкрив очі й побачивши над собою червоноармійця, який мене так делікатно будив, а другого — з револьвером, який саме переглядав папери мойого сусіда, зрозумів, що це перевірка документів. Надходила рішуча хвилина. Я навмисне, вдаючи заспаного, вибалушивши безглуздо очі, глянув на нього, щось промурмотів, байдуже відвернувся та почав хропіти. У відповідь на нового штовхана вилаявся голосно та соковито й розщібнувши поясок штанів, почав голосно лаючися, шукати вошу, нанизуючи »добірну« московську лайку. Саме надійшов військовий, що властиво перевіряв документи і глянувши недбало на мене, промовив до свого товариша: »брось, таваріщ, что ти, развє нє відіш, кто он, какой у нєво документ то может бить.« Глянувши на мене ще раз, очевидячки вони цілком переконалися, що в такої »особи« взагалі комічно питати документа, пішли дальше, а я спокійно перевалився спати, бо потяг щойно ранком мав йти дальше.

Раненько вставши я поспішив до свіжо сформованого потягу товарового, яким їхало богато ріжного народу на Хвастів, де-хто чекав того потягу вже днів чотири-пять.

Вмішавшися в юрбу я заліз до »тєплушки« і з приємністю та здивовано слухав, як селяне та робітники голосно лаяли »комісарів« і »комуністів« і згадували з вдячністю часи »Петлюри.« Особливо мене здивувала сміливість селянства та кількох залізничників. Річ у тому, що у наш вагон набилося стільки народу, що яблокові не було де впасти, і звичайно, до дверей неможливо було протовпитися, а тут раптом видряпався якийсь чекіст на поріг вагону й зажадав документів. Присутні почали доводити неможливість задовольнити його бажання, але чекіст зажадав тоді звільнити вагон. Озлоблена й без того довгим сидінням на стації публика почала лаятися, вийти відмовилася, а селяне й залізничники просто почали лаяти його й усіх »комісарчиків«, що тільки »командують« та »кров нашу пють«, а дехто навіть голосно заявляв: »по-

чекайте, прийде на вас Петлюра!« Чекіст, зустрівши такий опір, сховав револьвер і відійшов. За годину потяг рушив і ми поволі їхали в напрямі Хвастова зустрічаючи час від часу російські ешелони, які йшли на фронт. По обох боках насипу, як грізне »memento« завойовникам, що чотири-пять кільометрів лежали догори колесами рештки паротягів, побиті панцирки, поломані площадки та поторощені вагони.

Приїхали ми дуже в пору до Хвастова тому, що ледви я встиг вискочити з вагону, як побачив військовий ешелон, який відходив до Київа. Не думаючи довго причепився я до сходів особового вагону вже рушившого потягу й так виїхав із Хвастова щасливо уникнувши перевірки документів.

До Київа прибули ми вже над вечір і я кинувся до адресного бюра, щоб довідатися адресу дружини, котра повинна була змінити помешкання. Це було якраз 26 квітня (неділя) й тому адресове бюро було замкнене. Отож треба було якось вийти зі ситуації. Не довго думаючи довідався я, де живе один з працьовників бюра, подався до нього, вчепивши до подертого кашкета червоноармійську зорю. Знайшовши урядовця, почав я домагатися, щоб він негайно пішов до бюра й дав мені потрібну відомість, а коли він почав відмовлятися, то я наробив бешкету кричучи, що мовляв »годі кров пити!,« що я з фронту на один день тільки відпущений не маю навіть як передінутися та побачитися з родиною тому, що якась погань позасідала в бюрах і не хоче узгляднити! Галас дав наслідки й через пів години я був в дома. Довго мене не хотіла впустити господиня, боячися відкрити двері, нарешті покликала жінку й тоді лише впустила, але дружина в перший мент, як то кажуть, остовпіла бачучи мене в такому вигляді й не знаючи, я це, чи ні.

Не буду розповідати, з якими труднощами довелося мені змивати свою »шкаралупу«, відчищуватись від бруду й приймати людський образ.

На другий день, я вже відповідно переодягнений й забезпечений всіма потрібними паперами урядовця військового комісаріяту, пішов відшукувати К. Прокопенка, одного з незалежників (тепер провідний комуніст і навіть був один час одним із членів колегії Губчека), з котрим мав по дорученню Уряду вести переговори.

По дорозі оглядав я місто: сміття й бруд чергувалися з крикливими плякатами, дешевими »діктовими« арками та порожними вікнами крамниць. Знайомі, котрих зустрічав, мали жалю гідний заляканий вигляд, де-які намагалися скорше пробігти, боячись як зачумленого, дехто-ж не міг побороти цікавости, підходив, наспіх кидав пару запитів (майже однакових: »чи скоро прийдемо«, та »чи правда, що з нами французи«) і кажучи, шо небезпечно, бо стежать, тікали як мога скорше.

Нарешті я знайшов поданий в адресі дім і за пару хвилин мав побачитися з тодішньою »опозіцією«, на котру наші соціялісти покладали такі надії.

На броневику.

(Уривок з роману »Чорторий«).

. . . . . .

* * *

На стації тихо, безлюдно.

Самотно стоїть на покинутих торах броневик — і з жалісною докукою точиться з циліндрів його машини тонке нудне скигління пари. І не йметься віри, що ще недавно, всього пару днів тому, був тут рух, підходили й відходили поїзди, дзеленькали дзвони, шуршали по пероні підошви пасажирів.

Похмуро простяглися навколо в далину мертві простори піль і сірий сум пробігає по них.

Василь стоїть посеред перону й прислухується. Десь далеко в бік Вапнярки, як глухий гуркіт грому, гупають гармати. І слухають цей гук в німому сполоху голі поля, дерева, безлюдна рампа, і тоскно перебігає з далини телєґрафним дротом глуха невідомість і безнастанна потужна трівога.

І тільки байдужо, спокійно серед цієї трівожливої тиші визирають з броневика чорні гирла гармат і кілька козаків ритмічними помахами рук гучно кидають на тендер колоди.

Василь підходить ближче до броневика й зупиняється. І пє очима великі літери на сірих сталевих боках панцирника: »З а п о р о ж е ц ь«.

От це той лєґендарний »Запорожець«, про якого стільки наслухався!

І з пошаною лиже поглядом сірі плити холодних панцирів, роззявлені пащі гармат, невиспані обличча козаків.

Раптом здрігнувся: хтось ухопив його ззаду за лікоть.

Швидко озирнувся й здивовано відступив назад.

— О! Звідки ти тут?

Перед ним — його університетський товариш, тепер сотник Павло Сопко.

І, вже цілуючися, пригадав собі: гм, та цеж Павло, здається, й командує »Запорожцем«!

— Що я тут — не дивниця. А от якими вітрами тебе сюди занесло?

Пішли, розмовляючи, пероном.

А десь в далині, як грім, раз-за-разом важко гупали гармати.

— Це що? Броневики?

— То »Гонта« наш в бою з ворожим панцирником.

Зараз їду його заступити. Хочеш — поїдемо. Тільки попереджаю — може бути й бій. Не лякаєшся?

— Іще що!

І. сказавши це, почув, як дрібними мурашками пробіг по тілі холодок.

— Ну, то ходім.

Броневик сталевий, холодно-сірий. Два ваґони спереду, два ззаду, в середині — паровик. Стерчать з отворів гармати, визирають з бойниць коротенькі цівки скорострілів.

Сопко підвів Василя до переднього ваґона й зупинився.

— Лізь.

Василь вліз і конфузно озирнувся. Купи гарматних набоїв, як дині на торзі. Збоку, мов теля у стайні, гармата з просуненою у ваґонову діру головою.

Василь поторгав її пальцем, з цікавою обережністю обійшов збоку і визирнув в отвір.

Просто перед ним, тьмяно виблискуючи в сутінях похмурого дня, бігла в далечінь рівна полоска сталевих рейок — і була вона якась сумна і безрадісна.

— Так. То ти, значиться, »кришпадєнт«*), Василю... Ну, вражінь у мене наберешся, скільки хочеш. Особливо, якщо в боях, кажеш, ніколи не був.

І, вихилившись з дверей ваґону, гукнув:

— Ну, що там, хлопці — готово?

— Так, пане сотнику! Всьо в порядку! — виразно, по військовому відрапортував хтось із Галичан.

То є тут і Галичани, значить! І стало враз чомусь приємніше на душі.

Сопко урочисто випростався й обтягнув пас на животі.

— Михайличенку! Сиґнал до одходу.

— Голосно, з мідяним виляском продзеленчала сурма і тріпнулося серце у Василевих грудях. І пригадалося матірне, коли він виходив з дому: — Дивисяж, сину, не барись!

Забігали козаки, замкнулися двері і шумно викидаючи пару з бокових циліндрів, паровик тяжко заворочав колесами.

Броневик рушив.

— Лізь туди, Василю — там тобі виднійше буде, — показав Сопко вгору на комендантську вежу. — Сядь там собі і розглядайся.

Василь подивився вгору. Вежа маленька, тісна, на одного чоловіка.

— Ну, а ти-ж де?

— Я? — і по дитячому всміхнувся. — Я, бач, звик завжди на даху бути. Просторнійш там і виднійше... Ну, лізь. А щоб тобі зрозуміло було, поясню сиґнали — у нас, бач, усе по сиґналах. Ото як почуєш протяжний звук сурми чи гудка — сиґнал: вперед! Два короткі: назад! Три короткі — зупинись! Два короткі, один довгий — швидко!.. А от коли загуде без перестанку паровик — сиґнал, що нас обступили. Броневик тоді відходить назад, стріляючи з усіх скорострілів. А їх у нас двадцять чотири — уявляєш, яка тоді симфонія виходить?

---

*) Іронічно: Кореспондент.

— А часто бувають такі випадки?

— Ну, часто — ні. Але трапляються. Головним чином при відворотах. Вріжешся за ворожу лінію, от і той... Ну, я лізу вже на гору... Ага, Василю, ще одно: коли почуєш сиґнал до стріляння — роззявляй рота, щоб часом не оглушило. Не забудь!

Василь вилазить по залізній драбинці на вежу, сідає і приставляє око до прорізу. Вертяться дерева, переліски, гайки, ліниво лізуть назад сірі неповоротні телеґрафні стовпи. Василь зазирає у заднє віконце: мокрі сталеві покрівлі ваґонів і над ними коротенький, як надкурене сиґаро, панцирний димар, з якого паровик важко випльовує вгору клуби білого з парою диму.

Працює машиніст! О, це не тому пара, з яким він їхав учора із Жмеринки: одна, каже, собака, чи тому, чи цьому чортові служи, аби душа в живому тілі...

Близько коло себе бачить Василь Сопка на даху. Широко розставивши ноги, стоїть, і видно Василеві його міцні, густо заляпані болотом юхтові чоботи.

— От ці великі, незнані нікому герої, що безбоязно наставляючи свої груди смерти, двигають на своїх плечах увесь тягар тяжкої нерівної боротьби!

І з побожністю оглянув струнку Сопкову постать і стало враз соромно за себе, за свою бездіяльність, за бездіяльність тисяч молодих здорових боягузів, що укриваються по ріжних непотрібних тилових установах, приссавшися до »державного центру«.

Доїхали до перестанку. Зупинились. І стало чути враз, як десь недалеко, виразно, з мідяним ревом гриміли один за одним гарматні стріли.

Похололо в грудях. От воно — справжнє, фронтове!...

З верха ваґону почувся знайомий голос:

— Ну, що там? Вже? Вперед!

І броневик посунув далі.

Серце Василеве застукало частійш: це ж його перше бойове хрещення.

Ліс. Гола тиша навколо. За лісом мертвий сум на полях. І крізь гуркіт ваґонових колес раз-по-разу долітає до Василевого вуха:

Гуп! Гуп!... Гуп-гуп-гуп!..

Минули місток, обігнули закрут — і враз порівнялися з »Гонтою«. Він стояв на мості і з страшним ревом виригував з гарматних пащ блискучі снопи полумя.

На даху »Гонти«, так само, як і Сопко, стояв стрункий старшина. Дивився кудись наперед у лісову просіку і спокійно подавав команду.

Стали.

Старшина помітив Сопка, повернувся й »козирнув«.

— Ми відходимо зараз по дрова. Заїзжайте наперед — нас вже намацують. Через пів години повертаю.

І крикнув в сторону паротяга:

— Назад!

Враз, пригинаючи верхи дерев, із шаленим свистом щось вилетіло з-за ліска, гучно розірвалося і, залишивши на місці клубок білого диму, бризнуло в сторони скалками сліпучого вогню й заліза.

Прогуділа сурма і обидва броневики рушили — один вперед, другий назад.

Викотилися з лісу, стали. Подалися трохи назад і зупинилися на скруті тору на узліссі.

Далеко через поле по-під другим ліском бачить Василь білий димок ворожого броневика. Видно паровик і чотирі звичайні відкриті тягарові платформи з гарматами.

— Диви-но, яка сміливість! От — іроди!..

І якось одразу відпав усякий страх і те, що Сопко стояв без прикриття на горі вагону, зовсім не видавалося вже дивним і незвичним.

— Ну, почнеться зараз!

І в ту ж мить почув за собою твердий, упевнений голос команди:

— До бою!

Під Василем у вагоні щось заметушилося. Клацнуло залізо.

— Прямою наводкою по димку на узліссі!.. Шість, нуль... Трубка: пять-нуль!..

— Гото-ово! — відгукнулися знизу.

Щось захололо в грудях, Василь зщулився і роззявив рота.

— Огонь!

Враз щось шалено рвануло повітрям, сіпнуло вагоном і боляче ляскнуло у вухах.

І в ту ж мить з виттям і свистом перелетів над »Запорожцем« ворожий набій, вдарив у землю і, хряснувши, пирхнув угору чорним каскадом рваного заліза, землі і рудого іржавого диму. Щось дзвенькнуло по колесах, сипнуло в панцирі вагонів і на місці вибуху зачорніла в землі глибока яма.

— Пять-нуль!.. Трубка: сорок пять!..

— Готово!

— Огонь!

Знову струснуло вагоном.

Василь дивиться у проріз вежі і бачить, як спалахкують на ворожім броневику короткі блискавки і раз-за-разом, пирскаючи вгору стовпами диму й землі, рвуться навкола »Запорожця« бомби.

— Пять-нуль!.. Пять, пять!..

Зненацька щось гучно гримнуло ззаду. Здрігнувся поїзд, шарпонув з місця і з безперестанним тривожливим свистом паровика швидко покотився назад. І в туж мить шалені громи стрясли цілий корпус поїзду: застугоніли скорострільні.

Нудно і тоскно зассало щось під Василевим серцем.

— Що? Обступили нас?

Миттю опинився на середині вагону. І ще не отямився, як почув зверху розлючений Сопків крик:

— Припинити стрілянину! Що ви, подуріли? І який чорт без наказу дав сигнал до відходу!

Один по одному стихли скорострільні. Але було чути, як дальші вагони аж захлистувалися від стрілів. Паротяг гудів. Броневик стрімголов мчав назад.

Сопко ухопив телєфонну слухавку, але зараз же відкинув її й вискочив назад на гору.

— Василю! А, Василю! — трівожно закликав він.

Василь підбіг і, хапливо дряпаючись по драбині, просунув голову в отвір.

Його обдало вітром. Поїзд з безнастанним свистом, не стримуючи ходи на поворотах, сильно розхитуючись і підстрибуючи, шалено летів назад. Мерехтіли перед очима дерева, кущі, мигали в полохливому бігу перелякані телєграфні стовпи.

В передніх вагонах стріляли. На тендері стояв бунчужний і розпачливо подавав Сопкові якісь знаки руками.

— Василю, щось неладне з паровиком. Дивися — де ж таким ходом! Ми десь вискочимо до дідька.

— Що ж робити? — перелякано запитав Василь.

Сопко швидко насунув кашкет на голову.

— Вилазь. Ти, здається, щось трохи розумієшся на машинах... Лізьмо до паротяга!

І вмить легко стрибнув на покрівлю сусіднього вагона і поліз рачки.

Василь швидко виліз із діри і без надуми скочив за Сопком. Але ноги його послизнулися і він почав сповзати на похилий бік.

Похололо в грудях. Упав на живіт і притулився цілим тілом до вагона. Страшенно трясло.

— Перестать стріляти! Якого чорта! — кричав Сопко, пригнувшися до вежі. — Гей там ви!

Убійча стрілянина стихла.

Почув Василь, що от-от упаде і дико скрикнув:

— Рятуй, Павле!.. Я падаю!

Сопко швидко ухопився одною рукою за вежу і простягнув Василеві другу.

— Тримайся середини... От так... Ну, лізьмо далі.

Стрибнули на тендер.

На дровах стояв окрівавлений бунчужний. Лице його було бліде як смерть. Обіч нього в калюжі крови лежало двоє забитих.

— Що сталося, Макаренку? Скорше!

Схвильовано, швидко почав розповідати.

Вдарило в тендер. Пробило бак з водою, вскочило у будку машиніста і там розірвалося. Боковий панцир виперся, дах навалився на регулятор і ручку від сіфона, гудок почав ревти.

Думали, що сиґнал, і піднесли стрілянину. Механік, помічник механіка і двох козаків забито. Паляч і звязковий тяжко ранені. Паротяг горить.

— Лізьмо, Василю!

Перебігли по дровах і вскочили в машину.

Паротяг був в огні. Поперек нього, коло печі, в калюжі чорної крови лежали з восковими обличчами машиніст і його помічник. У машиніста був розторощений череп. Помічник машиніста лежав з розверненим нутром, з якого страшно і дико визирали розпороті ґранатою людські кишки.

Якийсь козак стояв коло регулятора. Сіпав його рукою і не в силі був повернути.

Сопко кинувся йому на допомогу.

— Що робити, Василю? Не вертиться.

Василь безнадійно глянув йому в очі.

Машина горіла. Шипіло й свистіло з усіх рурок. Язички полумя розповзалися по цілій машині, облизуючи мащені олієм рурки, ґвінти, манометр, колісцятка.

— Гасім огонь! — крикнув Сопко

Кинулися до бака — бак був майже порожний. Відлам ґранати пробив його з боку; з діри, великою цівкою, витікала на землю вода.

— Що за чорт! Лиймо в топку, поки не витікла вся!

Зашипіло, засвистіло під котлом. З топки викотилася ціла хмара пари. Пахло звідусіль горілим. Рукав машиністів горів і смерділо від нього паленою вовною.

Сопко швидко відкинув ногою від топки машиністову руку і безнадійно спустив руки.

— Біда! Повибухають набої в ваґонах...

Василь хитнувся до вікна і визирнув.

Боки панцирника густо, як мухи, обліпили, почувши біду, козаки. Тримаючись руками за поручні, висіли, готові кожної хвилини кинутись на землю.

Стація була недалеко. За кілька сот кроків віднівся вже семафор.

— Зараз стація, Павле... Ми розібємося... Скачімо скорше на землю! — крикнув Василь в одчаї.

— На землю, кажеш?

Сопко враз широко розставив ноги над трупом машиніста і, натиснувши плечем на броню, з усієї сили рванув руками.

Гудок раптом завмер. І стало якось незвично тихо і поїзд, безсило повертаючи колесами, почав зупинятися.

По сторонах замиготіли людські постаті. То в паніці вискакували на землю з броневика козаки.

Поїзд пробіг трохи і став.

Сопко прожогом перестрибнув через трупи і вискочив з паротяга.

— Хлопці, куди?! Усі сюди, до паротяга! Відчеплюйте ваґони, відкочуйте їх в сторони!.. Усі разом!.. Швидче!..

Загримали защіпки, забряжчали залізні петлі об буфери. Хвилина — і дружним зусиллям десятків дужих рук вагони почали розсовуватися.

Паротяг і тендер горіли.

— Витягай трупи з паротяга!.. Викидай дрова з тендера! — кричав на всі боки Сопко.

А від стації вже мчав повним ходом на допомогу »Гонта«. З шумом підлетів, зупинився — і закипіла робота.

Сопко скинув шапку з голови і витер з чола піт.

— Х-ху!.. Ну, й моментик був, матері його трясця!. Вже не сподівався був живим з халепи вийти.

І крикнув до козака:

— Соколенку! Біжи швиденько на стацію і накажи викликати паротяг із Жмеринки. Скоро!

Крики, метушня навколо паротяга. Широкою цівкою заливав його водою з помпи »Гонта«. І з шипінням здіймалися вгору над ним густі клуби білої пари і никли в сутіні осіннього дня.

Василь довго дивився на чотири закляклі трупи, що недвижно лежали в стороні на землі, і з тупим почуттям у душі відійшов на бік.

— От, маленький епізод всього, деталь, а з таких епізодів і складається увесь жах того, що на людській мові носить таку спокійну, привичну для вуха назву: війна! Десь завтра, чи може й сьогодня ще, цей епізод в офіціяльному оповіщенні головного командування буде надрукований в ґазетах і звучатиме він так:

»На вапнярському відтинку наші бронепотяги енергійно стримували наступ ворожих панцирників. В бою на такій-то верстві бронепотяг »Запорожець« потерпів при незначних втратах легку аварію«.

І тільки. Точка.

Прийме земля до себе закляклі трупи машиніста і його безвісних товаришів, пробіжить над їхньою могилою осінній вітрець і розвіє память про них (»вічная память«!) на віки — вічні. Виросте над їхніми кістками буйний будяк в літі і киватиме волохатою головкою до інших будяків, що хитаються над безвісними могилами старих гайдамацьких, козацьких, княжих, скитських, бо-знає яких борців, якими вщерть наповнена на своїх широких просторах земля українська. І тільки нагородою усім їм, чи хто поляг з рушницею, чи з кремінним скитським списом у руці, буде широка, натхненна, буйна степова пісня великого, нікому в світі незнаного співця-поета, що пасе череду в полі, або ходить за плугом поміж будяками...

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ.

»Перші полонені«.

(Уривок з повісти: »Заметіль«).*

Вістка має швидкі ноги, а голос сильніший від усіх звірів на світі. Вилетівши звідкись, коли цікава та проворна, забіжить усюди, пролізе найгрубші мури, потрапить у найтайніші заулки, перебриде найбільш непроходимі води. Величезні простори міліонових міст перелетить вона в неймовірно короткому часі, застукає у кожне вікно, перерве найгвердший сон; щож казати про таку містину, як Золочів і про таку вістку як: »Полонених привели!« Пять хвиль не минуло від народин тієї вістки, як уже ціле місто гуло про цю незвичайну подію.

— Полонених ведуть!

— Полонених привели!

— Сотки полонених!

— Тисячу Москалів злапали!

Народ розглядався на всі боки, чи не видно де кольон полоненого війська. Врешті почав іти в сторону казарми і чим далі тим більше квапився і більше його було.

Зварич біг туди, куди всі, хоч ніхто властиво не знав, де полонені. Останними днями він мимовільно піддавався настроям, що панували в місті. Провожали золочівці військо, що пішло на російську границю, провожав і він, кричали якомусь старшині, що більше світив ґудзиками та шаблею, кричав і він, співали »Боже, буде покровитель...«, співав і він. Тепер бігли всі дивитись на полонених Москалів, він біг теж, хоч — як кажу — ніхто не знав, де можнаб оглядати тих цікавих людей. Це не були люде пять миль звідсіля, зза російської границі, це були якісь для всіх невидані єства, що зі зброєю в руках ішли на Австрію, били в її військо страшними гарматами, підпалювали села, насилували жінок, відрізували раненим Австрійцям язики, носи і вуха, горожан брали на муки, а дітей настромлювали на списи, як куропатву на рожен.

Зварич не дуже довіряв поголоскам про звірства Москалів, а бодай брав їх через половину. Та всеж таки те, що він приймав за правду, було вже таке страшне, що він радів безмежно, що в решті-решт удалося хоч трохи тих жорстоких ворогів ослабити, забираючи якусь часть у полон.

По дорозі наткнувся на знайомого старшину з 35 полку.

— Куди ви так? — спитав старшина.

Зварич не міг духа злапати.

— Ну, кажіть же! — нетерпеливився тамтой. — Може знову якась неправдива трівога?

* Повість зі стрілецького життя, Романа Купчинського »Заметіль« появиться небаром накладом »Червоної Калини«.

Зварич трохи завстидався. Пригадав собі вчорашню мандрівку народів, коли на місто грянула вістка, що Москалі під Золочевом.

— Я вчора не втікав і нині не думаю, пане поручнику — сказав трохи ніби ображено. — Але пустив хтось поголоску, що привели полонених. Біжать другі, піду й я... Подивлюся.

— Полонених?!... Яких полонених?

— Москалів!

— Ах, правда! — усміхнувся старшина. — Я чисто забув. Так, маєте рацію. Є, є полонені. Там на подвірю казарми стоять. Ну, доброго здоровля, я мушу йти.

Подав Зваричеві руку і пішов у свій бік.

Зварич трохи остиг у запалі бажання побачити полонених, — щось той поручник дивно про це говорив — думав він. Але може це в військових так. Вони за горді, щоби тішитися леда чим.

За той час головна вулиця міста щораз більше збирала, як річка по весняній тучі, збирала народом, що допливав до неї з бічних уличок і з домів. Усе те бігло, поштуркувалось, переганялось десь не десь перекинувшись добрим словом то лайкою. Знайомі здоровкались на бігу і пропихалися спільними силами та ліктями. Жіноцтво найцікавійша порода людей і тут не дала себе змайоризувати. Без огляду на вік, становище й убір перли вони нестримно вперед, полишаючи далеко позаду сильнійшу частину людського роду, чоловіків. Над головами пливучої товпи раз-у раз піднімалися парасольки, що мов боєві прапори наступаючих військ показували напрям і загрівали до витрівалости.

Зварич почув, як його хтось черкнув дротом парасолі по лиці. Відскочив, як опарений:

— Прошу вважати!

— А, пан Зварич! Ви також туди? Я така цікава, така цікава на тих Москалів... Що за брус топче мене по ногах!— скрикнула дама, штовхаючи якогось жида, що й собі перся на перед. — Пане Зварич, поможіть мені, бо ще задусять мене тут.

Зваричеві загруз був саме проклін у горлі за драпання парасолькою і він міг тільки усміхнутися. Але по хвилі промовив чемно:

— Пані Професорова бачу також туди... Цілую ручки.

— Вбігає — знаєте — наша Кася до хати: »Прошу пані, та там таких Москалів налапали, сила силенна!« Де, що — питаю. — А ось — каже — повели їх!« Куди? »Не знаю. Може на замок. А які страшні! Бородаті, з такими кудлами.« А ти бачила? »Мощиха, зі склепу мені говорила...« Я, знаєте, так як стояла...

Зварич глянув на професорову.

— Тільки не дивіться на мене, бо я не вбрана. Капелюх на себе, парасольку в руки і біжу... Добре, що вас здибала, то може щось більше довідаюся.

Балакаючи, пані професорова, не забувала весь час енергійно робити собі дорогу.

— Чого пхаєтеся — обрушився по дорозі якийсь жидок, але професорова того не слухала і не відповідала йому.

— Ходіть скорше! — наглила Зварича — потім не допхаємось, або, чого доброго, ще не позволять подивитися!

Саме доходили до одної з казарм і товпа робилася щораз більш непроходима. Але мало котра жінка спиниться перед такою запорою. Якимсь просто незрозумілим способом професорова грязла чим раз дальше у людську гущу, а Зварич протискався за нею.

Народ стовпився перед брамою і з поодиноких людей створився якийсь стоногий велит, що ніяк не міг пролізти крізь браму. Зад цього велита корчився, напружувався і тиснув решту тіла, але воно не влізало. Тільки ясна парасолька професорової, як якась насікома, лізла по хребті велита все вперед і за пару хвилин досягла його голови. Голова видно була найширша, бо парасолька при ній спинилася і ніяк не могла пройти далі.

Професорова використала той час на гутірку:

— Ах, коби вже раз побачити тих полонених.

— Звичайні люде, пані добродійко! — вдавав байдужого Зварич.

— Звичайні?!.. Добре звичайні. Злочинці, шубравці, звірі в людському тілі: Яб їх сама!... — І замахала парасолькою. — Ви чули, що вони виправляють?

— Чув, але не знати, чи то все правда!

Якийсь жид подивився скоса на Зварича:

— Пан не вірить? — запитався через плече. — Пані професорова правду каже. Бють, мордують, ґвалтують.

— Ох, як я їх ненавиджу! — процідила крізь зуби професорова.

Зваричеві зробилося ніяково. Чого він взявся обороняти отих Москалів. Хоч би не всі поголовки були правдиві, сумніватися про них було не гарно і не патріотично.

Як небезпечно, цього ще Зварич не знав.

А скільки їх привели? — спитав жида.

— Кілько, не знаю, але досить! Два полки розбили наші в пух і прах, що не впало, то все пішло до неволі.

Нарешті голова велита, що загрузла в брамі, протиснулась і вповзла на подвіря казарми. Очі Зварича кинулись по подвірю шукати полонених

— Деж вони? — спитала професорова.

— Не бачу!

— Може вже відвели?

Може... зараз, спитаю одного вояка.

— Пане вояк! — звернувся Зварич до першого, що навинувся. — Де ті полонені Москалі?

— А от там, під парканом! — махнув рукою вояк.

— Під парканом?! — крикнула розчарована професорова — А кількож їх?

— Один!...

Ясна парасолька помітно зїхала в низ...

Але часу гаяти не було коли, бо ізза брами напливав що раз-то новий народ. Заступлять і цього одного.

Пішли.

Під парканом, у холодку тінистої липи гурт людей. В середині вільне місце, в якім походжають грізні і неприступні австрійські баґнети.

А між ними невеличка людина в сірім плащі на опашки. Зеленкувата шапка, як поливаний таріль відсунена на чубок голови. Ні великого чупра, ні великої бороди. Великий хіба ніс, але він ні не видає дикости, ні не ріжниться нічим від звичайних великих носів.

— То ото всі ті полонені!? — зітхнула пані професорова. Але бачите, пане Зварич, — додала по хвилі — є в його лиці щось кровожадне.

Зварич глянув у лице полоненого і ніяк не міг дошукатися кровожадности. Воно якось по дурному всміхалося, уста жували щось. Тільки маленькі очка хитро бігали довкола.

— Ах, малаб я охоту парасолькою витовкти його по тім великім носі! — пікнула злісно пані професорова.

Мовби зачувши її слова, полонений звернув очі в її сторону. Професорова притихла і злапала Зварича за руку.

— Ох, який страшний. Здається різав би зараз. Але вже скінчилося панування.

Колесо довкола Москаля чимраз-то звужувалося. Люде освоювались помало з »небезпекою« і підходили блище. Вже хтось зважився і питання поставити. Москаль, чи не чув, чи не хотів, а може боявся відповідати. Мовчки їв хліб, весь час подурному усміхаючись. Врешті хтось відважнійший простягнув руку і доторкнувся одежі Москаля. Австрійський вояк крикнув »не вільно« і рука разом з властителем сховалася.

Але народ горів цікавістю. Хотів би був знати про все: І про бої, які перебув оцей сірий чоловічок, і про його звірства і навіть про те, хто він, звідки, як називається, кільо має літ, чи жонатий і чи дуже боїться. Раз-у-раз падало в його сторону якесь питання, але не зловлене зависало в повітрі на загальне невдоволення. Народ ждав, переступав з ноги на ногу, нетерпеливився. Та якось ніхто не знаходив ради на це.

Врешті таки знайшовся один чоловік, що знайшов спосіб.

Якийсь грубий старший панок підступив до Австрійського вояка:

— Пане вояк! Позвольте пару слів запитати того Москаля.

— Не вільно! — заявив представник військової влади.

Старший панок не подавався:

— Я тутешній, золочівський адвокат Гартґляз, мене всі знають. І ви мене знаєте, пане вояк!

Військова влада подумала, кивнула головою і обернулася на запятку, знак, що позволення дане.

Товпа в одну мить стихла, як учні в школі, коли вчитель збирається питати. Колесо довкола полоненого ще більше змаліло.

— Слухайте пане! — звернувся адвокат до полоненого. — Ви капитан?... Прапорщик?

Полонений заперечив головою, а ковтнувши хліб відповів:

— Я унтєр!

Товпа на звук з його уст аж колихнулася.

— Унтєр! — пішло від вуха до вуха.

— Як, як? — питали дальші.

— Ундер, унтер — не чув добре!

— Чекайте!

— Тихо!

Пані професорова не могла собі з цією назвою дати ради. Унтєр — ун — тієр — може то з французька?!... Питалася Зварича, сусідів, але ніхто не міг пояснити їй.

— Може то по австрійськи ґенерал? — сказала більше сама до себе, але так голосно, що почув один з вояків, комендант сторожі при полоненім. Він гордо випростувався і моргнув вусом.

— То така сама шаржа, як я. — Капраль! — додав з такою міною, що ніби то професорова помилилася, але не дуже.

— Капраль! — пішов прибитий шепіт.

Але стихло вмить, бо адвокат, охолонувши після удару перших ворожих слів, став далі питати.

— А ви сколько Австріяков забили?

Полонений зробив рукою рух, мовби відпихав когось від себе. Лице ще більш викривилось дурним усміхом.

— Я фельчер! — сказав голосно, щоби всім стало ясно, що він невинний крови Австрійців.

— Фельчер? Фельчер!? Що таке фельчер? — пішло знову довкола.

— Це санітет! — пояснив Зварич професоровій, а вона невдоволено видула губи.

Адвокатови ціла справа видалася трохи підозрілою. Почав сумніватися, чи справді перед ним Москаль. Рухи, професія і ніс не вказували на те.

— А ви православний челавік?

Полонений заперечив.

Щож? Татарин, Вірмен?

Полонений хвильку вагався, а далі глянувши на окруження відповів:

— Я... Єврей!

ДР. ЛЮБОМИР МАКАРУШКА.
б. поручник У. Г. А.

Маланка 1919 р. під Львовом.

(Спомин з одної битви.)

Памяти чет. Миколи Опоки, розстріляного в Київі 1922 р. большевиками за приналежність до української національної організації.

На самої Маланки, в січни 1919 р. збудив мене зі сну сильний артилєрійський огонь. На дворі похмуро, в кімнаті тишина, нікого нема, тільки з сусідної комірки доходить одноманітне пі-пі-кання полевого телєфону. Звертаюсь до дижурного телєфоніста:

»Чому мене ніхто не будив? Де то стріляють? Закликати дижурного!«

»Пан хорунжий пішли до сотні подивитись, що діється на наших полевих сторожах. Казали ще не будити пана поручника. В команді куріня ще про нічо не знають, мені здається, що то стріляє не наша артилєрія...«

Таке пояснення дав мені молодий моторний стрілець, який щойно недавно виучився телєфонічної служби і повнив її з великим завзяттям. Свою службу при телєфоні він довів вже до такої умілости, що всякі звіти зі всіх можливих ліній вмів повислухувати, вивідуючись завчасу, куди який відійшов приказ, хто що кому телєфонічно передавав і т. д. Тому в часі його служби можна було бути певним за правдивість вістей і поки оцей телєфоніст ще нічого не знає, то про наш відтинок нема чого непокоїтись.

Тимчасом чую стрілянина змагається; набирає характеру барабанного огню. Що це такого?..

»Слухай Олексо — звертаюсь до телєфоніста — поклич курінь і кажи попросити адютанта до апарату, я буду перед хатою, погляну, що діється. Як буде можна говорити, то ти мене зараз поклич. А сам уважно слухай і слухавки цілий час не відкладай. Зрозумів?«

»На приказ, пане поручнику.«

Я вийшов на дорогу. Густа мрака не позваляла скоро зорієнтуватись і приглушувала гук артилєрійської стрілянини. Тож і не легко було означити, як далеко від нашого становища йшов бій.

Моя сотня стояла в полі перед селом Сихів і боронила залізничої лінії і дороги Львів-Станиславів. Позиція важка і відвічальна, а що найгірше дуже прикра до оборони, бо наша лінія з огляду на звязок мусіла перебігати долиною, тоді як противник пересиджував преспокійно на горбі в цілім ряді масивних цеголень. Та найбільше непокоїло мене моє

ліве крило. Терен був там дуже недогідний (село Козельники лежить в глибокім ярі), нашу боєву лінію так було тяжко в тих місцях повести, що все треба було за неї лякатись. А ще дальше на захід від двох днів йшли бої і до того всього — як ми вчера довідались — одна наддніпрянська бриґада (козятинська) опустила свої лінії. Ледви удалось залатати в час фронт. І якраз зі заходу чую тепер оцей невпинний артилерійський огонь, — якраз на тім болючім лівім крилі нині так кипить... Немилий настрій огортає мене.

»Пане поручнику, прошу до телєфону« — голосить телєфоніст крізь вікно.

»Що, є які вісти?« — питаю.

»На полях на ліво від Сокільник противник розпочав барабанний огонь... Наступає вже і його піхота... В хвилі, коли я відбирав оце звідомлення з Команди Ґрупи, голосили вже і з відтинка Сокільники, що ворожа піхота наступає на них. Вислід наступу ще невідомий. Є одначе вісти, що противник дістав скріплення до Львова та мабуть знає про наші недомагання на тім відтинку через відхід наддніпрянської бриґади. Наша запасна сотня заалярмована.«

Розмову перервав дижурний, який вбіг задиханий:

»На дворі вже чути крісову стрілянину«...

»Гальо — гальо — курінь.«

»Зачекай! бо перебираємо звіт і приказ Команди Ґрупи, зараз перекажу.«

»Олексо, за той час получити мене зі сотнею на ліво.

Дижурний, алярм запасної чети, збірка за мурованою стайнею на право від гостинця.«

Хорунжий вибіг за двері — я за ним. На дворі підійшла мрака, проясніло, але чогось стало так душно, якась така несамовита тишина перед бурею. На ліво огонь гейби затих, але знову змагається; і то чимраз близше... Бачу вже вибухи ґранат і шрапнелів, чути чимраз виразнійше крісовий огонь і скоростріли. Що більше, далеко на виднокрузі бачу через далековид відступаючу лінію піхоти. Це ліве крило нашої Ґрупи, сусідуючий відтинок: коломийські куріні..

Та ба, щож я бачу?! За насипом залізничим, кількана-йцять кроків від мене перебігають взад стрільці. Біжу до них, і здержую кількох. То вже трета сотня нашого куріня, мій безпосередний сусід із ліва. Пробую задержати їх погрозою, але годі. Тільки криком частинно мені це удається, на решту треба махнути рукою. Нема часу на те, зауважую панічний настрій. А ось ведуть раненого чет. Мандзія, команданта сотні. В кількох словах він зясовує мені положення:

»Наступ прийшов нечайно з ліва. Сили переважаючі. Почали наступати на відтинок Козельники. Майже цілком зі заду, а знаєш, що його і з фронту не легко оборонити. Я боронився доки міг, а як мене ранили, сотня не видержала. Тепер черга на тебе.«

Так, тепер черга на відтинок Сихів — це я знаю, бо вже якраз перші ворожі стежі показуються зпоза останніх хат Козельник. Положення з цею хвилиною безнастанно змінюється. Події лискавкоо наступають одні за другими, мається враження, що перевалюють себе.

Артилерія противника острілює вже і нас. Бренькіт крісових стрілен чуємо на кожнім кроці, видається, що ідуть слідом за нами. Та це все нічого, щоби тільки мати кілька хвилин спокою, щоби був час надуматись та рішитись, щоби ще мати спромогу видати бодай найконечнійші приказі!

А тимчасом один звіт за другим:

»З третою сотнею нема вже звязку« — кричить телєфоніст.

»Чета в збірці« — голосить дижурний.

»Нас острілюють вже цілком з ліва, пан хорунжий питають, що робити« — голосить лучниковий з крайно-лівої полевої сторожі, яка тепер після відступу сусідної сотні стратила охорону з ліва та дістала тимсамим огонь і зпереду і в плечі.

»Команда куріня повідомляє, що пересилає четверту сотню до нашої розпорядимости. Командант сотні має зголоситись по дальші прикази у пана поручника. За пів години сотня повинна бути коло нас« — доносить від телєфону молодий стрілець стараючись перекричати загальний несамовитий гамір.

Одну сотню буду мати за пів години — та це добре — але тут рішається на хвилини. Противник не дозволить виждати цілої пів години, годі предвидіти, що за кілька хвилин може статися з нами.

Перебігаю коротко в думці цілість положення. Ця позиція, яку тепер занимає моя сотня, мусить бути вдержана і тут нема двох думок. Якщо моя сотня рушиться з місця, то тимсамим отворить залізничий шлях для ворожої панцирки і гостинець для артилєрії. Друга сотня нашого куріня висунена далеко наперед, в мійських пасіках (передмістя Львова), свого експонованого становища вдержати не зможе, тимсамим отвирається вільний шлях для противника на Винники і ззаду на Чортівську Скалу. Бож в часі сталого фронту незвичайно легко є звивати бічними наступами один відтинок за другим, якщо тільки в однім місци проломиться фронт. А таке — маю враження, сталося і нині. Ці всі можливости переходять мені лискавкою через думку. А вислід тих думок: конечно вдержати лінію. — Але як?!

Три чети моєї сотні тепер у передній лінії, розставлені на полевих сторожах, що найменьше на просторони двох кільометрів. В запасі одна чета і два скорострільи. Ліве крило незабезпечене і стоїть отвором. Ворожа лінія пересунулась вже давно поза лінію моїх полевих сторожей.

Згідно з засадами тактики, яких колись учився в військових школах, належалоби обезпечити запасною частиною ліве крило і старатись відбити ворожий наступ. Одначе інстинкт каже мені, що це не удасться, що сотня не вдержить під

кутом заломаного фронту, тимбільше коли ворожа лінія чимраз глубше втискається в наші бувші позиції. Таке пасивне очікування того, що прийде, не може довести до ніякого успіху. По короткій боротьбі сотня мусілаби, очевидно розбита, свої лінії опустити. Цей плян належить отже безумовно відкинути.

В тій хвилині бачу, як телєфоніст живо старається мені щось переказати. Підходжу. — Ага! звідомлення з лівої чети. Командант голосить, що противник перед нами вийшов з окопів і посувається вперед. Він навіть і не криється. Виглядає, що вже не надіється застати когось в наших лініях. Також і ціле ліве крило стоїть під сильним огнем, противник заняв Козельники і посувається дальше вперід. Командант чети думає, що до кількох хвилин чета буде мусіти лінію опустити. Просить о дальші прикази.

Отже вже почалось! Та якраз це звідомлення пригадує мені, що я від кількох днів маю телєфонічне полученнє з командантом лівої чети. Сотенні телєфоністи роздобули десь старий телєфонічний апарат, направили його, та зробили мені получення до полевої сторожі, щоби в цей спосіб мати все скорші вістки з сусідного відтинку.

І якраз на тім телєфонічнім полученню, на цім куснику дроту будую свій плян. При допомозі цього телєфону зможу як найдовше вдержати в лінії загрожену чету; скріплю її двома запасними скорострілами і перешлю їй всю запасну муніцію — а тут — тут відважусь на ризиковний крок, кинути до окрилюючого протинаступу на переважаючі ворожі сили свою запасну чету.

Тим очевидно ставиться всьо на одну карту, бо якщо протинаступ не вдасться, то сотня останеться без забезпечення лівого крила і без запасу для фронтових частин. Але відчуваю, що іншого виходу нема, лишається тут тільки видати кілька приказів.

»Дижурний, командант чети скорострілів і чет. Опока — до мене.«

»Ви десятник Кулик підете з обома скорострілами і всею запасною муніцією на ліве крило. Наша лінія не сміє рушитись з місця.«

»Ви дижурний, підете до телєфону і звідомите команду куріня про те, що діється в нас. А друге — ще важнійше: перекажите командантові лівої чети, що його чета не сміє рушитись з місця. Наступаючого противника має підпустити як найблизше і щойно тоді приняти огнем зі всіх скорострілів. Для заспокоєння чети перекажіть, що на ліво йде успішно наш протинаступ, дальше, що на наш відтинок приходить запасний курінь Ґрупи і в короткім часі розпічнеться протинаступ і в нас. Переказуйте взагалі, що все добре, положення з кожньою хвилею поправляється. За опущення лінії командант чети буде потягнений до особистої відвічальности. Від апарату, аж доки вас не звільню — не відходіть.«

»Твоя чета, Опока, піде в протинаступ. Напрям Перзенківка. Держатись правим крилом залізничого шляху, щоби тим чином впасти на крило наступаючого противника. За кільканайцять хвилин має тут прийти четверта сотня, яка піде в протинаступ на ліво від тебе«.

»До виконання приказів приступити сейчас.«

Отже четверту чету посилаю в бік до протинаступу, від висліду якого безперечно залежить дальша судьба нашого відтинка. Чи сповнить ця чета це важке завдання, саме ця нова чета, якої боєвої вартости ще зовсім не знаю? Що більше — вона дотепер не відповідала вповні всім військовим вимогам, отже чи можна на неї надіятись?

Сотня, якої я був тоді командантом, належала до куріня, що вийшов в падолисті як перший похідний курінь зі Станиславова з коша У. С. С. Кіш У. С. С. злучився в Станиславові з б. австр. 20. п. стрільців, тож і в похіднім курені були бувші вояки австр. армії і стрільці з укр. леґіону. Одначе доповнення, які я діставав до сотні на протязі грудня й січня, творили виключно бувші січові стрільці. Таким чином склад сотні не був однородний і це в дечому некорисно відбивалось на ній, бо давався відчувати відмінний спосіб виховання австрійського вояка і укр. січового стрільця. І військову карність і спосіб виповнювання приказів розуміли інакше одні, інакше другі. Австрійський вояк був привичний до беззглядного, безкритичного послуху, — січовий стрілець з таким вже не годився: приказ мусів бути для нього зрозумілий і ясний, бо до поняття карности підходив він розумово, а не інстинктовно. І таких ріжниць було чимало, які розуміється не виходили на добро частини. — Старшини очевидно — хоч і не всі — це розуміли і узгляднювали. Та і час був за короткий на те, щоби можна було виробити однородний тип стрільця укр. армії, тож треба було тільки поволи до цього стреміти.

Але інакше малась справа з самими стрільцями і підстаршинами. Бувші підстаршини австр. армії закидали стрільцям брак військового духа, січові стрільці бувшим австрійцям брак патріотизму. Нерідко доходило до спорів та і мені як командантові сотні приходилося нераз такі справи вирішувати при звітах, що ставило мене тоді в незвичайно прикре положення, бо треба було деколи признавати слушність старому австрійському підстаршині, одначе годі було рівночасно не узгляднювати пояснень живого, рухливого січового стрільця, хоч це і не все погоджувалось з поняттям військової карности. Що правда, ці ріжниці не обявлялись в поважнійших недомаганнях, але все таки я побоювався, чи не потерпить на тім боєздатність сотні, тимбільше, що велика частина січових стрільців дійсно не дуже то узнавала всі приписи карного військового життя. Около 20 стрільців ще безпосередно перед переворотом належали до робітничого відділу сот. Цяпки, якому якраз не доставало тієї військової карности.

Тож я рішився на якийсь час відділити одних від других і стягнути всіх У. С. С.-ів зі сотні в одну, четверту чету і коли з початком січня приділено до сотні чет. Опоку, старшину У. С. С., то я це негайно перевів. Стягнув всіх січових стрільців в одну чету, а команду передав чет. Опоці. Добрі наслідки не дали довго на себе ждати. Чета справді старалась бути чимось іншим у сотні. Її кватира все була прибрана, чиста, позамітана, стрільці з четвертої чети старались все і всюди зазначувати, що вони є свого рода гвардією сотні. Очевидно таке благородне суперництво виходило тільки на користь сотні, бо й інші чети мали також свої амбіції. Не міг я тільки предвидіти боєвої вартости четвертої чети і якраз оце питання прийшлось вирішити на Маланки 1919 року.

Та вже при видаванню приказів помітив я, що чета була свідома того важкого завдання, яке їй приходилось сповнити. Це було видно по настрою цілої чети і з постави кожного поодинокого стрільця.

Чет. Опока скінчив видавати прикази командантам роїв а я звернувся до чети з кількома словами:

»Стрільці! — від вас сьогодня залежить судьба нашого фронту. Важко сказати, що станеться з нами, якщо вдасться противникові рушити нас з місця. З Богом хлопці — вперід.«

І не забудеться тих поглядів стрільців, які я помітив по короткім зазиві Опоки:

»А памятайте хлопці, що до наступу йде чета Українських Січових Стрільців.«

І чета пішла.

Я бачив пізнійше чимало геройських наступів в Галичині і на Вел. Україні, але з такою бравурою переведеного наступу мені ніколи більше не довелось стрічати. Чета ішла до наступу мов на полі вправ, а пішла вона з тою свідомостю, що іде проти сильного противника, який своєю перевагою усунув кілька наших курінів з боєвої лінії і в почуттю своєї побіди іде нестримно вперід. Але малося і те враження ,що чета була свідома того, що тільки якась геройська бравура є одиноким ратунком і чети і цілого нашого відтинка.

З годинником в руці чекав я на заповіджену запасну сотню та слідячи за рухами чети дрожав про її судьбу.

Чету приняв сильно скріплений крісовий огонь з найблизших хат Козельник, одначе цю віддаль, яка ділила наступаючу чету від перших домівок села, она перейшла немов на крилах. І віритись не хотіло, як вже за кілька хвилин стратив я її з очей в сільському ярі, а чув тільки крики та чимраз більше віддалені стріли.

В тім слідкуванню за нею перешкодив мені командант запасної частини, що на чолі своєї сотні якраз надбіг — хильцем ровом попри гостинець. Це вже був крайній час, бо якраз спостеріг я на горбах на ліво, як противник пересував свої частини в напрямі Козельник, щоби боронити загрожене четою

Опоки своє ліве крило. Що потім з четою станеться, тепер я і думати не був в силі, бо сунулось їх стільки, що маленьку горстку Опоки могли справді шапками закидати.

Коротко переказав я командантові прибувшої сотні дотеперішне положення та напрям протинаступу чети Опоки.

»А що до твоєї сотні, то она бігцем має дістатись на горби, що на ліво від нас, стягаючи на себе ворожі сили чолово переведеним наступом, і має тимсамим улекшити завдання чети Опоки. Очевидно шукай лучби на ліво, бо там має бути в ході протинаступ з лісів коло Зубри і зі Сокільник. Загальний напрям Перзенківка. Звідомлення пересилай мені сюди.«

»Гаразд — сотня бігом руш!«

Вкоротці зникла сотня в козельницькім ярі.

Наступ щойно розпочався, далеко ще було йому до побідного кінця, та безпосередна небезпека вже минула і положення можна було уважати уратованим. Тільки журба за мою чету не давала мені спокою.

Тимчасом полеві сторожі на переді справлялись також несогірше. Противник певний побіди підійшов під самі наші дротяні засіки, і мусів з поважними втратами уступити.

Коло полудня повернула чета. Чет. Опока здає короткий звіт:

»Наші старі лінії відбиті і нас вже звільнили частини, які займали передтим стрчені становища.«

»Гарно, — а перекажи нам перебіг наступу.«

Ми зайшли до кімнати, сотенні старшини обступили Опоку та з оживленням слухали, як він розказував.

»Як знаєте, противник вже був заняв цілі Козельники, коли наша чета рушила проти нього. Я самий не можу досі зрозуміти, як то нам удалось забігти тим рівним полем до села. Можна собі це пояснити тільки тим, що противник був здивований і заскочений нашим нечайним наступом на своє крило. Тільки оця наша очайдушність допомогла нам. Нас наступало не ціла пятьдесятка, а Козельники обсадило кілька ворожих курінів.*) Противник опамятався щойно тоді, як чета дійшла вже була до перших хат села і був би ще і тоді здається нас відкинув, якби не наступ четвертої сотні, що саме тоді розпочався від нас на ліво.«

»Полонені були« — перериваю оповідання.

»Чета передала двайцять і кількох полонених запасним частинам, які мали їх відвести впрост до Команди Групи. Але

---

*) Це потверджує Sopotnicki в книжці: »Kampanja polsko-ukraińska« Lwów 1921. стор. 85. — Наступ дня 13 січня був після його заподань закінченням цілого ряду боїв, яких завданням було відкинути українські війська від Львова. На Козельники наступала осібна група кап. Садовського зложена з кількох курінів. Від Козельник по Мшану брало тоді участь з польської сторони 10.000 стрільців, 80 скорострілів, 400 їздців і 34 армат. По нашій стороні не було тоді і половини тих сил.

чи знаєте ви, що це за полонені? Самі майже Варшавяки, бо наступали головно варшавські студентські баталіони. Перед кількома днями прорвались ці відділи під командою ґен. Ромера через нашу північну ґрупу та 10 і 11 січня увійшли до Львова. А вже сьогодня наступали... Противник боронився уперто, це йому треба признати, але не було такої сили, яка моглаби була здержати чету наших січових стрільців, яка хоче іти вперед« — закінчив з гордостю чет. Опока.

Ми очевидно могли з тою його думкою тільки погодитись, бож щойно бачили наглядний примір геройського поведення його чети.

»Та на конець скажу вам ще одну несподіванку« — перервав Опока нашу живу виміну думок, яка по його звіті розпочалась.

»Ми зайшли були аж до Перзенківки.«

»До Перзенківки?« — питаю здивований.

»Так, вертаємо саме звідтам. Бо як чета відбила наші старі становища, то не хотіла там задержатись і ми загналися аж поза Перзенківку. Розуміється вдержати її не могли, бо нас було таки трошка за мало. А шкода — бо від часу, як наші війська стратили Перзенківку в падолисті, то не можуть її дотепер відбити. А це булаби найкраща вихідна точка для дальшого наступу на Львів.«

Це правда — подумав я тоді — та щож робити, як наші сили були слабі, так що тільки самопожертвування і геройство поодиноких частин, стрільців чи старшин могло в богатьох випадках ратувати положення.«

»Страти великі?« — питаю.

»Значні, бо на 44 стрільців в четі не дораховуємо дванайцять. Але нині відчув я — продовжував Опока своє оповідання — яке то значіння має для армії її боєвий дух і сила традиції. Я певний, що наступ ніяк не бувби в силі удатись, якби не була ішла до наступу саме ця чета січових стрільців, яка знала, що она мусить своє завдання сповнити, бо цього вимагала від неї традиція і давнійша вже славна історія українського леґіону.«

Ми довго гляділи ще через вікно, як перед домівкою сотенної команди збирались змучені стрільці четвертої чети та з оживленням оповідали собі переживання сьогоднішного дня. А на їх лицях зауважувалось змучення й сум, бо неодин із них стратив дорогого товариша, який вже більше не повернеться до чети. — Але бачилось на їхніх лицях і щастя. Вони раділи, бо четверта чета українських січових стрільців відбула прегарно свої боєві хрестини, вратувала безвихідне положення цілого відтинка та вплела в боях під Сиховом новий листок слави до світлої традиції цього першого українського війська.

ЮРА ШКРУМЕЛЯК.

Тайна страху.

В підвечірну годину сиділо нас трьох у затишній кімнаті. Нас трьох товаришів Київського походу в 1919. році. Один Володимир, господар дому, другий, Михайло, бувший сотник, брат Володимирової дружини, Оксани, — і моя скромність, що разом з Михайлом приїхав з міста на два дні — забути про місто...

Господиня дому, пані Оксана, відіграла нам на фортепяні кілька стрілецьких пісень — і як звичайно в супроводі заходячого сонця закінчила піснею »Гей, та зажурились Стрільці Січовії,« яку ми всі три слухачі, підхопили хоч не концертовими голосами, та щирим серцем. Після цеї пісні, жалібнобадьорого гимну, просто не клеїлася вже ніяка інша, — то ми поринули у рефлєксіях, які плодять щирі думки і слова, бо спільність думок виключає всяку нещирість, а з тим і банальність.

Запальчивий, як звичайно, Михайло говорив найбільше і найголоснійше. А що він був згідно зі своїм характером налоговим курцем, то папіроска при тому з уст не виходила. Та сталося так, що після викуреної третої йому не стало сірничка. Пані Оксана вийшла до кухні й за хвилинку поставила перед нього запалену свічку; одначе не зважаючи на те, що він не закурив папіроски і наче далі ждав на правдивий сірник, вона сіла біля нього, на своє попереднє місце. Він же, оповідаючи щось і висказуючи свої погляди про болючу для нас усіх справу нашої програної, машинально виконував звичайні рухи курця, підносячи папіроску що кілька секунд до уст і опускаючи її так, що вона опинювалася на столі близь лівої руки його сестри, пані дому Оксани. Вона й запримітила це та з острахом відсунула свою руку трохи більше на право, говорячи рівночасно про щось до свойого мужа, що сидів на право від неї. Вона була певна, що Михайло запалив собі папіроску. — І нараз сталося щось незвичайне. Недоговоривши якогось речення, бо урвавши мову на пів слові, вона з жахом крикнула, обертаючися до Михайла й рівночасно схопивши зі стола свою руку:

— Ах, Боже! Я так і знала, що ти мене мусиш нині вїечи своєю папіроскою! Якжеж можеш бути такий необережний, Михаську?...

Михайло на це розсміявся й відповів:

— Це правда, Санцю, що я необережний і вже бувби напевно тебе впік у ручку, якби моя папіроска була запалена, алеж вона не горить, бо ти мені і доси не дала сірничка!

— Але що, ти жартуєш, Михасю! — сказала сестра з докором — хіба ти не запалив папіроса від свічки?

— Ні, голубонько, я й не запримітив тої свічки, — ось тобі доказ!

І він показав нам усім цілу, незапалену папіроску. А звертаючись до сестри, сказав:

— А що? — певне вже й пекти перестало — то ти жартуєш зі мною, Санцю!

— Ні, Михаську, ось, подивися!

І вона показала свій мізинний палець лівої руки, свіжо впечений від папіроски.

На таке явище ми усі остовпіли, а Михайло просто не знав, що з ним діється. Він нагло незвичайно споважнів і промовив якимось засумованим тоном.

— Так, сестро! Я вірю тобі, що я тебе впік у руку, вірю і перепрошую, бо я повинен бути обережнійший з папіросом, хочби він був і незапалений.

А коли ми гляділи на нього, не знаючи, чи він жартує, чи говорить якусь нісенітницю, він додав:

— Бо коли ненабитим крісом можна застрілити людину, то чому би незапаленою папіроскою не можна було впекти чиєїсь руки?...

Тон, яким були сказані останні слова, зовсім не свідчив про жартівливість вислову, тому ми тепер були переконані, що за цими словами Михася криється якась глибша тайна. А вражені ще до того неімовірністю останньої — хоча дрібної — але дивної пригоди з рукою пані Оксани, ми засипали Михайла питаннями про значіння його слів.

— Я не жартую — відповів він спровола, наче поконуючи в собі якусь велику перешкоду до говорення. — Усе вам буде ясне й зрозуміле, коли повірите, яку страшну силу має страх! Страх, так, бо ніщо інше лише страх пече руку з незапаленої папіроски і вбиває людину з ненабитого кріса. А повірити мусите, бо перше ви щойно бачили, а про останнє я оповім вам коротко.

Тепер Михайло направду закурив собі від горіючої свічки й маючи перед собою трьох слухачів, що перемінилися в слух, почав оповідати, задивлений у білі хмарки тютюневого диму.

— Ви, товариші, пригадуєте собі, з яким запалом ішли наші галицькі бригади на Київ. І розумієте причину того завзяття... Втративши мимо великої хоробрости все, за що кровавилися від листопаду 1918 року, наші війська одержали в серпні 1919 р. святе приречення: »Через Київ тепер дійдете до своїх! Підмога прийде з Великої України, як ви її вратуєте й очистите від ворожого наїзду'«

В ці слова усі ми свято вірили і кинулись сповняти умову з таким розмахом, що стриму нам не було від Дунаєвець до золотоверхих київських бань. Усяку спробу спротиву з боку ворога торощили наші стрільці своєю певністю й вірою в успіх радше, як кулями, бо цих і не було дуже богато, лише на крайний випадок. Колиж були які спроби саботажу чи під-

ступу з боку цивільних, розуміється не українських одиниць в морі українського населення, то таких карано з найбільшою суворістю воєнного права. Ми уважали такого злочинця за святотатника, коли він — якимнебудь способом — посмів спротивитись нашій святій справі. Зловленого на горячому вчинку доставлювано до тих, що мали право виконувати звичайний на війні присуд і прощення йому не було.

І от в час таких горячих змагань, в один соняшний день, коли ми задержалися на кількагодинний випочинок у здобутому місті Винниці, привели до мене мої стрільці молодого, може 18-літного парубчака, здається Вірменина, досить інтеліґентного з лиця. Привели тай кажуть:

— Цей парень стріляв до наших зі стриху дому. Цеж його кріс! Є і свідки.

Зголосилися три стрільці, що бачили приведеного, як він стріляв зі стриху на вулицю.

— Так, це він — каже один свідок, здіймаючи з обвиненого його кашкет — це він певно, стріляв простоволосий, ось так!

— Це правда? — питаю його самого.

Ніякої відповіди. Оглядаю кріса. Звичайний російський кріс, свіжо уживаний, ще запах пороху чути.

— Признавайсяж — говорю, ти стріляв? Признайся, даремні викрути. Ось, бачили тебе!

Ні слова! Тільки глядить на мене не то з виразом упертости, не то глупоти і одчайного страху.

А мені було цікаво передусім конечно довідатися про це, чи взагалі такі випадки збройного опору з боку цивільного населення були в даному часі можливі. Я хотів такби мовити в принципі довідатися, чи це можливе, бо знати про це — зі зрозумілих причин — для команданта відтинку і взагалі для якої будь воюючої сторони є річю першорядної ваги. — Я наважився узнати це за всяку ціну, чи приведений сватоk справді поповнив цей злочин і запитав у третє:

— Стріляв? Говори! Як признаєшся, дарую тобі життя, а як ні, то будеш убитий. Говориж!

І я справді був готов дарувати йому життя, колиб він був визнав щиру правду — та взагалі, якщоб він розбалакався. Але й на трете моє питання він не вимовив ні слова!

— Може він німий? питаю стрільців.

— Ні, він говорив з нами. Просився, щоби пустити його!

— То може глухий? Ні, і це ні; відповів Степанові: на питання, як називається, сказав: »Яша«, а далі не хотів балакати.

Не було ніякої ради. Така вперта мовчанка уважається завжди за пасивний опір і останню дошку ратунку того, що справді почувається до вини, а не має відваги збрехати. На ньому й виконується присуд — принайменше серед даних обставин. І я рішився це вчинити.

Я звернувся ще раз до »німого« й сказав:

— Або говори щобудь, або застрілю тебе твоїм же власним крісом!

Нічого не відповів. Та по рухах мускулів обличча я пізнав, що він і почув мої слова і зрозумів і вони зробили на нього таке враження, яке за мало назвати »смертельним.«

— Не говориш!? Клякай! — закликав я у правдивій скажености. — Хто з вас має російську кулю?

— Ось, є три, знайдені у його кишені! — заявив один зі свідків і подав мені три російські кулі.

— Завяжіть йому очі!

Обвинувачений клякнув машинально сам, а один вістун завязав йому очі своєю хустинкою.

Прийшла черга на мене виконати ролю ката, до якої я, й не подумавши добре, узявся силою обставин і сказаних мною слів погрози. Роля ката — це здається найвища роля у життєвій комедії. Говорю про нормального чоловіка, а не про збоченого психопата, якому пролити кров людини справляє роскіш. Навіть коли ти переконаний про велику вину засудженого, до якої він сам признався, тобі здрігнеться рука, коли прийдеться виконувати присуд, і в тобі збудиться сумнів, чи твій учинок справді буде справедливий.

Отже не дивуйтеся, що і я взявши до рук кріса, щоби вбити безборонного чововіка, почув певного рода острах і сором — але найважнійше — я став сумніватися, чи цей чоловік винен, а як винен, то чи він свідомий своєї провини, бо від початку до кінця робив він потрохи враження не дуже почитальної людини.

І по хвилині, підчас коли його »приготовляли« на смерть, а мій гнів потрохи проминув, я подумав собі: Ні! зроблю ще останню спробу: я приведу його перед саму смерть, а коли це не викличе з нього не то признання але й одного слова, я рішучо відмовляю собі права, вбивати його і пішлю підозрілого на інші руки, в запілля. — Тож коли вже обвинувачений був готов на виконання мойого смертельного заміру, я вчинив рух, що набиваю кріса, не вкладаючи одначе ані одної кулі, і зміривши до клячучого парубчака, я закликав майже торжественним тоном:

— Числю до трьох! Коли не промовиш слова, стріляю!

І я, наумисне з довгими відступами часу, числив:

Раз — — два — — і — — — — три!!

Я спустив курок. Кріс кламцнув і розуміється не вистрілив, бо не був набитий.

— Але на моє здивування — клячучий в тій хвилі впав мені під ноги, лицем до землі! Та я, знаючи, що йому нічого не могло статися, крикнув:

— Вставай, вставай, чоловіче! Не грай з нами комедії! Я тебе несамовитого не буду судити, але пішлю далі. — Візьміть його й відведіть до команди бриґади!... І я пустився відійти.

Стрільці, дещо збентежені, а може й розчаровані моїм поступком, кинулися піднімати упавшого парубка. Та за хвилинку почув я їхній оклик здивування:

— Пане-сотник! Він мертвий. Він застрілений! Чудо — чудо!

Я обернувся і трохи огірчений кликнув:

— Як застрілений? Хто його застрілив?

— Пан сотник!

— Не говоріть дурниць! З порожного кріса? — відповів я, — але з якимсь дивним прочуттям, яке будиться в людині нагло і нежданно, я підійшов до групи стрільців, що похилилися над лежачим німаком. Стрільці розступилися і показуючи на лежачого, говорили з якимсь забобонним страхом:

— Дивіться, пане сотнику, що з ним сталося!

— Що сталося? Оберніть його!

Стрільці обернули його лицем до мене — я глянув і мені в очах померкло від того, що я побачив...

Легінь лежав без руху — очевидно мертвий! Та це не так важне, бо міг він умерти зі страху. Але найважнійше і може найстрашнійше те, що на його чолі був виразний знак пострілу, була рана, з якої спливала запечена кров!!

Не довіряючи вже самому собі і своїй памяти, я кинувся подивитися на кріс, з якого я цілив до того нещасливця. Кріс був — зовсім природно — порожний і холодний, вже й не чути було його так, як перед кількома хвилинами, то є перед допитом помершого. Говорю »помершого«, а не вбитого, бо ж я його не вбив! Свідоцтвом для цього був той холодний, ненабитий кріс і ті три кулі, які подав мені один зі свідків і які, й тепер після моєї »останньої спроби« — лежали всі три у моїй кишені!

А одначе передімною лежав чоловік мертвий, хоча я його не думав убивати, і застрілений — хоча я тільки змірився до нього і спустив курок у зовсім порожному крісі....

Щож в такому разі застрілило того чоловіка? Бо він був очевидно застрілений; з усіма природними ознаками й наслідками смертельного стрілу лежав він ось тут передімною!

— Я думав над цею загадкою тоді, коли казав його поховронити біля стежки в полі і поставити над ним хреста; думав над цим опісля в поході й на відпочинку; — думав у тухольському таборі. І я прийшов до переконання, що його застрілив — страх! Страх одинокий міг його застрілити. Той страх, який малювався в його обличчі, коли його привели до мене, той страх, який в обличчі смерти відібрав йому мову, той страх, який підшептував йому, що він певно і конечно вмре, і що я певно і конечно до нього справді вистрілю з кріса!

І нема тут нічого неприродного! Той страх — це ніщо інше, як негативна віра в нещастя, певність у свою

смерть, а ми знаємо вже не тільки з біблії, яку силу має непохитна віра; вона може богато вчинити доброго, веде віруючого до неімовірних успіхів, — але ще скорше показуються наслідки віри — страху, то значить віри, що станеться щось зле... Найпростійшим прикладом на це є звісна можливість вмовити в себе хоробу.

Це, як кажу, зовсім природне. Одначе дивне тут ще одно: та виразна рана на чолі »убитого!« Це »матеріяльний« наслідок без причини — як нам здається зовсім неможливий. А все таки, я думаю, що світ прийде скоро до вияснення природности такого явища.

Щож до його можливости — закінчив Михайло своє оповідання — то ви на щастя були свідками одного з таких випадків. Моя незапалена папіроска спекла руку моєї сестри.

— Як же там твій пальчик, Сянцю?

Пані Оксана показала нам свій мізинчик лівої руки. Він був тепер напухлий і побілів навколо впеченого місця, що відзначалося червоним кружечком.

Щож, товариші! — заявив господар дому — Михась дав нам гарну лєкцію нерозвязаної ще галузи людської психольогії і ми не маємо причини йому не вірити, бачучи ще до того хорий пальчик моєї жінки. Цей досвід має для нас велику користь: Ми бачимо, як фатально відбивається на людині страх і всякі його відміни. Нам не вільно вірити, що буде зле, нам не вільно й думати про якесь грядуче нещастя — так у буденних дрібничках як і великих справах одиниці, народу чи людства. Ми все повинні бути оптимістами!

— Тимбільше, коли не почуваємося до жадної вини і віримо у щось справедливе... — додав Михайло.

— Я думаю, що справа нашого визволення — найсправедливійша в світі! — відповів я.

— Так! І дай Бог, щоби вона була полагоджена згідно з нашою оптимістичною вірою — так борзо, як борзо загоїться мій пальчик! — сказала пані Оксана з чарівною, дещо сумовитою усмішкою, яка появляється часом на устах тих жінок, що вміють важне й велике зручно навязати на дрібне і мале.

Михайлова »лєкція« так нас перевтомила й розстроїла, що й говорити далі важко було. Запав вечір. Господиня дому вийшла нечутко з кімнати, господар поправляв пень у печі. А Михайло підійшов до вікна й відчинивши його глядів у далеч — потягаючи вже шось двацяту папіроску з таким завзяттям, що і я, думаючи тепер про це, закурю собі негайно, як тільки докінчу ці стрічки. Закурю — і буду думати, скільки читачів після прочитання цього оповідання стане оптимістами думки, слова і — праці!

сот. РОМАН ФРІШ,
кмдт 6. гарм. полку.

Із днів слави артилєрії У. Г. А.

(сторінка до історії 6. гарматнього полку У. Г. А.).

»Битва під Ліщином«.

В половині вересня 1919 р. стояв 6 гарматній п. в районі Бердичева на відпочинку.

Наш полк конечно потребував цієї хвильки спокою. Весь час від початку офензиви на Київ, у серпні 1919, р. машерувала 6 бриґада, а за нею і 6 гарматній полк, як бриґада передової сторожі. Постійним завданням артилєрії було нищення сильних ворожих застав, які виставляли большевики під Попельною перед Хвастовом, а головно у Василькові. Для облекшення акції піхоти старалася тоді артилєрія, на спосіб як то робилось в часі світової війни, нищити оці ворожі застави барабанним нагальним огнем, перебираючи тим самим на себе майже всю роботу піхоти.

Ворог, який кидав тоді у бій свої найкращі частини, як київську юнацьку школу, Інтернаціональну бриґаду і т. д., був заєдно, ще перед початком піхотної атаки, так розбитий, що вже не ждав на цю атаку - тільки завертав панічно, лякаючись артилєрійського, пекольного вогню.

Та найгірше дався в знаки брак артилєрійського матеріялу підчас офензиви. Гармата за гарматою ставала непридатною до бою, а тут артилєрійські реперацийні варстати, при скорім розвою офензиви, не могли надійти так скоро і не було можности направити зужиті через пальбу дула*). Число гармат в полку застрашаючо топніло. І коли комендант полку дня 30. серпня стояв перед Київом і дістав наказ взяти під огонь головну стацію, то він мав до диспозиції тільки дві гірські гарматки...

Тому спочинок коло Бердичева являвся майже конечністю. І так коли репераційні варстати, що були в місті, допроваджували до порядку ушкоджені дула, то стрільців можна було зодягнути одягами зі складів здобутих на большевиках. Кожний стрілець дістав тоді повний, новий однострій, — дві пари біля, шапку, ремені, а також і кінський наряд можна було поновити.

Та вже 17. вересня ненадійно дістала кмда полку, що стояла тоді у Рішківцях, телєфонограму з бриґади з наказом: »Негайно відмашерувати на стацію Бердичів до завагонування«. Комендант полку зараз заалярмував батерії і полк спішно рушив на Бердичів. Ніхто не знав, куди доведеться їхати. І команда 6. бриґади не була точно поінформована. Тому ходили

*) Подібне діялось і в часі офензиви над Ізонцом в 1917 р.

найдивовижнійші чутки з цього приводу. На стації зголосився якийсь старшина з к-ди І. корпусу з приказом, в якім подано — що нашим місцем призначення є стація Піски (остання стація перед Житомиром) і що наша бриґада переходить в розпорядження ІІ корпусу.

Наш транспорт складався із трьох залізничих валок (ешелонів). Вечером рушили ми з місця, а на світанку дня 18. вересня, перша частина вже вигрузилась у Пісках. З нашим приїздом на стацію Піски, кмт. полку і кмт. бриґади сот. Головінський поїхали до кмди ІІ. корпусу в Скоморохах. Ми остали на стації і почули тоді зі сходу нагальну, гарматню стрільбу. Вона довго не тревала, а начальник штабу отаман Льонер пояснив нам ситуацію. Положення було таке: З перехоплених радійо-депеш виходить, що большевицька 46 піхотна дивізія продираючись з околиць Одеси на північ задумує перебитись із району Сквири через Житомир і Коростень у напрямі на Мозир.

У цій акції заатакувала вона, обхватом правого крила, на схід від Житомира, розставлені бриґади нашого ІІ. корпусу, які під напором противника подалися над річку Тетерев, щоби ухилитись від небезпеки окрилення. Та є тепер загроза, що при дальшому відвороті галицьких частин ворог зможе просунутись на Житомир, а втрата цієїв ажної стратеґічної точки може мати для нас грізні наслідки.

Отже ситуація була дуже поважна, а гарматня стрілянина, яку чули ми при вигрузці, доносилась із дуже небезпечного місця бою, який продовжувала одна бриґада ІІ. корпусу зі сильно напираючим ворогом у районі Луки; якраз 6 бригада повиннаби вратувати положення..

По короткій нараді видано таку диспозицію: 6 бриґада, якої вигрузку тількищо покінчено, має окружаючим ударом викинути противника з району Тулин — Ліщин і відперти його на пів. схід, щоби в цей спосіб зробити місце правому крилові ІІ. корпусу. Для скріплення цієї акції в одних руках і навязання пірваних звязків з поодинокими частинами 2 корпусу, підпорядковується всі боєві відділи, що на тому відтинку, команді 6 бриґади.

Провід над тими операціями обіймають сот. Головінський (над 11 курінями піхоти) і сот. Фріш (над 13 гарматними батеріями). Команда 6 бригади рішила перепровадити головний удар своїми таки курінями 6-ої бриґади.

Ранком 19. вересня вимашерували куріні і батерії 6 бриґади з Пісків, 12 км. в напрямі на захід, щоби перепровадити угруповання до наступу. Весь натиск повинен був бути спрямований на півн. схід на Тулин і Ліщин. Про ворога було відомо, що він по бою під Луками продовжував свій рух вперед у сторону на Левків. Большевики, які примусили нас завернути в напрямі на Житомир, мабуть налякались того, що приготовлялось на їхньому лівому крилі. Окружаючий рух

бригади продовжувався доволі повільно. Одинока дорога, яка провадила через густо загорблений терен, була по боках — горою і прогалинами — так немістина, що випередження чи виминення було неможливе. До того ще обози II. корпусу так загородили відступаючим цей одинокий проїзд, що батерії тільки дуже пиняво могли посуватись вперед.

Вже по дорозі переконався сотник Фріш, що підчинені йому бригади II. корпусу, після виданих диспозицій дійшли до становиск і вони мали за завдання здержати намірений перехід ворога через річку Ґуйву в районі Тулина.

О 10 год. перед пол. угрупувалась піхота нашої бригади до наступу. Куріні 1 і 3 на височинах S. W. перед Ліщином лицем до N. O., 2 курінь як запас бригади позаду. 1-му куріневі, під командою енергічного поручника Яціва, вдається заняти позицію на захід від Ліщина. Большевики, які там були, залишили слабку бічну охорону, вивтікали звідтам в панічнім страху через Ґуйву до Тулина. 3 курінь супровожав на право від першого наступ. Та большевицька команда з блискавичною притомністю ума видала противні диспозиції: Негайно вилучила з маршевої кольони, яка посувалася дорогою на Левків, сильну частину і спрямувала її на захід. Тоді то, по завзятім вуличнім бою, мусіли наші знову завернути до Ліщина, де закріпились на східній височині.

На жаль, у цілій тій акції артилерія зі згаданих вже причин, не могла займити становищ; так що я безрадно приглядався, як в Ліщині щораз то сильнійші ворожі розстрільні підсилювали заєдно ворожу лінію.

Наша розстрільна відступала крок за кроком. Я відослав назад коні і казав за всяку ціну підтягнути вперед батерії, рівночасно видав наказ, на власну відвічальність, поскидати в рів усі обозні вози, що забили дорогу. В цю хвилю сотник Головінський кинув вперед останнього чоловіка із штабового поїзду в розстрільну, а навіть ми оба лежали з крісами у розстрільній 3, куріня додаючи стрільцям відваги, хоч ми добре знали, що коли артилерія негайно не прийде, то бригаду окружать на правому крилі, а тим самим цілий фронт на тім відтинку буде звинений. Піхота терпіла богато від сильного вогню російських скорострілів і становище ставало чимраз грізнійше. Нараз побачив я на стежці за розстрільною — велику куряву... Це підїзджала у поспішному розгоні I гавбічна батерія поручника Ванчура. Я стараюсь пояснити йому ситуацію...

Та нема часу на довгі пояснення! Пор Ванчур, наставивши гармати таки на дорозі відчинив вогонь. Завищали перші екразитні стрільна, пущені на Ліщин. Але і ворог держав свою артилерію на поготівлі. Завязалась горяча перестрілка. Москалі доцілювали прегарно. I. батерія переживала тоді дійсно важку хвилину. Майже на незакритому становищу і на не ограниченій просторони переслідував її град ворожих шрапнелів. Та як хоробро держались наші гарматчики!

Наче на вправах падали виразисті і рішучі слова приказів, які негайно проводила в діло із геройським спокоєм та прецизією гарматня обслуга під доглядом хор. Копистянського. Навіть в ряди годи падало жартівливе любе слово, що викликувало і усміх...

А тим часом большевики підтягали все то нові підмоги. Наша піхота таяла щораз більше. Ворог усадовився вже може на якому сотному метрі від нашої розстрільної, що починала подаватися взад.

Вже наближувалась грізна хвиля пролому...

Аж ось густа хмара куряви звістила другу батерію: Була це кінна батерія мойого полку, одинока здається кінна батерія в нашій армії. Командантом її був один з найзавзятійших старшин-вояків пор. Яросевич*). Тепер не було ні хвильки до страчення. Найблизші хвилини рішали про долю бригади, а може й цілого корпусу. Прорив большевиків в тім місци відтявби нам усі комунікаційні сіти в запіллю, в першій черзі загрозивби головній нашій лінії Житомир-Бердичів; булаб це дійсно катастрофа...

Тут скоро прийшлося ділати.

Чвалом помчав я на зустріч пор. Яросевича, щоби особисто запровадити його на означене становище.

Була це дика погоня через каміння та яруги; у найбільшому розгоні плигали гармати поперек, через поля, а на них, майже лежачи на плечах, їхала обслуга. Коли ми примчали на поле битви — піднялися якраз перші большевицькі піхотні розстрільні до атаки...

Тепер тільки якесь очайдушне, розпучливе діло могло спасти наше положення.

Я і пор. Яросевич, глянувши собі в очі, впали рівночасно на одну ідею: Мусимо станути перед відступаючою піхотою, щоби в цей спосіб створити ніби живий мур між нашою піхотою і большевиками... Тільки така очайдушність, повна чортівської відваги, може піднести духа у застрашеної піхоти і дати їй нову моральну силу до оборони.

Я показав шаблею напрям. Пор. Яросевич засалютувавши обернувся на сідлі і крикнув до своїх гарматчиків:

— Хлопці вперед!.. Тримайтесь добре... — Вмить, опинилися ми у перерві нашої розстрільної і вгнались кількасот метрів перед власну розстрільну. Зараз по тім гукнула перша сальва проти червоних. Нечайна поява нашої батерії у чортівському розгоні на дорозі, наступ цілої маси їздців з гарматами, закритих непроглядною курявою — заскочив так ненадійно большевиків, що вони у першій хвилині, стративши голову, не могли взяти нашої батерії під огонь. А коли перші стрільна попали в їхні ряди, заволодів ними панічний страх. Вони у дикій безтямі втікали взад, переслідувані нашою піхотою, яка вспіла

*) Погиб від кулі в часі утечі з польського полону.

вже зібратись до купи. Вона тепер знову займила Ліщин, взяла Тулин і переслідувала утікаючого ворога аж до Левкова; при тому захопила богато полонених та всякої добичі.

Так то закінчився цей день 19. вересня повен успіху для нас, а рішаючий зворот у вже напів програній битві під Ліщином спричинив тільки 6 гарматній полк, який вславився тоді, невимовним для всякої похвали, подиву гідним і достойним подвигом усіх старшин та стрільців.

На спомин Товаришам збруї, моїм бравим гарматчикам, присвячую оцих кільки стрічок.

ІРИНА ШМІҐЕЛЬСЬКА-КЛИМКЕВИЧЕВА.

Низка споминів про отамана Кирила Карася.

Кому з бувших членів І-го Корпусу У. Г. А. не відома постать бл. п. отамана Кирила Карася, команданта батерійного дивізіону, колись штабового сотника російської армії?

В липні 1920 р. згинув він мученицькою смертю, між Проскуровом і Чорним Островом, порубаний большевиками.

Не прикрито Йому домовини червоною китайкою, не йшов за труною кінь вороний. Не заграли гармати над могилою, прощаючи команданта.

І не скоро полинула вістка у золотоверхий Київ, з котрим вязали Його ніжні нитки і звідки він прибув у Львів на допомогу.

В перших днях падолиста 1918 р. прибув от. Карась враз із козацьким загоном ім. Ґонти у наш княжий город та брав участь в боях на передмістях Львова. По відвороті зі Львова зістав командантом батерійного дивізіону І-го У. Г. К.

Цілою душею привязався от. Карась до Галицької Армії. На Великій Україні виступило богато Придніпрянців з галицьких частин і вступило до армії Петлюри. От. Карась остався вірний улюбленій армії і боровся в її рядах, аж до останньої хвилі її істнування.

І тому Він для нас такий дорогий і тому память про Нього і Його геройські діла житиме в серцях наших вічно.

Перед моїми очима пересуваються ріжні сцени з життя Карася в Галицькій Армії.

Бачу погідне плесо широкого янівського ставу. За ставом розкинулось містечко. Біліють мури, червоніють дахи, блідий луч зимового сонця совгається по стінах і вікнах. У Янові ворог. За селом Ставки розмістилася батерія от. Карася. — Загремів вистріл, загула над Ставками ґранатна куля і з протяжним свистом пірнула у став. Заворушилось плесо. Стовп води

приснув у гору і розсипався білою піною. Всі слідуючі кулі падали у місточко.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

В половині лютого 1920 р. брав Козацький Загін ім. Ґонти село Пили. На горбочку в тіни церковних мурів уставив противник скорострільні і сіючи градом куль боронив доступу у село. Сотні загону містилися край ліса, по обох боках гостинця і при дорозі. Зараз за Добрусином стояли гармати от. Карася. Ґранатами бив Карась прямо на горб, де були ворожі скорострільні та нарікав при тім дуже, що має самі $7^1/_2$ центиметрові і що не всі тріскають.

Ранним ранком увійшов Загін у село, а противник утік полишаючи на горбі скорострільні. Було це 18. січня в Навечерію Богоявлення.

У вечері сидів от. Карась враз із іншими старшинами за столом і смачно заїдав борщ, пироги, голубці і кутю. Був говіркий, веселий, щедрував і сипав приказками як з рукава. »Не такий Ваш борщ, як у нас,« говорив до ґаздині, »але і Ваш галицький смачненький.«

Ґаздиня усміхалася вдоволено та щиро припрошувала.

Ціле село радувалося. Цього року святкували »Щедрий Вечір« на своїй вольній землі.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Широкий, битий шлях. В напрямку на Бердичів машерують частини І-го Корпусу. Рівнобіжно до шляху тягнеться залізничий шлях.

Надїхала большевицька панцирка. Поважно котиться вперід і стріляє на галицькі частини. Хлопці сміються. Який десяток куль просвистало їм над головою, та ні одна з них не потрапила на дорогу. Усі падуть у густий, чорний ліс по другій стороні шляху.

»Не уміють стріляти, говорять хлопці між собою. От наш Карась показавби їм!«...

І справді. Затримав от. Карась одну гармату і уставив її при дорозі. Загремів вистріл і над самим комином панцирки знялися легкі хмаринки білого диму. Панцирка задержалась. По хвилині покотилась взад і не ждучи другого шрапнеля зникла за обрієм.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Було це в Добростанах, в гарнім будинку тамошніх водопроводів. Одного зимового вечора зібралися старшини батерійного дивізіону у от. Карася на кватирі.

В печі палав огонь. От. Карась сидів при відчинених дверцятах і від часу до часу докладав палива до вогню. Старшини сиділи при столі.

Крізь мережані студеню шиби вливалося місячне світло і довгою смугою клалося на протилежній стіні і підлозі. Червоний блеск огню освітлював лице Карася та яскравими плямами тремтів на ясній місячній смузі.

Карась деклямував. Улюбленим його поетом був Олесь і всі його вірші умів він на память. Дзвінким мельодийним голосом виголосив »Айстри«, відтак знизив голос і почав тихо та мрійливо:

»Сміються, плачуть соловії та бють піснями в груди,
Цілуй, цілуй, цілуй її, знов молодість не буде«...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Всі слухали як зачаровані.

Карась, душа товариства, умів нас увести в настрій. — Коли скінчив, звернувся до молоденького несміливого хорунжого і усміхаючись спитав:

»А що, Марку, цілував Ти коли дівчину?«

»Ні!« відповів Марко і почервонів увесь як панянка.

»А я цілував« відповів Карась. »Цілував румяне личко і чорні брови. Як добудемо Київ, відвідаю Марусю«...

Розсміялися хлопці і заспівали:

»Хтож вас поцілує в уста малинові,
карі оченята, чорні брови«...

Крізь шиби лився місячний світ. Хлопці гомоніли і гуторили весело. Один Карась сидів мовчки. — Облитий червоним блеском огню вдивлявся в жаріючі вугілля і мріяв... мабуть про Марусю.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Якийсь час пізнійше зібралися знову старшини Козацького Загону у от. Карася. Були мясниці. На кватирі був ґрамофон і кілька принищених плит. От. Карась накладав плити, а старшини сиділи при столі і попивали кисле молоко. Придніпрянці досипали ще й цукру до молока.

Нараз відчинилися двері і під звук баркароли Офенбаха з ґрамофону увійшли у кімнату молоді дівчата. Розпущені коси, на головах віночки, в руках мережані хустини. Прийшли про сити на весілля.

»Ох! яка гарна молода!« крикнув один зі старшин.

»А дружечка то ще гарнійша!« додав другий.

»Просіть, просіть на весілля, погуляємо!«

Збентежилися дівчата. Оминули всіх старшин і підійшли прямо до от. Карася. Він один поставився серіозно, не сміявся і не жартував,

Дівчата похилилися йому до ніг, обняли коліна і розцілувались. Повагом поцілував от. Карась рожеві щічки, відтак виняв 100 гривен і всунув молодій у руку.

»Ну! тепер черга на нас« закричали старшини і посунули до дівчат. Ті обернулись і вибігли з хати.

»Ха, ха, ха«... засміявся Карась.

»А що, піймали облизня? ха-ха-ха«...

Хлопці негодували, а от. Карась сміявся довго та щиро.

От такий то був от. Карась! Сердечний, щирий, всі любили і поважали його, а стрільці то просто обожали і гордилися своїм командантом. Для них був Він батьком.

В частині Карася панував взірцевий лад і порядок. Погані пісні і слова були заказані. Найбільшою честю було належати до батерійного дивізіону, а найбільшою карою усунення з нього.

По розвалі Галицької Армії опинився от. Карась враз із Галичанами у Фридрихівці за дротами. Звідси відіслали Його як Придніпрянця до армії Петлюри.

В липні 1920 р. відїхав знову на позицію крити відворот петлюрівської та польської армії. Дістав всього дві гарматки і то малого калібру.

Гей батьку отамане! Де Твій славний батерійний дивізіон? Де твої гармати, які греміли на ріжних фронтах? Де Твій вороний кінь, невідступний товариш і свідок Твоєї слави? Де Твої хлопці соколи, для яких Ти був батьком?

На поганенькім конику поїхав Ти на останню свою позицію — з Тобою горстка хлопців і кілька вірних товаришів з улюбленої Галицької Армії. Довго стояв Ти на позиції і відстрілювався. Получення жадного не було; що діялося на право і ліво, Ти не знав. Не було приказу відступати, а Ти як добрий вояк стояв. Нараз надїхала большевицька кавалєрія. Маючи коня можна було утечи. Одначе ти знав, що правдивий комендант не ратується, коли для інших нема виходу. Ти остав і згинув порубаний большевицькими шаблюками.

З Тобою згинули і товариші.

Честь і слава Тобі, Отамане! Ти був одним із перших, що в Києві почули наш клич і перший пішов на допомогу.

Прийми тих кілька слів, як жмуток споминів, кинених на Твою незнану, а таку дорогу для нас всіх могилу.

ІВ. НІМЧУК.

Памяти Івана Коссака.

Грудка землі на його могилу на Байковому цвинтарі в Київі.

Рідшають з дня на день ряди учасників української визвольної війни. Тих, що зі зброєю в руці боролися за волю та незалежність Української Землі і тих, що на дипльоматичному фронті чи шляхом пропаґанди пособляли національно-державному визволенню нашого народу. Один з таких борців — Іван Коссак, покинув нас 7. січня 1927 р. в Київі, померши в молодому віці, бо ледви в 48. р. життя, після невдатної операції сліпої кишки.

Чим був Іван Коссак у леґіоні У. С. С., знає кождий стрілець. Зате мало хто знає про його видатну діяльність і його успішну працю до часу світової війни, тому зачнемо від неї.

На кілька літ перед війною приїхав до Чорткова десь із заходу молодий учитель щойно заснованої учительської семінарії (утраквістичної) і негайно забрався до праці в місті й повіті. Тим учителем був саме Іван Коссак. Людина тактовна й розумна, дуже добрий бесідник — відразу здобув собі в усіх кругах українського населення щиру симпатію й популярність. Працював у філії »Просвіти«, »Сільському Господарі« і в сокільській організації. Особливо обі останні установи поставив він високо, покривши весь повіт кружками »Сільського Господаря« і »Соколами«. Не було села в Чортківщині, в якому він не був би з промовою, відчитом чи рефератом, не було Українця в повіті, що не знав би й не цінив би його за плодотворну працю. Памятні з того часу великі окружні сокільські здвиги в Чорткові, бо там був під його проводом осередок українського сокільського руху на кілька повітів. Слід іще зазначити, що пок. Коссак заслужився для розвитку української семинаріяльної молоді в Чорткові, для якої був добрим дорадником, повірником та опікуном. Ведучи офіціяльний інтернат для молоді, дбав про те, щоб українська молодь користала вповні з прислугуючих їй прав: це був одинокий інтернат в Галичині, де були в рівній части українці й поляки. Не диво, що молодь любила його і ставилася до нього з повним довірям. Сам покійний був до Чортківщини взагалі дуже привязаний, уважав свій побут там за найкращий період свого життя і все мріяв, живучи на еміграції, про поворот туди.

З вибухом війни зібрав пок. Коссак у Чортківщині поважні відділи добровольців до Українських Січових Стрільців, з якими вирушив у сторону збірного пункту, до Стрия. Це незабутні хвилі, коли весь нарід по селах благословив »своє військо« ураз із дорогим комендантом... Іменований сотником У. С. С. ще в 1914 р., брав участь у боях ще в томуж році і перший увійшов зі своєю сотнею до свого родинного Дрогобича, коли звідси виперто на якийсь час російські війська. І в часі війни брав участь у ширшому громадянському житті, наскільки дозволяли на це його службові обовязки. Між ін. був також якийсь час шефом українського цензурного відділу у Відні.

З вибухом українсько-польської війни став окружним комендантом Жовкви. На цьому становищі держав лад і порядок в цілому окрузі залізною рукою і не подався з Жовкви перед наступом польських військ, але дібравши наскоро невеличкі відділи, відбив побідно польський наступ, при чому був ранений. За це був відзначений у спеціяльному приказі Нач. Команди. Ця коротка, але цікава доба його діяльности заслуговалаб на докладніше, окреме обговорення.

По видужанню вислано пок. Ів. Коссака з важною місією до Італії: видістати звідти якнайскорше наших полонених і стягнути їх негайно до краю. Місія розвинула під його проводом ширшу діяльність, але реальних успіхів її праці не було. Причини того в загальному відомі, всеж таки й цей

період діяльности пок. Коссака вимагав би докладнішого вияснення.

Вернувши з Італії, пок. Коссак жив у Відні, де працював у ріжних українських установах, зокрема в Зах.-Українському Т-ві Ліги Націй. З Відня їздив теж з пос. Брайтером на переговори до Москви. Як емігрант зазнав немало злиднів, особливо безпосередньо перед своїм виїздом на Вел. Україну, коли то всі його матеріяльні засоби до життя вичерпалися, а заробити не було де. На Україну виїхав за порадою проф. М. Грушевського, з родиною якого був у найкращих взаєминах, в 1925 р. під осінь, отже перебув там нецілого $1^1/_2$ року на становищі урядовця Центробанку в Харкові.

На одну сторінку його діяльности хочу звернути ще увагу. Не будучи професійним публіцистом, пробував він і свого пера як журналіст і письменник. Писав статті на ріжні теми в передвоєнних українських органах преси і в емігрантських, а в останньому часі доводилося часто читати його статті про положення на Західній Україні у харківських »Вістях«. Оповідання й нариси друкував у »Руслані« й віденському »Українському Прапорі«. Мав збірку нарисів-споминів з життя УСС. і Української Галицької Армії, які хотів видати окремою книжкою. Не довелося, як не довелося здійснити богато-богато інших починів і плянів...

Земля пером заслуженому воякові та діячеві!

ІВ. НІМЧУК.

Памятники в честь поляглих.

Які памятники повинні ми ставити на спомин героям визвольної війни.

Що кажім, то кажім, але культ нашої державної традиції слабий не тільки в українських народніх масах, але й у нашої інтелігенції. Ще в живій памяти неодному з нас те глибоке враження, яке зробили на українську суспільність знаменні слова митр. Шептицького, висказані в промові біля могили Маркіяна Шашкевича на Личаківському цвинтарі в 100-ліття уродин поета (1911 р.): »В українськім патріотизмі Галичан мало історичних традицій, мало державної політичної гадки, але зате на цілій лінії визначне змагання: В народ!«

Щойно часи світової і визвольної війни навчили наших людей призадумуватися глибше над нашим минулим і навязувати його нитку до теперішности; щойно в останніх роках ми зачинаємо як слід розуміти, шанувати, любити й дорожити тими подіями з українського минулого й такими ділами-подвигами наших славних предків і наших героїв, які мають виховуючий вплив на наше покоління, які будять

і скріпляють національну свідомість, словом — які поширюють культ української державної традиції.

Доказом вище сказаного може служити хочби скорий розвиток »Товариства Охорони Воєнних Могил« у Львові, що за кілька місяців своєї діяльности поширило свої ідеї і змагання по цілому краю, а навіть поза ним, при помочі своїх кількадесятьох філій, що виростають у нас не тільки по містах, але й по селах, наче гриби по дощі. Це незвичайно потішаюче явище, це одночасно й доказ, що ми зачинаємо нарешті розуміти, що по страшних жертвах і стратах та великих національних невдачах треба нам зберегти для себе, для своїх дітей і для грядучих поколінь принайменше наш великий національний скарб, наш найбільший моральний капітал, що його ми винесли з великої світової завірюхи і нашої визвольної війни — могили наших героїв. Доказом щораз більше зростаючого розуміння ваги і значіння українських воєнних могил є також факт, що наше громадянство старається утревалити їх при помочі відповідних памятників, хрестів, плит і т. п., які можна бачити нині вже по всіх закутинах нашого краю.

Ніщо не підносить так на дусі, ніщо не вказує так проречисто на зрілість нації, на культуру, любов і вдячність її для заслужених у народі, як добрий памятник. Адже такий памятник — це найважніший, у нас майже одинокий засіб для плекання давно перерваної і загубленої, щойно в останніх часах знову навязаної історичної традиції. Памятник на могилі поляглих говорить кожного дня до всіх живих, що діло, яке започаткували і за яке наложили головами поляглі борці, ще не довершене.. А коли на такому памятнику (чи памятковій таблиці) вириті імена й назвища всіх погибших з даного села чи міста, очевидно, з відповідним пояснюючим текстом, — то чиж до того памятника не линутиме постійно думка рідні, друзів і знайомих покійників, словом: думка цілої громади? Про це, що добрий памятник є одночасно культурним надбанням даного народу, який сам собою говорить і свому і чужинцеві про вартість, свідомість і зрілість того народу, — не треба, здається, нікому пригадувати. Тому, витаючи зріст українських памятників поляглим на нашій землі й радіючи з того, уважаймо одночасно на те, аби ті памятники були гідні погибших героїв і нашого великого народу, що не зважаючи на величезні перепони й перешкоди, прямує нестримно до осягнення нашої найвищої національної мети.

Не маючи можности в коротенькій статті розібрати основно цієї справи, подам усеж таки кілька думок, що може придадуться тим нашим громадянам, які займаються чи займатимуться відповідним утреваленням могил і памяти українських поляглих, себто здвигненням у їх честь памятників, хрестів

чи памяткових таблиць. Подаю їх не як фахівець-спеціяліст, а тільки на основі того, що бачив у культурних чужинців.

Отже перш усього кілька слів про памятники на спомин героїв війни. Будують їх у нас тепер богато по містах і селах, але рідко коли ці памятники відповідають уповні всім вимогам краси й естетики. Буває, що й селянин чи робітник збудує памятник, в якім є якась думка, який робить враження і з естетичного погляду є без заміту. Такі памятники, твори нікому незнаних, укритих десь у народній гущі талантів, доводилося мені бачити в теперішній австрійській республіці. Але загально треба нам уважати, аби пляном і роботою біля такого памятника кермувала тямуча, досвідна рука, найкраще інжинір-архітект, щоб опісля памятник не був карикатурою, але виразником вродженої нашому народові краси й естетичного смаку. Зокрема плян і місце під памятник повинні все бути апробовані фаховою людиною. Нехай ці памятники будуть навіть найскромніші і найпростіші, але нехай нікого не разять, бо це булоб образою не тільки для памяти незабутіх борців, але й для нас самих як нації.

Дальше слід нам уважати, аби написи на памятниках були в чистій літературній мові і без ніяких похибок, бо цеж може тільки скомпромітувати нас в очах тих, що оглядатимуть такі памятники. На жаль, і в цьому напрямі зроблено вже у нас чимало гріхів, щоб згадати тільки похибки на таблиці у честь Шашкевича (Шашкевичóви, зам. Шашкевичéви — в церкві у Станиславові-Гірці) і Франка (На чесьть Івана Франка — на скалі в Криворівні). Про фатальні похибки на таблиці в честь Куліша, відслоненій недавно у Відні на тім домі, де він жив, читали ми нещодавно в українській пресі.

Окремо треба звернути увагу на те, що напис на памятнику чи памятковій таблиці мусить виразно говорити кожному, що погибші — сини українського народу, які згинули за Україну. Слова: Україна, український мають свою вагу особливо в нинішних часах і цього не уважаю за потрібне ближче пояснювати.

Щож до матеріялу, з якого слідби робити памятники, то тут годі виступати з якимись радами чи хочби вказівками. Як всюди, так і в нас до будови памятника уживають такого матеріялу, який найлекше роздобути в дотичній околиці. Тут можна сказати тільки одно: матеріял повинен бути по можности якнайсильніший і якнайтреваліший, щоби збудований з нього памятник постояв якнайдовше.

Дотичнож увіковічнення памяти поляглих односельчан порадно було би, щоб кожне село висипало в себе на відповідній площі високу могилу і щойно на ній будовано памятник. Таке сипання могили всіми членами громади має неабияке виховуюче значіння і лишиться на довгі часи

в памяти громадян. Де це неможливе або звязане з надто великими труднощами чи перепонами, там слід уфундувати в церкві або в Народнім Домі принайменше таблицю з тревалого матеріялу (мармору, каменя або заліза), на якій булиб вириті імена всіх поляглих з дотичної місцевости.

Вкінці подам, що воєнні і повоєнні річники віденських журналів »Das interessante Blatt« і »Wiener Bilder« приносили мало не в кожному числі по кілька зразків нововідслонюваних памятників по ріжних австрійських місцевостях у честь погибших вояків. Думаю, що ці зразки можнаб дуже добре приноровити й у нас, евентуально з деякими змінами.

Вчора і нині наших інвалідів.

В часі світової і визвольної війни наш нарід зазнав небувалих потрясень. В нашій історії такі трівожні часи давно вже не були записані. Вони нагадують нам Хмельниччину, а ще більше часи Дорошенка, коли то земля наша стала страшною руїною вздовж і поперек поорана кулями, засіяна кістьми, зрошена людською кровю. Не було, здається, найглухішого села, кудиб не вдерся жах війни й не перевернув усе горі корінем. У ті тяжкі роки боротьби й міжусобиць марнувався людський вік, життя кожного висіло на волосинці. Скільки жертв упало тоді, того й не счислити вже ніколи!

Це страшне лихоліття полишило нам богато інвалідів. Наші вояки билися на всіх фронтах, у ріжних арміях. Боролися і за чужих богів і за »свою правду в своїй хаті«. Ставали каліками й не мали відповідної помочі, ні від чужих ні від своїх. Богацтва нашої землі були пограбовані, серед воєнної хуртовини вона лежала пусткою, нарід примирав з голоду.

Та найтяжча недоля спіткала інвалідів Української Галицької Армії. З невиліченими ранами попали вони в неволю й опинилися за дротами в таборах, караючись по бараках з земляною долівкою, де з голоду й холоду гинули без розбору. Їм відрубувано члени тіла, як галуззя з дерев.

В 1920 році схорованих і невилічених почали випускати на волю. Якраз на той час припадають початки орґанізованої допомоги інвалідам, яку несло наше громадянство. Деякі інваліди вертались до своєї рідні, іншим треба було дати приміщенння й лічення. Цими інвалідами заопікувався тодішний »Український Горожанський Комітет« у Львові під проводом др. Ст. Федака, зокрема утворена при ньому »Самаританська Секція«, якій проводив лікар др. М. Панчишин. За стараннем д-ра Ст. Федака Товариство »Дністер« відступило для інвалідів свій двоповерховий дім при вул. Софії ч. 25. Так повстав »Дім Українських Інвалідів« у Львові.

Ось що пише очевидець про тодішних інвалідів: »Перші приміщені тут інваліди були люди схоровані, по більшій части без ніг, так що дім виглядав радше на шпиталь. Немічники дістали вправді дах над головою та кусник насушного хліба, але до відповідного й належного їм заосмотрення було ще далеко. Суспільність не знала про них. а найближчі опікуни, заняті в горячий тоді час цілоденною працею, не могли дбати про них більше, як про конечний харч і білля... Про протези для вигоєних протягом 1920—21 р. не було думки. Всего двох одержало примітивні протези, прочі ходили на костелях та колінах; з дому не виходили ні кроком, а світ бачили тільки крізь вікно*)«.

Доводилося починати з нічого, треба було серед найтяжчих обставин творити фонд допомоги інвалідам та рівночасно освідомлювати громадянство про цю справу. Перше поспішило на поміч нашим інвалідам львівське українське громадянство, зокрема українське жіноцтво.

Організація допомоги інвалідам показалася складною справою, й відчувалася потреба окремого товариства, якеб заялося самими тільки інвалідами. »Самаританська Секція« при Укр. Гор. Комітеті (УГК.) мала крім інвалідів, ще богато інших справ. Тоді то в червні 1923 р. утворено при УГК. »Секцію опіки над інвалідами«, якої головою вибрано др. І. Курівця. Ця секція переняла на себе удержання дому Інвалідів. Вона мусіла теж виявити значну ініціятиву, щоби зібрати фонди і в краю і серед американської української еміграції. Треба було в першій мірі прогодувати інвалідів приміщених в Домі Укр. Інвалідів, лічити їх, дати їм протези (штучні ноги). Народня Лічниця і всі українські лікарі несли й досі несуть безкорисно лікарську поміч інвалідам.

Згодом у домі інвалідів основано шевську та кравецьку робітню, в яких інваліди почали привчатися ремесла. Якийсь час була і власна робітня протез.

Цій діяльности не дуже сприяли зовнішні обставини. В грудні 1921 р. поліція розвязала Укр. Гор. Комітет, а разом з тим перестала існувати Секція опіки над інвалідами. Льокалі комітету поліція опечатала, всякі посилки призначені для інвалідів ішли до дирекції поліції. Настала скрута.

Одначе годі було кинути отак інвалідів, треба було ратувати положення. Тоді утворився »Тимчасовий комітет опіки над інвалідами« з рад. З. Лукавецьким і п. Марією Білецькою на чолі. Рішено оснувати окреме товариство опіки над інвалідами. Опрацьовано статут Товариства та внесено його через львівське воєвідство до міністерства внутрішних справ у Варшаві.

---

*) С. Український: »Наші інваліди« в календарі Т-ва »Просвіта« за 1923. р. 156 сторона.

Такий був початок »Українського Краєвого Товариства опіки над інвалідами« у Львові, а перші Заг. Збори Т-ва відбулися 8 листопада 1922 р.

Не зразу могло Товариство, як слід, розвинути свою діяльність. Сама справа затвердження статуту ще довго покутувала по міністерських покоях. Влада не годилася, щоби Товариство обіймало своєю діяльністю »цілу Польщу«, як говорилося в статуті, бо в цьому добачувала замах на сокальський кордон, бажання збратання Галичини з іншими західно-українськими землями, в першій мірі з сусідною Волинею, а інакше в урядовій мові це означувало, що Товариство має »яскраво політичну тенденцію«. Не годилася влада і на те, щоби в статуті стояла історична назва нашого краю »Галичина«. Кінець кінцем по довгих заходах і посольських інтерпеляціях статут був затверджений з тим, що Товариство обмежується в своїй діяльности до 4 воєвідств: львівського, станиславівського, тернопільського і краківського. Це сталося щойно 24 грудня 1925 року.

В наслідок таких перепон Товариство не могло заснувати філій у краю, не могло через філії тіснійше звязатися з містами й селами. В організації збірки жертв на інвалідів Товариство мусіло боротися з немалими труднощами. В тому ділі несли Товариству визначну поміч філії Т-ва »Просвіта«, Повітові Союзи Кооператив та філії »Союзу Українок«, або й окремі діяльні одиниці.

На 1926 р. припадає оснування перших філій »Укр. кр. Т-ва опіки над інвалідами« (в скороченню УКТОНІ). Найскорше відгукнувся Яворів, де маємо найстаршу Філію УКТОНІ. Одначе справа з оснуванням філій посувається дуже мляво вперед. Досі маємо всього 4 філій УКТОНІ, а саме: крім Яворова, в Самборі, Тернополі і Сокалі. Всі ці філії виявляють доволі живу діяльність, головно тернопільська. На протязі короткого часу ця філія влаштувала вечерниці в користь інвалідів, що дали біля 500 зол. прибутку; роздала понад 50 пушок на збірки датків до кооператив, читалень і адвокатських канцелярій; притягнула до несення помочі інвалідам усі кооперативи. Всі філії дуже гарно зорґанізували листопадову збірку в 1926 р. для інвалідів.

УКТОНІ переводить два рази до року збірки, а саме в часі Зелених свят (весняна збірка) і в листопаді (осінна збірка). Остання збірка відбувається звичайно в натурі. Вона відбувається під кличем »Листопад — місяць українських інвалідів«. Цей місяць має в життю інвалідів, як і в життю нашої суспільности, символічне значіння, і спомини цього історичного місяця повинні настроювати громадянство та будити в йому найбільш цього співчуття для обездолених синів народу.

Адміністраційна влада давала досі дозвіл на такі збірки. Одначе треба сказати, що такі дозволи давалися на умовинах, які не могли причинитися до успішного переведення збіркової

акції. Не вважаючи на те, що прохання о дозвіл вноситься 2-3 місяці наперед, влада дає дозвіл безпосередно перед речинцем збірки з такими нпр. важкими обмеженнями, як для листопадової збірки 1926 р. Тоді всі три східно-галицькі воєвідства: львівське, станиславівське й тернопільське видали майже однозвучний рескрипт про ось такі вимоги для збирачів: Кождий збирач повинен мати складкову листу, нумеровану, з печаткою Товариства та підписом голови й секретаря; вони мусять мати легітимації з фотографіями, видані Головною Управою Товариства, а потверджені дотичним староством; кожна жертва має бути записана на листі чорнилом або хемічним олівцем, і то самим жертводавцям або в разі неписьменности збирачем у присутности жертводавця і т. ін. Очевидно, вимога легітимацій з фотографіями, які треба булоб придбати в дуже короткім речниці, в богатьох випадках унеможливила збірку. Вона являється неоправданою, бо збирачі обмежуються звичайно тільки на власну місцевість або й сусідну, а збірки відбуваються під контролею виділв читалень, кооператив або парохіяльних урядів.

Діяльність УКТОНІ. наскрізь гуманітарна, вона тільки відтяжує уряд у ділі суспільної опіки, бо справа суспільної опіки в нових часах стала справою держави. Уряд відмовляє помочі інвалідам УГА., мотивуючи це тим, що вони воювали проти Польщі. Треба одначе знати, що не всі держави так поступають з інвалідами. По війні в неодній державі опинились інваліди ворожих сторін, всеж-таки уряди тих держав трактують усіх інвалідів на рівні і таке бачимо в Франції, Італії, Югославії та інших державах.

Українська суспільність Галичини приносила досі значну поміч своїм інвалідам, всеж-таки вона не дала їм навіть мінімум забезпечення. Що правда, наш нарід обтяжений і державними і народніми податками. Одначе така справа, як удержання Рідної Школи та забезпечення інвалідів УГА. мусить піддержуватися всіма силам, і вона стане на твердий ґрунт, коли тягарі будуть рівномірно розділені на все населення.

УКТОНІ. не було в силі дати нашим інвалідам хочби приблизно так високі ренти, як ренти державних польських чи інших інвалідів. Але воно все таки заспокоювало найпекучіші потреби інвалідів. Кожний безногий інвалід одержував протези (штучні ноги) від Товариства. На випадок недуги або відновлення рани одержував безплатну лікарську поміч; Т-во оплачувало операції в шпиталях, кошти подорожі інвалідів до Львова і т. д. За кілька літ свого істнування УКТОНІ, хоч помалу, але все таки що року поступало вперед. Про це свідчать ось такі дані з останніх літ: В 1925 р. вплинуло до каси Товариства жертв на суму округло 54.482 зол., а в 1926 р. 81.409 зол. З того на Америку припадало в 1925 р. 25.074 зол. або 4.170 дол. а в 1926 р. 35.403 зол. або 4.166 дол. На удержання Українського Дому Інвалідів видано в 1925 р. округло 22.568 зол.,

а в 1926 р. 26.908 зол. (без чиншу); в домі було приміщених 35 інвалідів. З інвалідів на провінції в 1925 р. одержували 33 інваліди постійну місячну ренту, а 171 інв. періодичні підмоги; в 1926 р. користало з підмог 266 інвалідів, з того 46 одержували постійні ренти. В 1927 р. Головна Рада Т-ва старалася в першу черпу забезпечити постійними рентами всіх тяжких інвалідв. Під цю хвилю одержує щомісячну ренту 66 інвалідів. Ренти виносять від 10 — 25 зол.

Всіх інвалідів УГА. зареєстовано в УКТОНІ. понад 800, з того біля 200 є тяжкими інвалідами. Всіх інвалідів треба би опроцентувати в залежности від утрати працездатности. Це справа чергова, її, очевидно тяжко перевести при недостачі філій.

Вже здавна Управа Т-ва носиться з думкою побудувати власний захист для інвалідів, бо теперішний дім інвалідів надто тісний. Цей дім є власністю Т-ва »Дністер«, що тимчасово віддало його для приміщення інвалідів УГА. і не побирає за те ніякого чиншу. В 1926 р. Товариство купило на Ялівци у Львові площу, де мавби бути побудований »Укр. Дім Інвалідів«. Кошти будови обчислено на 12.000 долярів. Доля цієї будови залежить у першій мірі від жертвенности нашого заморського громадянства.

В домі іноалїдів іноаліди вчаться ремесла (шевського й кравецького). Там ведуться для них і освітні курси. Крім того перебувають там часово ці інваліди, які приїздять лікуватися або по протези.

Щоби забезпечити ренти інвалідам, Товариство мусілоби зібрати річно бодай 150 тисяч зол. Тому повинні відгунутись як найщирші круги нашого громадянства на поклик Товариства і прийти з допомогою інвалідам, головно булаби тут побажана співпраця наших кооператив. Кожна кооператива повинна зі своїх прибутків відбити частину для інвалідів і в цьому напрямі пішов на зустріч бажанням товариства Ревізійний Союз Українських Кооператив у Львові.

Давні християни казали: »Віра без діл мертва«. Так і наша любов до Батьківщини остане мертвою«, якщо ми належно не шануємо своїх інвалідів й не схилимо голови перед їхньою жертвою, яку склали вони на вівтарі цієї батьківщини.

К. Д.

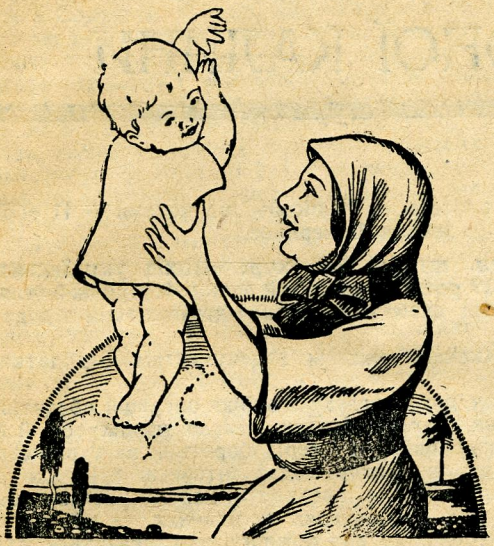

Щаслива мати

Щасливі діти

Чисту кров і веселий ум дає правильне споживанне

Катрайнера Кнайпа Солодової Кави!

Уживайме всі лише сю пасту до обуви, бо найліпша і своєрідна.

Адреса:

Львів, Кордецького 51.

В НАШИХ СТОРОНАХ кожда зміна температури дався дуже сильно відчувати і катер, кашель, хрипка, біль горла, рванє членів, біль голови і зубів є у нас в той час на порядку деннім. Незвичайно сильно мучать тогди ревматичні болі. Ми вже нераз зробили той приємний досвід, що усмирюючим тогді болі показався все певний: Феллєра пахучий „Ельза-Флюід," котрий уживали вже наші родичі і діти як завсігди пригожий лік і косметик. Ельза-флюід ділає все зі скутком і то так внутрішно як і внішно. Є він сильнійший і більше успішним чим Францбрантвайн. Його можна дістати і в пачках з 6-ти подвійними або 2-ма спеціяльними фляшками з польської централі пересилкової N-г 311 Ельза препаратів в Більску, аптекар А. Гутвінскі, Риннок 15.

КАТАЛЬОҐ ВИДАНЬ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Сурма: збірник воєнних пісень — 76 пісень під нотами — 41 образочків і вінєта роботи арт. І. Іванця. Вичерпане.

М. Капустянський, ґен. штабу ґен. хор: »Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році« — короткий воєнно-історичний огляд.
Ч. І—ІІ. з 23 кольоровими схемами-шкіцами і документами в додатках. 2 зол. Вичерпане.
Ч. ІІІ. в 25 кольоровим схемами-шкіцами і документами в додатках. Ціна 3 зол. Сконфісковане.
В ІІІ. частині найде читач, поруч огляду й оцінки операцій обєднаних армій аж до здобуття Київа, багато цікавих і мало знаних або й не одному зовсім незнаних подробиць до історії боротьби за українську державність. Уже сам факт, що автор подає інтересні причинки до історії придніпрянських партій та їх діяльности, характеристику обох урядів і армій та майже усіх визначніших політичних та військових діячів, робить цю книжку необхідною для кожного, хто цікавиться історією останнього нашого визвольного зриву. А цікавитися тим повинен кожний Українець.

Дмитро Дорошенко: Мої спомини про недавнє минуле.
Ч. І. Галицька руїна в 1914 — 1919 рр. Ціна 2 зол.
Ч. ІІ. З початків відродження укр. державности (Доба Центральної Ради). Ціна 2 зол.
Ч. ІІІ. Доба Гетьманщини 1918. Ціна 2·20 зол.
Ч. ІV. Під Директорією. На чужині (1919 — 1920). Ціна 2·20 зол.
»Книжка« ч. 6—10 пише: »Дуже рухливе й видатне наше В-во »Червона Калина« має велику заслугу перед історією нашої визвольної боротьби за це, що видало Дорошенкові спомини з так важного періоду нашої бувальщини. Горячо поручаємо »Спомини« всім, хто цікавиться долею свойого народу в недалекій і так бурливій минувшині«.

Між молотом а ковалом (причинки до історії Української Армії); **Мирон Дольницький: Над пропастю; Ярослав Кузьмів: »Кінець кровавої епопеї«; Степан Божик: »З останніх днів У. Г. А.«** Ціна 1·50 зол.
»Книжечку повинні прочитати всі, яким дорога традиція боротьби Галицької Армії за незалежність України і які хочуть використати навіть блуди й недостачі її для кращої долі завтрішнього дня«. С-к. О. Л.

В. Софронів: Бо війна війною — вичерпане

Е. Яворівський: Серед куль і ґранат «

Ю. Шрумеляк: Поїзд мерців «

Тобілевич: Рідні гості «

Витинанки: Українське військо — піхота, кавалєрія, артилєрія. Ціна 0·50 зол.

За Золотоверхий Київ: Бої на вулицях Київа в 1918 р. **При Центральній Раді. Клима Поліщука.** Ціна 0·60 зол.

Левко Лепкий: »Сон Івасика« — музика М. Гайворонського, сценічна картина на 4 відслони з нотним додатком. Ціна 0·50 зол.

Антін Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Ілюстрації Осипа Сорохтея. Сторін 270. »Український Голос« пише: »Ось і маємо вже першу епопею про життя й подвиги Укр. Січових Стрільців. Героєм епопеї є популярна постать Цяпки, про котрого загально оповідають багато переказів і анекдотів. Автор А. Вільшенко переказує дуже докладно й подрібно його життєпис, починаючи від народження, далі описує його гімназійні й університетські студії (I. пісня), початок світової війни, творення січових відділів і перші їх бої та подвиги Цяпки (II.), його побут у коші (III) і у вишколі, закладання лицарського ордену Залізної Остроги, у якому стає Цяпка великим комтуром, пляни нової роботи для національної справи, вихід у поле (IV). Далі слідують події в звязку з революцією на В. Україні, перехід Галичан до »червоних«, арешт Цяпки, утеча його до укр. повстанців і заслання його до Архангельська (VII), вкінці пригоди його в північній країні.

Книжку, що оповідає про визвольну війну й піддержує у нас стрілецьку традицію, можна сміло поручити нашому загалові тим більше, що таких книжок у нас дуже мало, а епопея Вільшенка це перший цього роду твір. Видано книжку добре. Ціна 4·50 зол.«

Степан Левинський: »Від Везувія до пісків Сагари«. — 1) У Неаполі. 2) Палєрмо ля Феліце. 3) На порозі Африки. 4) Що росказав мені Туніс. 5) Пустиня й оази. 6) На півдні. 7) Боже й чортове в Кайруані. — Прегарна вінєта арт. Бутовича. Друковано на люксусовім папері Розкішні ілюстрації. Ціна 3·25 зол.

Львів. Микола Голубець: Історія Львова від найдавнійших часів

Л. Л. Львів в часах великої і визвольної війни. Ціна 3 зол.

Богдан Лепкий: Слота — поезії. Ціна 0·90 зол.

Богдан Лепкий: От так собі, мініятури. Ціна 1·50 зол.

В. Софронів: Грішник, нариси 1·50 зол.

Ф. Дудко: Глум, оповідання. Ціна 1·50 зол.

Б. Лепкий: Сотниківна, повість з часів Виговського. Ціна 3·50 зол.

Халіда Едіб: В огні, повість з турецької визвольної війни. Ціна 4·50 зл·

ГОЛОСИ ПРЕСИ.

Літ. Наук. Вістник. кн. VII.—VIII. з 1927.

Видавництво »Червона Калина«, що має на меті давати нашому громадянству саме певну дидактичну лєктуру, добре зробило, спинившися на повісти турецької писменниці

Повість ця будить і в чужинецького читача симпатії до турецького народу, до його визвольних змагань. Разом із авторкою та її земляками переймаємося й ми долею героїв. »В огні«, бажаємо їм витривати до кінця, осягнути поставлену ціль, словом тішимося їх успіхами й ненавидимо їх ворогів. Халіда Едіб загріває своїм твором і нас. Тому, поки ми не маємо подібної власної повісти з своєї визвольної боротьби, читаймо чужу і звідти черпаймо цілющу воду на свої рани, причащаймося животворного духа, який з кожної сторінки промовляє до нас старою максимою: dulce et decorum est pro patria mori! А той хто не боїться вмерти за батьківщину, як не боялися цього герої Халіди Едіб — той побідить.

Табор ч. 3 з 1927. ...»Титульна сторінка книжки має вже твердження (М. Струтинського), що повість читається з запертим віддихом і що ніби турецька авторка перенесла на малоазійський ґрунт картини з Української революції. І дійсно, не одриваючись від книжки, перегортується сторінки. За яких 5 — 10 листків як би промінням принизує мозок думка про повну анальогію долі двох країн. Як нам, так й Туреч-

чині (властиво Ангорському урядові) випало боронити рідний край від чужинецької навали молодими арміями, що повстали в хаосі революції. А тому, підчас читання повісти, мимоволі на кожному кроці відновлюються в памяти подібні ж часи 1919 року... Чудовими рисами малює авторка жіночу постать, що є головною в цій повісти. »Дівча зі Смірни« — це Жанна д'Арк Анатолії, що запалює вогонь помсти і гаряче прагнення до визволення Батьківщини у серцях похилених перед нею лицарів. Вона веде їх по шляху до визволення Смірни. Вона є провідною зіркою для них і разом з тим полегшує їх страждання, яко сестра-жалібниця. Нарешті, гине сама від ворожого стрілу, але ж і після смерти натихає своїх лицарів. Нам полишає вона заповіт боротися до остаточної перемоги.

Можна побажати, аби ця книжка стала необхідною приналежністю кожної української бібліотеки.

Поступ ч. 5—6. з 1927. »Повість писана жагучо, пристрасно, писана кровю і то щирою, сердечною. »Жіночі очі, що накладають на мущину окови найтрусливіших, рабських звичок, які приковують його до домашнього огнища, до кімнати, провадить його деколи й у пекло.

І в тому випадку в пекло стрільного пороху, смерти на полі, в окопах, в пекло партизанських боїв завдяки одній жінці Айші, з якої війна зробила героїню, забравши їй мужа й сина, забитих у жорстокий спосіб завойовниками, а лишаючи в серці одиноку тепер ціль в її житті: добро, й визволення вітчини.

Повість кінчиться трагічно (писана в формі дневника) але по її прочитанні мимовільно насуваються рефлексії: а ми? Декотрі уривки можнаби живцем примінити до наших обставин і справедливо пише М. Струтинський, що читач часто затрачує екзотичність сюжету й »здається йому, що турецька авторка неренесла на малоазійський ґрунт картини з Українсської реолюлії«.

»Новий Час« в ч 18. з д. 21. II. 1927. Ця повість — це твір красного письменства, в якім представлене повстання Кемаля і його побіди. Видавництво «Червона Калина« дало українським читачам дійсно перлину в руки. Нехай не буде між нашою суспільністю ані одного такого, хтоб не прочитав цієї повісти, яка попри великі артистичні цінности, має також через патріотичний ентузіязм для нас і велике виховуюче значіння«.

Ноти: »Синя чічка« на голос і фортепян — слова В. Бобинського — музика М. Гайворонського. Ціна 0·75 зол.

»Ой казала мати та не банувати« — на голос і фортепян музика М. Гайворонського. Ціна 0·75 зол.

»Ой нагнувся дуб високий« 1) на голос і фортепян — 2) баритонове сольо з хором. Слова М. Голубця — музика М. Гайворонського Ціна 0·75 зол.

ЧУЖІ ВИДАННЯ ЯКІ МОЖНА НАБУТИ В »ЧЕРВОНІЙ КАЛИНІ«:

Літопись української революції. Матеряли й документи до історії української революції. Том II. Книга 4. Від року 1917 — 1922. 362 стор. друку. Брат проти брата. Розділ I. Побідний шлях і реальна дійсність. Розділ II. Вихід з Київа та шукання порятунку за кордоном. Розділ III. Спроби консолідації і болючі розбіжности. Фронт. Розділ IV. Боротьба з Денікіном. Розділ V. Од нарад до зради? Галицькі проводирі доконують переходу їх армії до Денікіна. Розділ VI. Залишення урядом Камянця і прихід Поляків. Розділ VII. Листопадова катастрофа. Розділ VIII. Деж причина катастрофи? Ціна 15 зол.

Літопись української революції. Матеріяли й документи до історії української революції. Том II. Книга 5. Від року 1917 — 1923. Розділ

Перші кроки в навязанню УНР. дипльоматичних стосунків з Польщею. Розділ II. Українська дипльоматична Місія в Польщі та її перші кроки. Розділ III. Перший вузол польсько-українського [союзу. Декларація 28. жовтня 1919. Розділ IV. Декларація 2 грудня 1919. Розділ V. По декларації 2 грудня 1919. Розділ VI. Від декларації 2 грудня до умови 22. квітня 1920. Розділ VII. Союзна умова 22 квітня 1920 398 ст. Ціна 20 зол.

Роман Купчинський: »Великий день«. Драматична поема Ціна 1 зол.

П. Тичина: »Золотий гомін«. Ціна 1 зол.

М. Голубець: »Галицьке малярство«. Ціна 2 зол.

Вол. Босий: Зелена Скупщина, сценічна картина з життя Чорногорців. Ціна 0·50 зол.

Ю. Бачинський: Україна irridenta. III. видання. Ціна 4·50 зол.

Ю. Шрумеляк: Авлева жертва. Ціна 1·60 зол.

М. Чубатий: Державний лад на Зах. Україні. Ціна 1 зол.

Ганс Гайнц Еверс: Біснуваті. Збірка оповідань. Ціна 2·50 зол.

Проспер Меріме: Кармен і инші оповідання. Ціна 3 зол.

Микола Гоголь: Тарас Бульба, історична повість. Ціна 2 зол.

Данило Мордовець: Гетьман Мазепа, історичний роман ч. I. ч. II. Ціна 4 зол.

А. Чайковський: На **уходах,** історичне оповідання ч. I. ч. II. Ціна 4 зол.

М, Ординців: Запорожці в Сараґоссі, історична повість. Ціна 2 зол.

А. Чайковський: За сестрою. Ціна 1·50 зол.

О. Олесь: Вибір поезій, 1903—1923. Ціна 3 зол.

Оповідання з історії української землі. перекл. Микола Залізняк. Ціна 1 зол.

М. Возняк: Як пробудилося укр. народне життя в Галичині за Австрії стор. 178 Ціна 5 зол.

В. Калинович: Наша молодь в переломовій добі, ст. 90. Ціна 2.50 зол.

Х. Х. Распутін — Чорний дух Росії повість, стор. 115. Ціна 2 зол

В Свербивус — Радник жениться, повість, стор. 94. Ціна 1·80 зол.

П. Франко: Пачкар Демко. 7 гарних оповідань, ст. 74. Ціна 0·70 зол.

Ю. Шкрумеляк: Як любити рідний край, 11 прим., ст. 59. Ц. 0·50 з.

Співанник Жемчуги, (208 пісень). Ціна 2·50 зол.

Матіїв - Мельник: За рідне гніздо, оповідання з визвольної війни Сербів, стор. 38. Ціна 0·60 зол.

М. Ренар і А. Жак: Боротьба з трупом, фантаст. повість стор. 198. Ціна 3 зол.

М. Сервантес: висикодумний рицар Дон Кіхот з Манчі переклад А Лотоцького — в 2 томах стор 188+336. Ціна 5 зол.

Д. Донцов: Що таке інтернаціоналізм, стор. 32. Ціна 0·60 зол.

Спомини про Івана Франка, стор. 30. Ціна 1 зол.

о. Л. Куницький: Вітер від моря, враження з подорожі, стор. 100 Ціна 1 зол.

Є. Архипенко: Поступове Пасічництво, стор. 244 ілюстр. 174 Ціна 7 зол.

О. Котис: Порадник для лісних робітників, (кубікування дерева з поясненнями) стор. 42. Ціна 1 зол.

Ґю де Мопасан: Серце людини, опов. з чарівної Африки стор. 96. Ціна 1·30.

Стівензон: Дивний винахід дра Екіпля, повість. Ціна 1·50 зол.

Кльод Фарер: Тайни віковічних людей. Ціна 1·50

Пос. Юр. Тимощук: Зам. підчас подорожі до Арґентини. Ціна 0·50 з.

ДРУКУЄТЬСЯ:

В 10-ті роковини Берестейського миру. Збірник виїмків із споминів українських і чужинецьких державних мужів про мирові переговори у Бересті Литовському (м. і. спомини австр. мін. гр. От. Черніна, ґен. М. Гофмана, ґен. Людендорфа. Зладив і доповнив оглядом тогочасніх історичних подій **І. Кедрин.**

Микола Голубець: Провідник по Галичині і Волині.
Калєндарі на рр. 1922., 23. вичерпані, 24. 25. 26. по 3 зол.
Калєндар на рік 1927 вичерпаний.
Крім того що року видає »Червона Калина« маленькі підручні калєндарики.
Книжки висилаємо за попереднім надісланням готівки або за післяплатою. На поручене порто долучити до 3-ох книжок 60 с. Післяплата на 30 с. дорожче.

Замовлення пересилати на адресу:

Книгарсько-видавнича Спілка

»ЧЕРВОНА КАЛИНА«

кооператива з обмеженою порукою

у Львові, вул. Руська ч. 18, І. поверх.

Чекове конто: П. К. О. Варшава 152.514. Тел.: Ч. 30-13.

Дорогоцінний подарунок для всіх людий приносить нам добра земля в лічничих ростинах, котрі родить вона для нашого добра. З таких цінних рослин споряджаєся від 29 літ домашне средство: Феллєра пахучий »Ельза-флюід«. Як було це вже за наших дідів, так і тепер хвалять його вплив на всілякі хороби, а особливо при ревматичних болях, болю крижей, рванню членів, при болю голови та зубів. Він помагає при натузі, змученню, спричинює нечуйність на зимно, зміцняє і скріпляє мязи і нерви. Змішаний з водою надаєся до полокання горла і уст. Дуже добрий косметик. Врутрішно і зовнішно ділає сильнійше і успішнійше як Францбрантвайн. Його можна дістати в пакетах з 6-ти подвійними або 2-ма спеціяльними фляшками з польської централі пересилкової N-г 311 Ельза препаратів в Більску, аптекар А. Ґутвінскі, Ринок 15.

ВІДДІЛ ОГОЛОШЕНЬ

Шановні Читаті! Купуючи у фірм, які помістили оголошення в нашім календари **все** покликуйтеся на календар „Червоної Калини.“

КООПЕРАТИВНА МОЛОЧАРСЬКА ЦЕНТРАЛЯ

„МАСЛОСОЮЗ“

обслуговує молочарські кооперативи під орґанізаційним і технічним оглядом.

Збуває по найвищим цінам вироблене кооперативами масло.

Молочарські машини і прилади найліпшої якости стало на складі.

Кождий Українець

купує **десерове масло** у склепах своєї орґанізації!

Львів: Ринок ч. 10., Костюшка 1., Сапіги 21.
Стрий: вул. Шевченка 5.
Станиславів: вул. Собіського 28.
Перемишль: Ринок 23.
Самбір: вул. Костюшка 11а.
Коломия: вул. Шевченка 25,
Дрогобич; вул. Стрийська 14,
Зелемянка: побіч перестанку.
Яремче: побіч стації.
Тернопіль: вул. Міцкевича

ЛЬВІВ **ОКРУЖНА АПТИКА** **РИНОК**

(давнійше ц. к. циркулярна)

має власні вироби:

САПОЗАН — Спосіб ужиття:

КОРОСТА: Місце де свербить натирати два три рази денно через чотири дні, а місця натерті пудром. засипати. Доперва по останнім натиранню треба конечно скупатися і добре намилити тіло. По купели треба змінити постіль і перебратися у чисте білє. САПОЗАН уживається з успіхом **проти усіх инчих недуг тіла.**

СИРУП ҐВАЯКОЛЕВИЙ: проти кашлю, хринки, і всяких недуг легінів.

СИРУП Д-РА СЕБУРҐЕРА для дітей.

Має на складі — **усі краєві і заграничні специфіки.**

АПТИКА МИХАЙЛА ТЕРЛЕЦЬКОГО

ЛЬВІВ — РИНОК

ЛІЧНЕ ЗІЛЛЯ — У ВЕЛИКІМ ВИБОРІ!

Ріг Домініканської

Ріг Ґродзіцьких

Як зістати свіжим і здоровим?

Робимо це, що вже наші діди і родичі з успіхом робили і уживаємо:

від 29 літ випробований і улюблений

„Феллєра ЕЛЬЗА ФЛЮІД"

котрий певно успокоює біль, взмічнює і покріплює тіло. Він придається:

як косметик є він жерелом сили і красоти.

До натирання у всіх случаях, де натиранне є конечним і дуже скоро ділає.

До членів по трудах, зусиллях, утомленню і т. д. ділає взміцняючо і оживляючо.

До плекання уст дуже улюблений задля свого доброго ділання на ясна і зуби.

Для горла особливо в зимні і мокрі дні як вода до полокання горла. (Кілька кропель змішаних з водою ділають знаменито.)

До плекання тіла проти всяких висипок на тілі і т. д., котре відсвіжує, чистить і скріпляє.

До плекання голови взміцнює і чистить шкіру голови і хоронить перед творенєм луски і т. д.

В зимі хоронить перед злими наслідками вогкости і зимна.

В літі є він скріпляючою домішкою води до миття і до купелі, ділає проти поченяся і дезинфікує.

При 1000 нагодах оказуєся добрим і пожиточним средством і длятого не повинен він бракувати в жаднім домі.

Кілька кропель ділають о много ліпше і сильнійше як „Францбрантвайн".

В кождій родині можна його при численних нагодах з найбільшим успіхом уживати.

Многосторонна придатність правдивого Ельза Флюіду Феллєра є достаточно знана.

Що всі хвалять, то мусить бути добрим!

Можна дістати в пачках з 6-ма подовжними або 2-ма спеціяльними фляшками.

Феллєра Ельза помада до лиця є незрівнаним средством до надання шкірі лиця і рук мягкости і делікатности. Остуди, зашкірники і веснянки зникають при її помочі в дуже короткім часі. Навіть зморщки і бори вигладжуються при правильнім натиранню кавказкою Ельза помадою до лиця і шкіри.

Ельза масть до волося (Таннохіна помада до росту волося) має добродійний вплив на волосє і шкіру голови, запобігає випаданню волося і передвчасному осивінню, робить тверде волосє мягким, гнучким і блискучим.

Ельза-пластру для туристів. Їх можна дістати в малих і великих картонах.

Ельза - тинктура для туристів у фляшочках з пензлем. Плинне средство проти нагнітків, усуває без болю і напевно нагнітки, спухлини і т. и

Ціни: Нам не можливо означити сталі ціни, одначе обчислюєся кождоразово як найтанше. На жаданнє пересилаємо докладні цінники.

Почтова оплата: На почтовій оплаті можна богато заощадити, наколи кількох знакомих з одного місця рівночнсно замовлять на одну адресу. Замовляючий дістає кромі цего даровий пакунок.

Адреса замовлення: Правдиві Ельза препарати аптекаря Е. В. Феллєра можна дістати:

Для Польщі: у Польській пересилковій централі No 311 Ельза препаратів в БІЛЬСКУ, аптекар А. Ґутвінскі, Ринок ч. 15.

Для всіх инших країв: у Евгена В. Феллєра, Стубіца Доня, No 311 Кроація.

Вступайте в члени кооперативи

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР

ЛЬВІВ, РУСЬКА 18 І. п.

яка своїм членам **випозичає народні, козацькі та турецькі строї, перуки; продає** всі драматичні твори (по книгарських цінах) **шмінки, мастикс, крепу до борід і вусів,** текст драми „Ніч під Івана Купала“ (ціна 2 зол.), „За двома зайцями“ комедія з нотами до співу і режісерськими увагами (ціна 2 зол.), **партитури на малу орхестру і фортепян** до пєс: 1) „Сватання на Гончарівці“ — 10 зол., 2) „Ніч під Івана Купала“ — 5 зол., 3) „Ой не ходи Грицю“ — 5 зол., 4) „Невольник“ — 5 зол., 5) „Бувальщина“ — 5 зол., 6) „Як ковбаса та чарка“ — 4 зол.

Один уділ 10 зол., впис 1 зол.

Обовязком кождого Українця й Українки, кождої Читальні та Драматичного Гуртка є стати членом кооперативи „Український Театр“ та купувати там театральні прибори.

УКРАЇНСЬКА
КНИГАРНЯ Й АНТИКВАРНЯ

У ЛЬВОВІ, ВУЛ. РУТОВСЬКОГО 22.

Купує і продає: шкільні підручники, нові й уживані, белєтристичні й наукові книжки в українській і чужих мовах, закуплює цілі бібліотеки й рукописи, призначені до друку.

Приймає замовлення на книжки инших краєвих і заграничних видань. Бере в комісову продаж усі українські книжки і журнали.

Великий та найдешевший склад шкільних і канцелярийних приборів. Замовлення на провінцію полагоджує вілворотно за попередним надісланням гроший або за післяплатою.

Випожичальня книжок українських, росийських, польських і німецьких. Що тиждня всі новости на тих мовах. Отворена через цілий день. На провінцію щоденно висилаєсь книжки. Близші інформації про услівя випожичування уділяє відворотною почтою.

КОЖДА ІНТЕЛІҐЕНТНА І СВІДОМА ЛЮДИНА ПЕРЕДПЛАЧУЄ ЖУРНАЛ

26. РІК ВИДАННЯ 26. РІК ВИДАННЯ

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

Відкрита підписка на 1928 рік на найстарший український місячник літератури, науки й суспільного життя. Виходить книжками першого числа кождого місяця при участи визначнійших укр. старших і молодих письменників і вчених.

Передплата виносить: річно 26 зол., піврічно 14 зол. Ціна окремої книжки 2.50 зол.

Адреса ред. і адміністрації: Львів, ул. Руська 18, I пов.
Редагує: Комітет. Видає: Укр. Вид. Спілка.

„НОВА ХАТА"

ЩОМІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ ПЛЕКАННЯ ДОМАШНОЇ КУЛЬТУРИ.

Необхідний жіночий журнал, який повинна передплачувати, читатий поширювати кожда українська жінка

Обслуговує жінку у всіх ділянках домашного господарства та забезпечує від непотрібних витрат

Вчить примінювати в прикрасах одежі й хати українське народне мистецтво, бо це правдива краса

Авторів белєтристики та ріжних статей підшукує переважно з поміж жінок, своїх і чужих

Хоронить жінку перед немічю і старістю фаховими порадами в справі плекання тіла

Акуратно виходить, приносить численні ілюстрації визначних осіб та подій наших днів

Там найдете також вказівки, як вести й виховувати діти гарно й розумно

Акромі цього знайомить з жінками, що стреміли до недосяжних вершин

„НОВА ХАТА" — ЛЬВІВ, АДРЕСА РЕДАКЦІЇ ТА АДМІНІСТРАЦІЇ: РУСЬКА, 18. — ТЕЛЄФОН 30-13.

ПЕРЕДПЛАТА ЗА „НОВУ ХАТУ"

Для краю: цілорічна зл. 18·— піврічна зл. 9·50, чвертьрічна зл. 5·—, ціна одного числа зл. 1·80. Для закордону (цілорічна) 5 дол.

РІК ОСНОВАННЯ 1808

НАЙСТАРША КРАЄВА ФІРМА

ЛІЯРНЯ ДЗВОНІВ

БРАТІВ ФЕЛЬЧИНСЬКИХ

РІК ОСНОВАННЯ 1808

В КАЛУШІ, ВУЛ. СІВЕЦЬКА — ТЕЛЄФОН Ч. 20.
І В ПЕРЕМИШЛІ, ВУЛ. КРАСІНСЬКОГО 63. — ТЕЛЄФОН Ч. 108.

Відзначена золотими медалями на краєвих і заграничних виставах.

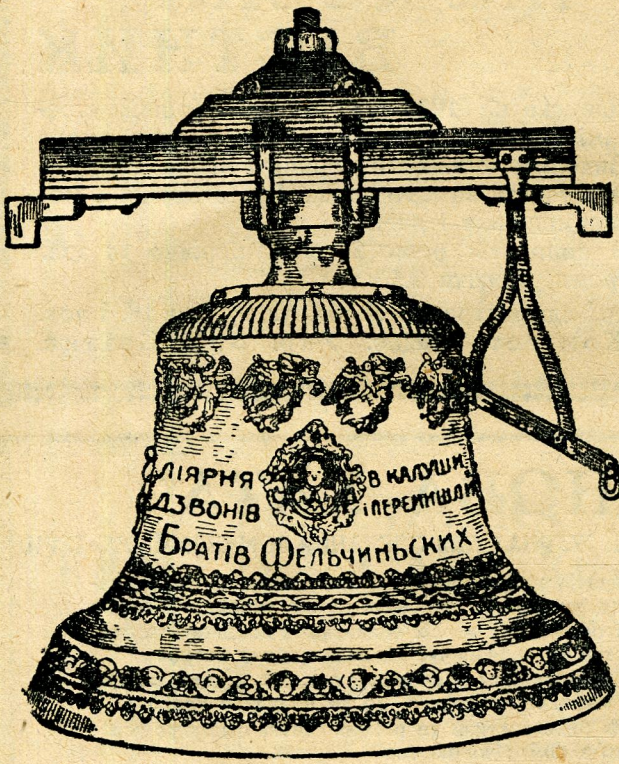

Догідні сплати в довших речинцях.

Доставляє мельодійні дзвони як гуртом так і поодиноко, довільної величини з найлутшого металю, о чистім і звучнім голосі. Розбиті дзвони переливає, як також достроює їх під порукою чистої гармонії до дзвонів, які находяться на місці. Старі ушкоджені дзвони (без ух, вищерблені і т. п) приймає до направи і перемонтовує старі системи на нові. Має стало на складах около 200 штук готових дзвонів на всяку вагу і різних тонів.

Дзвони доставляємо на умовлене місце своїм коштом без завдатку, а на випадок, якби дзвони, післані нами, не відповідали вище поданим вимогам, то забирає їх фірма своїм коштом назад, зрікаючися всякої претенсії до тих, що купують.

Ціни можливо найдешевші. Сплачувати можна також ратами.

Солідність фірми потверджують похвальні листи, якими може похвалитися згадана фірма.

УВАГА! В Калуші є ще й друга ліярня під подібною фірмою й тому належить уважно і докладно адресувати: Братя Фельчинські в Калуші, вул. Сівецька. — Не купувати дзвонів на ярмарках, де ці дзвони жидівського фабрикату, ні у розвозчиків по селах, що підшиваються під нашу фірму, а котрих вироби не представляють ніякої вартости.

УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ

„ДОБРА КНИЖКА“

ЛЬВІВ, УЛ. СОДОВА 4.

має на складі:

БЕЛЄТРИСТИКА	Ціна зол.
Будзиновський: Пригоди запорожських скитальців — істор. пов.	3·60
Васьків: Жених з міста — жарт на 1 дію	0·80
Гриневичева: Непоборні — оповідан.	3·80
Граціє: Два вороги — оповідання	0·50
Єргензен: Притчі — оповідання	1·00
Кабаровська: Тарас пастушок — діточа сценка	0·50
Костельник: Пісня Богові	3·00
Лімниченко: Клонюсь — оповідання	2·00
Лотоцький: Наєтася, княгиня Слуцька — істор. пов.	3·60
Май: Воскресення — ілюстр. опов.	0·60
Меріям: Вечірні смутки — настрої	1·00
„ Чадні вогні — оповідання друкується	
Петрійчук: Про це, що люблю я — еротика	3·00

	Ціна зол.
Семчук: Воскресення — пісні зриву	1·00
„ Метеори — поезії	2·00
Честертен: Знак зломаного меча — оповідання	0·50
„Цікаві оповідання“ — 11 книжок по	1·20
НАУКА — РЕЛІҐІЯ	
Костельник: Ломання душ — з літер. критики	2·90
„ Християнська апологетика	5·25
Липинський: Листи до братів хліборобів	10·80
„ Україна на переломі, істор. студії	4·00
Лужницький: Догматика	6·50
Мацелюх: Пресв. Евхаристія	0·50
Петров: Євангеліє основа життя	1·20
Соленко Кс.: Пражерело укр. світогляду	3.00

та багато инших книжок. — Цінники даром. — Замовлення адресувати:

„Добра Книжка“ — Львів — Lwów p. skr. 11.

Обовязком кождого Українця державника

є запренумерувати свій журнал

„ПОСТУП“

вістник літератури й життя

Виходить що місяця у Львові. **Восьмий рік** видавництва. 20 великих аркушів збільшеного формату в рік.

В журналі „Поступ“ писали у 1927 р. Д. Бандрівський, І. Гладилович, Ю. Дараган, Др В. Заїкин, Др В. Залозецький, І Кухта, Др Кирпякевич, В. Литинський, В. Лімниченко, Др І. Лоський, Др Г. Лужницький, В. Монкевич, А. Монтрезор, Др О. Назарук, О. Петрійчук, С. Семчук, М. Фірак, С. Чесина т. б. и.

Крім поезій та оповідань містить „Поступ“ також статті з области політики, релігії, фільософії, літератури та соціольогії а також широку бібліографію.

„Поступ“ читається цікаво; кождий читач знайде в ньому попри розраду теж і поважну думку, звернену на найживотнійші проблеми сучасного, та щиру волю спрямовану до сотворення єдиної, вільної, державної України.

Річна передплата „Поступу“ коштує 10 зол.; піврічна 5 золотих. Для заграниці річно 2 доляри.

Гроші й замовлення слати по адресі:

„Поступ“ — Львів, ул. Сикстуська 39а.

СВІТ

одинокий на західно-українських землях ілюстрований журнал для всіх виходить вже третий рік у Львові двічі в місяць.

У журналі брали участь:

В. Атаманюк, В. Бобинський, І. Борщак, О. Бабій, В. Барвінський, М. Возняк, М. Вороний, В. Воруський, Л. Ганкечич, І. Гаврилюк, М. Галущинський, В. Гренджа-Донський, В. Дорошенко, Д. Загул, П. Карманський, І. Кревецький, Р. Купчинський, В. Ю. Кисілевський, М. Кічнура, М. Козоріс, І. Крипякевич, М. Кордуба, Д. Козій, Б. Лепкий, І. Німчук, В. Пачовський, М. Рудницький, А. Павлюк. В. Стефаник, І. Свенціцький, В. Пачовський, Я. Струхманчук, С, Черкасенко, М. Чайковський, Т. Франко, П. Холодний і инші.

Журнал поміщує репродукції українських малярів, подає знимки з життя товариств, краю та цілого світу.

✣

У кождому числі повістевий додаток, сатиричний куток та загадки.

✣

Фотографічні знимки у виконанні: Л. Янушевича, М. Сеньковського та Українського Фотографічного Заведеня „Спорт".

✣

Карикатури арт.-маляря О. Карпенка.

✣

Передплата виносить в краю:
на рік 28 зол., на пів року 14 зол.
на чверть року 7 зол.;
за кордоном 4 ам. дол. річно.
Поодиноке число 1.20 зол.

За надісланням 10-сотикового значка висилається оказові примірники.

Адреса: Редакції і Адміністрації:
ЛЬВІВ, ВУЛ. РУСЬКА Ч. 3.

Кождий грамотний Українець повинен купити і прочитати отсі книжки:

На уходах, 2 томи, Чайківського	4 —	зол.
За сестрою, з образ. »	1·50	»
Відвдячився, повість »	2—	»
Побратими »	2—	»
Гетьман Мазепа, 2 т. Мордовця	4—	»
Гуляйпільський батько, 2 томи	4—	»
Тарас Бульба Гоголя	2—	»
Запоржці в Сараґоссі	2—	»
Зірка, істор. повість Зубенка	2—	»
Княгиня Романова, повість	2—	»
Чорна рада Куліша, нове вид.	2—	»
Мих. Гарнишенко друкується	—	
Остання любов царя Соломона	1—	»
Праведні душі Келлєрмана	1—	»
На ріках Вавилонських, поема	—50	»
Проти филь Кузьмової	1·50	»
Учительські гаразди 2 части	1—	»
Думки про народ. образования	—50	»

Жадайте тих книжок по всіх книгарнях, або замовляйте на адресу:

ВИДАВНИЦТВО „ОКА“ КОЛОМИЯ, ЄВАНГЕЛИЦЬКА 7.

Prima

бібулки й гільзи до папіросів

AIDA

під оглядом своєї якости перевищують навіть французькі вироби.

По цілій Україні лунає клич „Свій до свого“!

ПАРОВА ФАБРИКА ЦУКОРКІВ І ПОМАДОК

„ФОРТУНА НОВА“

ВЛ. К. АВДИКОВИЧЕВА, ВУЛ. КОРДЕЦЬКОГО Ч. 23.

Телєф. ч. 26-14. (бічна вул. Корол. Ядвиги).

ПОРУЧАЄ СВОЇ УДОСКОНАЛЕНІ ВИРОБИ.

Жадайте всюди наших цукорків і помадок!!

У Львові можна їх також набувати у нашім склепі при вул. Руській ч. 1,

та не усі ще наші люди прозріли — тому, **ділом докажім,** що ми розуміємо той клич. ВСІ повітові-Союзи, ВСІ Кооперативи, ВСІ реально думаючі Українці мають купувати тільки у одинокій українській фірмі „Новій Фортуні“.

Купуйте й читайте історичні повісти й оповідання!

Бабій Олесь: Гуцульський курінь 4.— зол. — Будзиновський В.: Волю бути козачкою 0.90 зол. До віри батьків 0.80 зол. Кров за кров 2.— зол Небіщик ходить 1.40 зол. Осаул Підкови 2.— зол. Під одну булаву 2.— зол. Пластун 1.20 зол. Пригоди запорожських скитальців 3.60 зол. Шагін Ґерай 0 80 зол. — Вільшенко Я.: Життя й пригоди Цяпки Скоропада 4.50 зол. — Гоголь М.: Тарас Бульба 2.— зол. — Гребінка Е.: Чайковський 5.— зол. — Дудко Ф.: Глум 1.20 зол. — Зубенко І.: Зірка 2.— зол. — Кащенко А.: З Дніпра на Дунай 2.25 зол. Зруйноване гніздо 1.44 зол. Кость Гордієнко Головко 0.90 зол. Мандрівка на Дніпрові пороги 0.54 зол. Над кодацьким порогом 045 зол. На руїнах Січі 0.36 зол. Оповідання про славне військо Запорожське 9.— зол. — Лепкий Богд.: Сотниківна 3.50 зол. Мотря том 1 і 2ий 19.80 зол. Не вбивай 9.90 зол. Батурин 9.90 зол. — Лукіянович Д.: Гість з Запорожжа 1.— зол. — Маковей Ос.: Ярошенко 4.50 зол. — Мордовець Д.: Гетьман Мазепа 4.— зол. Сагайдачний 0.60. зол. Загірна 1.80 зол. — Опільський Ю.: Іду на вас 2 50 зол. Опирі 2.— зол. Сумерк 4.— зол. — Ординців М.: Запорожці в Сараґосі 2.— зол. — Пап Потоцький, оповідання про Каньовського і польську шляхту 0.20 зол. — Рогова О.: Тишім Хмельниченко 2.70 зол. — Поліщук К.: Гуляйпільський Батько 4.— зол. — Федір Ігор — Золотополець Вол.: Син України 5.40 зол. — Франко Іван: Захар Беркут 5.40 зол. — Старицький М.: Облога Буші 1.70 Халіда Едіб: В огні 4.50 зол. — Чайковський А.: Віддячився 2.— зол. За сестрою 1.50 зол. Корнієнко З.— зол. — Малолітний 2. — зол На уходах 4. — зол.

КНИГАРНЯ НАУК. ТВА ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА

У ЛЬВОВІ, РИНОК Ч. 10.

Се наша найліпша паста до обуви.

Адреса:

Львів, Кордецького 51.

В РІДНІМ ПРОМИСЛІ НАША ЕКОНОМІЧНА СИЛА

Не тільки кождий український швець але **і кождий** свідомий громадянин повинен купувати в **одинокій** українській промислово-торговельній Спілці

„ХРОМ“

У ЛЬВОВІ УЛ. РУСЬКА Ч. 20.

яка **доставляє** найкращу скіру на **обувє і упряж, купує** сирі шкіри солені і сушені, **вимінює** сирівець за готові вироби, **приймає** до гарбування сирі шкіри.

Власна фабрика „ХРОМ“ — Зимна Вода (коло Львова).
Склеп продажі — Львів, ул. Руська 20. (будинок Дністра).

Пасічницька Спілка

з обм. порукою

ЛЬВІВ — Підвалля 9.

ПРОДАЄ: штучну вощину з правдивого бджільного воску. — Улики ріжних системів, знаряди і приладдя пасічницькі, **мід** патоку — **віск.**

КУПУЄ: **віск** правдиво бджільний, **мід** патоку.

ПОСЕРЕДНИЧИТЬ: в продажі бджіл.

ПРИЙМАЄ до перерібки: **віск** на штучну вощину, **суш** до перетоплення на віск.

ГУЦУЛЬСЬКЕ МИСТЕЦТВО

в КОСОВІ к. КОЛОМИЇ.

Одинока текстильна фабрика на Гуцульщині ПОБИЛА РЕКОРД на чужих ринках своїми прекрасними виробами **українських килимів, портєр, обрусів, гуцульських вишивок і деревлянних виробів.**

Коли хочете мати гарно в українськім стилю прикрашену хату, присилайте замовлення, жадайте інформацій. Не купуйте ординарних фабричних окрас!

УКРАЇНІЗУЙТЕ СВОЮ РІДНУ ХАТУ!

ГОТЕЛЬ **НАРОДНА ГОСТИННИЦЯ**
У ЛЬВОВІ, УЛ. КОСТЮШКИ Ч. 1.

Для вигоди П. Т. Гостей вінда і в кімнатах телєфони.
Для селян осібні убікації.

Доїзд трамваями: Ч. 1., 6. і 7. з Головного Двірця,
Ч. 9. з двірця Підзамче, Ч. 8. з двірця Личаків.
Телєфон: 8-88.

МУШТАРДУ
ФРАНЦУСЬКУ
КРЕМСЬКУ
АНҐЛІЙСЬКУ
ПРИРОДНІ СОКИ ОВОЧЕВІ,
КОРІННЯ МЕЛЕНЕ

ПОРУЧАЄ

„VITELLIO“
ВИТВІРНЯ СПОЖИВЧИХ АРТИКУЛІВ
Спілка з огр. порукою
Львів,
вул. Садівницька 66.

ЖАДАЙТЕ
у всіх кооперативах і крамницях
„МУТА“
МИЛО одинокої кооперативної фабрики
ЦЕНТРОСОЮЗ.

АДВОКАТ
ДР. СТЕПАН ШУХЕВИЧ
веде свою канцелярію
у Львові, ул. Чарнецького ч. 24. II. пов.
(Дім Товариства ім. Шевченка).
Полагоджує всякі цивільні і карні справи, спадкові справи
Старого і Нового краю.

Книгарсько-Видавнича Спілка „Червона Калина," кооператива з обмеженою порукою у Львові, починає цього року сему річницю свойого істнування. В теперішний час важкої скрути і зазальної кризи змогло видавництво продержатися, сповняючи своє завдання — плекати почуття любови до Великого Минулого, закріплювати серед теперішного отупіння та зневіри Великі Цінности — любов до історії та традиції.

За цих кілька літ видало видавництво більшу кількість випусків цеї необхідної літератури. Прочитайте список наших власних видань, тоді зможете як слід оцінити вартість і потребу нашого видавництва.

До цеї праці в наміченому напрямі бажає видавництво притягнути як найширші круги нашого громадянства і тому звертається до загалу, з окрема до всіх своїх прихильників. яким на серці лежить поширення та розвій нашого видавництва, щоби вступали громадно в члени Кооперативи — „Червона Калина."

Членський уділ виносить 25 золотих, вписове 5 зол.

Члени одержують даром кождорічний великий календар „Червоної Калини," а крім цього всі власні видання за половину ціни.

Кому дорога наша традиція, кому на душі й серці розвиток видавництва, той стане членом кооперативи „Червона Калина" та співпрацею і співучастю причиниться до розбудови видавництва, яке звязує минуле з теперішним і майбутним, зберігаюче для грядучих поколінь найбільше дорогі скарби. УПРАВА

НАЙКРАСША СИНКА
в бляшанках з маркою
„ДВА КЛЮЧІ"
а також в пастильках коронових — як також в паперовім опакованню „бенґаль" достарчає тільки фірма
МИХАЙЛА КАЦА Сини
ЛЬВІВ, ул. Якова Германа ч 3.
Телєфон 17-28.

М. КУПФЕРШТАЙН
Львів, Овоцова 5.
найдешевше жерело усіх сорт паперу, торбинок, пергаменового паперу, шпаґату, накривала возові.

ФАБРИКА МУЧНИХ ВИРОБІВ
„BRONISŁAWA"
ЛЬВІВ, св. Мартина ч. 20.
ПОРУЧАЄ
МАКАРОНИ
Руркові (волоські), клюски, лазанки, нитки (вернішель), макарони росолові в ріжних формах вироблені
з найкращої пшеничної муки

!!! ВСІ ВИЗНАЮТЬ !!!

Що тільки той добре господарює й багатіє, хто передплачує й читає улюблений українським селянством двотижневик

„СІЛЬСЬКИЙ СВІТ“

ОРГАН НЕЗАЛЕЖНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДУМКИ

З часописами: **„Українське Пасічництво,“ „Українське Молочарство“** та з кооперативним часописом **„Супряга.“**

Річні передплатники дістають:

4 практичні господарські книжки, **6** портретів визначних діячів на полі господарства, **12** прібок ушляхотненого насіння.

Альбомчик — **„Обійстя українського господаря,“** частина II.

ПЕРЕДПЛАТА НА РІК 12 ЗОЛОТИХ.

Можна вносити частинами: при передплаті 6 зол., до 1 III. — 3 зол., до 1 IV. — 3 зол.

АДРЕСА: ЛЬВІВ, ВУЛ. СОБІСЬКОГО 32.

Кождий господар має у себе на столі підручну книжку

„ПРИЯТЕЛЬ ГОСПОДАРЯ“ КАЛЄНДАР НА 1928 Р.

Під редак. Агр. Євг. Архипенка.

Ціна 3 зол., з пересил. 3.50 зол., = за післяплатою 3.80 зол. =

Адреса: Львів, Собіського 32, „Сільський Світ.“

Мужеську,
жіночу,
діточу **ОБУВ**
виконує
солідно, скоро, гарно і дешево
ШЕВСЬКА РОБІТНЯ
УКРАЇНСЬКИХ ІНВАЛІДІВ
ЛЬВІВ вул. СВ. СОФІЇ 25.
під вмілою управою **Ол. Беряка.**
Принимаємо направки.
Робимо ортопед. обув.
Власні матеріяли
на складі!

За відповідною порукою уділюємо ратальних сплат!

Після найновійших журнальних взорів усі роботи з обсягу **мужеського**
КРАВЕЦТВА
принимає і виконує
відома зі солідности і уміркування цін
КРАВЕЦЬКА РОБІТНЯ
УКРАЇНСЬКИХ ІНВАЛІДІВ
під управою Усусуса **А. Дуфанця.**
Для Всечесн. Духовенства:
реверенди, папістики і др.
Робітня держить на місци заграничні
і краєві одіжеві матеріяли!

Передплачуйте!

найдешевший ілюстрований двотижневик

„ЖІНОЧА ДОЛЯ“

котрий виходить 3-ий рік в Коломиї і містить вірші, оповідання, дописі про життя в краю, статті на ріжні теми цікаві для кождого читача, богатий огляд жіночого руху взагалі, а головно огляд праці українського жіноцтва в Галичині та на всіх землях замешкалих Українцями.

Цікаві дописи з Хін, Аляски, Мексика, Америки, Канади, Кубані, Чех, Відня, Буковини і т. п. — де Ж. Доля має своїх кореспондентів.

Крім того має цікавий американсько-канадийський відділ, та сторінку для мо лоді.

Передплачуйте! **Читайте!**

Передплата на рік 9 зл., піврік 4.50 зл., чвертьрік 2.40 зл. — Для заграници 2 доляри річно.

АДРЕСА: **Коломия, ул. Нова ч 1.**
Kołomyja, East Galizia, Poland, Europa.

Приймається замовлення на

АЛЬМАНАХ „Ж. ДОЛІ“

З КАЛЄНДАРЕМ НА 1928 Р.

14 аркушів друку! **Богато ілюстрацій!**

Ціна з пересилкою 3.60 зл, без пересилки 3.— зл.
Для заграници з пересилкою 60 центів.

Хто пришле гроші до 1-го вересня, не платить почтової оплати.

1868—1928. **1868—1928**

Громадяне!

В 1928 р. минає 60 літ істнування і праці Товариства „Просвіта“ у Львові, 60 літ будження і скріплювання національної свідомости, поширювання фахового знання та орґанізації народнього життя у всіх його ділянках. З малих починів повстали великі висліди, тому і тішиться „Просвіта“ загальним признанням і довірям народу.
Та перед „Просвітою“ що раз то ширші завдання, до виконання яких необхідно великих сил а ще більше матеріяльних засобів, тому

В ювилейному році 60-літнього істнування Товариства „Просвіта“

нехай не буде ні одного свідомого Українця (-ки), який не бувби членом „Просвіти“, бо „Просвіта“ — це народня армія і хто не в її рядах, цей д е з е р т и р.
Памятайте о пятьох обовязках кождого українського громадянина і української установи у відношенні до Тов-а „Просвіта“, а саме:

1. бути членом „Просвіти“;
2. раз в рік в день 8. грудня зложити „Дар Просвіті“ — себто народний податок на освітні ціли;
3. в місяці жовтни, в місяці української книжки обовязково закупити в „Просвіті“ певну скількість книжок памятаючи, що хата без книжки, то чоловік без душі;
4. брати живу участь в житю місцевої читальні, ділитися там з другими членами своїм знанням і досвідом і таким чином спільними силами реалізувати основну мету „Просвіти“, якою є: „Просвіта“ і піднесення культури українського народу у всіх його верствах і напрямах життя;
5. ділитися з Матірним Товариством „Просвіта“ своїми спостереженнями і увагами що до освітного діла, бо таким чином освітній праці надаємо більше змісту і відповімо потребам народнього життя.

Вписуватися в члени „Просвіти“ треба через канцелярію Філії свойого округа, а коли нема Філії, то просто через канцелярію Товариства „Просвіта“ у Львові, Ринок ч. 10., де належить також замовляти катальоги книжок.

Кождий знає, що мусить вмерти, не знає він тільки, коли?

Кождий передбачуючи й це лихо батько, (чи мати) старається забезпечити свою родину і своїх дітей перед тим нещастям і нуждою, в яку попадають вони по смерти своїх родичів.

Найкраще можна це зробити через життєве обезпечення в українськім Товаристві

„КАРПАТІЯ“

ЛЬВІВ, РУСЬКА 18|I

яке переводить обезпечення в амер. долярах і швайц. франках.

Кождий Українець (-ка) обезпечує своє життя тільки в українськім Т-ві

„КАРПАТІЯ“

Стій! **Читай!**

Чи знаєш, що в світі нового?
Чи знаєш, відки на нас іде лихо?
Чи знаєш, хто ворог українського працюючого народу?
Чи хочеш чогось навчитись а часом і повеселитись?

Коли так, то вишли сейчас передплату на ґазету:

„ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС“

Львів, Ринок 10/II.

Передплата за 3 місяці виносить всього 2.50 зл.

ПЕРЕПЛЕТНЯ :: **ПАВЛА БАБЯКА** ::
У ЛЬВОВІ, ВУЛ. БЛЯХАРСЬКА Ч. 12

приймає всякі церковні роботи, як: Євангелія, Служебники, старі книги, наклади, брошурування, канцелярійні книги, які входять в круг переплетничої штуки і т. п., по найприступнійших цінах. — **Роботи виконує солідно й скоро.**

Архітект ВІКТОР ТРАЧ Львів. вул. Театинська ч. 3.

Виготовляє пляни і кошториси церков, приходств, читалень, народних домів, молочарень і всяких мешкальних і господарських будинків. Бере в підприємство всякого рода будови. Обіймає технічний нагляд при будовах.

Ревізійна і Орґанізаційна Централя Української Кооперації

Ревізийний Союз

Українських Кооператив

у Львові, Словацького 14. III. п.

Дає вказівки при закладанню кооператив, надсилає друковані поучення про це, ревідує кооперативи, дає їм вказівки в усяких справах судових і податкових, видає для них усі друки, потрібні в книговодстві, видає

„Господарсько-кооперат. Часопис“,

тижденник, яким популярно пропаґується кооперативні ідеї та містить ріжні звідомлення про діяльність Централь і поодиноких кооператив.

„GOPLANA“ Товариство Акційне — познанська фабрика ЧОКОЛЯДИ найкращих сорт. — Дешеві ціни — добрий товар, це ціха нашої фабрики-РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ: **ЛЬВІВ, Na Bielaka 12.** Поручає знамениті чоколяди як також десерові цукри.

КНИГАРНЯ М. СТ. ЛЕВИЦЬКОЇ В БЕРЕЖАНАХ, РИНОК Ч. 10 побіч цукорні Гакля,

має на складі краєві видання, замовляє заграничні, підготовляє сортімент бібліотек і нот для читалень і аматорських гуртків, стоїть на сторожі рідної культури.

СВІЙ ДО СВОГО І ПО СВОЄ!

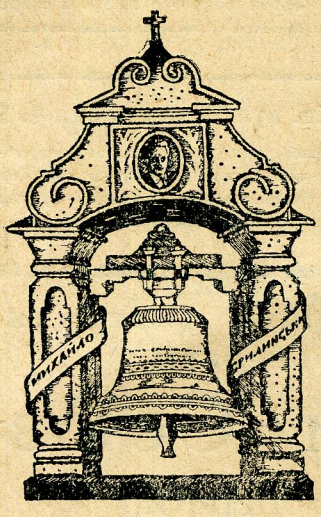

ОДИНОКА
УКРАЇНСЬКА ВІДЛИВАРНЯ ДЗВОНІВ

МИХАЙЛА БРИЛИНСЬКОГО

Львів - Замарстинів, вул. св. Михайла ч. 14.
(ВЛАСНИЙ ДІМ.)

Поручає Впр. Духовенству, Церковним Брацтвам і Комітетам **дзвони** з найлучшого металю о чистім звучнім голосі, під ґарантією чистої гармонії як також і витревалости. Достарчає **дзвони** довільної величини як поодиноко так і гуртом. На складі находиться значна кількість готових дзвонів на всяку вагу і тони. Солідність фірми потверджують численні похвальні листи і признання П. Т. Відборців. **Купує старі, розбиті дзвони і на жадання переливає на нові. Відливає артистичні відливи, як бронзівничі, будівельні, машинові, плоскорізьби, фіґури і т. п.**

НЕМА СОРОМУ!

Нема сорому, коли Ви, жінка або дитина терпите на пропуклину — бо це терпіння не повстало з Вашої вини. **Однак великим ґріхом є занедбання пропуклини, бо це несе за собою ґрізні а навіть смертельні наслідки** в житю. Тому нехай кожний недужий не маючий охоти піддаватися операції звернеться негайно до

Заведення М. ФРАЙЛІХА

ЛЬВІВ, ГОРОДЕЦЬКА 35.

винахідника і спеціяліста патентованих бандажів, а також пасів на живіт для мужчин, жінок і дітей. Цим бандажам **завдячує сотки людей с в і й ратунок навіть у застарілих випадках.**

Фірма М. Фрайліха, що існує вже 60 літ здобула собі признання і багато похвал не тільки в краю але й за границею. Про це свідчать золоті медалі, почесний докторат, численні подяки від високих достойників, священиків, офіцирів і лікарів. Фірма Фрайліха заняла в тій области перше місце. — **Ціни уміркована. Полегша — в сплаті.**

НОВА УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ В ПРАЗІ

Сим довожу до відома Шановного Громадянства, що з 1-го серпня 1927. мною одкрито в Празі **Українську Книгарню під фірмою „Ф. Свобода“.**

КНИГАРНЯ має до продажу всі українські книги й періодичні видання, які виходять на українських землях і за кордоном. При книгарні маються головні склади видавництв: — „Дзвін“, „Українська Школа“, „Вернигора“, „Дніпросоюз“, „Катеринославське видавництво“, „Видавництво Молодь“, „Державне Видавництво України“, „Книгоспілка“, „Слов“, „Час“, „Червона Калина“ і инш,

Всі новини, які виходять з друку, до книгарні вступають автоматично і їх кожний може дістати найскорше в нашій кригарні.

КНИГАРНЯ має великий асортимент антикварних видань, художньої літератури, підручників для нижчих, середніх і вищих шкіл.

КНИГАРНЯ має найбільший за кордоном відділ російських книг, як закордонних видань так і СССР., а також словників і підручників в ріжних мовах.

КНИГАРНЯ приймає передплату на періодичні видання у всіх мовах.

КНИГАРНЯ висилає книги на замовлення у всі частини світу.

КНИГАРНЯ наша дає найбільший опуст і найвигідніші умови для своїх клієнтів.

Всі замовлення КНИГАРНЯ виконує негайно і акуратно.

УВАГА: Коли хто замовляє книги з чужих країн, може висилати гроші в тій валюті, яка для його найзручнійша. Розрахунки робимо по курсу дня.

Хто хотів би мати якусь книгу, зволить вартість її надіслати на адресу книгарні. На випадок, коли б такої книги нігде не знайшлось — гроші книгарнею повертаються.

Юрій Тищенко-Сірий.

Адреса: Knihkupectvi F. Svoboda
Praha II. Vaclavske n. 57. Jur. Tyščenko

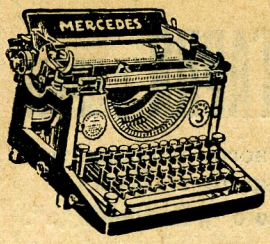

ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА

МАЙСТЕРНЯ

для направи, чищення і реконструкції машин до писання всіляких систем

ЮЛІЯН ЛОМАҐА

Львів, ул. Сенкевича 8.

(ріг пл. Домбровського). — Телєфон ч. 28-70.

СКЛАД МАШИН ДО ПИСАННЯ ВСІЛЯКИХ СИСТЕМ І ПРИБОРІВ ДО НИХ.

Варстат при вул. Ліндого 2.

Уживайте сю одиноку найліпшу і своєрідну пасту до обуви.

Адреса:

Львів, Кордецького 51.

Аґенція

Земельного Банку Гіпотечного С. А.

у Львові, Ягайлонська 8.

БАНК ДЕВІЗОВИЙ

купує і продає девізи, валюти, всілякого рода ефекта, листи заставні, льоси і долярівки. — Одинока — українська коллєктура Державної Клясової Льотерії. — Інкассо векслів акредитових, вінкуляції. Телєфон ч. 4-10, 38-40. Телєґраф. адреса: Terrabank, Львів.

М. Е. Дінер — M. E. Diener

СКЛАД ЕМАЛІОНОВАНИХ І ЗАЛІЗНИХ НАЧИНЬ

ЛЬВІВ, площа Теодора ч. 5. Телєфон ч. 21-26.

Банкове конто: Земельний Банк Гіпотечний, Львів, Підвалє 7.
Конто П. К. О. Варшава ч. 153.290.

ЧАЙ
В. ВИСОЦЬКОГО і СКА
ПЮТЬ В КОЖДІЙ ХАТІ

Жадайте по всіх кооперативах і складах „Народної Торговлі“

Czekolada

ANGLAS

Kakao

The Anglo-Asiatic Company Ltd. London
Філія: Danzig, Ketterhagergasse 3.

В КАНЦЕЛЯРІЇ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“

ЛЬВІВ, РИНОК 10

Можна набути:

Аверченко. **Гуморески**	0·10	дол.
Андреєв. **Три оповідання**	0·10	«
Барвінок В. **Скошений цвіт**	0·60	«
Винниченко. **Твори в XI. томах**	5·28	«
« **Записки кирпатого Мерістофеля**	0·60	«
Вовчок. **Народні оповідання II т.**	1·00	«
« « « **III т.**	1.00	«
« **Девять братів і десята сестра Галя**	0·10	«
« **Сестра. Козачка. Чумак**	0·10	«
« **Сон. Одарка. Чари. Ледащиця**	0·10	«
Келєрман Б. **Тунель.** роман	0·90	«
Кіплінґ Р. **Брати Мауґлі**	0·48	«
Кобилянська О. **Земля.** Повість	0·90	«
« **Царівна.** Повість	0·90	«
Кониський. **У гостях добре, дома ліпше.** Істор. опов.	0·60	«
Коцюбинський. **На віру**	0·20	«
« **Т-Коптьор. Посол від чорного царя**	0·20	«
« **Фата морґана**	0·30	«
Крушельницький А. **Рубають ліс.** Повість	0·90	«
Лепкий Б. **Мотря т. ½**	2·20	«
« **Не вбивай**	1·10	«
« **Батурин**	1·10	«
« **Писання II т.**	1·00	«
« **Під тихий вечір**	1·20	«
Маковей О. **Залісся.** Повість	1·50	«
Мирний Й. **Лихі люде**	0·20	«
« **Лихо давнє і сьогочасне**	0·10	«
« **Як ведеться так живеться**	0·20	«
« **Хиба ревуть воли, як ясла повні**	0·60	«
Нечуй Левицький І. **Кайдашева сімя**	0·60	«
« « **Над Чорним морем**	0·65	«
« « **Пропащі**	0·20	«
« « **Хмари**	0·90	«
Свідницький А. **Люборацькі. Сімейна хроніка**	0·60	«
Толстой Л. **Відродження 1/2**	1·25	«
Федькович Ю. **Оповідання**	0·30	«
Франко І. **Захар Беркут.** В оправі	1·10	«
« **З вершин і низин**	2·00	«
« **Основи суспільности**	0·60	«
« **Перехрестні стежки**	0·90	«
Шевченко Т. **Кобзар під ред. Лепкого**	1·00	«
« **Твори в 5 томах повне видання**	5·00	«
Яцьків. **Танець тіней**	0·90	«

Книжки Читальням Просвіти й Кооперативам продаємо й на сплату в ратах.

Катальоґи, списки бібліотек й умови, на яких можна дістати книжки на рати, висилаємо безплатно.

УКРАЇНСЬКА МАСАРСЬКА ТОРГОВЛЯ ТЕОДОРА ПЯВКИ Львів, ул. Руська ч. 16.

достарчає вудженин, мяса, ковбас, солонини і смальцю.

СВІЖИЙ ТОВАР, ЦІНИ НИЗЬКІ.

ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДЕВІЗОВИЙ БАНК **ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДЕВІЗОВИЙ БАНК**

ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ

АКЦІЙНА СПІЛКА

ЛЬВІВ — ВУЛ. ПІДВАЛЛЯ Ч. 7.

Телеф. ч.: 3-82. Кто в П. К. О. 149.000.

(Власна камениця у Львові, вул. Словацького 14).

ПОЛАГОДЖУЄ ВСІ БАНКОВІ ЧИННОСТИ.

УДІЛЮЄ:

кредитів, векслевих позичок, ґарантій, акредитив.

ПРИЙМАЄ:

вкладки на біжучий рахунок так в золотих, як і в долярах та иншій твердій валюті й опроцентовує їх в тій самій валюті.

ПЕРЕВОДИТЬ:

перекази до всіх країв Европи, Америки й Африки — з осібна на велику Україну;

інкасо векслів і вальорів у всіх місцевостях краю.

КУПУЄ й ПРОДАЄ:

цінні папери, девізи, валюти, по курсі дня — на найдогіднійших умовинах.

У ВСІХ КРАЯХ ЕВРОПИ Й АМЕРИКИ — ВЛАСНІ КОРЕСПОНДЕНТИ.

КОЖДИЙ УКРАЇНЕЦЬ ПОВИНЕН МАТИ АКЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОГО БАНКУ ГІПОТЕЧНОГО — ЯК ЩЕ ЇХ НЕ МАЄТЕ — ПИШІТЬ ДО БАНКУ.

ГУРТІВНЯ **ФАРБ І ХЕМІКАЛІЙ**

АДОЛЬФ ЧОПП

заприсяжений річезнавця і оцінитель карного і краєвого Суду

Львів, Жовківська 2.

поручає свою торговлю фарб і лякерів на складі **артикули домово-господарські.**

Власна хата. Телефон 18.51 Рік заложення 1845.

Кождий може легко заробити гроші, як що незалежно від своєї професії вивчиться ще грати на якім небудь інструменті. Музики нефахові всюди пошукувані і дуже добре платні. Музик мусить мати перш-завсе добрий інструмент і тому поручається купувати такі просто в фабриці музичних інструментів Meinel Herold, Klingenthal i S-a. N-o 1001a. Ця фіма не має аґентів, представників і тд. а продає свої вироби просто музикам. Про добрі прикмети тих інструментів свідчить це, що минулого року продано біля 100.000 інструментів і одержано понад 14.000 урядово стверджених листів з подякою. Ні одна конкуренційна фірма не може виказатися такими листами. Кождому, що хотівби закупити інструмент, радимо перш усього зажадати від вище згаданої фірми катальоґу, який висилається безплатно.

„SOLALI"

ПАПЕРОВИЙ ПРОМИСЕЛ

Кооператива з обмеж. порукою, Живець 2

витворює

- Паперці і тутки до курення
- Бібулки білі і колірові
- Бібулка десенева до куверт
- Бібулка з орнаментами до цвітів.
- Рольки буфровані
- Тацки паперові
- Папір восковий
- Кльозетний (тоалєтний) папір
- Серветки паперові
- Копійні книжки
- Бльоки
- Шпаґат паперовий
- Паперова вовна
- Полотняна вовна
- Конфети
- Серпентини
- Калька до писання
- Рольки до шапірографу
- Папір копійний
- Калька біла
- Тектура шара
- Бібулка пакункова

ПЕРФУМЕРІЯ МРА ЕРНЕСТА БОМЗОГО

ЛЬВІВ, ГОТЕЛЬ ЖОРЖА.
ВАРШАВА, ҐАЛЄРІЯ ЛЮКСЕМБУРҐА.

Поручає всілякі косметичні вироби краєві і заграничні, як також власного виробу кольонську воду „Понятовського.“ Головне заступство на цілу Польщу виробів фірми:

INSTITUT DE BEAUTE, PARIS, PLACE VENDOME

КАКАО ЧОКОЛЯДА

SUCHARD

VELMA | MILKA
BITTRA | CAFOLA
VELMUT

НАЙЛУЧША ЧОКОЛЯДА

THE GENTLEMAN ДІМ МУЖЕСЬКОЇ МОДИ

Львів, площа Галицька, ч. 12.
Телєфон: 21-64.

Поручає по пруступних цінах **сорочки, капелюхи, кравати, панчохи, скарпетки, калоші, сніговці „Третори“ і т. д.**

Архітек ІНЖ. ОЛЕКСАНДЕР ПЕЖАНСЬКИЙ державно уповажнений інженір архітектури і будівництва
ЛЬВІВ, ул. Пелчинська ч. 22.
виконує проекти світських будинків і церков, кошториси і веде підприємство будівельне.

Звертаємо увагу на оголошення **НЕРВОЛЬ Др. ФРАНЦОЗА,** знамений цей середник від 30-ти літ розповсюднений по цілім світі і узнаний за найліпше натирання на ревматизм і всілякі болі і ломання — вирабляє і висилає Аптика Міколяша, Львів.

„Sidol" найлучше средство до чищення металю, шиб, люстер і марморів.

„SIRAX" — порошок до шурування
„LODIX" — світла паста терпентиново-воскова до взуття
„SIGELLA" — найкраща паста до підлоги.
Вироби хемічної фабрики **„Sidol"** **Варшава — Прага** вул. Широка 4.
Жадайте
в усіх складах Народної Торговлі — кооперативах, **всюди!**

ЛЬВІВСЬКА ХЕМІЧНА ФАБРИКА „ТЛЄН"
Спілка з огр. відпов. ЛЬВІВ — ЗАМАРСТИНІВ
поручає знані зі своєї доброти: Мило до прання марки „Лев" — Мила тоалетові і середники косметичні.
До набуття у всіх складах Народної Торговлі і кооперативах.

SAMUEL WEIDHORN найдешевше жерело виробів цукрових **ЛЬВІВ, ЖОВКІВСЬКА 22.**

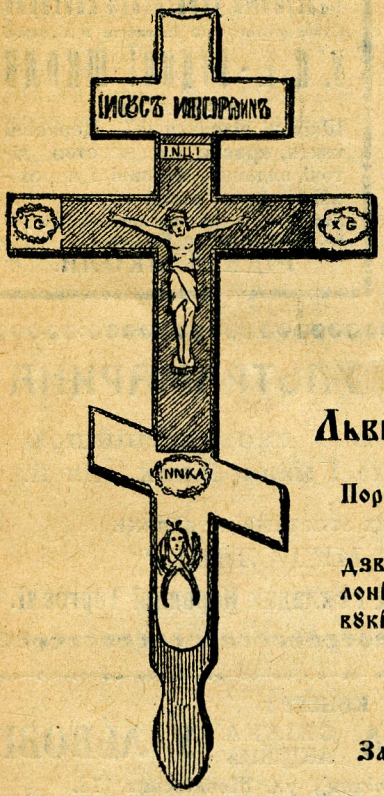

СКЛАД І РОБІТНЯ ЗНАРЯДІВ ЦЕРКОВНИХ

ВОЛОДИМИРА УСТЕНСЬКОГО

Львів, вул. Руська ч. 5.

Поручає свій богато засмотрений склад дзвонів передвоєнної якости, фелонів, фан, чаш, монстранцій, павуків, лямп перед найсв. Дари, ліхтарів і т. д.

по найдешевших цінах за готівку і на сплати.

Запамятайте число дому **5.**
(над Ставропигією!)

„VICTORIA“ шварц до чобіт
„LUKSOL“ паста терпентинова
„ATLAS“ паста воскова
поручає як вироби першої якости

ФАБРИКА ШВАРЦУ І ПАСТИ

„VICTORIA“

КРАКІВ
Рік основання 1881

ПОДГУЖЕ
Рік основання 1881

Друки і печатки виготовляє естетично і по найнищих цінах тільки

ДРУКАРНЯ І ФАБРИКА ПЕЧАТОК

І. ФРІДМАНА,

Львів, Сикстуська 4.

Число телефону 17-90.

Найстарша українська книгарня

Ставропігійського Інституту в піднаймі

У. П. Т. - РІДНОЇ ШКОЛИ

має на складі:

Шкільні підручники — Церковні книги, красне письменство, діточе видання, шкільні і парохіяльні друки, стінні карти.

Хто купує в цій книгарні — цей докидає цеглину до будови

РІДНОЇ ШКОЛИ.

ПЕРЛЬМУТТЕРА УЛЬТРАМАРИНА

є безумовно найліпшою і найвидатнійшою синкою до білля, вапна і малярських цілей.

Відзначена на виставах золотими медалями

в БРУКСЕЛІ і МЕДІОЛЯНІ.

Жадайте по всіх кооперативах і складах Народної Торговлі.

ФАБРИКА КОНСЕРВ

ЖИГМОНТА РУКЕРА СПІЛКА АКЦІЙНА У ЛЬВОВІ

Фабрика і бюра: **Львів (Знесіння), ул. Жовківська 173.**

Телефони: 97, 16-33, 22.

Рахунок біжучий: Польський Банк Промисловий, Львів, П. К. О. Nr. 149-319. — Рахунок жировий: Банк Польскі, Львів.

Вироби власні перворядної якости:

Консерви яринові в пушках — компоти овочеві в пушках і слоях Jam'y овочеві — Мармоляди ґварантовані чисті: яблочна, вишнева, морельова, порічкова — Консерви мясні і кавові.

Замовлення виконувані як найстараннійше — відворотно — Догідні услівя платности.

ФАБРИКА МУЧНИХ ВИРОБІВ

„KŁOS“ СПІЛКА З ОГР. ВІДПОВІД.

У ЛЬВОВІ, ЯНІВСЬКА 31.

Бюро замовлень:

ул. Костюшки ч. 1а,

телеф. ч. 1299 — 2657.

поручає

МАКАРОНИ ВОЛОСЬКІ НЕЗРІВНАНОЇ ЯКОСТИ.

ГЕНРИХА Й. ШІФМАННА СИНИ

СП. З ОГРАН. ВІДПОВ.

ЛЬВІВ, ВУЛ. КОПЕРНИКА 21.

ПОРУЧАЮТЬ:

мила — Комета і Ефпета

рослинні товщі — Кунероль і Ґльоріоль

крохмалі: пшеничний — „Уніон“ і рижовий „Хіодда“

солонину і смалець заграничний

як також всілякі артикули споживчо-кольоніяльні.

Львівського і празького університету
Др. мед. ВОЛОДИМИР БАБІЙ
лікар-дентист і стоматольоґ
ординує від 8—13 і від 15—18
у Львові, при вул. Льва Сапіги ч. 65.

ІВАН ГЛИНЧАК
Робітня артистично-слюсарська і будівляна
Львів, ул. Короля Ліщинського 21.
Ч. телєфону 15—40.

Скрипці від 11 зл.

!! 14.000 урядово стверджених листів з подякою з музичних сфер **!!**

Найбільший склад музичних інструментів

Meinel & Herold

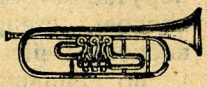
Трубки від 65·45 зл.

Фабрика музичних інструментів, ґрамофонів і гармоній

Markhausen N-o 1001

(Чехословаччина)
Висилка

безпосередно приватним покупцям

по дуже низьких цінах випробованих і зроблених фахівцями музичних інструментів, ґрамофонів і гармоній.

Як що не подобаються, можна вимінятн, через що нема ризика при замовленню.

Біля **100.000** проданих минулого року інструментів свідчить наглядно про наші конкуренційні здібности.

Мандоліна комплєт від 15.40 зл.

Ґітари комплєт 26.40 зл.

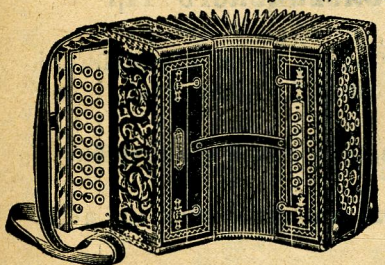
Гармонія від 10.45 зл.

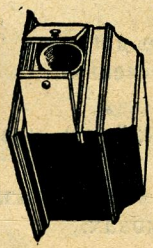
Патефон від 39.60 зл. Запевнений чистий тон.

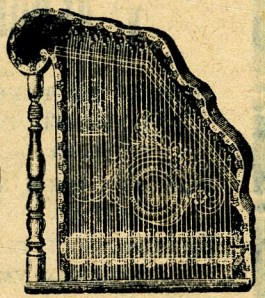
Цитра від 19.25 зл.

Домагайтеся нашого великого катальоґу. Висилка даром. Всяку заграничну пересилку просимо належито омаркувати. На бажання подаємо адреси фірм в Польщі, де можна наші вироби дістати.

В наших сторонах кожна зміна температури дається дуже сильно відчувати і катер, кашель, хрипка, біль горло, рванє членів, біль голови і зубів є у нас в той час на порядку деннім. Незвичайно сильно мучать тогди ревматичні болі. Ми вже нераз зробили той приємний досвід, що усмирюючим догді болі показався все певний: Фельлєра пахучий »Ельза-флюід«, котрий уживали вже наші родичі і діти як завсігди пригожий лік і косметик. Ельза-флюід ділає все зі скутком і то так внутрішно як і внішно. Є він сильнійший і більше успішним чим Францбрантвфйн. Його можна дістати і пачках з 6-ти подвійними або 2-ма спеціяльними фляшками з польської централі пересилкової N-г 311 Ельза препаратів в Більску, аптекар А. Ґутвінскі, Ринок 15.

Й. К. ҐУРСКИЙ
ФАБРИКА СВІЧОК
ЦЕРКОВНИХ І СТОЛОВИХ
Львів, ул. Шевченка ч. 1.
телефон 15-84.
поручає свічки **церковні:** воскові, стеаринові піввоскові і пів стеаринові по найнищих цінах.

Ті,
що приїзджають у Львів повинні памятати, що
найздоровійше
найдешевше є
у
Р. ФЛІСЕРОВОЇ
ул. Ягайлонська 11

ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА ВИПОЗИЧАЛЬНЯ КНИЖОК
„ІЗМАРАҐД“
КООПЕРАТИВА З ВІДПОВІД. УДІЛАМИ
у ЛЬВОВІ, вул. Словацького 14|I

позичає на дуже догідних умовах книжки українські, польські, німецькі, російські, французькі і англійські.
Учні всіх шкіл найдуть у випозичальні всі потрібні ім лєктури.
Висилаєтьсл також книжки на провінцію на дуже догідних умовах.
Випозичальня одкрита кожного дня від год. 9—1 і 3—7

„ІЗМАРАҐД“, ЛЬВІВ, вул. Словацького ч. 14. I пов.

Дім Торговельно-Промисловий **„ДОСТАВА“**
Кооператива з обм. порукою, основана в ціли згуртування виробу і торгу церковними річами в українських руках.
Дирекція: **Львів, Домініканська 11.**
Склади: **Львів, вул. Руська ч. 20.**
Перемишль, Ринок 25.
Поручає свої богато заосмотрені склади всеї церковної утвари.

ВСІ КУПУЮТЬ! *ВСІ ЖАДАЮТЬ!*

РАДІО-АПАРАТИ, БАТЕРІЇ, ЛЯМПОЧКИ, ЖАРІВКИ

тільки
найліпшої якости

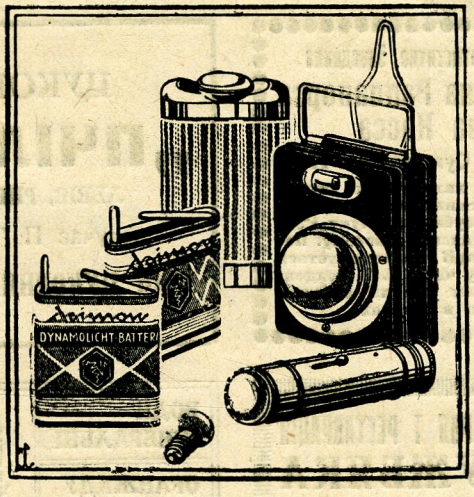

заграничної фабрики

„DAIMON“

ГЕНЕРАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

В. ПАНЬКІВ, ЛЬВІВ, МІЦКЕВИЧА 22.

Ч. ТЕЛ. 6—24 (ПЕРЕДТИМ ТОПАС).

Найстарша фірма з музичними інструментами в краю! Рік заложення 1890.

ADOLF BODENSTEIN

заприсяжений судовий знавця

ЛЬВІВ, ул. ЛЕҐІОНІВ ч. 37.

Поручає свої фахово випробовані всілякі інструменти по дешевих цінах, Особам довіря гідним уділяється полекші в сплаті.

Соколам, Лугам, Товариствам покликуючимся на наше оголошення в календарі „Червоної Калини“ уділяємо більшого опусту.

Лікарсько-дентиститне Заведення

Д-ра Симона Раппапорта Якова Насса

Львів, вул. Сукстуська 17/II.

Скріплювання хитаючихся зубів, пльомбовання й винимання зубів без болю. Штучні зуби в кавчуку і золоті на американську систему. Пацієнтів з провінції полагоджується в найкоротшому часі. П. Т. урядовцям і студентам значна знижка. Полекші в сплатах.

ЦУКОРНЯ

„ПЧІЛКА“

ЛЬВІВ, РИНОК 27.

поручає П. Т. Гостям

СВОЇ ЦУКОРНЯНІ ВИРОБИ.

ЗНАНА МОЛОЧАРНЯ І РЕСТАВРАЦІЯ

Д. ДРУЖБЯКА

ЛЬВІВ, Ринок 40.

по цілковитім відновленню і поширенню льокалю

поручає П. Т. Гостям

смачні, здорові, на правдивому товщі снідання, обіди, вечері. Пиво до вибору.

ВОДИ МІНЕРАЛЬНІ	виробляє фабрика „ЗДОРОВЛЕ“ ЛЬВІВ, Здоровля 9. ч. тел. 14-72.
ОРАНЖАДУ OR-SI	
ЛІМОНЯДИ ОВОЧЕВІ	
ВОДУ СОДОВУ	

Д. КОНЮХ „ВІКТУАЛІЯ“ ЛЬВІВ Кохановського 5.

купує масло, яйця, гриби, мід — платить найвищі ціни.

УКРАЇНСЬКЕ ФОТОГРАФІЧНЕ ЗАВЕДЕННЯ „СПОРТ“
Львів, вул. Осолінських 6.

Краєва Учительська Спілка
кооператива з обм. пор.
Львів, вул. Осолінських 10.
веде головну продажу усіх шкільних приборів до писання і рисования, шкільних і методичних підручників та книжок до учительських і діточих бібліотек.

ВЕЛИКА
АРТИСТИЧНА ПЕРЕПЛЕТНЯ
Товариства „Просвіта“ і Дмитра Хомяка
у Львові, Ринок 10.
приймає в переплет:
всякого рода наклади, книжки до бібліотек поодиноко і в цілости, шкільні книжки, торговельні й бюрові книги, церковні книги.
Спеціяльність: Евангелія.
Філіям, читальням і членам „Просвіти“ 25 прц. опусту. — Сталим відборцям і церк. брацтвам кредит. — Оферти висилається відворотно.

РЕСТАВРАЦІЯ
Петра Кольонського
під трема коронами.
ЛЬВІВ, Трибунальська 8-10.
ч. тел. 46-46.
по цілковитім відновленню льокалю поручає П. Т. Гостям смачні снідання, обіди, вечері. Вибір вин. Товариські сходини. Rendez-vous Українців.

ПЕРЕКОНАЙТЕСЬ ВСІ,
яка ріжниця в цінах і роботі!
КРАВЕЦЬ з Великої України
ЯКІВ ПІРКОВСЬКИЙ
Львів, вул. Домініканська 7.
веде спеціяльні кравецькі курси крою і шиття. Рівночасно до набуття Самоучитель крою і шиття »ЗОЛОТА КНИГА«, в якій міститься 150 ріжних взірців і рад. Ціна за цю книгу 40 зол. з перес.

„КЛІШ"
РЕПРОДУКЦІЙНЕ ЗАВЕДЕННЯ
СЛЄСЕРА ЛЬВІВ, Сикстуська 10.
Ч. ТЕЛ. 48—46
Виконує: друкарські кліші, крескові, сіткові і богатокольорові. Реклямові рисунки.
КЛІШІ ДО РЕКЛЯМ В КІНАХ І ВИКЛАДОВО-НАУКОВИХ ЦІЛЕЙ.

ДЕНТИСТИЧНЕ ЗАВЕДЕННЯ
ЯКІВ ІНҐБЕР
ЛЬВІВ, СИКСТУСЬКА 56 а.

СЛЮСАРСЬКА РОБІТНЯ С. КОЗАК
Львів, вул. Бляхарська 14.
поручає П. Т. Публиці солідну дешеву роботу. Приймає замовлення церковних робіт як зелізні вікна, хрести і инші роботи, входячі в обсяг слюсарства.

М. Стахурського
ВЕТЕРИНАРИЙНИЙ ЛІКАР
У НЕДУГАХ ДОМАШНОЇ ЗВІРИНИ
Із 56 ілюстраціями,
192 ст. — 4.00 зл.

Д-ра С. Дрималика
ПОРАДНИК ЛІКАРСЬКИЙ У ВСІХ НЕДУГАХ ЛЮДИЙ
296 ст.
ілюстрований і доповнений під редакцією
Д-ра Б. Овчарського
на 97 ст.
Обі книжки разом 7.00 зл.

Висилає за готівку
І. СВЄНЦІЦЬКИЙ у ЛЬВОВІ, вул. МОХНАЦЬКОГО 42.

„ТИТАН" ТОРГОВЕЛЬНО-ПРОМИСЛОВА СПІЛКА З ОБМ. ПОРУКОЮ У ЛЬВОВІ
Бюро: вул. Валова ч. 23. Телєфон 6—36.
Купує деревостани на вируб. Доставляє будівельний матеріял з власного тартаку у Винниках. Виконує столярські і будівельні роботи.

ВЕЛИКА СЕЗОНУ НЕСПОДІВАНКА
По цілковитій віднові льокалю
ЦЕНТРАЛЬНА КАВАРНЯ
Львів, пл. Галицька 7. Тел. 48-56.
Данцінґ родинний!
Концерт Jazzband!
Просить
П. Т. Гостей о ласкаву участь!

ПЕРШОРЯДНИЙ ФРИЗИЄРСЬКИЙ САЛЬОН
С. КУРЦ ЛЬВІВ, РУСЬКА 20. дім Дністра.
Підстрижка після найнов. фасонів
Спеціяльний сальон для Пань — Ринок 12а.
Стриження, ондульовання, масаж лиця, manicure і т. д.
Обслуга елєґантна!

Жадайте по усіх складах Народної Торговлі в краю!
Жадайте по всіх кооперативах в краю!

Андрути
Кекси
Пасіянси
Бішкопти
Вафлі десерові

Найкращий виріб фірми
ШРАМЕК в ТЕШИНІ

АЛЬБОРІЛЬ

самоділаючий середник до прання

ПЕРЕ САМ
без тертя, без щітки і без мила, соди і т. п. **вистарчить замочити, варити і переполокати**

БІЛИТЬ САМ
яснійше як сонце і ліпше як на травнику білля стає сніжно-біле і свіжо пахуче

УБИВАЄ ВСЯКІ БАЦИЛІ
заощаджує богато часу, праці, опалу, грошей і є під ґваранцію **вільний від хльорку і инших шкідливих складників**

На виставі споживчо-ги'ґієнічній у Варшаві 1926
відзначений
ЗОЛОТОЮ МЕДАЛЕЮ

Хемічна фабр. **П. ШРАЛЬ і С-ка,**
ШОПЕНІЦЕ Г. ШЛЕСЬК

ДРУКАРНЯ СТАВРОПИҐІЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ

ЛЬВІВ, вул. ВЛЯХАРСЬКА ч. 9.

По війні цілковито відновлена, заосмотрена новими машинами для звичайних і кольорових друків, машинами і матрицами для відливу черенок найновійших кроїв

При друкарні стереотипія і переплетня.

ВИКОНАННЯ РОБІТ ЯК НАЙСОЛІДНІЙШЕ

ЦІНИ КОНКУРЕНЦІЙНІ.

РЕСТАВРАЦІЯ, ПОКІЙ ДО СНІДАНЬ І ЯРИННА КУХНЯ

„HIGJENA"

ЛЬВІВ, вул. 3. Мая 10.
Тел. ч. 20—94.

Льокаль відчинений від год. 7. рано до 1-ої в ночі.

Тут харчуються всі Українці стало у Львові замешкалі і приїзші з провінції.

Реставрація А. ЧАРНЕЦЬКОГО
ЛЬВІВ, ШДВАЛЄ 9.

по цілковитім відновленню поручає П Т. Гостям смачні снідання, обіди, вечері — зимні закуски. Пиво до вибору.

Звісна для української публики

Кравецька робітня Т. ГОЛІЯНА

ЛЬВІВ, вул. Куркова 25.II. виготовлює всякі кравецькі роботи після найновійших взірців скоро, дешево і солідно.

Хто їде до Львова най незабуде вступити до найдешевшого і найсолідніїшого - - сніданкового льокакю - -

:: М. ФУКСА ::
Львів, Руська 20 (Дністер)

Андрути (вафлі) ріжної великости і якости,
Оплатки столові ріжних розмірів і грубости.
Вироби цукорничі, андрути перекладні у всіх сортах, цукри, помадки і чаєві любистки **найлучшої якости, найкращого виробу**

найдешевше

у Я. Яремкевич і І. Невідовські

WADOWICE.

Наша фабрика оплатків і андрутів нагороджена на виставі рільничо-промисловій золотою медалею. — — Жадайте і купуйте у всіх складах Народної Торговлі і усіх Кооперативах.

Списокъ церковныхъ книгъ и бланковъ

находящихся въ магазинахъ Ставропигійскаго Института

	Въ пер. Зл.	Брошур. Зл.
Акафистъ великій	8·50	6·00
Три акафисты	3·00	1·00
Акафистъ усопшихъ	—	0·75
Апостолъ великій	25·00	18·00
Апостолы и Евангелія	4·50	—
Библійніи повѣсти	4·25	3·00
Богогласникъ малый	4·00	1·50
Богословіе нравственное (ч. I. и II.)	—	3·00
Богослуженіе на св. Богоявленіе	1·50	0·80
Евангеліе великое	15 дол.	
» меншое	12 »	
» страстное	—	5·00
Изборникъ	18·00	13·00
Ирмологіонъ	30·00	20·00
Литургія св. Іоанна Златоустаго	—	5·00
Молитвословъ ерейскій больший	16·00	13·00
Молитвославъ ерейскій меньшій	8·00	6·00
Молитвословъ Богъ надежда	4·00	2·60
Молитвословъ Господу помолимся	3·00	2·00
Молитвословъ Другъ души	3·00	2·00
Молитвословъ Кормъ души	4·00	2·60
Молитвословъ для молодежи	1·00	0·75
Молитвосл. для дѣтей	0·80	—

	Въ пер. Зл.	Брошур. Зл.
Октоихъ	45·00	32·00
Осмогласникъ	20·00	12·00
Пѣснословъ малый	1·00	—
Псалтиръ малый	6·00	4·00
Служба Божа различныхъ намѣреній	—	5·00
Требникъ I. II.	30·00	24·00
Тріодъ цвѣтная	40·00	30·00
» постная	30·00	22·00
Часословъ великій	30·00	20·00
» малий	3·25	2·00
Чинъ вечерни и Зборникъ пѣсень	—	0·50
Чинъ вечерни и утрени	1·00	—
Чинъ крещенія и миропомазанія	1·00	—
Чинъ посѣщенія больныхъ	1·00	—
Чинъ парастаса (½ полотно)	5·00	3·00
Зборникъ литургичныхъ и церковныхъ пѣсень (Людкевич)	6·00	3·00
Св. Письмо о. Бачинского (1—VII) по	10·00	7·00
Право церковное	8 00	5·00
Практичный проводн.	8 00	5·00
Богословіе моральное	8·00	5·00
» пастырское	8 00	5·00
Псалтиръ	6·00	4·00
Новый Завѣтъ	12 00	8·00
Коляды	—	1·00
Друки церковніи по	—	0·10

ОДИНОКИЙ на українських землях у Польщі
ЩОДЕННИК „ДІЛО“
виходить у Львові вже 45 рік. — Місячна передплата в краю 4 зол. 50 с., в Америці 1 доляр.
Адреса редакції й адміністрації:
ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 10.

„СВОБОДА“ НАРОДНИЙ ТИЖНЕВИК
виходить у Львові вже 29 рік. Місячна передпл. 80 с.
Адреса редакції й адмінстрації:
ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 10.

ДРУКАРНЯ
ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ „ДІЛО“, ЛЬВІВ, РИНОК 10 — ВИКОНУЄ ВСІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ.

ФУТРА
нові замовляйте
старі модернізуйте
в одинокій українській фірмі
ПЕТРА КАРПЯКА
Львів, вул. Куркова 11а

МАҐАЗИН КАПЕЛЮХІВ
О. БЕРЕЖНИЦЬКОЇ
Львів, вул. Пекарська 47
поручає на кождий сезон гарні і елеґантні капелюхи по цінах приступних

По всіх складах Народної Торговлі і по всіх кооперативах **жадайте гуми** під обцаси і підошви тільки марки
„БЕРЗОН“
Заступство фірми „БЕРЗОН“:
Ґольдберґ і Вільдер Львів, Марійська площа ч. 8.

Жадайте по усіх **КООПЕРАТИВАХ** і складах **НАРОДНОЇ ТОРГОВЛІ**

При печиві

найважніщим є добрий і випробований порошок до печива!

Уживаючи Дра. ЕТКЕРА порошку до печива „Баккін“

кожда ґаздиня зискує, бо тільки тоді

кожне печиво удасться

Крім инших від богато років випробуваних фабрикатів Еткера поручаємо слідуючі пудінґи, що можуть заступити бажання найвибагливійшдх смакунів:

Дра. Еткера пудінґ макароновий
Дра. Еткера пудінґ турецький
Дра. Еткера порошок пудінґовий „Ґаля“
Дра. Еткера міґдалове печиво з родзинками
Дра. Еткера печиво чоколядове з січеними міґдалами
Дра. Еткера чоколядове печиво з макароном
Дра. Еткера вибаглива леґуміна — Желе.

Дра. Еткера, фабрика споживчих середників. Оліва — Данціґ.

Dr. A. Oetker, Nährungs—Mittelfabrik. Oliva — Danzig.

РІДНИЙ ПРОМИСЛ!

Варстат праці для своїх людий!

Найкрасші паперці до курення

„КАЛИНА“

з першої укр. фабрики кооп. „БУДУЧНІСТЬ“ в Тернополі

Свій гріш для себе!

Першорядний товар, конкуренційні ціни!

„SATURNIA" S. A. Варшава

Товариство товщевих перетворів

поручає:

МИЛО = Олень-Шіхт

„ = Меркур

„ = Шіхта з птахом

„ = Шіхт-„Soap" (незрівнаної якости запашне мило)

RADION = вимріяний порошок — який сам пере

„CERES" = природний товщ з кокосових оріхів

ҐЛІЦЕРИНА = для цілий косметичних фармацевтичних і технічних

28192. 2,40
ПРОВЕРЕНО
С/Ф. 19 87
III
Д28.155
1928

ФІРМА
РОМАН ЗУБИК
ЛЬВІВ, — ВУЛ. ГАЛИЦЬКА 16.
Ч. ТЕЛЄФОНУ 21-21 Ч. ТЕЛЄФОНУ 21-21

ПОРУЧАЄ ПО ДЕШЕВИХ ЦІНАХ

ПРЕГАРНІ МАТЕРІЯЛИ ЖІНОЧІ
З ВОВНИ, ШОВКУ І БАВОВНИ
— СУКНА МУЖЕСЬКІ АНҐЛІЙ-
СЬКІ І КРАЄВІ НА УБРАННЯ,
РАҐЛЯНИ — БУНДИ,

ПОЛОТНА
І ШИФОНИ

КОВДРИ І КОЦИ, ПЛЄДИ,
КАПИ НА ЛІЖКА — СЕРВЕТИ,
СЕРВЕТКИ, ОБРУСИ, РУЧНИКИ
У ВЕЛИКОМУ ВИБОРІ

ПОЛОТЕНЦЯ
— ЦАЙҐИ

280/II.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ НА 1928 РІК

ЛЬВІВ — КИЇВ
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ЧЕРВОНА КАЛИНА“
1927.